Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Tuzlanski kanton
Ministarstvo za kulturu, sport i mlade

STRATEGIJA PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020.-2024.

- NACRT -

Februar 2020. godine

EKONOMSKI INSTITUT SARAJEVO

STRATEGIJA PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020. – 2024.

- N A C R T -

Naručilac projekta:

Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Tuzlanskog kantona

Tuzla, novembar 2019. godine

EKONOMSKI INSTITUT SARAJEVO

DIREKTOR

Prof. dr Muamer Halilbašić

KONSULTANTSKI TIM
(abecednim redom)

Doc. dr Merima Činjarević
Doc. dr Amra Kožo
Doc. dr Jasna Kovačević
Prof. dr Almir Peštek

Saradnja

Transformacija

Akcija

Valorizacija

1. UVOD 8
1.1. Zašto je potrebna Strategija prema mladima? 8
1.2. Usklađenost sa preporukama i strateškim dokumentima 9
1.3. Metodologija izrade Strategije prema mladima 9
1.4. Osnovni principi Strategije 12
2. POLITIKA PREMA MLADIMA: EU PRAKSA I STANJE U TUZLANSKOM KANTONU 13
2.1. Politika prema mladima u EU 13
2.2. Politika prema mladima u Tuzlanskom kantonu 16
2.3. Analiza institucionalnih kapaciteta politike prema mladima 17
2.4. Analiza finansijskih kapaciteta politike prema mladima 24
3. SITUACIONA ANALIZA 28
3.1. Demografske karakteristike 28
3.1.1. Demografska kretanja 28
3.1.2. Indeks demografskih resursa 33
3.2. Obrazovanje 37
3.2.1. Osnovno obrazovanje 41
3.2.2. Srednjoškolsko obrazovanje 43
3.2.3. Visoko obrazovanje 46
3.2.4. Obrazovanje odraslih 49
3.2.5. Obrazovanje i tržište rada 51
3.2.6. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti obrazovanja 53
3.3. Tržište rada 56
3.3.1. Nezaposlenost mladih i NEET populacija 56
3.3.2. Stanje u oblasti zapošljavanja 59
3.3.3. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti zapošljavanja 67
3.4. Zdravstvena zaštita 69
3.4.1. Zdravstvena infrastruktura i zdravstveno stanje 69
3.4.2. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti zdravstvene zaštite 72
3.5. Socijalna zaštita 73
3.5.1. Socijalna infrastruktura i socijalno stanje 73
3.5.2. Osobe sa invaliditetom 76
3.5.3. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti socijalne zaštite 86
3.6. Aktivno građanstvo, mobilnost, slobodno vrijeme i informisanje 87
3.6.1. Aktivno građanstvo 87
3.6.2. Mobilnost 88
3.6.3. Slobodno vrijeme 90
3.6.4. Informisanje 96

3.6.5. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti aktivnog građanstva, mobilnosti, slobodnog vremena i informisanja 97
4. ANALIZA POTREBA, PROBLEMA I STAVOVA MLADIH U TUZLANSKOM KANTONU 99
4.1. Uzorak i prikupljanje podataka 99
4.2. Analiza rezultata istraživanja 103
4.2.1. Problemi mladih 104
4.2.2. Diskriminacija i isključenost 110
4.2.3. Potrebe mladih 112
4.2.4. Osobe sa invaliditetom 115
4.2.5. Obrazovanje 118
4.2.6. Zapošljavanje i preduzetništvo 126
4.2.7. Zdravstvena zaštita 130
4.2.8. Socijalna zaštita 134
4.2.9. Aktivizam mladih 135
4.2.10. Mobilnost 142
4.2.11. Informisanje 144
4.2.12. Slobodno vrijeme 146
5. SWOT ANALIZA, VIZIJA, STRATEŠKI I PRIORITETNI CILJEVI 149
5.1. SWOT analiza 149
5.2. Vizija razvoja 151
5.3. Strateški i prioritetni ciljevi 152
5.3.1. SC1: Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u obrazovanju i razvoju 154
5.3.2. SC2: Ekonomska i socijalna sigurnost 155
5.3.3. SC3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje 156
5.3.4. SC4: Aktivno učešće u razvoju zajednice 158
6. PROGRAMSKI ASPEKTI I IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE 160
6.1. Implementacija, monitoring i evaluacija 160
6.2. Indikativni finansijski okvir strategije 162
ANEKS 1 – BIBLIOGRAFIJA 168
ANEKS 2 – OKVIRNI AKCIONI PLAN STRATEGIJE PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020. – 2024. 174
ANEKS 3 – SPISAK UČESNIKA U IZRADI STRATEGIJE PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020. – 2024. 185

POPIS TABELA

Tabela 1. 1. Pregled održanih radionica tokom procesa izrade Strategije 10

Tabela 2. 1. Institucionalni okvir oblikovanja i implementacije politike prema mladima na lokalnom nivou u Federaciji BiH 18
Tabela 2. 2. Komparativni pregled institucionalnog okvira za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima na lokalnom nivou u TK 22
Tabela 2. 3. Osnovni pokazatelji vidljivosti Vijeća mladih na Facebook-u i angažovanosti zajednice 23

Tabela 3. 1. Prirodni priraštaj u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009. – 2018. 29
Tabela 3. 2. Dinamika stanovništva u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009. – 2018. 31
Tabela 3. 3. Prirodno kretanje stanovništva u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018. 32
Tabela 3. 4. Demografske varijable korištene za izračun indeksa demografskih resursa 33
Tabela 3. 5. Indeks demografskih resursa za općine/gradove Tuzlanskog kantona 34
Tabela 3. 6. Indeks vitaliteta za općine/gradove Tuzlanskog kantona 35
Tabela 3. 7. Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva Tuzlanskog kantona 37
Tabela 3. 8. Potencijalne koristi od obrazovanja za pojedinca i društvo 38
Tabela 3. 9. Pregled važećih strateških dokumenata u oblasti obrazovanja na nivou BiH 39
Tabela 3. 10. Broj ustanova po različitim nivoima obrazovanja u Tuzlanskom kantonu 40
Tabela 3. 11. Broj učenika koji su napustili osnovno obrazovanje u Tuzlanskom kantonu 41
Tabela 3. 12. Pregled osnovnog obrazovanja u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018. 42
Tabela 3. 13. Pregled broja učenika/ica u srednjim školama u TK, 2018 43
Tabela 3. 14. Broj učenika koji su napustili srednjoškolsko obrazovanje u Tuzlanskom kantonu 44
Tabela 3. 15. Pregled srednjoškolskog obrazovanja u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018 45
Tabela 3. 16. Indeks neusklađenosti tržišta rada TK prema nivou obrazovanja, 2018. 52
Tabela 3. 17. Izdaci za obrazovanje iz Budžeta TK, 2014 – 2018. 55
Tabela 3. 18. Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva Tuzlanskog kantona 56
Tabela 3. 19. Kompozitni koeficijent nezaposlenosti po gradovima/općinama TK 60
Tabela 3. 20. Kompozitni koeficijent nezaposlenosti mladih po gradovima/općinama TK 62
Tabela 3. 21. Dinamika zapošljavanja po djelatnostima u Tuzlanskom kantonu 65
Tabela 3. 22. Izazovi i potrebe u oblasti zapošljavanja 68
Tabela 3. 23. Pregled broja zdravstvenih radnika po općinama Tuzlanskog kantona 70
Tabela 3. 24. Izazovi i potrebe u oblasti zdravstvene zaštite 73
Tabela 3. 25. Pregled dokumenata koji čine zakonodavni okvir za ostvarivanje prava OSI 78
Tabela 3. 26. Izazovi i potrebe u oblasti socijalne zaštite 86
Tabela 3. 27. Pregled izdvajanja za sport iz budžeta Vlade TK i budžeta lokalnih zajednica u 2018. 93
Tabela 3. 28. Pregled izdvajanja za kulturu iz budžeta Vlade TK i budžeta lokalnih zajednica u 2018. 95
Tabela 3. 29. Izazovi potrebe u oblasti aktivnog građanstva, mobilnosti, slobodnog vremena i informisanja 98

Tabela 4. 1. Učešće ispitanika po općinama i gradovima TK 100
Tabela 4. 2. Socio-demografski pokazatelji mladih osoba obuhvaćenih istraživanjem 101
Tabela 4. 3. Veličina porodice i ukupni prihodi 102
Tabela 4. 4. Obrazovna struktura ispitanika 103
Tabela 4. 5. Problemi mladih u zajednici 105
Tabela 4. 6. Problemi mladih prema gradovima/općinama TK 108
Tabela 4. 7. Uzroci diskriminacije i isključenosti mladih 111
Tabela 4. 8. Potrebe i kvalitet života mladih 113
Tabela 4. 9. Problemi i potrebe mladih osoba sa invaliditetom 117
Tabela 4. 10. Odluka o upisu 118
Tabela 4. 11. Odnos finansijskih troškova školovanja i pristupačnosti stipendija 120
Tabela 4. 12. Nastavak školovanja prema nivou obrazovanja 120
Tabela 4. 13. Oprema i tehnologija 120

Tabela 4. 14. Nastavnici 121
Tabela 4. 15. Nastavni sadržaji 122
Tabela 4. 16. Okruženje poticajno za razvoj 122
Tabela 4. 17. Razvoj talenata 123
Tabela 4. 18. Inkluzivna pedagogija 124
Tabela 4. 19 Profesionalna orientacija 124
Tabela 4. 20. Odnos zaposlenosti i obrazovanja 126
Tabela 4. 21. Stavovi mladih o zapošljavanju 127
Tabela 4. 22. Stavovi zaposlenih mladih o poslu 127
Tabela 4. 23. Stavovi mladih o preduzetništvu 128
Tabela 4. 24. Stavovi mladih o zapošljavanju, trenutnom poslu i preduzetništvu prema dobnim skupinama 129
Tabela 4. 25. Odnos diskriminacije, isključenosti i upotrebe psihoaktivnih supstanci 131
Tabela 4. 26. Dimenzije zdravstvene zaštite 132
Tabela 4. 27. Dimenzije zdravstvene zaštite posmatrane po dobnim skupinama 134
Tabela 4. 28. Socijalna zaštita 134
Tabela 4. 29. Volontiranje prema dobnim skupinama 136
Tabela 4. 30. Članstvo u političkoj stranci i zaposlenost 138
Tabela 4. 31. Stavovi o politici 138
Tabela 4. 32. Stavovi o vjeri 139
Tabela 4. 33. Stavovi o ekologiji 140
Tabela 4. 34. Stavovi o ekologiji prema gradu/općini življenja 140
Tabela 4. 35. Stavovi o građanskom aktivizmu 141
Tabela 4. 36. Motivi za mobilnost 142
Tabela 4. 37. Stavovi o mobilnosti 143
Tabela 4. 38. Opšta informisanost mladih 145
Tabela 4. 39. Razumijevanje medija 146
Tabela 4. 40. Slobodno vrijeme: Ocjena raznovrsnosti sadržaja u gradovima/općinama TK 148

POPIS SLIKA

Slika 1. 1. Osnovni principi Strategije 12

Slika 3. 1. Saldo migracija stanovništva u TK, 2009. – 2018. 32
Slika 3. 2. Pregled broja učenika po tipovima srednjih škola u Tuzlanskom kantonu, 2018. 44
Slika 3. 3. Broj studenata na području Tuzlanskog kantona, 2009. – 2018. 48
Slika *3.* 4. Struktura ukupnog broja studenata/ica Univerziteta Tuzla, 2009. – 2018. 48
Slika 3. 5. Ukupan broj diplomiranih studenata na visokoškolskim ustanovama u TK, 2018. 49
Slika 3. 6. Stop nezaposlenosti mladih u EU28 i BIH, 2018 57
Slika 3. 7. Udio NEET populacije mladih u EU28 i BiH, 2018 58
Slika 3. 8. Pregled kretanja broja zaposlenih i nezaposlenih u TK, 2009-2018 59
Slika 3. 9. Struktura nezaposlenih mladih prema stepenu stručnog obrazovanja 61
Slika 3. 10. Struktura nezaposlenih mladih osoba prema spolu 61
Slika 3. 11. NEET populacija mladih po općinama Tuzlanskog kantona, 2018. 63
Slika 3. 12. Rodna (ne)jednakost među NEET populacijom mladih 64
Slika 3. 13. Lokacijski koeficijenti po djelatnostima u Tuzlanskom kantonu 66
Slika 3. 14. Broj stanovnika po 1 socijalnom radniku u Tuzlanskom kantonu 75
Slika 3. 15. Maloljetni korisnici socijalne zaštite prema kategorijama 76
Slika 3. 16. Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu prema popisu stanovništva iz 2013. godine .. 83
Slika 3. 17. Udio OSI 15 – 30 u ukupnoj populaciji OSI po općinama i gradovima 84
Slika 3. 18. Spolna struktura OSI u dobnoj skupini od 15 do 30 godina starosti 84
Slika 3. 19. Osobe sa invaliditetom prema vrsti poteškoće 85
Slika 3. 20. Broj sportskih subjekata u TK po općinama, 2018. 92

Slika 4. 1. Mladi prema starosnoj dobi 100
Slika 4. 2. Ukupni prihodi domaćinstva 102
Slika 4. 3. Problemi mladih prema starosnim skupinama 106
Slika 4. 4. Spolna struktura osoba sa invaliditetom 116
Slika 4. 5. Starosna struktura osoba sa invaliditetom 116
Slika 4. 6. Stambeni status osoba sa invaliditetom 116
Slika 4. 7. Zaposlenost osoba sa invaliditetom 116
Slika 4. 8. Odluka o upisu prema mogućnosti za zaposlenje 119
Slika 4. 9. Finansijski troškovi školovanja 119
Slika 4. 10. Broj mjeseci koje mladi provode na birou za zapošljavanje 126
Slika 4. 11. Konzumacija psihoaktivnih supstanci 131
Slika 4. 12. Pomoć od porodice/prijatelja iz inozemstva 135
Slika 4. 13. Odnos prema volontiranju prema uključenosti u formalni sistem obrazovanja 136
Slika 4. 14. Razlozi za volontiranje 137
Slika 4. 15. Razlozi zbog kojih mladi ne volontiraju 137
Slika 4. 16. Članstvo i aktivnosti u stranci 138
Slika 4. 17. Mobilnost mladih 142
Slika 4. 18. Informisanje mladih 144
Slika 4. 19. Mediji informisanja mladih 145
Slika 4. 20. Slobodno vrijeme mladih 147

1. UVOD

1.1. Zašto je potrebna Strategija prema mladima?

Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona za period od 2020. do 2024. godine (u daljem tekstu Strategija) temeljni je iskaz društveno-političke vizije razvoja položaja mladih u Tuzlanskom kantonu. Aktivnosti koje su usmjerene na unapređenje položaja mladih i koje se realizuju sa mladima i/ili za mlade u nadležnosti su različitih institucija, te je potreban međuresorni i međusektorski pristup tokom njihovog planiranja i implementacije. U tom kontekstu, Strategija pruža platformu za operacionalizaciju multisektorske i multiresorne saradnje u procesu planiranja i praćenja politike prema mladima Tuzlanskog kantona. Strategijom se utvrđuju strateški i prioritetni ciljevi te mjere (projekti) koji trebaju doprinijeti izgradnji obrazovnih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih uslova neophodnih za unapređenje položaja mladih u Tuzlanskom kantonu.

Strategijom su definisana četiri ciljna ishoda politike prema mladima Tuzlanskog kantona:

- Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u učenju i razvoju
- Ekonomska i socijalna sigurnost
- Sigurno, ekološki čisto i ugodno okruženje
- Aktivno učešće u razvoju zajednice.

Ciljni ishodi definisani ovom Strategijom rezultat su strukturiranog dijaloga sa mladima i ključnim akterima koji rade sa mladima i/ili za mlade. Ciljni ishodi su jednostavni, mjerljivi, realni i komplementarni te tvore sinergiju u pogledu sistemske podrške unapređenja položaja mladih u Tuzlanskom kantonu.

Ključnu ulogu u izradi Strategije imalo je Ministarstvo za sport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona koje je kao koordinator obavljao poslove koordinacije i učestvovalo u izradi dokumenta “Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona od 2020. do 2024. godine”. Osim uloge koordinatora, Ministarstvo za sport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona, ujedno je nosilac implementacije Strategije. S obzirom na izuzetno kompleksnu prirodu politike prema mladima i relativno veliki broj aktera koji nerijetko imaju drugačija viđenja onoga što su problemi mladih, neophodno je da se u procesu implementacije Strategije ostvari saradnja Ministarstva za sport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona sa ostalim resornim ministarstvima Tuzlanskog kantona, gradskim/općinskim vlastima Tuzlanskog kantona, javnim ustanovama, organizacijama civilnog društva te brojnim drugim interesnim grupama koji rade sa mladima i/ili za mlade. U skladu s navedenim, okvirni Akcioni plan uključuje identifikaciju aktera koji će biti uključeni u realizaciju pojedinih projekata te utvrđivanje mehanizama ocjenjivanja i praćenja napretka implementacije Strategije.

1.2. Usklađenost sa preporukama i strateškim dokumentima

Strategija slijedi preporuke Zakona o mladima Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 36/10), koji obavezuje svaki kanton/općinu u Federaciji BiH da pristupi izradi strategiji prema mladima. Također, Strategija slijedi niz preporuka relevantnih evropskih dokumenata i inicijativa u oblasti politike prema mladima, kao što su:

- *Evropska povelja o učešću mladih u životu općina i gradova*, kojom se potiče aktivno učešće mladih u društvu, potiče kultura i slobodno vrijeme mladih, informisanje i mobilnost mladih te dostupnost obrazovanja i programa razvoja cjeloživotnih kompetencija;
- *Bijela knjiga: Novi podsticaji mladima u Evropi*, strateški dokument kojim je uspostavljen koherentan okvir politike prema mladima na nivou EU u sljedećim prioritetnim područjima: učešće, informisanost, volonterizam i razumijevanje mladih;
- *Strategija Evropske unije za mlade za period 2019. – 2027.*, strateški dokument koji je primarno usmjeren na: (1) poboljšanje politika prema mladima u svim sektorima od važnosti za mlade; (2) stvaranje jednakih prilike za sve mlade: (3) sprječavanje siromaštva među mladima; i (4) sprječavanje svih oblika diskriminacije među mladima.
- *Okvir evropske saradnje u području mladih*, strateški dokument koji sadrži preporuke u oblasti (1) aktivnog građanstva mladih; (2) profesionalne integracije mladih; i (3) uključivanja mladih u kreiranje politika.

Također, ciljni ishodi Strategije su konzistenti sa ciljevima strategije Evropa 2020 (pametan, održiv i uključiv rast), “Strategijom razvoja TK za period 2016. – 2020” te strategijama razvoja gradova/općina Tuzlanskog kantona.

1.3. Metodologija izrade Strategije prema mladima

Proces izrade Strategije je inkluzivan i participativan, te je naglasak stavljen na sveobuhvatno uključivanje predstavnika različitih interesnih grupa u proces identifikacije i analize potreba, problema i pozitivnih promjena koje Strategija treba polučiti. Inkluzivni i participativni pristup u procesu izrade Strategije ima za cilj da među interesnim grupama koji djeluju sa mladima i/ili za mlade kreira osjećaj vlasništva nad Strategijom i time potakne spremnost na saradnju između svih uključenih strana kako bi se dosegnuli ciljni (željeni) ishodi Strategije.

U svim fazama procesa izrade Strategije održavane su radionice, čija je svrha bila da se procijeni valjanost nalaza analiza koje je sproveo stručni tim, ali i da se usklade nerijetko suprotstavljeni stavovi različitih interesnih grupa koji rade s mladima i/ili za mlade. Tokom procesa izrade strategije organizovana su tri ciklusa radionica, sa ukupno šest radionica (Tabela *Pregled održanih radionica tokom procesa izrade Strategije*). Prvi ciklus radionica bio je usmjeren na identifikaciju potreba i problema mladih po pojedinim tematskim oblastima politike prema mladima. Drugi ciklus radionica uključivao je strukturni dijalog u oblikovanju strateških odrednica (SWOT analiza, vizija, vrijednosti, strateški ciljevi), dok je treći ciklus uključivao

predstavljanje strukture i sadržaja radne verzije nacrta Strategije. Svaka radionica je trajala 3 sata.

Tabela 1. 1. Pregled održanih radionica tokom procesa izrade Strategije

Ciklus radionice	Datum održavanja radionice	Tematske oblasti	Broj učesnika
Prvi ciklus	19. 07. 2019.	Zdravstvena i socijalna zaštita	23
	25.07. 2019.	Aktivizam, informisanost, mobilnost i informisanje	22
	31.07. 2019.	Tržište rada (zapošljavanje i preduzetništvo)	35
	13.09. 2019.	Obrazovanje	53
Drugi ciklus	23.09. 2019.	Obrazovanje i tržište rada (zapošljavanje i preduzetništvo)	57
	23.09. 2019.	Aktivizam, informisanost, mobilnost i informisanje Zdravstvena i socijalna zaštita	23
Treći ciklus	31.10. 2019.	Obrazovanje Tržište rada (zapošljavanje i preduzetništvo) Zdravstvena i socijalna zaštita Aktivizam, informisanost, mobilnost i informisanje	35

Kako bi se osiguralo što veće učešće mladih u procesu izrade Strategije, provedeno je primarno istraživanje „*Analiza potreba, problema i stavova mladih u Tuzlanskom kantonu – Neka se Tvoj glas čuje“*, a u kojem su svi mladi s područja Tuzlanskog kantona imali priliku da učestvuju.
U skladu sa projektnim zadatkom, proces izrade Strategije uključivao je nekoliko faza:

1. **Priprema**. Navedena faza prethodila je procesu izrade Strategije, a uključivala je sljedeće aktivnosti: (1) donošenje odluke Ministarstva za sport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona o izradi dokumenta „Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2024.“; (2) provođenje postupka javne nabavke čiji je predmet usluga provođenje istraživanja o potrebama i problemima mladih na Tuzlanskom kantonu i izrada strategije prema mladima Tuzlanskog kantona; (3) identificiranje potencijalnih partnera i aktera u izradi Strategije, te formiranje Radne grupe za izradu Strategije.
2. **Izrada situacione analize**. Navedena faza obuhvatala je analizu stanja u oblasti demografije i osam tematskih oblasti politike prema mladima (obrazovanje, tržište rada, zdravstvena zaštita, socijalne zaštita, aktivno građanstvo: aktivizam informisanje, mobilnost i slobodno vrijeme). Situaciona analiza temelji se na statističkim podacima publikovanim od strane Federalnog zavoda za statistiku (FZS), Federalnog zavoda za programiranje razvoja (FZZPR), Federalnog zavoda za zapošljavanje (FZS) te drugim relevantnim podacima sadržanim u domaćim i međunarodnim dokumentima (zakoni, strategije, akcioni planovi, studije).
3. **Provođenje istraživanja „Analiza potreba, problema i stavova mladih u Tuzlanskom kantonu – Neka se Tvoj glas čuje“.** Ova faza obuhvatala je nekoliko

aktivnosti: (1) izrada mjernog instrumenta – upitnika; (2) odabir tehnike prikupljanja primarnih podataka i uzorkovanja (online anketa i neprobabilistička tehnika uzorkovanja); (3) prikupljanje primarnih podataka; (4) analiza prikupljenih podataka upotrebom statističkog programa SPSS. Proces prikupljanja primarnih podataka trajao je tri mjeseca (avgust 2019. – oktobar 2019.), a sprovedeno istraživanje je rezultiralo sa finalnim uzorkom od 1.560 mladih osoba sa područja cijelog Tuzlanskog kantona.

4. **Oblikovanje strateških odrednica politika prema mladima Tuzlanskog kantona** (SWOT analiza, vizija, strateški i prioritetni ciljevi, potencijalne aktivnosti/projekti). Strateške odrednice politike prema mladima Tuzlanskog kantona rezultat su sveobuhvatnog i participativnog procesa kroz koji je ovaj dokument nastao. Tokom radionica mladi i interesne grupe su putem strukturnog dijeloga učestvovali u analizi položaja i potreba mladih po pojedinim tematskim oblastima politike prema mladima, izradi SWOT matrice, te oblikovanju strateških i prioritetnih ciljeva. Također, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Tuzlanskog kantona uputilo je interesnim grupama i javnosti poziv za dostavljanje prijedloga projekata za izradu Strategije.
5. **Izrada Nacrta Strategije** uključivala je proces konsultacija na radnu verziju Nacrta Strategije te izradu finalnog Nacrta Strategije, koji je upućen u daljnju proceduru Ministarstvu za sport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona.

Strategija je predstavljena u formi studije, elaborata te sadrži šest cjelina (poglavlja):

1. Uvod.
2. Politika prema mladima: EU praksa i stanje u TK.
3. Situaciona analiza.
4. Analiza potreba, problema i stavova mladih u Tuzlanskom kantonu („Neka se Tvoj glas čuje!“),
5. Strateški dio. Na osnovu informacija dobivenih SWOT analizom definišu se strateške odrednice politike prema mladima Tuzlanskog kantona, uključujući viziju prema mladima, strateške i prioritetne ciljeve.
6. Programski aspekti i implementacija strategije. Na osnovu prethodno definisanih strateških odrednica politike prema mladima Tuzlanskog kantona, oblikuje se okvirni akcioni plan, te plan monitoringa i evaluacije provedbe strategije.

1.4. Osnovni principi Strategije

Osnovni principi koji su integrisani u sve faze izrade Strategije, od situacione analize preko oblikovanja strateških odrednica, te određivanja indikatora za praćenje implementacije strategije, dati su u nastavku.

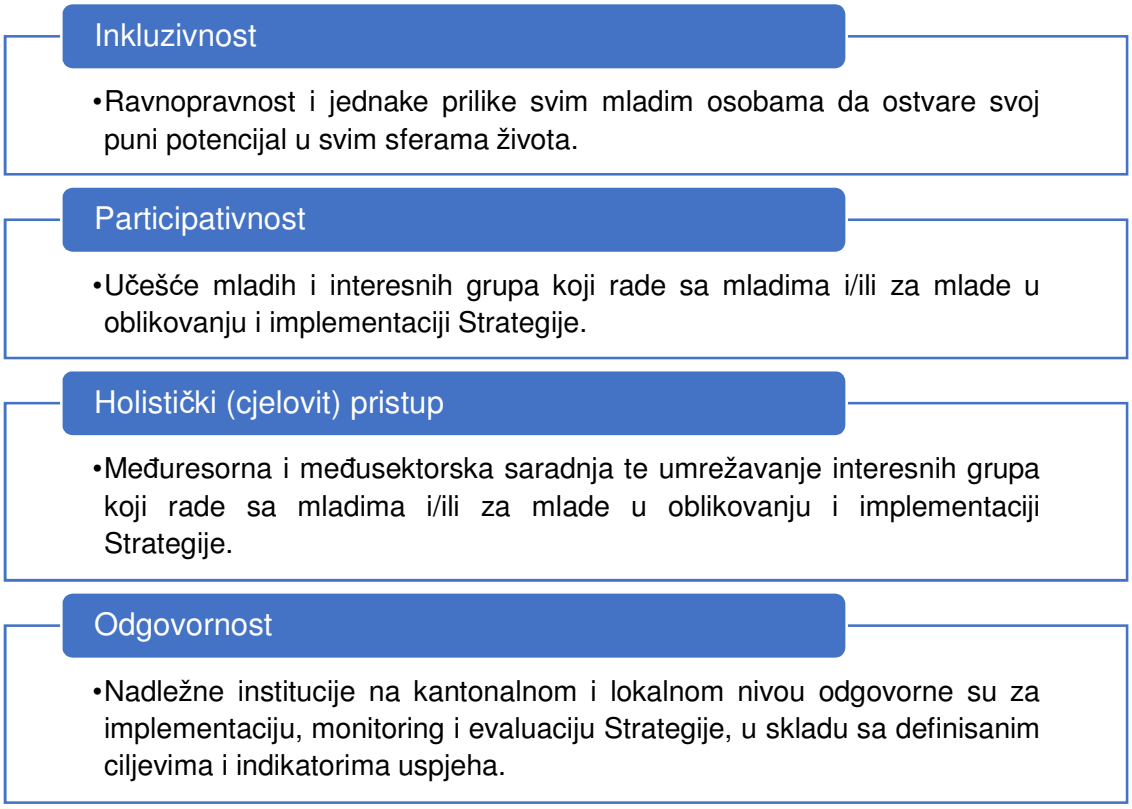

Slika 1. 1. Osnovni principi Strategije

2. POLITIKA PREMA MLADIMA: EU PRAKSA I STANJE U TUZLANSKOM KANTONU

2.1. Politika prema mladima u EU

U poređenju sa ostalim područjima socijalne politike, politika prema mladima je relativno novi fenomen koji se intenzivnije počinje razvijati od druge polovine 20. stoljeća. Njene korijene razvoja treba tražiti u društvenim događanjima u zapadnim društvima tokom 60-ih godina prošlog stoljeća kada su se zapadna društva suočila sa problemom antisocijalnog ponašanja mladih (npr. "hipi" pokret). U nastojanju da prevaziđu problem antisocijalnog ponašanja mladih, vlade država su oblikovale i implementirale mjere intervencije u različitim *policy* područjima. Podršku razvoju politike prema mladima, kao posebne nacionalne politike pružili su Ujedinjeni narodi (UN). Na Generalnoj skupštini UN-a 1965. godine usvojena je *Deklaracija o promicanju ideala mira, uzajamnog poštivanja i razumijevanja među ljudima* te su na temelju ove Deklaracije definisana dva ključna područja politike prema mladima u zemljama Zapadne Evrope:

- zaštita i pomoć mladima koji su sve manji socijalno zaštićeni;
- razvoj socijalnih programa za sve mlade, u skladu s njihovim specifičnim interesima, potrebama i zahtjevima.

Na Generalnoj skupštini UN-a 1985. godine usvojene su preporuke za prevenciju maloljetničke delikvencije koje bi državama članicama pomogle u oblikovanju i implementaciji specijalizovanih programa i politika usmjerenih ka promicanju i zaštiti prava i dobrobiti mladih. Podršku razvoju politike prema mladima pružile su međunarodne organizacije, prvenstveno Svjetska zdravstvena organizacija, SZO (*World Health Organization*, WHO) i Fond Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF).

Iako su tokom 1980-ih godina zabilježena značajna poboljšanja i napredak u oblikovanju i implementiranju programa i politika usmjerenih ka poboljšanju položaja mladih u EU, koherentan okvir u području politike prema mladima uspostavljen je 2001. godine, usvajanjem strateškog dokumenta „Bijela knjiga: Novi podsticaji mladima u Evropi" (*White Paper: A New Impetus for European Youth)*. Ovaj strateški dokument sadrži prijedlog da države članice intenziviraju saradnju sa mladima u četiri ključna područja: (1) participacija/učestvovanje, (2) informisanje; (3) volonterske aktivnosti; i (4) uključivanje mladih u politiku. Također, Bijela knjiga predlaže primjenu metoda otvorene koordinacije (engl. *open method of coordination*) u procesu oblikovanja i implementacije strategije prema mladima na nacionalnom i lokalnom nivou. Na osnovu Bijele knjige, Vijeće EU je u junu 2002. godine uspostavilo „Okvir evropske saradnje u području mladih" (engl. *Framework for European Co-operation in the Field of Youth*) kojim je postavljen temelj uvažavanja i promicanja prava mladih. Okvir evropske saradnje u području mladih usmjeren je na tri ključna područja: (1) aktivno građanstvo; (2) profesionalna integracija mladih; i (3) uključivanje mladih u kreiranje politika. U obnovljenom „Okviru evropske saradnja u području mladih" iz 2009. godine, definisana su dva strateška cilja saradnje u periodu od 2010. do 2018. godine:

- stvaranje više (jednakih) prilika za sve mlade u obrazovanju i na tržištu rada, te
- promicanje aktivnog građanstva, društvene uključenosti i solidarnosti svih mladih.

Značajan strateški dokument za mlade je i Evropski pakt za mlade iz 2005. godine koji ima za cilj promicanje učestvovanja mladih u obrazovanju, zapošljavanju i društvenom uključivanju. Evropski pakt za mlade poslužio je kao osnova za kreiranje sveobuhvatne evropske strategije za mlade iz 2009. – „EU strategije za mlade: Investiranje i osnaživanje" (engl. *An EU Youth Strategy: Investing and Empowerin*g) za period 2010. – 2018. Ovom strategijom definisani su ciljevi i mjere u 8 ključnih područja: (1) obrazovanje i osposobljavanje; (2) zapošljavanje i preduzetništvo; (3) zdravstvo i dobrobit; (4) participacija/učestvovanje; (5) volonterske aktivnosti; (6) socijalna uključenost; (7) kreativnost i kultura; i (8) mladi i svijet.

Vijeće za obrazovanje, mlade, kulturu i sport Evropske unije (EYCS) 29. novembra 2018. godine usvojilo je novu Strategiju Europske unije za mlade za period 2019. – 2027. Ovim dokumentom definisano je 11 ciljeva politike EU prema mladima:

1. **Poticati kod mladih osjećaj pripadnosti evropskom projektu i graditi mostove između EU i mladih kako bi se izgradilo povjerenje i povećao nivo uključenosti mladih.**
2. **Osigurati ravnopravnost svih rodova i rodno osviještenije pristupe u svim područjima života mladih.** Rodna diskriminacija utiče na živote mnogih mladih ljudi, posebno mladih žena. Potrebno je osigurati jednake mogućnosti i pristup pravima za mlade ljude svih rodova, uključujući i nebinarne i LGBTQI+1 mlade osobe.
3. **Omogućiti i osigurati uključivanje svih mladih ljudi u društvo.** Trećina mladih ljudi u Evropi izložena je riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Mnogi nemaju pristup osnovnim socijalnim pravima. Mnogi se i dalje suočavaju s višestrukom diskriminacijom i predrasudama te su meta zločina iz mržnje. Nove migracije donose brojne izazove u području socijalnog uključivanja. Stoga je ključno ulagati napore kako bi svi mladi ljudi u Evropi mogli uživati svoja prava, osobito oni koji su u najvećoj mjeri marginalizirani i isključeni.
4. **Osigurati da mladi ljudi imaju bolji pristup pouzdanim informacijama, podržavati njihove sposobnosti kritičkog vrednovanja informacija i uključivanja u participativni i konstruktivni dijalog.** Mladi ljudi nailaze na poteškoće u provjeravanju tačnosti i pouzdanosti informacija. Potrebni su im dodatna znanja i vještine kako bi se znali adekvatno odnositi prema medijima i učestvovati u konstruktivnom dijalogu.
5. **Povećati nivo mentalne dobrobiti i zaustaviti stigmatizaciju vezanu za probleme mentalnog zdravlja, te na taj način promicati socijalnu inkluziju svih mladih ljudi.** Sve veći broj mladih ljudi širom Eurpe izražava svoju zabrinutost oko učestalosti problema mentalnog zdravlja, poput stresa, tjeskobe, depresije i ostalih mentalnih oboljenja, kod svojih vršnjaka. Mladi često navode velike društvene pritiske s kojima se suočavaju i upozoravaju na potrebu za boljom zdravstvenom zaštitom u području mentalnog zdravlja.

[1] Kraticom „LGBTQI +" želi se obuhvatiti neheteroseksualne i / ili nebinarne identitete, a slova se odnose na lezbijke, gejeve, biseksualne, transrodne ili queer osobe, osobe koje propituju svoj rod i/ ili seksualnu orijentaciju te interseksualne osobe, a znak + znači da je riječ o neiscrpnom popisu.

6. **Osigurati uslove koji će omogućiti mladima iz ruralnih sredina da ispune svoje pune potencijale.** I pored značajnih napora zemalja članica EU u osiguranju razvoja ruralnih sredina prisutne su značajne razlike između života u urbanim i ruralnim područjima. Posljedično, izuzetno je važno osigurati jednakost svih mladih, bez obzira žive li na selu ili u gradu.
7. **Osigurati pristupačno tržište rada s prilikama koje vode kvalitetnim poslovima za sve mlade ljude.** Mladi ljudi se suočavaju sa visokom stopom nezaposlenosti te s diskriminacijom na tržištu rada i radnom mjestu. Manjak informacija i odgovarajućih vještina za buduće zaposlenje onemogućuju punu integraciju mladih na tržište rada. Zbog toga je potrebno poduzeti ciljane mjere kako bi se osiguralo kvalitetno zaposlenje za sve.
8. **Integrisati i unaprijediti različite oblike učenja kako bi mladi bili spremni za izazove koje nosi dinamični život u 21. stoljeću.** Nužno je proširiti našu viziju obrazovanja za 21. stoljeće, usmjeriti se na transferabilne vještine, proces učenja koji je usmjeren na učenika i na neformalno obrazovanje, a u cilju osiguranja jednakog pristupa kvalitetnom učenju za sve.
9. **Osnažiti demokratsko učešće i autonomiju mladih te osigurati prostore za mlade u svim domenama društva**. Mladi ljudi su podzastupljeni u procesima donošenja odluka koje ih se indirektno tiču. Mladi trebaju imati pristup fizičkim prostorima u lokalnim zajednicama koji će doprinijeti njihovom ličnom, kulturnom i političkom razvoju.
10. **Izgraditi društvo u kojem su svi mladi aktivno uključeni, educirani i sposobni doprinijeti zaštiti okoliša.** U savremenom društvu proizvodimo i trošimo više nego što naš okoliš može podnijeti. Društvo mora odgovoriti na klimatske promjene i druge rastuće prijetnje okolišu. No društvo ne može riješiti problem koji nije spremno priznati. Stoga svi, uključujući i mlade ljude, moraju početi preuzimati odgovornost za svoja djela i utjecaj koji imaju na živote budućih generacija. Prelazak na održivi način života nije izbor nego obaveza.
11. **Osigurati svim mladim ljudima jednak pristup organizacijama mladih i evropskim programima za mlade.** Organizacije mladih i evropski programi za mlade uključuju milijune mladih ljudi i pružaju im mogućnosti za aktivno građanstvo i razvoj životnih vještina. Ipak, organizacije mladih i europski programi za mlade i dalje su nedovoljno finansirani, prepoznati i pristupačni.

Osim dokumenata koji se eksplicitno odnose na proces formulisanja i implementacije politike prema mladima, postoji i niz drugih dokumenata (npr. Opća deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija o pravima djeteta[2], Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom[3] i Globalni ciljevi za

[2] Konvencija o pravima djeteta, usvojena od strane Skupštine UN-a 1989. godine, je međunarodni dokument koji sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije mora jamčiti svakom djetetu. Konvencija o pravima djeteta je pravni akt koji ima snagu zakona i obavezuje stranke Konvencije na pridržavanje njenih odredbi te uključuje pravo nadziranja primjene Konvencije u onim državama koje su je prihvatile i ratificirale. Konvencija o pravima djeteta sastavni je dio Ustava BiH i time je ugrađena u zakonodavstvo BiH.

[3] Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda, zajedno sa Fakultativnim protokolom, usvojena je na Generalnoj Skupštini UN-a 2006. godine. Svrha Konvencije o pravima osoba s invaliditetom sadržana je u njenom 1. Članku, a odnosi se na «unapređivanje, zaštitu i osiguranje punog i ravnopravnog uživanja ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom i unapređenje poštivanja njihovog urođenog dostojanstva». Tematska područja Konvencije ogledaju se u općim načelima kao što su: nediskriminacija, sudjelovanje i uključivanje u društvo, poštivanje razlika i prihvatanje osoba sa invaliditetom kao dijela ljudske različitosti i čovječnosti, jednake mogućnosti,

održivi razvoj[4]) koje pružaju smjernice za unapređenje položaja mladih u globalnim, regionalnim, nacionalnim i lokalnim okvirima.

2.2. Politika prema mladima u Tuzlanskom kantonu

Na nivou Bosne i Hercegovine još uvijek ne postoji zakon koji regulira opća pitanja mladih niti „krovno“ tijelo mladih. Značajan korak učinjen je 2004. godine kada je osnovana Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH, kao stalno tijelo Vijeća ministara BiH. Komisija djeluje pri Ministarstvu civilnih poslova BiH i nadležna je za koordinaciju aktivnosti svih aktera od značaja za promociju i zaštitu uloge i pozicije mladih BiH. Međutim, Vijeće ministara BiH do danas nije usvojio niti je u proceduru stavio okvirni zakon o mladima BiH.

Na entitetskom nivou, Zakon o mladima Federacije BiH (Službene novine FBiH, br. 36/10) i Zakon o omladinskom organizovanju („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 98/04, 119/08 i 1/12) uređuju pitanja koja su od značaja za status, egzistenciju i djelovanje mladih u BiH, te pokušavaju da brigu o mladima institucionalizuju i da primjene strateški pristup u rješavanju problema mladih.

Zakon o mladima Federacije BiH (u daljem tekstu ZMFBiH), usvojen 2010. godine, institucionalno i budžetski reguliše implementaciju politike prema mladima na svim nivoima vlasti: od državnog preko resornih ministarstava do nivoa kantona i općina. Prema ovom Zakonu, organi javne uprave na svim nivoima vlasti su zaduženi za pružanje podrške mladima, te usvajanje i implementaciju strategije prema mladima. Također, članom 14. Zakona se predviđa da kantonalne, gradske i općinske vlasti osiguraju minimum mjera koje se odnose na rad sa mladima i planove aktivnosti mladih, kao i mehanizme i kapacitete koji uključuju[5]:

---

pristupačnost, jednakost između muškaraca i žena, te poštivanje sposobnosti razvoja djece sa invaliditetom i poštivanje prava djece sa invaliditetom na očuvanje vlastitog identiteta. Uz Konvenciju je usvojen i Fakultativni protokol kojim se uspostavlja sustav pojedinačnih pritužbi za osobe kojima su od strane država stranaka povrijeđena prava po Konvenciji. Za više informacija vidjeti tekst. Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom BiH ratificirala je 12. marta 2010. godine i time se opredijelila za novi pristup u oblasti invalidnosti koji uključuje sveobuhvatan pogled na pitanja invaliditeta te kreiranje i primjenu rješenja za osobe sa invaliditetom na nivou zajednice uz multisektorski pristup i uključenost svih relevantnih aktera.

[4] Globalni ciljevi održivog razvoja: (1) iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima; (2) iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovisati održivu poljoprivredu; (3) osigurati zdrav život i promovisati blagostanje za ljude svih generacija; (4) osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovisati mogućosti cjeloživotnog učenja; (5) postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke; (6) osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uslove za sve; (7) osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i savremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve; (8) promovisati uključiv i održiv ekonomski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve; (9) izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovisati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost; (10) smanjiti nejednakost između i unutar država; (11) učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim; (12) osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje; (13) poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica; (14) očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održiv razvoj; (15) zaštititi, uspostaviti i promovisati održivo korištenje kopnenih ekosistema, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikost; (16) promovisati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, odgovorne i uključive institucije na svim nivoima; i (17) ojačati načine implementacije te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj.

[5] Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine FBiH“, broj 36/10

- osiguran adekvatan prostor za mlade, za rad sa mladima i omladinske aktivnosti, kao i osigurano plaćanje troškova za njegovo održavanje (omladinski centri);
- osigurana budžetska stavka vezana za pitanja mladih, kao dio ukupnog budžeta općine, grada ili kantona;
- određivanje nadležnog općinskog/gradskog ureda za pitanja mladih;
- osigurano finansiranje projekata za mlade na godišnjem nivou i njegova raspodjela na temelju javnog konkursa, uključujući kriterije koji su u skladu sa evropskim principima o radu javne uprave;
- profesionalno usavršavanje i osposobljavanje službenika/ce za mlade, kao i jačanje kapaciteta svih osoba koji se bave mladima i omladinskim aktivnostima;
- osnivanje općinskog vijeća za mlade sa nadpolovičnim učešćem udruženja mladih koji djeluju na području općine;
- osnivanje odbora za mlade u okviru općinskog vijeća, kao stalnog radnog tijela koji će se baviti pitanjima te koje će uključivati predstavnike općinskog vijeća mladih.

Usvajanjem Zakona o mladima Federacije BiH stvoreni su preduslovi za učešće mladih u procesu odlučivanja, definisana su prava i obaveze mladih, te način organizovanja mladih. Na temelju zakonskih odredbi u Federaciji BiH predviđeno je osnivanje Komisije za mlade, na entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou vlasti, koja bi trebala predstavljati ključnu kariku u dijalogu između mladih i nadležnih institucija. Također, predviđeno je i formiranja Vijeća mladih, radnog tijela sačinjenog od omladinskih organizacija koje predstavljaju direktne ili indirektne partnere kantonalnim/lokalnim vlastima u razvoju i provođenju kantonalne/lokalne politike prema mladima.

2.3. Analiza institucionalnih kapaciteta politike prema mladima

Efikasno oblikovanje i implementacija politike prema mladima na kantonalnom i općinskom nivou zahtijeva definisanje institucionalnog okvira koji jasno opisuje aktere koji se bave (ili bi se trebali baviti) pitanjima mladima, ukazuje na djelokrug rada pojedinih aktera te mehanizam komunikacije između aktera koji su uključeni u proces oblikovanja i implementacije politike prema mladima. Postojanje institucionalnog okvira doprinosi dugoročnom razvoju sektora mladih i strateškom promišljanju o problemima mladih. Prema ZMFBiH institucionalni okvir oblikovanja i implementacije politike prema mladima na lokalnom nivou čine:

- Referent/saradnik/službenik za mlade,
- Komisija za mlade i
- Vijeće mladih.

Tabela 2. 1. Institucionalni okvir oblikovanja i implementacije politike prema mladima na lokalnom nivou u Federaciji BiH

Akter	Opis	Osnovna zaduženja
Referent/saradnik/ službenik za pitanja mladih	Službenik za mlade je osoba zaposlena u općinskoj administraciji i stručno osposobljena za rad sa mladima.	▪ Redovna komunikacija sa omladinskim organizacijama, vijećima učenika, neformalnim grupama i javnim institucijama koja su zadužena za pitanja mladih; ▪ Identifikacija problema mladih u lokalnoj zajednici; ▪ Koordinacija procesa, uspostavljanja i provođenja politike prema mladima; ▪ Saradnja sa drugim institucijama na višim nivoima vlasti.
Komisija za mlade	Komisija za mlade je stalno radno tijelo Općinskog vijeća i ima značajnu ulogu u kreiranju i donošenju politika za mlade.	▪ Inicira i razmatra nacrte i prijedloge zakona i drugih akata koji se odnose na mlade; ▪ Daje savjete i preporuke za razvoj omladinske politike i unaprjeđenje učešća mladih u javnom životu; Komunicira sa institucijama, organizacijama i pojedincima koji se bave omladinskom problematikom; ▪ Traži od izvršne vlasti da svake godine predvidi sredstva za finansiranje omladinskih projekata
Vijeće mladih	Vijeće mladih je krovno udruženje mladih, zasnovano na dobrovoljnom članstvu omladinskih udruženja, a koje predstavlja interese mladih i omladinskih udruženja.	▪ Predstavljanje i zastupanje interesa omladinskih udruženja na odgovarajućem nivou vlasti; ▪ Učešće u procesu izrade i provođenje politike prema mladima; ▪ Provođenje zajedničkih projekata mladih u FBiH te predstavljanje pitanja mladih na višem nivou i na međunarodnom planu;

U cilju analize institucionalnih kapaciteta za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima u TK, provedena je *policy* analiza[6] politike prema mladima u 13 općina TK. Policy analiza primarno je usmjerena na vrednovanje provođenja normi ZMFBiH te identifikaciju ključnih aktera politike prema mladima u pojedinim općinama TK[7].

Općina Banovići. U skladu sa zakonskom regulativom, Općina Banovići osnovala je Komisiju za pitanja mladih (KzM) kako bi se osigurala uvezanost svih struktura zaduženih za pitanje mladih te olakšala komunikacija i saradnja sa menadžerskim strukturama u Općinskoj vlasti. Općina Banovići trenutno nema službu koja bi se bavila isključivo pitanjima mladih niti je izvršena sistematizacija radnog mjesta referenta/saradnika/službenika za pitanja mladih. Također, još uvijek nije formirano Vijeće mladih kao krovno tijelo omladinskih organizacija koje djeluju u općini Banovići.

[6] Policy analiza odnosi se na metodologiju vrednovanja javnih politika zasnovanu na mikroekonomici. Jedan od najčešćih pristupa oslanja se na razumijevanje policy-ja kao lineranog niza vladinih izbora u kojem je moguće razlikovati pojedine faze kao što su postavljanje problema na dnevni red, formulacija mogućih rješenja, implementacija, vrednovanje i odlučivanje o tome treba li s nekom politikom nastaviti ili od nje odustati. Takvo razumijevanje policy-ja pretpostavlja jasnoću ciljeva kao i postojanje poznatih i jednoznačno određenih donosioca odluka (vlade ili nekog drugog aktera). S druge strane, razumijevanje policy-ja kao strukturirane interakcije mnogobrojnih aktera u analizu unosi potrebu za njihovim identificiranjem, opisom njihovih različitih shvaćanja situacije i problema te načina njihove interakcije.

[7] Policy analiza temelji se na činjenicama koje su sadržane u Izvještajima nadležnih gradskih/općinskih službi o izvršenju obaveza ZMFBiH koji su službeno dostavljeni Ministarstvu za kulturu, sport i mlade TK.

Općina Čelić. U skladu sa zakonskom regulativom Općina Čelić osnovala je Komisiju za pitanja mladih (KzM) koja djeluje pri Općinskom vijeću. Ne postoji posebna općinska služba koja se bavi pitanjima mladih niti je izvršena sistematizacija radnog mjesta službenika za pitanja mladih. Prema informacijama Ministarstva za kulturu, sport i mlade TK[8] u općini Čelić postoji Vijeće mladih. U cilju oblikovanja i implementacije politike prema mladima te unapređenja uslova života mladih usvojena je Strategija za mlade na period 2010. – 2014. godine. Trenutno se ne provode aktivnosti koje bi rezultirale iniciranjem procesa izrade nove strategije prema mladima.

Općina Doboj – Istok. Iako ZMFBiH tako nalaže, općina Doboj – Istok nije odredila nadležnu službu koja bi se bavila pitanjima mladih niti je imenovan službenik za mlade. Imenovana je Komisija za mlade pri Općinskom vijeću kao stalno radno tijelo, ali nije formirano Vijeće mladih.

Grad Gračanica. Komisija za pitanja mladih djeluje kao stalno radno tijelo Gradskog vijeća. Također, djeluje Vijeće mladih te je sistematizovano radno mjesto referenta/saradnika/službenika za pitanja mladih. Trenutno ne postoji strateški dokument koji je usmjeren na poboljšanje položaja mladih (Strategija prema mladima).

Grad Gradačac. U septembru 2012. godine održana je osnivačka skupština Vijeća mladih općine Gradačac, a koju su činili predstavnici tri omladinska udruženja s područja općine Gradačac (Omladinska organizacija SPEED Gradačac, Omladinska organizacija MOTIV Gradačac i Udruženje KULT Gradačac). Pri Gradskom Vijeću djeluje Komisija za pitanja mladih, a pitanjima mladih bavi se službenik za mlade. Trenutno je u procesu izrade dokument „Strategije prema mladima općine Gradačac 2019.-2023.“ Nosilac projekta izrade „Strategije prema mladima općine Gradačac 2019. – 2023" je Vijeće mladih općine Gradačac u partnerstvu s Institutom za mlade KULT uz podršku Općine Gradačac. Projekat je podržan kroz Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu – ReLOaD, koji finansira Evropska unija, a implementira Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP).

Općina Kalesija. Pri Općinskom vijeću formirana je Komisija za pitanja mladih koja ima sljedeće nadležnosti: (1) razmatranje svih akata upućenih Općinskom vijeću, a koji se odnose na problematiku mladih, (2) podsticanje saradnje mladih sa ustanovama obrazovanja, nauke, kulture i sporta; (3) predlaganje inicijativa za unapređenje učešća mladih u javnom životu; i (4) ostvarivanje saradnje sa organizacijama mladih radi unapređenja pozicija mladih u javnom životu. U skladu sa ZMFBiH, Izvršena je sistematizacija radnog mjesta stručnog saradnika za društvene djelatnosti, mlade i NVO u okviru Službe za opću upravu i društvene djelatnosti. Međutim, navedeno radno mjesto nije popunjeno pa se u skladu sa ovom činjenicom ne realiziraju aktivnosti koje proizilaze iz općinskih nadležnosti koje su propisane ZMFBiH[9]. Također, u općini Kalesija nije formirano Vijeće mladih.

Općina Kladanj. Pri Općinskom vijeću djeluje Komisija za pitanja mladih. Ne postoji posebna općinska služba/odjel za pitanja mladih niti je sistematizovano radno mjesto službenika za mlade. Poslove i zadatke koji su vezani za pitanja mladih obavlja stručni saradnik za ljudske resurse i pravne poslove koji se kontinuirano educira i profesionalno usavršava. Ovi poslovi se, između ostalog, tiču monitoringa rada nevladinog sektora koji radi sa mladima, kao i

[8] http://mksmtk.gov.ba/vijeca-mladih-na-podrucju-tk

[9] Prema telefonskom razgovoru obavljenom sa gđom Hatom Mujčinović, pomoćnicom načelnika

savjetovanja mladih o pravnim postupcima kroz pružanje pravne i savjetodavne pomoći u realizaciji započetih aktivnosti koje se tiču mladih. Pored navedenog, vrši se koordinacija ovih aktivnosti prema potrebama mladih, kao i praćenje mogućih negativnih uticaja na mlade koji su u suprotnosti sa Ustavom i Zakonom, a sve sa ciljem blagovremenog poduzimanja pravnih mjera. Iako je u prethodnim periodima (2011. – 2013. i 2015. – 2017.) Općina Kladanj imala usvojenu Strategiju prema mladima, nakon isteka posljednje Strategije koncem 2017. godine nije se pristupilo izradi nove Strategije. Izrada ovog strateškog dokumenta je u planu, ali su konkretne aktivnosti prolongirane zbog rada na drugim strateškim dokumentima[10]. Formirano je Vijeće mladih, kojeg čine četiri omladinska udruženja. Kako se navodi u općinskom izvještaju, zapažene su aktivnosti samo jednog omladinskog udruženja (KUD Mladost Kladanj), dok se Vijeće mladih, kao cjelina, prema informacijama iz Vijeća mladih TK, smatra neaktivnim. Podrška Općine Vijeću mladih funkcionira na principu podnešenih zahtjeva. Dosadašnja iskustva kazuju da ukoliko su članovi Vijeća mladih proaktivni i podnose zahtjeve za podršku, podrška Općine bude osigurana. Međutim, broj zahtjeva upućenih Općini za podršku rada Vijeća mladih opada u slučajevima kada proaktivni članovi Vijeća mladih promijene mjesto prebivališta (npr. okončanjem studija i pronalaskom zaposlenja). Tako se, odlaskom ključne osobe u Vijeću mladih, ne nastavlja kontinuitet podrške radu Vijeća. Osiguran je prostor za sva omladinska udruženja.

Općina Lukavac. Pri Općinskom vijeću djeluje Komisije za pitanja mladih, obrazovanje, kulturu i sport koja ima funkciju stalnog radnog tijela Općinskog vijeća. U Općini nije formirana služba koja se isključivo bavi pitanjima mladih niti je sistematizovano radno mjesto službenika za pitanja mladih. Služba za upravu, društvene djelatnosti, mlade i boračko-invalidsku zaštitu osigurava izvršavanje zakona i drugih propisa i općih akata iz oblasti politike prema mladima. U novembru 2012. godine održana je osnivačka skupština Vijeća mladih općine Lukavac, koja broji sljedeće organizacije: Udruženje UG Dobri ljudi, Asocijacija mladih Devetak i Asocijacija mladih za Evropu. Općina Lukavac nije oblikovala niti usvojila Strategiju prema mladima ali se u općinskom izvještaju o implementaciji ZMFBiH navodi da je osiguran minimum mjera u radu sa mladima i omladinskim aktivnostima, da se djelomično radi na koordinaciji aktivnosti u vezi sa radom sa mladima i da se vodi registar omladinskih udruženja.

Općina Sapna. U 2016. godini, Općina Sapna imenovala je službenicu za pitanja mladih u okviru Službe za opću upravu, društvene djelatnosti i boračka pitanja koja ima nadležnost za pitanja mladih. Službenica je prošla certificiranu obuku koju su organizirali Federalno ministarstvo kulture i sporta i Institut za razvoj mladih KULT. Općinsko vijeće imenovalo je Komisiju za mlade kao stalno radno tijelo u čijem radu učestvuju predstavnici mladih. Na području ove općine, ne djeluje Vijeće mladih. Tokom 2009. godine pristupilo se izradi dokumenta „Strategija za mlade općine Sapna za period 2010-2013. godina u kojem su sadržani konkretni ciljevi i planovi aktivnosti usmjereni na poboljšanje položaja mladih u općini Sapna. Trenutno su poduzete aktivnosti koje bi trebale rezultirati inicijativom za izradu nove Strategije prema mladima općine Sapna.

Grad Srebrenik. Osnivačka skupština Vijeća mladih općine Srebrenik održana je u februaru 2013. godine. Osnivačkoj skupštini prisustovali su predstavnici tri omladinska udruženja

[10] Informacija iz telefonskog razgovora obavljenog sa gđom Ervinom Avdibegović, pomoćnicom općinskog načelnika

(Omladinski pokret Rebus Srebrenik, UM Ljiljan Lisovići i UM Zefir Srebrenik). Služba za boračko-invalidsku zaštitu i društvene djelatnosti nadležna je za pitanja mladih te ne postoji referent/saradnik/službenik za mlade. Radne zadatke iz domena politike prema mladima obavlja stručni saradnik za rad sa nevladinim organizacijama i udruženjima građana. Uzimajući u obzir činjenicu da nije sistematizovano radno mjesto službenika za mlade, već da su pitanja mladih dodijeljena saradniku za rad sa nevladnim organizacijama, isti nije upućivan na dodatna usavršavanja i profesionalni razvoj. U tom smislu, Grad Srebrenik nije dodatno ojačao kapacitete za rad sa mladima. Pri Općinskom/Gradskom vijeću djeluje Komisija za pitanja mladih.

Općina Teočak. Pri Općinskom vijeću djeluje Komisija za pitanje mladih, a osnovano je i Vijeće mladih općine Teočak. Trenutno ne postoji sistematizovano radno mjesto referenta/saradnika/službenika za pitanja mladih, ali postoji spremnost Općinskog načelnika da u skorije vrijeme imenuje službenika za pitanja mladih kako bi se neometano realizirale aktivnosti planirane Strategijom prema mladima TK 2020. – 2024.

Grad Tuzla. Prema izvještaju nadležne službe za pitanja mladih tj. Službe za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu, navodi se da je Grad Tuzla ispoštovao sve obaveze gradskih nivoa vlasti koje su propisane ZMFBiH. Od 2016. godine, Grad Tuzla intenzivno radi na institucionalizaciji politike prema mladima, kao i na uspostavljanju mehanizama koji potiču aktivnosti mladih u lokalnoj zajednici. U okviru nadležne službe, sistematizirano je radno mjesto službenika za mlade. Dva službenika iz Službe prošli su certificiranu obuku za općinske, gradske i kantonalne službenike za mlade iz FBiH. Ova obuka realizirana je u partnerstvu sa Federalnim ministarstvom kulture i sporta, u organizaciji Instituta za razvoj mladih KULT. Jedan od domena rada certificiranih službenika za mlade jeste rad na savjetovanju mladih o ostvarivanju prava i izvršavanja obaveza koji proizilaze iz ZMFBiH, kao i drugih zakona. Pri Gradskom vijeću Tuzla osnovana je Komisija za mlade, koja ima funkciju stalnog radnog tijela u čijoj su nadležnosti pitanja mladih. Osnovano je Vijeće mladih (VM) Grada Tuzle koje ima funkciju krovne omladinske organizacije koja radi na osnaživanju mladih i koja je ravnopravan partner lokalne vlasti u realizaciji omladinskih politika. U Javnoj ustanovi Centar za kulturu, obezbijeđen je prostor za rad Vijeća mladih. U 2016. godini donesen je Pravilnik o vođenju spiska omladinskih udruženja na području Grada, u skladu sa kojim je objavljen stalni javni poziv omladinskim udruženjima za upis u spisak omladinskih udruženja. Za razliku od formalnih omladinskih udruženja, nadležna općinska služba nema evidenciju neformalnih grupa mladih. Grad Tuzla vodi evidenciju svih organizacija civilnog društva koje djeluju na području Grada. U tom smislu postoji određeni vid evidencije o NVO koje pružaju podršku mladima, ali se ta evidencija odnosi samo na one NVO koje su se javljale na zvanične pozive za dodjeljivanje sredstava iz budžeta Grada. U kontekstu djelovanja NVO, ističe se kvalitetna saradnja sa gradskim službama, te u tom smislu nisu primijećeni negativni uticaji na mlade od strane bilo koje institucije, udruženja ili organizacije, a koji bi bili suprotni sa Ustavom i ZMFBiH. Zvanična politika Grada Tuzle prema mladima ogleda se u prioritetiziranju izrade Strategije za mlade Grada Tuzla 2017 – 2026. sa Akcionim planom 2017 – 2019. Na izradi ove Strategije, učešće su uzela sva omladinska udruženja sa područja Grada, veliki broj nadležnih institucija i Komisija za mlade Gradskog vijeća Tuzla. Strategija je jednoglasno usvojena 2017. godine.

Grad Živinice. U 2018. godini, Gradsko vijeće Živinice usvojilo je Strategiju prema mladima za period od 2018 – 2023. godine. Iako pri Gradu Živinice ne djeluje Vijeće mladih, formiran je Savjet mladih Grada Živinice koji je dao značajan doprinos u izradi aktuelne Strategije prema mladima. U toku je konkursna procedura za izbor stručnog saradnika za mlade, sport i NVO u sklopu Službe za opću upravu, društvene djelatnosti, boračko-invalidsku zaštitu i raseljene osobe. Također, formirana je i Komisija za pitanja mladih kao stalno radno tijelo Gradskog vijeća Živinice.

Tabela 2. 2. Komparativni pregled institucionalnog okvira za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima na lokalnom nivou u TK

Općina/ Grad	Komisija za pitanja mladih	Vijeće za mlade	Referent/saradnik/ službenik za mlade	Strategija prema mladima
Banovići	✓	×	×	×
Čelić	✓	✓	×	×
Doboj – Istok	✓	×	×	×
Gračanica	✓	✓	✓	×
Gradačac	✓	✓	✓	☛
Kalesija	✓	×	×	×
Kladanj	✓	✓	×	×
Lukavac	✓	✓	×	×
Sapna	✓	×	✓	☛
Srebrenik	✓	✓	×	☛
Teočak	✓	✓	×	×
Tuzla	✓	✓	✓	✓
Živinice	✓	×	☛	✓
Napomena: ✓- postoji/djeluje; × – ne postoji/ne djeluje; ☛ – poduzete aktivnosti kako bi u skorije vrijeme postojalo/djelovalo				

Komparativni pregled institucionalnog okvira za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima na lokalnom nivou u TK ukazuje na postojanje razlika u izgrađenim institucionalnim kapacitetima između pojedinih općina/gradova. Institucionalni okvir za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima najrazvijeniji je u urbanim sredinama (Tuzla, Gračanica i Gradačac). U nastavku se kritički vrednuju pojedini elementi institucionalnog okvira za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima na lokalnom nivou u TK.

Komisija za pitanja mladih. U skladu sa zakonskom regulativom, u svim općinama/gradovima TK utemeljena je Komisija za pitanja mladih (KzM), koja se sastoji od predsjednika, zamjenika predsjednika i pet članova. Formiranje navedenog tijela predstavlja značajan iskorak u pristupu gradskih/općinskih vlasti prema mladima i ukazuje na opredjeljenje gradova/općina da i sistemski pristupe rješavanju problema mladih.

KzM nema vlastita finansijska sredstva (gradskim/općinskim budžetom nije predviđena posebna stavka za djelovanje ovog radnog tijela) niti realizira samostalne aktivnosti usmjerene ka poboljšanju položaja mladih na području grada/općine. Članovi KzM se uglavnom povremeno uključuju u realizaciju gradskih/općinskih projekata namijenjenih mladima ili su angažovani u aktivnostima koje provode gradovi/općine u saradnji sa partnerskim organizacijama za mlade. Dosadašnje djelovanje KzM uglavnom se ogleda u uticaju na gradske/općinske vlasti da prilikom godišnjih programiranja budžetskih stavki osiguraju sredstva za realizaciju omladinskih

projekata. U kontekstu informisanja mladih o aktivnostima koje gradske/općinske vlasti provode u cilju poboljšanja njihovog položaja i kvaliteta života u zajednici, neophodno je istaći da KzM nema utvrđene vlastite mehanizme informisanja mladih. Naime, iako aktivno djeluje 13 KzM u TK, niti jedna KzM nema vlastitu web stranicu niti je registrovani korisnik Facebook naloga (profil, stranica ili grupa). Navedeno ukazuje na određeni nivo neaktivnosti KzM u pogledu samoprezentacije i uspostavljanje višedimenzionalne interakcije sa ciljnom grupom – mladima. Uvažavajući činjenicu da su mladi društvena grupa koja Internet i društvene mreže u velikoj mjeri koriste kao sredstva informisanja i širenja informacija neophodno je da KzM osigura vidljivost i laku dostupnost na Internetu, kako putem zvanične web stranice tako i putem naloga na društvenim mrežama (Facebook, LinkedIn, i sl.)

Vijeće mladih. Formiranje mreže omladinskih organizacija na gradskom/općinskom nivou ima niz prednosti, među kojima se posebno izdvajaju sljedeće: (1) bolje sagledavanje potreba mladih usaglašavanje stavova različitih omladinskih organizacija i zajednički nastup prema gradskim/općinskim vlastima čime se jača pregovaračka moć omladinskih organizacija; (2) povećanje efikasnosti pregovaranja sa gradskim/općinskim vlastima u cilju rješavanja problema mladih; (3) povećanje vidljivosti i prepoznatljivosti sektora mladih u javnosti. Prednosti osnivanja Vijeća mladih prepoznale su omladinske organizacije u osam općina/gradova TK. Budući da Vijeće mladih ima legitimitet da predstavlja mlade prema svim interesno-utjecajnim grupama, a posebno prema gradskim/općinskim vlastima, izuzetno je važno da je postignuta vidljivost djelovanja gradskih/općinskih Vijeća mladih na Internetu i društvenim mrežama, posebno Facebook-u. Podaci o predsjednicima Vijeća mladih (ime, prezime, email adresa) dostupni su na internet stranici Ministarstva za kulturu, sport i mlade TK. Niti jedno Vijeće mladih u TK nema vlastiti Internet stranicu. Na temelju *ad hoc* analize registrovanih korisnika Facebook naloga (profil, stranica ili grupa) utvrđeno je da sedam Vijeća mladih u TK imaju aktivan Facebook nalog. Istraživanje provedeno na Facebooku je uključivalo pregled svih objava u periodu od 1. januara 2019. do 29. septembra 2019. Rezultati predstavljeni u narednoj tabeli pokazuju ključne pokazatelje Facebook metrike: broj pratitelja, broj objava u posmatranom periodu, broj podjela objava, broj komentara i broj ˝likeova˝ (uključujući i reakcije).

Tabela 2. 3. Osnovni pokazatelji vidljivosti Vijeća mladih na Facebook-u i angažovanosti zajednice

Indikator	**VM Čelić**	**VM Općine Gračanica**	**VM Općine Gradačac**	**VM Općine Lukavac**	**VM Općine Srebrenik**	**VM Općine Teočak**	**VM Grada Tuzla**	**VM TK**
Broj pratitelja	165	589	430	125	603	905	630	340
Broj objava	2	66	26	13	33	1	69	38
Ukupan broj likeova na objave	7	583	235	36	62	8	549	292
Ukupan broj komentara	0	8	3	1	0	0	26	3
Ukupan broj podjela	1	79	10	2	3	1	39	32
Posljednji datum objave	7.3. 2019.	18.9. 2019.	2.9. 2019.	3.9. 2019.	14.9. 2019.	26.3. 2019.	3.9. 2019.	26.8. 2019.

Izvor: Analiza vidljivosti Vijeća mladih TK na društvenoj mreži Facebook za period 01.01. 2019. do 29.09.2018.

Na temelju analize vidljivosti gradskih/općinskih Vijeća mladih, a posebno angažovanosti zajednice (broj komentara, broj dijeljenja, broj likeova) može se zaključiti da je potencijal društvenih mreža još uvijek u nedovoljnoj mjeri iskorišten. Iako je zabilježen značajan broj pratitelja Facebook stranice gradskih/općinskih Vijeća mladih, primjetan je nizak stepen angažiranosti pratitelja (komentarisanje objava, dijeljenje objava), te niska frekvencija (učestalost) objava. Niska učestalost objava uz nizak stepen angažovanosti pratitelja rezultira ograničenom količinom sadržaja (informacija) vezanih za mlade i niskim dosegom objavljenog sadržaja.

Referent/saradnik/službenik za mlade. Iskustva iz zemalja regiona potvrdila su da implementacija politike prema mladima na lokalnom (gradskom/općinskom) nivou zahtijeva i ispunjenje određenih preduslova koji će osigurati koordinaciju i nadgledanje provođenja Strategije prema mladima tj. Akcionog programa za mlade (APM). Na listi prioriteta nalazi se imenovanje osobe koja bi vodila računa o implementaciji politike prema mladima na općinskom/gradskom nivou – referent/službenik/saradnik za pitanja mladih. U četiri općine/grada na području TK postoji stručni saradnik za pitanja mladih. Osnovna funkcija referenta za pitanja mladih jeste saradnja sa Komisijom za pitanja mladih, omladinskim organizacijama, neformalnim grupama za mlade na području grada/općine. Niti jedna gradska/općinska uprava trenutno nema službu koja bi se bavila isključivo pitanjima mladih, već se druge općinske/gradske službe (npr. Služba za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu Grada Tuzle, Služba za upravu, društvene djelatnosti, mlade i boračko-invalidsku zaštitu Općine Lukavac itd.) bave ključnim pitanjima mladih. Međutim, kao što se može vidjeti iz samih naziva službi, područje djelovanja nadležnih službi je izuzetno široko te je ograničena mogućnost usmjeravanja ljudskih i finansijskih kapaciteta na rješavanje pitanja koja su od značaja isključivo za mlade. Imenovanje referenta/saradnika/službenika za mlade koji bi bio zadužen za poslove koji se odnose na oblikovanje i implementaciju politike prema mladima i saradnju sa drugim gradskim/općinskim službama, u znatnoj mjeri bi osnažilo institucionalne kapacitete gradskih/općinskih vlasti u provođenju politike prema mladima.

2.4. Analiza finansijskih kapaciteta politike prema mladima

Uspjeh implementacije politike prema mladima zavisi od efikasnosti programa i mjera usmjerenih ka poboljšanju položaja mladih, ali i finansijskih sredstava dostupnih za realizaciju projekata namijenjenih unapređenju položaja mladih. Usljed navedenog, neophodno je analizirati budžetske pozicije za mlade po gradovima/općinama TK. S ciljem sticanja uvida u finansijske kapacitete politike prema mladima na području TK, od nadležnih općinskih/gradskih službi su traženi izvještaji o implementaciji ZMFBiH u kojima su zastupljeni podaci o finansijskim sredstvima dostupnim za finansiranje projekata za unapređenje položaja mladih (u daljem tekstu – općinski/gradski izvještaj).

Grad Tuzla. U gradskom izvještaju o implementaciji Zakona o mladima FBiH nisu prezentirani podaci o izdvajanjima iz budžeta za period od 2014. do 2018. godine. Ipak, navodi se da je u budžetu Grada Tuzle formirana zasebna budžetska stavka „Grant za projekte za mlade“ u iznosu od KM 23.000. Ova sredstva se dodijeljuju po osnovu javnog poziva na koji imaju pravo

aplicirati isključivo ona omladinska udruženja koja su upisana u registar omladinskih udruženja na području Grada Tuzle. Kada su u pitanju neformalne grupe mladih, Grad nema mogućnosti direktno finansirati njihovo djelovanje. Umjesto toga, date su smjernice predstavnicima Vijeća mladih da sve neformalne grupe mladih koje imaju kvalitetne projekte mogu aplicirati na grantove za mlade koji se finansiraju iz gradskog budžeta, ali isključivo putem Vijeća mladih Pored finansijske podrške mladima, Gradonačelnik i Gradsko vijeće inicirali su izmjenu Zakona o porezu na promet, nepokretnosti i prava, koja bi omogućila da mladi do 35 godina starosti koji prvi puta rješavaju stambeno pitanje, budu oslobođeni plaćana poreza na promet nepokretnosti.

Grad Živinice. Prema izvještaju općina/gradova u TK o budžetskim izdvajanjima za mlade u periodu od 2014 – 2018, u budžetu grada Živinice navedene su sljedeće budžetske pozicije koje su usmjerene ka mladima: finansiranje projekata i programa, stipendije, podrška školskim takmičenjima, omladinskom šahovskom klubu, nižoj i osnovnoj muzičkoj školi, sredstva za samozapošljavanje mladih, podrška osnivanju biznisa kao i sredstva potrebna za izradu strategije za mlade. U periodu od 2014 – 2018. godine budžetom je predviđeno KM 427.502,30. Najviše sredstava je izdvojeno u 2018. godini i to KM 176.865,30 a najmanje u 2014. godini u iznosu od KM 12.096. Za 2019. godinu utvrđena je budžetska stavka za finansiranje rada svih udruženja, uključujući i udruženja mladih. U kontinuitetu se izdvaja KM 100.000 godišnje i usmjerava ih se u start-up projekte mladih. Ova sredstva se dodjeljuju putem javnog poziva i to onim mladim ljudima čije poslovne ideje nadležna Gradska komisija ocijeni najboljim ocjenama. Pored obezbjeđenja sredstava iz gradskog budžeta, u općinskom izvještaju Grad Živinice aktivno sarađuje sa drugim nivoima vlasti kao i sa međunarodnim organizacijama, sa ciljem povlačenja finansijskih sredstava za finansiranje određenih projekata koji su usmjereni prema mladima.

Općina Teočak. U periodu od 2014. – 2018. godine, općina Teočak izdvojila je ukupno KM 122.729 za mlade po različitim osnovama poput stipendija, nagrada učenicima generacije, grantova omladinskom klubu Teočak i Vijeću mladih Teočak, škola fudbala Klub 10 i prevoz učenika. Godišnji iznosi su se kretali u rasponu od KM 23.215 do KM 26.175. U budžetu za 2019. godinu koji iznosi KM 2.324.795 navedene su sljedeće stavke koje se odnose na mlade i to: stipendije studentima u iznosu od KM 20.000, subvencije đacima u iznosu od KM 10.000, sredstva za školska takmičenja u znanju u iznosu od KM 2.000, kao i subvencioniranje mladih u osnivanju obrta u iznosu od KM 5.000. Posmatrane zbirno, budžetske stavke namijenjene mladima u 2019. godini iznose ukupno KM 37.000, što čini 1,59% ukupnog budžeta.

Općina Doboj – Istok. U skladu sa informacijama iz općinskog izvještaja, finansijska podrška mladima osigurana je budžetu za 2019. godinu i to kroz sredstva usmjerena na stipendiranje mladih u iznosu od KM 15.000; nagradni fond za učenike generacije u osnovnim i srednjim školama u iznosu od KM 4.000; sredstva za finansiranje sportskih aktivnosti u iznosu od KM 60.000 te sredstva za kulturni razvoj u iznosu od KM 10.000. Namjenskih sredstava za podršku mladima nema u budžetu za 2019. godinu. Podaci za period od 2014. do 2018. godine nisu dostavljeni.

Općina Kladanj. Uvidom u finansijska izdvajanja za mlade iz općinskog budžeta, a na osnovu općinskog izvještaja, od 2014. do 2018. godine izdvojena su sredstva po osnovu stipendija,

projekata za mlade, podrške školama, programa zapošljavanja mladih, nagrada i priznanja mladima, prevoza i programa volontiranja. Godišnja finansijska izdvajanja za mlade u ovom periodu su varirala između KM 77.776,57 u 2014. godini do KM 142.408,20 u 2018. godini.

U budžetu općine za 2019. godinu predviđena su sredstva za realizaciju aktivnosti, programa i projekata mladih. Uvidom u budžet općine Kladanj koji za 2019. godinu iznosi KM 5.766.250 a koji je dostupan na web stranici Općine, izdvojene su sljedeće budžetske stavke koje se odnose na mlade: stipendije u iznosu od KM 30.000, sredstva za Udruženje mladih Kladanj u iznosu od KM 350; podrška radu KUD Mladost Kladanj u iznosu od KM 3.000, kao i transfer UG za finansiranje projekata za unapređenje položaja mladih po javnom pozivu u iznosu od KM 2.490. Pored gore navedenih sredstava, Općina Kladanj pruža finansijsku podršku programu Omladinske banke Kladanj u iznosu KM 9.500. Ovaj program ima za cilj stimulisati učešće mladih u procesima lokalnog razvoja ruralnih sredina kroz dodjelu bespovratnih novčanih sredstava mladima za projekte koje pokreću i vode neformalne grupe mladih. Pored Općine Kladanj, finansijsku podršku Omladinskoj banci Kladanj pruža i Fondacija Mozaik.

Općina Lukavac. U općinskom izvještaju navedeno je da je osiguran minimum mjera u radu sa mladima i omladinskim aktivnostima, da se djelomično radi na koordinaciji aktivnosti u vezi sa radom sa mladima kao i da se vodi registar omladinskih udruženja. U periodu od 2014. do 2018. godine iz budžeta su izdvajana sredstva za volonterski rad kao i sredstva za osiguranje volontera u slučaju ozljede na radu i profesionalnog oboljenja, transfer institucijama za prijem volontera, sredstva za podršku udruženjima mladih za organiziranje kulturnih manifestacija u okviru budžetske pozicije sredstava za kulturu, podsticaji mladima vezanima za Komisiju za pitanja mladih, kulturu i sport, stipendije učenicima i studentima kao i nagrade učenicima generacije. Isplaćena sredstva po osnovu gore navedenih budžetskih izdvajanja za mlade variraju u rasponu od minimalnih KM 100.428,56 u 2014. godini do maksimalnih KM 151.489,88 u 2018. godini. U općinskom izvještaju o implementaciji Zakona o mladima FBiH navodi se da je Općina osigurala godišnje grantove za projekte za mlade putem nekoliko javnih poziva.

Općina Sapna. U općinskom izvještaju istaknuto je da općina kontinuirano osigurava posebnu budžetsku stavku za mlade, te da taj iznos ima tendenciju rasta. Ukoliko se osvrnemo na pregled budžetskih izdvajanja za mlade za period od 2014. – 2018. godine proizilazi da iznosi izdvojenih sredstava za mlade variraju od KM 6.000 do KM 25.900. Najmanji iznos sredstava za mlade realiziran je u 2016. godini, a prema općinskom izvještaju razlika u iznosu izdvojenih sredstava po osnovu stipendija u periodu 2015. – 2016. godina nastala je zbog kašnjenja isplata u ove dvije godine, jer su u tekućoj godini djelomično izmirivane obaveze nastale u prethodnoj godini.

Grad Srebrenik. U kontekstu pružanja finansijske podrške mladima, u općinskom izvještaju se navodi da nema zasebne budžetske stavke za projekte mladih, ali da omladinska udruženja imaju pravo prijaviti se na javni poziv za podršku projekata iz budžeta općine. Dodatno, nema zasebnih grantova za mlade, već se javni poziv objavljuje za sva udruženja građana i NVO.

Najveći iznos sredstava usmjerenih na mlade izdvojen je u 2017. godini kada je iz budžeta izdvojeno KM 228.000 i to za finansiranje udruženja građana i mladih, volontiranje, stipendije i sportske turnire za mlade. Najniži iznos izdvojenih sredstava usmjerenih ka mladima realiziran

je dvije godine uzastopno i to 2014. i 2015. godine, po KM 80.700. Dalje, u općinskom izvještaju stoji da ako se u obzir uzme činjenica da se iz budžeta izdvajaju značajna sredstva za sportski savez i sportske klubove, ali i druge oblasti u kojima se finansiraju mladi i u kojima najveći dio, ako ne i cjelokupno članstvo čine mladi, onda su ovi iznosi daleko veći na godišnjem nivou. Grad Srebrenik već duži niz godina omogućava licima sa VSS i VŠS stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa u pravnim subjektima za šta su izdvojena značajna finansijska sredstva koja su se koristila za plaćanje zakonom utvrđenih obaveza za lica na stručnom osposobljavanju, a dijelom i naknada u vidu toplog obroka za ta lica. Pored ove budžetske pozicije Grad Srebrenik izdvaja sredstva za stipendiranje učenika i studenata, a od 2016. godine je uvrštena i posebna budžetska pozicija za organizovanje sportskih turnira za mlade sa koje se daje podrška ovoj populaciji.

Općina Banovići. U posmatranom petogodišnjem periodu od 2014. do 2018. godine, općina Banovići je izdvajala sredstva za stipendije i finansiranje ostalih udruženja i zajednica. Slično kao i u slučaju drugih općina, nije predviđena zasebna stavka za finansiranje projekata mladih, već se radi o zbirnoj stavci finansiranja ostalih udruženja i zajednica. S tim u vezi, iznosi izdvojenih sredstava po osnovu stipendija i projekata udruženja variraju od KM 60.400 u 2014. godini do KM 138.000 u 2017. godini. U 2018. godini, došlo je do smanjenja izdvojenih sredstava u odnosu na prethodnu godinu, te je za mlade izdvojeno KM 120.500.

Općina Gradačac. Kada je u pitanju općina Gradačac, budžetske stavke koje su usmjerene na mlade odnose se na redovna sredstva namijenjena za stipendiranje, nagrade učenicima generacije, finansiranje projekata omladinskih udruženja te sufinansiranje 30% ReLOaD[11] projekata mladih od 2018. godine. U gore navedene svrhe, za mlade je izdvajano između KM 99.650 u 2014. godini do maksimalnih KM 119.059,95 u 2018. godini.

Grad Gračanica. U općinskom izvještaju o implementaciji Zakona o mladima FBiH navedeno je da postoje budžetska izdvajanja za stručno osposobljavanje, stipendije, budžet za mlade, podršku kulturnom stvaralaštvu mladih, tekuće transfere NVO i mladima, omladinski centar, Vijeće mladih i prvi biznis mladih. Dodjela grantova za mlade se vrši na bazi javnog poziva koji uključuje kriterije koji su u skladu sa Zakonom o mladima FBiH. Izdvojena budžetska sredstva variraju od KM 180.056 u 2014. godini do maksimalnih KM 225.266 u 2017. godini. U 2018. godini, izdvojena budžetska sredstva su se smanjila na iznos od KM 204.033, što čini umanjenje od KM 21.233 u odnosu na 2017. godinu.

Općina Kalesija. Uvidom u finansijska izdvajanja za mlade iz općinskog budžeta, a na osnovu dostavljenog općinskog izvještaja o implementaciji Zakona o mladima FBiH te uporednom analizom sa izdvajanjima ostalih općina u TK moguće je zaključiti da općina Kalesija izdvaja najveće godišnje iznose sredstava usmjerenih ka mladima. Izdvojena budžetska sredstva za mlade variraju u rasponu od KM 307.701,52 u 2016. godini do maksimalnih KM 458.394,38 u 2018. godini.

[11] ReLOaD – Regionalni program lokalne demokratije na zapadnom Balkanu, UNDP

3. SITUACIONA ANALIZA

3.1. Demografske karakteristike

Depopulacija u Tuzlanskom kantonu je složen društveni i ekonomski problem koji zahtijeva poduzimanje hitnih mjera populacione politike!

Tuzlanski kanton (TK) ubraja se među važna prometno-geografska, demografska i društveno-ekonomska područja u BiH. Tranzitni geoprometni položaj te povoljni prirodno-geografski uslovi za naseljavanje i ekonomsku valorizaciju osnovni su pokretač društveno-ekonomskog razvoja TK. Prema Indeksu razvijenosti Federalnog zavoda za programiranje razvoja (FZZPR) u 2018. godini, TK je rangiran na šesto mjesto od ukupno deset kantona Federacije BiH. Budući da potencijali i perspektive društveno-ekonomskog razvoja bilo kojeg prostora zavise od dinamičkih i strukturnih obilježja stanovništva koje živi na tome prostoru, potrebno je utvrditi dinamiku prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva, te stvarne demografske resurse[12] društveno-ekonomskog razvoja TK. Analiza ukupnog kretanja stanovništva TK temelji se na službeno raspoloživim podacima Federalnog zavoda za statistiku (FZS) i Federalnog zavoda za programiranje razvoja (FZZPR) za period od 2009. do 2018. godine.

3.1.1. Demografska kretanja

Prema podacima FZS u 2018. godini (stanje 30. 06. 2018.) na području TK živi ukupno 440.351 stanovnika odnosno 20,05% stanovnika FBiH. TK zauzima površinu od 2.649 km2 te gustina naseljenosti u 2018. godini iznosi 166,2 stanovnika/km2. Gustina naseljenosti u TK znatno je veća od gustine naseljenosti u FBiH, koja iznosi 84,1 stan/km2. Najgušće naseljeno područje u TK je Grad Tuzla sa 374,3 stanovnika/km2.

[12] Demografski resursi se odnose na ukupna kvalitativna i kvantitativna, korištena i potencijalna društvena i biološka obilježja stanovništva na nekom prostoru u određenom vremenu (Nejašmić i Mišetić, 2010: 50).

U periodu od 2009. do 2018. godine, stanovništvo u TK kretalo se po prosječnoj godišnjoj stopi od -1,37%. Negativna prosječna godišnja stopa promjene ukupnog stanovništva ukazuje na tendenciju smanjenja ukupnog stanovništva u TK. U posljednjih deset godina, ukupan službeni broj stanovnika koji trajno prebiva u TK je smanjen za 58.198 osoba odnosno 5.820 stanovnika godišnje. Kada se analiziraju demografska kretanja po gradovima/općinama TK, u periodu od 2009. – 2018., rast populacije zabilježen je samo u Gradu Živinice (5,5%). U svim ostalim gradovima/općinama TK zabilježen je trend ukupne depopulacije (Tabela *Dinamika stanovništva u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009. – 2018.*).

Najviši intenzitet demografske depopulacije zabilježen je u općinama/gradovima: Čelić (-28,2%), Kladanj (-21,6%), Sapna (-17,1%), Tuzla (-16,4%) i Gradačac (-15,7%). Demografska depopulacija slabijeg intenziteta prisutna je u općinama/gradovima: Srebrenik (-4,8%), Doboj – Istok (-2,8%) te Teočak (-2,6%).

U posmatranom desetogodišnjem periodu (2009. – 2018.) kontinuirano pozitivan prirodni priraštaj zabilježen je općinama Banovići, Gračanica i gradu Živinice (Tabela *Prirodni priraštaj u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009. – 2018.*).

Tabela 3. 1. Prirodni priraštaj u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009. – 2018.

Grad/ Općina	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Banovići	100	57	59	95	71	103	38	57	72	19
Čelić	-10	-41	-44	-36	-34	-43	-23	-41	-22	-45
Doboj-Istok	40	-28	-1	-7	3	1	5	-28	-35	-28
Gračanica	148	76	152	213	146	130	35	76	23	37
Gradačac	82	-17	4	47	29	-4	-29	-17	-6	-21
Kalesija	157	56	137	80	97	91	719	672	-4	16
Kladanj	6	1	-25	-24	-26	-8	161	200	-23	-44
Lukavac	56	-130	-57	-19	-80	-74	-150	-130	-133	-119
Sapna	12	-1	12	16	22	16	-8	-1	-28	-29
Srebrenik	163	12	88	136	143	135	-14	12	24	25
Teočak	12	-12	-13	-10	-2	9	-2	-12	-21	-32
Tuzla	17	-219	-77	-11	-60	59	-149	-219	-375	-311
Živinice	356	49	187	322	232	115	76	49	100	48
TK	1.139	-197	422	802	541	530	-216	-197	-428	-484
FBiH	3.314	-1.448	1.442	1.523	-30	-184	-1.950	-1.448	-1.803	-2.252

Izvor: FZS i FZPZR

Uporedna vremenska serija podataka vitalne statistike o broju živorođene djece i umrlih stanovnika TK između 2009. i 2018. godine ukazuje da stanovništvo TK generalno odlikuje rastuća bioreprodukcija stanovništva. U posljednjih deset godina, u TK je živorođeno 40.143 djece, dok je umrlo 38.231 osoba, pa je ostvareno prirodno povećanje od 1.912 stanovnika. Međutim, potrebno je istaći da je broj živorođenih u TK smanjen sa 4.902 (2009. godine) na 3.605 (2018, godine) ili za 26,5%. U istom periodu, broj umrlih povećan je sa 3.763 (2009. godine) na 4.089 (2018, godine) ili za 8,7%. Također, u posljednje 4 godine (2015. – 2018.) u

TK zabilježeno je negativno prirodno kretanje stanovništva (brojnijim umiranjem od rađanja). Negativno prirodno kretanje stanovništva je nepovoljno obilježje bioreprodukcije stanovništva te ukazuje na trend smanjenja priljeva stanovništva u reproduktivnu i radno sposobnu dob koja predstavlja najvažniji demografski okvir budućeg prirodnog kretanja, ali i ekonomskog razvoja TK.

Tabela 3. 2. Dinamika stanovništva u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009. – 2018.

Grad/ Općina	Broj naseljenih mjesta	Površina u km^2	Stanovništvo										Gustina naseljenosti u 2018.	Apsolutna promjena 2009. – 2018.	Indeks promjene (2009 = 100)
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018			
Banovići	20	185	25.749	25.786	25.816	25.831	25.871	25.948	25.922	22.827	22799	22.749	123	-3.000	88,3
Čelić	20	140	14.033	13.945	13.864	13.803	13.716	13.624	13.575	10.276	10167	10.075	72	-3.958	71,8
Doboj-Istok	6	41	10.221	10.243	10.237	10.207	10.220	10.194	10.167	10.105	10030	9.936	242.3	-285	97,2
Gračanica	23	216	52.113	52.212	52.319	52.426	52.512	52.607	52.701	45.229	45260	45.128	208.9	-6.985	86,6
Gradačac	34	218	46.244	46.154	46.132	46.018	46.027	45.965	45.875	39.148	39082	38.997	178.9	-7.247	84,3
Kalesija	28	201	35.619	35.751	35.857	35.961	35.925	36.041	35.990	32.961	32856	32.756	163	-2.863	92,0
Kladanj	45	331	15.086	14.981	14.900	14.806	14.689	14.616	14.470	12.070	11936	11.824	35.7	-3.262	78,4
Lukavac	44	337	51.078	50.998	50.845	50.733	50.558	50.449	50.316	43.952	43753	43.447	128.9	-7.631	85,1
Sapna	13	118	12.935	12.862	12.801	12.753	12.721	12.676	12.629	10.938	10840	10.728	90.9	-2.207	82,9
Srebrenik	49	248	41.508	41.692	41.784	41.714	41.767	41.905	41.906	39.644	39603	39.504	159.3	-2.004	95,2
Teočak	10	29	7.397	7.400	7.391	7.365	7.309	7.314	7.299	7.345	7280	7.203	248.4	-194	97,4
Tuzla	66	294	131.640	131.718	131.768	131.778	131.639	131.634	131.684	110.642	110379	110.040	374.3	-21.600	83,6
Živinice	29	291	54.926	55.305	55.507	55.704	55.958	56.171	56.232	57.916	57917	57.964	199.2	3.038	105,5
TK	387	2.649	498.549	499.047	499.221	499.099	498.911	499.144	498.766	443.053	441902	440.351	166.2	-58.198	88,3
FBiH	3.334	26.110	2.327.318	2.337.660	2.338.270	2.338.277	2.337.200	2.336.722	2.334.348	2.206.231	2.201.193	2.196.233	84.1	-131.085	94,4

Izvor: FZS i FZP

Nizak prirodni priraštaj, uz procese iseljavanja i starenja stanovništva, vodi demografskom slabljenju Tuzlanskog kantona!

Tabela 3. 3. Prirodno kretanje stanovništva u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018.

Godina	Živorođeni	Indeksi kretanja		Umrli	Indeksi kretanja		Prirodne promjene
		Bazni indeks	Lančani indeks		Bazni indeks	Lančani indeks	
2009	4.902	100		3.763	100,0		1.139
2010	3.727	76,0	76,0	3.924	104,3	104,3	-197
2011	4.086	83,4	109,6	3.664	97,4	93,4	422
2012	4.584	93,5	112,2	3.782	100,5	103,2	802
2013	4.158	84,8	90,7	3.617	96,1	95,6	541
2014	3.908	79,7	94,0	3.378	89,8	93,4	530
2015	3.724	76,0	95,3	3.940	104,7	116,6	-216
2016	3.727	76,0	100,1	3.924	104,3	99,6	-197
2017	3.722	75,9	99,9	4.150	110,3	105,8	-428
2018	3.605	73,5	96,9	4.089	108,7	98,5	-484

Izvor: Izračun na osnovu službenih podataka FZZPR- a "Socioekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH", 2009. – 2018.

Migracije su također jedna od negativnih i destabilizacijskih determinanti ukupnog kretanja i strukturnog razvoja stanovništva TK. Podaci o ukupnoj migraciji u periodu od 2009. do 2018. (uključujući podatke o migracijama unutar zemlje kao i migracijama izvan zemlje) ukazuju na negativni saldo migracija od 8.199 stanovnika (Slika *Saldo migracija stanovništva u TK, 2009. – 2018.*). Smatramo potrebnim napomenuti da se saldo migracije temelji na registrovanom doseljavanju/iseljavanju te da ne uključuje broj neregistrovanih/neprijavljenih iseljenika.

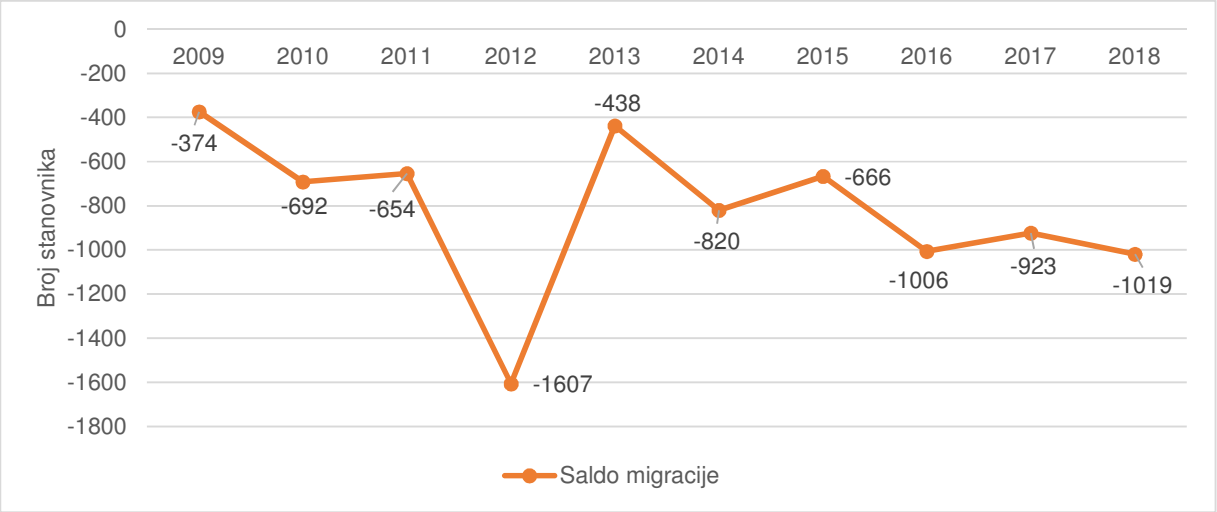

Slika 3. 1. Saldo migracija stanovništva u TK, 2009. – 2018.

Višak iseljenih nad doseljenima u TK, zajedno sa opadajućom bioreprodukcijom u posljednje četiri godine jasno upozorava na razmjere i posljedice depopulacije stanovništva u TK. Na osnovu analize prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva može se zaključiti da demografsku sliku TK obilježava prirodna depopulacija, smanjenje stope nataliteta, povećanje

stope mortaliteta te negativan saldo migracija. U cilju detaljnije analize demografske slike TK izračunat je kompozitni indeks demografskih resursa po gradovima/općinama TK.

3.1.2. Indeks demografskih resursa

Indeks demografskih resursa[13] je kompozitni pokazatelj demografskih resursa koji uključuje 4 komponente: (1) koeficijent dinamike koji ukazuje na relativnu promjenu ukupnog stanovništva između 2009. i 2018. godine; (2) udio mladog stanovništva predfertilne dobi (0-14 godina) u ukupnoj populaciji; (3) udio ženskog stanovništva dobi između 20 i 29 godina u ukupnoj ženskoj populaciji; i (4) indeks vitaliteta. Imajući u vidu da nivo obrazovanja stanovništva značajno utiče na društveno-ekonomski razvoj određenog prostora, prilikom izračuna demografskih resursa potrebno je uključiti i informaciju o dostignutom nivou obrazovanja stanovništva – indeks obrazovanosti (Io). Iako se indeks obrazovanosti može računati na različite načine, za potrebe predmetne analize korišten je pristup zasnovan na udjelu stanovništva u dobi od 15 i više godina sa završenim sekundarnim i tercijarnim obrazovanjem.

Budući da se izračun indeksa demografskih resursa zasniva na korištenju 8 pojedinačnih demografskih pokazatelja (Tabela *Demografske varijable korištene za izračun indeksa demografskih resursa*) isti omogućava pouzdano utvrđivanje sličnosti i razlika u demografskim resursima po pojedinim gradovima/općinama TK. Podaci za 8 pojedinačnih demografskih pokazatelja pribavljeni su iz baze popisnih publikacija FZS-a, a odnose se na popis stanovništva BiH iz 2013. godine. Koeficijent dinamike, prosječan broj živorođenih, prosječan broj umrlih izračunati su na temelju publikacija FZZPR-a "*Socioekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH*" za period 2009. – 2018.

Tabela 3. 4. Demografske varijable korištene za izračun indeksa demografskih resursa

Pojedinačni demografski pokazatelji	**Oznaka**	**Izračun**	**Objašnjenje**
Koeficijent dinamike	k	$k = \frac{P_{2018}}{P_{2009}}$	P_{2018} – broj stanovnika u 2018. godini P_{2009} – broj stanovnika u 2009. godini
Udio mladog stanovništva u ukupnoj populaciji	p_{0-14}	$p_{0-14} = \frac{P_{0-14}}{P} \times 100$	P_{0-14} – broj stanovnika dobi između 0 i 14 godina prema popisu iz 2013. godine P – broj stanovnika prema popisu iz 2013. godine
Udio mlađe ženske populacije u ukupnoj ženskoj populaciji	$p'_{f(20-29)}$	$p'_{f(20-29)} = \frac{P_{f(20-29)}}{P_f} \times 100$	$P_{f(20-29)}$ – broj ženskih osoba dobi između 20 I 29 godina prema popisu iz 2013. godine P_f – ukupna ženska populacija prema popisu iz 2013. godine

[13] Indeks demografskih resursa je zasnovan na metodologiji *Sintetičkog pokazatelja demografskih resursa Republike Hrvatske* uz uvažavanje specifičnosti jedinica lokalne samouprave TK te raspoloživih službenih podatka. Izvor: Nejašmić, i Mišetić, R. (2010). Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, Hrvatski geografski glasnik 72/1, 49 - 62.

Opća stopa fertiliteta	f	$f = \frac{\overline{N}}{P_{f(15-49)}}$	$\overline{N}$ – prosječan broj živorođenih između 2009. i 2018. godine $\overline{M}$ – prosječan broj umrlih između 2009. i 2018. godine $P_{f(15-49)}$ – broj ženskog stanovništva starosti 15 – 49 godina (ženski fertilni kontingent) prema popisu iz 2013. godoine
Opća stopa smrtnosti	m	$m = \frac{\overline{M}}{P}$	$\overline{M}$ – prosječan broj umrlih između 2009. i 2018. godine P – ukupni broj stanovnika prema popisu iz 2013. godine
Udio mlađeg zrelog stanovništva u ukupnoj populaciji	p_{20-39}	$p_{20-39} = \frac{P_{20-39}}{P}$	p_{20-29} broj stanovnika dobi između 20 i 39 godina prema popisu iz 2013. godine
Indeks starosti	I_s	$I_s = \frac{P_{65+}}{P_{0-14}} \times 100$	P_{65+} – broj stanovnika dobi 65 i više godina prema popisu iz 2013. godine P_{0-14} – broj stanovnika mlađih od 15 godina prema popisu iz 2013. godine
Indeks obrazovanosti	Io	$I_o = \frac{O_{II} + O_{III}}{P_{15+}} \times 100$	O_{II} – broj stanovnika dobi 15 i više godina sa završenim sekundarnim obrazovanjem prema popisu iz 2013. godine O_{III} – broj stanovnika dobi 15 i više godina sa završenim tercijarnim obrazovanjem prema popisu iz 2013. godine P_{15+} – broj stanovnika dobi 15 i više godina prema popisu iz 2013. godine

U svrhu sveobuhvatne analize demografskih resursa razmotrene su sve komponente indeksa demografskih resursa po gradovima/općinamaTK te za Kanton u cjelini.

Tabela 3. 5. Indeks demografskih resursa za općine/gradove Tuzlanskog kantona

Grad/ Općina	**P2018/P2009**	**p0-14**	**pf(20-29)**	**Iv**	**IO**	**ID**	**Rang**
Banovići	0,88	15,98	14,45	2,99	62,86	204,3	2.
Čelić	0,72	16,52	12,48	0,85	43,87	34,36	13.
Doboj-Istok	0,97	16,76	13,26	1,36	56,55	92,41	8.
Gračanica	0,87	16,94	13,74	2	56,73	122,23	6.
Gradačac	0,84	17,14	12,76	1,48	51,59	80,32	10.
Kalesija	0,92	17,59	15,22	3,12	55,22	201,92	3.
Kladanj	0,78	15,55	14,31	1,50	58,16	85,15	9.
Lukavac	0,85	13,53	12,99	0,90	62,27	57,41	12.
Sapna	0,83	18,80	14,93	2,60	44,16	127,27	5.
Srebrenik	0,95	16,94	14,04	2,08	52,63	132,26	4.
Teočak	0,97	16,16	14,82	1,64	51,19	105,14	7.
Tuzla	0,84	13,18	13,20	0,88	72,51	62,88	11.

Živinice	1,06	17,14	15,38	2,87	58,73	224,32	1.
TK	0,88	15,69	13,84	1,54	60,34	101	
FBiH	0,94	16,08	13,60	1,45	64,28	106,39	

Izvor: Izračun na osnovu službenih podataka FZZPR- a "Socio-ekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH", 2009. – 2018. i Popisa stanovništva iz 2013.

Pokazatelj promjene stanovništva u periodu od 2009. do 2018. godine pokazuje da se broj stanovnika u TK smanjio za 12%. Od ukupno 13 gradova/općina TK, porast ukupnog stanovništva zabilježen je samo u gradu Živinice. U ostalim gradovima/općinama TK zabilježena je depopulacija, pri čemu je najveći pad ukupnog broja stanovnika zabilježen u općinama Čelić (28%) i Kladanj (22%).

Udio mladog stanovništva u ukupnoj populaciji i udio mlađe fertilne populacije u ukupnom ženskom kontingentu su ključni pokazatelji demografskog potencijala određenog područja. Udio mladog stanovništva u ukupnoj populaciji TK iznosi 15,69% dok je udio mlađe fertilne populacije u ukupnom ženskom kontingentu stanovništva 13,84%. Navedeni pokazatelji ne odstupaju značajno od prosjeka na nivou Federacije BiH.

Indeks obrazovanosti za TK iznosi 60,34% i ne odstupa značajno od prosjeka na nivou Federacije BiH (64,28%). Navedeni pokazatelji ukazuje da dvije trećine stanovništva u TK ima završeno minimalno srednjoškolsko obrazovanje. Komparativna analiza po gradovima/općinama TK ukazuje da najveću vrijednost indeksa obrazovanosti ima Grad Tuzla (72,51%), što je posljedica koncentracije velikog broja djelatnosti koje zahtijevaju sekundarno i tercijarno obrazovanje. Dodatno, Grad Tuzla je univerzitetski centar TK te je privlačna sredina za mlade koji nakon završenog srednjoškolskog obrazovanja nastavljaju obrazovanje na visokoškolskim ustanovama. Odstupanja u vrijednosti indeksa obrazovanosti između pojedinih gradova/općina TK nisu značajna (M = 55,8; SD = 7,27) te generalno ukazuju na povoljnu obrazovnu strukturu stanovništva TK.

Tabela 3. 6. Indeks vitaliteta za općine/gradove Tuzlanskog kantona

Grad/ Općina	**f**	**m**	**p(20-39)**	**Is**	**Iv**
Banovići	39,58	7,32	30,24	54,69	2,99
Čelić	25,78	9,52	27,32	87,09	0,85
Doboj-Istok	35,96	10,05	27,87	73,22	1,36
Gračanica	39,28	7,85	28,41	70,97	2
Gradačac	36,82	9,10	27,29	74,60	1,48
Kalesija	35,41	7,32	30,55	47,40	3,12
Kladanj	28,53	8,58	28,99	64,27	1,50
Lukavac	33,38	9,97	27,25	101,69	0,90
Sapna	24,83	6,35	30,94	46,57	2,60
Srebrenik	35,74	7,33	29,04	67,90	2,08
Teočak	25,41	7,54	30,19	62,17	1,64
Tuzla	36,36	9,98	27,71	114,97	0,88
Živinice	38,14	7,34	30,06	54,47	2,87

TK	35,72	8,59	28,59	77,13	1,54
Federacija BiH	36,33	8,91	28,56	80,11	1,45

Izvor: Izračun na osnovu službenih podataka FZZPR- a "Socio-ekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH", 2009. – 2018. i Popisa stanovništva iz 2013.

Indeks vitaliteta (Iv) je obilježje koje sadrži stvarnu i potencijalnu biodinamiku stanovništva, a za ukupno stanovništvo TK iznosi 1,54. Vrijednosti indeksa vitaliteta se za gradove/općine u TK kreću u rasponu od 0,85 (Čelić) do 3,12 (Kalesija). Uzroke varijabiliteta u vrijednosti indeksa vitaliteta među pojedinim gradovima/općinama TK moguće je identifikovati na temelju analize vrijednosti sastavnih komponenti indeksa vitaliteta (opća stopa fertiliteta, opća stopa mortaliteta, udio mlade zrele populacije u ukupnoj populaciji i indeks starosti). Najveća stopa devijacije od aritmetičke sredine zabilježena je kod indeksa starosti (M = 70,77; SD = 19.57) te opće stope fertiliteta (M = 33,48; SD = 5,19). Najniži indeks starosti odnosno najpovoljniji odnos između kontingenta stanovnika dobi 65+ i kontingenta stanovnika dobi između 0 i 14 godina zabilježen je u općinama Sapna i Kalesija (na jednu osobu starosti 65 i više godina dolaze dvije osobe mlađe od 14 godina).

Na temelju analiziranih pojedinačnih demografskih pokazatelja formiran je kompozitni indeks društvenih resursa – ID (Tabela *Indeks demografskih resursa za općine/gradove Tuzlanskog kantona*) Na temelju vrijednosti indeksa demografskih resursa (ID), moguće je identifikovati 6 tipova gradova/općina određenog područja[14]: (1) demografsko izumiranje ($ID < 19{,}9$), (2) demografski krajnje ugroženo područje ($20 < ID < 49{,}9$), (3) demografski ugroženo područje ($45 < ID < 69{,}9$), (4) demografski oslabljeno (regresivno) područje ($70 < ID < 99{,}9$), (5) demografski stabilno područje ($100 < ID < 199{,}9$) i (6) demografski izrazito progresivno područje ($ID > 200$).

Vrijednosti indeksa društvenih resursa za gradove/općine TK ukazuju na postojanje demografskog dispariteta između pojedinih gradova/općina TK. Od ukupno 13 općina/gradova TK, 7 općina/gradova (Živinice, Banovići, Kalesija, Srebrenik, Sapna, Gračanica i Teočak) ima vrijednost indeksa društvenih resursa veću od 100 odnosno pripada tipu demografski izrazito progresivnog ili stabilnog područja (vrlo dobri ili dobri demografske resursi i potencijali). Općina Čelić ima najnižu vrijednost indeksa demografskih resursa (ID = 34,36) te se ubraja u područja sa vrlo slabom biološkom i obrazovnom strukturom stanovništva – demografski krajnje ugroženo područje. Gradovi/općine koji imaju vrijednost indeksa društvenih resursa između 50 i 100 (Lukavac, Tuzla, Gradačac, Kladanj i Doboj – Istok) pripadaju tipu područja koje se odlikuje slabim ili prosječnim društvenim resursima (demografski oslabljeno ili demografski ugroženo područje).

Na temelju analize demografskih obilježja stanovništva u TK moguće je izvesti sljedeće ključne zaključke:

- U posljednjih deset godina (2009. – 2018.) broj stanovnika u TK se smanjio za 12% odnosno za 58.198 osoba. Pozitivno demografsko kretanje zabilježeno je samo u gradu Živinice dok je u svim ostalim gradovima/općinama TK prisutan trend depopulacije.

[14] Vojnović, N. (2012). Demografski resursi općina i gradova Istarske županije, Annales, 22(1), 198-198.

- Kritična vrijednost indeksa starosti od 40% dosegnuta je u svim gradovima/općinama TK te se može kazati da je populacija TK zašla u proces starenja.
- Kontingent mladog zrelog stanovništva (20 – 29 godina) čini jednu trećinu populacije TK te predstavlja značajan demografski potencijal TK.
- Prosječna vrijednost indeksa obrazovanosti u TK iznosi 60,34% te ukazuje na izuzetno povoljnu obrazovnu strukturu stanovništva (dvije trećine stanovništva TK ima završeno sekunardno ili tercijarno obrazovanje).

Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva u TK sumirani su u narednoj tabeli.

Tabela 3. 7. Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva Tuzlanskog kantona

Izazovi	**Potrebe**
Negativni migracijski saldo	• Utvrditi i realizovati ekonomske mjere u cilju poticaja zadržavanja stanovništva na području TK (poticaji poslodavcima za zapošljavanje mladih, otvaranje novih radnih mjesta, pojednostavljenje osnivanja privrednih društava i obrta). • Utvrditi i realizovati mjere iz oblasti obrazovne politike, socijalne i zdravstvene politike u cilju poboljšanja kvaliteta života u TK te zaustavljanja trenda iseljavanja stanovništva iz TK
Pad broja novorođene djece	• Utvrditi i realizovati mjere pronatalitetne politike • Utvrditi mjere stambene politike koje će posebno pomoći mladima i porodicama s djecom u rješavanju njihovog stambenog pitanja.

3.2. Obrazovanje

Obrazovanje predstavlja osnovu za „permanentno povezivanje znanja, vještina i sposobnosti u složen sklop kompetencija potrebnih za uspješno učestvovanje u društvenom, ekonomskom, kulturnom i političkom životu zajednice“ (Farnel, 2012:16). Drugim riječima kazano, obrazovanje je alat koji pojedincima, posebno onim koji su društveno i ekonomsko marginalizirani, omogućuje punopravno učešće u društvu. Pravo na obrazovanje je zagarantovano i Međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, te se smatra da ostvarivanje ovog prava daje mogućnost djeci i odraslima da se uzdignu iznad siromaštva. Pravo na obrazovanje stvara osnov za ostvarivanje drugih prava (ekonomskih, političkih, socijalnih, građanskih i kulturnih), što će donijeti koristi i pojedincu i društvu.

Tabela 3. 8. Potencijalne koristi od obrazovanja za pojedinca i društvo

Koristi	Privatne	Društvene
Ekonomske	▪ Veće plaće, penzije ▪ Veća štednja ▪ Bolje prilike za zaposlenje ▪ Veće prilike za privatnu i profesionalnu mobilnost ▪ Bolje prilike za razvoj karijere	▪ Povećanje produktivnosti rada ▪ Povećanje konkurentnosti lokalne/nacionalne ekonomije ▪ Bolje prilike za izvoz ▪ Povećanje agregatne ponude i potraćnje ▪ Ubrzani razvoj inovativnih tehnologija
Socijalne	▪ Poboljšanje kvalitete života ▪ Poboljšanje uslova rada ▪ Zadovoljstvo poslom ▪ Zdraviji životni stil	▪ Razvoj građanskog društva ▪ Unapređenje vitalnosti društva ▪ Smanjenje stope kriminaliteta ▪ Razvoj demokratskih vrijednosti, stavova i kulturnih normi

Izvor: Astakhova, K. V. i ostali (2016). The Role of Education in Economic and Social Development of the Country International Review of Management and Marketing, 2016, 6(S1) 53-58, str. 56.

U svrhu ispunjenja prava na obrazovanje u praksi, neophodno je da pravo na obrazovanje sadrži četiri ključne dimenzije, i to (Farnell, 2008):

- Dostupnost (eng. *availability*) podrazumijeva dovoljan broj adekvatno opremljenih obrazovnih institucija i njihovo ravnomjernu geografsku distribuiranost;
- Pristupačnost (eng. *accessibility*) se odnosi na stepen u kojem su obrazovne institucije fizičke i ekonomski dostupne svim društvenim grupama;
- Prihvatljivost (eng. *acceptability)* se odnosi na stepen u kojem obrazovni programi omogućuju kvalitetno obrazovanje te mjeru u kojoj su obrazovni programi usklađeni sa međunarodnim standardima;
- Prilagodljivost (eng. *adaptability*) se odnosi na stepen u kojem je sistem obrazovanja fleksibilan i u kojem odgovara interesima učenika/studenata, roditelja, tržišta rada i široj društvenoj zajednici. Navedena dimenzija također uključuje i stepen u kojem je sistem obrazovanja adekvatno prilagođen osobama sa invaliditetom, manjinama i drugim marginaliziranim grupama.

Mladi su snaga i budućnost Tuzlanskog kantona, a broj djece u osnovnim i srednjim školama se kontinuirano smanjuje!

Obrazovanje predstavlja dinamičan proces kojim se proizvode i osiguravaju individualna znanja i vještine. Tri osnovne forme obrazovanja u modernom društvu su formalno obrazovanje, neformalno obrazovanje i informalno obrazovanje.

Institucionalni okvir obrazovnog sektora u BiH je odraz uređenja države, definisanog Ustavom BiH, ustavima entiteta i kantona, te Statutom Brčko distrikta BiH. U oblasti obrazovanja, Ministarstvo civilnih poslova BiH je u okviru svojih nadležnosti i u saradnji sa nadležnim obrazovnim i drugim vlastima iniciralo izradu i usvajanje strategija koje definišu različite nivoe

obrazovanja. Trenutno važeći strateški dokumenti na nivou BiH u oblasti obrazovanja predstavljeni su u Tabeli 12.

Tabela 3. 9. Pregled važećih strateških dokumenata u oblasti obrazovanja na nivou BiH

Strateški dokument	Kratak opis
Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja (POO) u BiH za period 2017 – 2022	Vijeće ministara BiH je 4. decembra 2017. godine usvojilo Platformu za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017-2022. Ovim strateškim dokumentom definisani su strateški ciljevi i paketi aktivnosti POO-a koji su usmjereni na osiguranje optimalnih uslova da svako dijete, do polaska u školu, razvija i ostvaruje svoje potencijale do maksimuma putem različitih vidova visokokvalitetnih, sveobuhvatnih, kulturološki prilagođenih i inkluzivnih usluga POO-a.
Osnove kvalifikacijskog okvira u BiH	Vijeće ministara BiH je 24. marta 2011. godine usvojilo Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini kao početni dokument narednog procesa izgradnje i uspostavljanja kvalifikacijskog okvira u BiH, a na temeljima Evropskog kvalifikacijskog okvira za cjeloživotno učenje. Polazne osnove utvrđene ovim dokumentom predstavljaju i smjernice za usklađivanje propisa kojima se uređuju područja osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, odnosno cjeloživotnog učenja, ali i bolje povezivanje promjena i potreba tržišta rada sa obrazovnim programima u BiH.
Akcioni plan za izradu i provođenje kvalifikacijskog okvira u BiH za period 2014-2020	Radni plan svih glavnih aktivnosti za izradu i provođenje kvalifikacijskog okvira u BiH. Kvalifikacijski okvir je instrument neophodan za osiguravanje jednakog korištenja i primjene standarda: obrazovanja i zanimanja, ishoda učenja, kvalifikacija, stručnosti i certificiranja pružaoca obrazovnih usluga.
Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini	Dokument kojim su utvrđeni zajednički principi i standardi na kojima se temelje, razvijaju, implementiraju i koordiniraju politike i zakonodavstvo u vezi s obrazovanjem odraslih u BiH, prati, procjenjuje i razmatra stanje u ovoj oblasti, te dogovaraju, predlažu i poduzimaju mjere za njegovo unapređenje.
Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini, za period 2014-2020	Dokument kojim je definisan pravni okvir i osnov za djelovanje i saradnju nadležnih organa, institucija, organizacija i pojedinaca na svim nivoima vlasti u BiH, na planu usvajanja i pune implementacije neophodnih strateških i/ili drugih razvojnih dokumenata i u vezi s obrazovanjem odraslih. Strateškom platformom se utvrđuju globalni pravci razvoja obrazovanja odraslih u BiH kao zajednička platforma za razvoj savremenih politika obrazovanja odraslih u BiH zasnovanih na konceptu cjeloživotnog učenja.
Mapa puta za implementaciju EU Direktive o regulisanim profesijama 2005/36EC i 2013/55EU	S ciljem povećanja nivoa usklađenosti relevantnog domaćeg zakonodavstva sa EU zakonodavstvom, Vijeće ministara je usvojilo Mapu puta te pokrenulo aktivnosti za povećanje mobilnosti i zapošljavanja radne snage te za stvaranje uslova za brži i jednostavniji pristup u procesu priznavanja kvalifikacija.
Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016-2026	Ovim dokumentom definisane su glavne mjere i aktivnosti koje se trebaju provesti u BiH kako bi se osnažio razvoj visokog obrazovanja te postigla puna uključenost u Evropski prostor visokog obrazovanja. Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja su grupisani u sedam ključnih područja: dobro upravljanje i menadžment, resursi; povezanost tržišta rada i visokog obrazovanja; standardi kvalifikacija, studentsko iskustvo,

	internacionalizacija i statistika.

Na nivou FBiH, nadležnost za obrazovanje raspoređena je na deset kantona, od kojih svaki može odlučiti da prenese određene nadležnosti na Federalno ministarstvo obrazovanja koje je nadležno za koordinaciju među kantonima i one funkcije koje su mu povjerene od strane kantona. Na kantonalnom nivou u Federaciji BiH, ministarstva (od kojih je većina nadležna za obrazovanje i nauku ili kulturu i sport) zajedno sa pedagoškim zavodima imaju nadležnost nad sektorom obrazovanja. Osnovne nadležnosti kantonalnih ministarstava u oblasti obrazovanja odnose se na izradu zakonskog okvira za osnovno, srednje i visoko obrazovanje, izradu zajedničke jezgre nastavnih planova i programa, reviziju udžbenika, dok ostale nadležnosti uključuju pružanje finansijske podrške za izgradnju, obnovu i opremanje obrazovnih ustanova, pružanje podrške talentovanim učenicima, te pružanje podrške učeničkom i studentskom standardu i ocjenjivanju. Pri skupštini kantona djeluju kantonalne komisije za pitanja mladih, koje često u svojoj nadležnosti imaju kulturu, sport i obrazovanje te time imaju mogućnost da daju prijedloge aktivnosti za mlade u području obrazovanja.

Nadležnosti općina u sektoru obrazovanja se uglavnom odnose na razvoj, upravljanje i finansiranje predškolskog odgoja i obrazovanja. U pogledu osnovnog i srednjeg obrazovanja, nadležnosti općina uključuju imenovanje općinskog predstavnika u školskim upravnim organima, brigu o prevozu, ishrani i smještaju učenika, pružanje finansijske pomoći za školske objekte, takmičenja i druge nastavne i vannastavne aktivnosti.

S obzirom da je u ovom strateškom dokumentu fokus na mladim osobama dobi od 15 do 30 godina života, nivoi formalnog obrazovanja koji se direktno tiču ove demografske skupine su osnovno, srednjoškolsko i visoko obrazovanje, a relevantan zakonski okvir u oblasti obrazovanja čine Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona broj 9/15, 6/16 i 14/18), Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju Tuzlanskog kantona (Službene novine Tuzlanskog kantona broj 17/11, 9/15, 6/16 i 14/18) te Zakon o visokom obrazovanju Tuzlanskog kantona (Službene novine Tuzlanskog kantona broj 7/16, 10/16, 5/17 i 15/17). Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini djelovalo je 290 registrovanih ustanova za osnovno, srednje i visoko obrazovanje.

Tabela 3. 10. Broj ustanova po različitim nivoima obrazovanja u Tuzlanskom kantonu

Nivo obrazovanja	**Broj ustanova**	**Broj učenika/studenata u 2018/2019.**
Osnovno obrazovanje		
Redovno/redovito obrazovanje	209	37.536
Škole za djecu sa posebnim potrebama	4	76
Osnovne muzičke/glazbene škole	7	939
Srednje obrazovanje	34	15.579
Visoko obrazovanje	36	19.916

Izvor: FZS.Tuzlanski kanton u brojkama, 2019.

3.2.1. Osnovno obrazovanje

Obavezni osnovni odgoj i obrazovanje počinje u kalendarskoj godini u kojoj dijete do prvog septembra navršava šest godina života i traje do navršene petnaeste godine života. Program osnovnog odgoja i obrazovanja se u TK izvodi u skladu sa Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju (Službene novine Tuzlanskog kantona, br. 6/04, 7/05, 17/11, 9/15 I 6/16). Na području TK redovno osnovno obrazovanje se realizuje u 209 osnovnih škola. Pored osnovnih škola, na području TK djeluju 4 škole za djecu s posebnim potrebama te 7 osnovnih muzičkih/glazbenih škola.

U posljednjih 10 godina, broj učenika upisanih u osnovne škole Tuzlanskog kantona smanjen je za 20%!

Analiza kretanja ukupnog broja učenika upisanih u osnovne škole koje djeluju na području TK (Tabela *Pregled osnovnog obrazovanja u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018.*), za posmatrani desetogodišnji period, ukazuje na trend smanjenja broja učenika osnovnih škola. Najviša stopa smanjenja broja učenika upisanih u osnovne škole zabilježena je u općinama Sapna (-44,5%), Teočak (-37,5%), Kladanj (-34,6%), Čelić (-32,2%) te Kalesija (-30,5%). Smanjenje broja učenika osnovnih škola povezano je sa smanjenjem stope prirodnog priraštaja u TK te negativnim migracijskim saldom. Trend smanjenja ukupnog broja nastavnika u osnovnim školama zabilježen je u 10 gradova/općina TK.

Prema podacima Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke na području TK u školskoj 2018/19. godini upisano je 4.219 učenika u prvi razred osnovne škole. U posljednjih pet godina broj učenika upisanih u prvi razred osnovne škole na području TK se smanjio za 286 učenika odnosno za 6,35%[15]. U prosjeku, 33 učenika/ice godišnje prekinu osnovno obrazovanje (Tabela *Broj učenika koji su napustili osnovno obrazovanje u Tuzlanskom kantonu*)

Tabela 3. 11. Broj učenika koji su napustili osnovno obrazovanje u Tuzlanskom kantonu

Školska Godina	**Napustili školu**			**Promijenili školu**			**Prekinuli školovanje**		
	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici
2017/2018	810	367	443	780	353	427	30	14	16
2016/2017	619	307	312	604	303	301	15	4	11
2015/2016	665	299	366	634	268	366	31	13	18
2014/2015	653	270	383	601	251	350	52	19	33
2013/2014	334	156	178	296	138	158	38	18	20

Izvor: Federalni zavod za statistiku

[15] Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u školskoj 2018/19. godini u Federaciji Bosne i Hercegovine, novembar 2018.

Tabela 3.12. Pregled osnovnog obrazovanja u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018.

	2009.					2018.							
Grad/ Općina	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika	Indeks broj učenika (2009. = 100)	Indeks broj nastavnika (2009. = 100)	Indeks omjer broja učenika i nastavnika (2009. = 100)
Banovići	14	105	2.452	164	15	13	95	2.042	159	13	83,3	97,0	85,9
Čelić	7	55	1.167	80	15	7	44	791	78	10	67,8	97,5	69,5
Doboj – Istok	5	49	1.144	74	15	5	49	960	81	12	83,9	109,5	76,7
Gračanica	20	232	5.264	374	14	20	212	4.291	385	11	81,5	102,9	79,2
Gradačac	23	195	4.613	285	16	23	177	3.752	259	14	81,3	90,9	89,5
Kalesija	20	174	4.155	253	16	19	148	2.887	230	13	69,5	90,9	76,4
Kladanj	9	67	1.438	95	15	9	55	940	92	10	65,4	96,8	67,5
Lukavac	26	185	4.356	307	14	24	158	3113	279	11	71,5	90,9	78,6
Sapna	6	57	1.339	78	17	6	42	743	61	12	55,5	78,2	71,0
Srebrenik	26	191	4.423	296	15	26	183	3.755	297	13	84,9	100,3	84,6
Teočak	4	34	783	48	16	4	27	489	40	12	62,5	83,3	74,9
Tuzla	34	457	10.571	774	14	33	391	8.425	712	12	79,7	92,0	86,6
Živinice	21	278	6.821	421	16	20	263	5.348	386	14	78,4	91,7	85,5
T K	215	2.079	48.526	3.249	15	209	1.844	37.536	3.059	12	77,4	94,2	82,2
FBiH	1.089	10.455	233.423	15.376	15	1.058	9.428	182.986	15.296	12	78,4	99,5	78,8

Izvor: FZZPR

3.2.2. Srednjoškolsko obrazovanje

U skladu sa Članom 56 Zakona o srednjoškolskom obrazovanju i odgoju Tuzlanskog kantona, na području Kantona mogu se osnovati sljedeće škole: a) gimnazija; b) umjetnička škola; c) tehnička škola; d) stručna škola; e) škola za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama; f) vjerska škola; g) mješovita škola; i h) škola posebne namjene (policijska i druga škola). Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku tokom 2018. godine redovno srednjoškolsko obrazovanje u TK se realizovalo u 34 srednje škole.

U posljednjih 10 godina, broj učenika upisanih u srednje škole Tuzlanskog kantona smanjen je za 30%!

Analiza kretanja ukupnog broja učenika upisanih u srednje škole, za posmatrani desetogodišnji period, ukazuje na trend smanjenja broja učenika koji su uključeni u srednjoškolsko obrazovanje (Tabela *Pregled srednjoškolskog obrazovanja u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018.*). Najviše procentualno smanjenje ukupnog broja učenika upisanih u srednje škole zabilježeno je u srednjim školama koje djeluju na području općina Teočak (-52,6%), Sapna (-51,8%) i Kladanj (-41.5%). Porast stope upisanih učenika u srednje škole zabilježen je u Gradu Živinice. Ukupno posmatrano, stopa smanjenja broja učenika upisanih u srednje škole na području TK je za gotovo 10% viša od zabilježene stope na nivou FBiH. Ukupan broj nastavnika u srednjim školama je u 2018. godini za 4,5% veći u odnosu na 2009. godini te je zabilježen trend smanjenja omjera broja učenika i nastavnika u srednjim školama u svim gradovima/općinama TK. Prema podacima FZS-a, u 2018. godini 15.582 mladih osoba uključeno je bilo u srednjoškolsko obrazovanje na području TK. Više od polovine mladih osoba pohađa tehničke i srodne škole, a jedna trećina stručne/strukovne škole te 15% gimnazije.

Tabela 3. 13. Pregled broja učenika/ica u srednjim školama u TK, 2018.

Tip srednje škole	Ukupno	Učenici	Učenice	% Učenika	% Učenica
Gimnazije	2.385	760	1625	31.9	68.1
Umjetničke škole	184	70	114	38.0	62.0
Tehničke i srodne škole	8.472	3.876	4.596	45.8	54.2
Stručne/strukovne škole	3.980	2.757	1.223	69.3	30.7
Vjerske škole	531	261	270	49.2	50.8
Škole za djecu s posebnim potrebama	30	17	13	56.7	43.3
Ukupno	15.582	7.741	7.841	49.7	50.3

Izvor: FZS

Slika 3. 2. Pregled broja učenika po tipovima srednjih škola u Tuzlanskom kantonu, 2018.

Prema podacima Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke u školskoj 2018/19 godini u prvi razred srednjih škola Tuzlanskog kantona upisano je 4.195 učenika, što je za 1.767 ili 29,64% manje od planiranog broja (5.962 učenika). Broj upisanih učenika u prvi razred srednjih škola u TK je fluktuirao tokom posljednjih pet godina, pri čemu je najveći broj upisanih učenika zabilježen u školskoj 2015/16. godini (4.743 učenika). Broj upisanih učenika u prvi razred srednjih škola TK u školskoj 2018/19. godini je veći za 2,92% u odnosu na 2014/15. godinu.

Tabela 3. 14. Broj učenika koji su napustili srednjoškolsko obrazovanje u Tuzlanskom kantonu

Školska godina	**Napustili školu**			**Promijenili školu**			**Prekinuli školovanje**		
	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici
2017/2018	248	111	137	132	54	78	116	57	59
2016/2017	325	134	191	187	79	108	138	55	83
2015/2016	316	129	187	165	67	98	151	62	89
2014/2015	323	108	215	222	73	149	101	35	66
2013/2014	268	112	156	136	59	77	132	53	79

Izvor: FZS

Budući da je obrazovanje osnovnih mehanizam socijalnog uključivanja mladih (obrazovna postignuća, cjeloživotno obrazovanje, bolje prilike na tržištu rada i sl.) neophodno je poduzimati konkretne mjere u cilju ublažavanja problema ranog napuštanja školovanja u srednjim školama. Prema podacima FZS-a u posmatranom petogodišnjem periodu 638 učenika je prekinulo školovanje u srednjim školama Tuzlanskog kantona (Tabela *Broj učenika koji su napustili srednjoškolsko obrazovanje u Tuzlanskom kantonu*). Kada je riječ o razlozima prekida srednjoškolskog obrazovanja dominiraju lični razlozi i slab školski uspjeh. Svaki deseti učenik prekinuo je srednjoškolsko obrazovanje iz ekonomskih ili socijalnih razloga.

Tabela 3. 15. Pregled srednjoškolskog obrazovanja u Tuzlanskom kantonu, 2009. – 2018.

Grad/Općina	2009.					2018.					Indeks broj učenika (2009. = 100)	Indeks broj nastavnika (2009. = 100)	Indeks omjer broja učenika i nastavnika (2009. = 100)
	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika			
Banovići	1	37	1.032	68	15	1	32	661	74	9	64,1	108,8	58,9
Čelić	1	13	324	30	11	1	12	201	40	5	62,0	133,3	46,5
Doboj – Istok	1	16	393	35	11	1	19	341	46	7	86,8	131,4	66,0
Gračanica	2	77	2.141	138	16	2	71	1.682	161	10	78,6	116,7	67,3
Gradačac	2	64	1.748	143	12	2	61	1.439	155	9	82,3	108,4	75,9
Kalesija	1	36	877	67	13	1	35	679	70	10	77,4	104,5	74,1
Kladanj	1	17	424	27	16	1	14	248	31	8	58,5	114,8	50,9
Lukavac	3	64	1.645	136	12	3	49	1.088	112	10	66,1	82,4	80,3
Sapna	1	17	500	37	14	1	15	241	39	6	48,2	105,4	45,7
Srebrenik	1	59	1.707	108	16	1	47	1.081	95	11	63,3	88,0	72,0
Teočak	1	14	363	30	12	1	11	172	28	6	47,4	93,3	50,8
Tuzla	19	336	8.701	689	13	17	285	6.150	701	9	70,7	101,7	69,5
Živinice	2	52	1.519	105	14	2	66	1.596	134	12	105,1	127,6	82,3
T K	36	802	21.374	1.613	13	34	717	15.579	1686	9	72,9	104,5	69,7
FBiH	212	3908	95.129	7.807	12	214	3.684	76.463	8401	9	80,4	107,6	74,7

Izvor: FZZP

Budući da je srednje stručno obrazovanje u bliskoj sprezi sa privrednim sistemom i tržištem, praktična nastava je od izuzetne važnosti za usvajanje vještina i razvoja kompetencija učenika te njihovo što uspješnije uključivanje na tržište rada. Međutim, jedna od manjkavosti srednjeg stručnog obrazovanja u BiH jeste manjak praktične komponente u nastavi. Jedna od mogućih mjera u oblasti srednjoškolskog stručnog obrazovanja koja bi smanjila jaz između znanja i vještina učenika te zahtjeva tržišta rada jeste uvođenje sistema dualnog obrazovanja. Dualno obrazovanje se odnosi na programe koji su dio formalnog stručnog obrazovanja i obuke i koji kombinuju učenje na radnom mjestu sa učenjem u učionici. U okviru dualnog sistema obrazovanja učenici su od početka školovanja zaposleni u kompanijama u kojima tri do četiri dana sedmično usvajaju praktično znanje. Teorijska se nastava izvodi jedan do dva dana sedmično u strukovnim školama. Udruženje poslodavaca FBiH je prepoznalo prednosti dualnog Sistema obrazovanja te se aktivno uključilo u proces implementacije i uvođenja sistema dualnog obrazovanja i pokrenulo projekat „Promocija dualnog obrazovanja kroz pilot projekat i edukaciju". Navedeni projekat se realizuje pod krovnim projektom "Lokalna partnerstva za zapošljavanje u BiH" kojeg finansira EU, a provodi Međunarodna organizacija rada (ILO), s ciljem prekvalifikacije skoro 2.000 nezaposlenih osoba i zapošljavanje najmanje njih 620 u 22 općine u BiH.

3.2.3. Visoko obrazovanje

Visoko obrazovanje je integralni dio jedinstvenog sistema obrazovanja i u nadležnosti je Kantona. Na području TK, visokoškolsko obrazovanje se trenutno provodi na četiri visokoškolske ustanove: Univerzitet u Tuzli, Američki univerzitet u Bosni i Hercegovini sa sjedištem u Tuzli, Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla i Internacionalna poslovno-informaciona akademija Tuzla – IPI Akademija.

Univerzitet u Tuzli, kao javna ustanova, osnovan je 18. novembra 1976. godine. Status integrisanog univerziteta ima od 22. septembra 2000. godine. U sastavu Univerziteta ima 14 organizacionih jedinica i to: 12 fakulteta, 1 Akademiju i Studentski centar. Na Univerzitetu se realizuje 40 studijskih programa prvog ciklusa studija, 40 studijskih programa drugog ciklusa studija te 15 programa trećeg ciklusa studija (doktorski studij)[16]. U okviru Univerziteta djeluje Centar za razvoj daljinskog učenja, Centar za osiguranje kvaliteta, Media centar, Centar za sport, Centar za podršku, Volonterski centar, Centar za doktorski studij, Cisco Akademija te Centar za izdavačku djelatnost. Univerzitet u Tuzli nalazi se na listi akreditovaniih visokoškolskih ustanova u BiH.

Američki univerzitet u Bosni i Hercegovini (AUBiH) je visokoškolska institucija akreditovana u Sjedinjenim Američkim Državama i Bosni i Hercegovini. Cjelokupna nastava na dodiplomskim, postdiplomskim i doktorskim studijima odvija se na engleskom jeziku. Nastavni planovi i programi kao i pravila studiranja su usklađeni sa američkim i Bolonjskim sistemom obrazovanja. U skladu sa misijom Univerziteta, AUBiH studentima širom regije pruža kvalitetno univerzitetsko obrazovanje koje prati svjetske trendove u specijalizovanim područjima ekonomije,

[16] http://www.untz.ba/index.php?page=studirajte-na-univerzitetu-u-tuzli-vodic-za-buduce-studente-maj2019

informacionih tehnologija, inžinjeringa, prava, međunarodnih odnosa, sigurnosti i odbrane, industrijske tehnologije i moderne umjetnosti i nauke[17].

Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla[18] osnovan je 2015. godine kao privatna visokoškolska ustanova. Na Univerzitetu se u okviru sedam fakulteta realizuje nastavni procesi na I, II i III ciklusu studija u oblasti pravnih, ekonomskih, političkih, pedagoških, tehničkih, zdravstvenih i medicinskih nauka. Evropski univerzitet „Kallios“ Tuzla posjeduje početnu akreditaciju koju je izdalo Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta 2016. godine, ali nije upisano u Državni registar visokoškolskih ustanova Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH (HEA)[19].

Internacionalna poslovno-informaciona akademija Tuzla – IPI Akademija[20] je privatna visoka škola za savremeno poslovanje, informacione tehnologije i tržišne komunikacije. Osnovana je 2014. godine i prva je domaća privatna visokoškolska ustanova u Tuzli. IPI Akademija nudi mogućnosti upisa na trogodišnje studijske programe (180 ECTS) iz oblasti informacionih tehnologija, tržišnih komunikacija te savremenog poslovanja i informatičkog menadžmenta ili četverogodišnje studijske programe (240 ECTS) iz oblasti informatike i računarstva te računovodstva i finansija. IPI Akademija se ne nalazi na listi akreditovanih visokoškolskih ustanova Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH (HEA).

U posljednjih 10 godina, broj studenata u Tuzlanskom kantonu smanjen je za jednu trećinu!

Ukupan broj studenata koji pohađaju visokoškolske ustanove na području TK bilježi kontinuirani pad u posljednjih deset godina. Tokom akademske 2018/2019. godine ukupan broj studenata u TK je za 28,3% manji od zabilježenog broja studenata tokom akademske 2009/2010. godine. Uporedo sa smanjenjem broja studenata na javnim visokoškolskim ustanovama (Univerzitet Tuzla), zabilježen je trend povećanja broja studenata na privatnim visokoškolskim ustanovama. U periodu od 2009. do 2018. godine broj studenata na privatnim visokoškolskim ustanovama se peterostruko povećao.

[17] https://aubih.edu/ba/about-overview.html
[18] http://eukallos.edu.ba/
[19] http://hea.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx
[20] http://ipi-akademija.ba/home

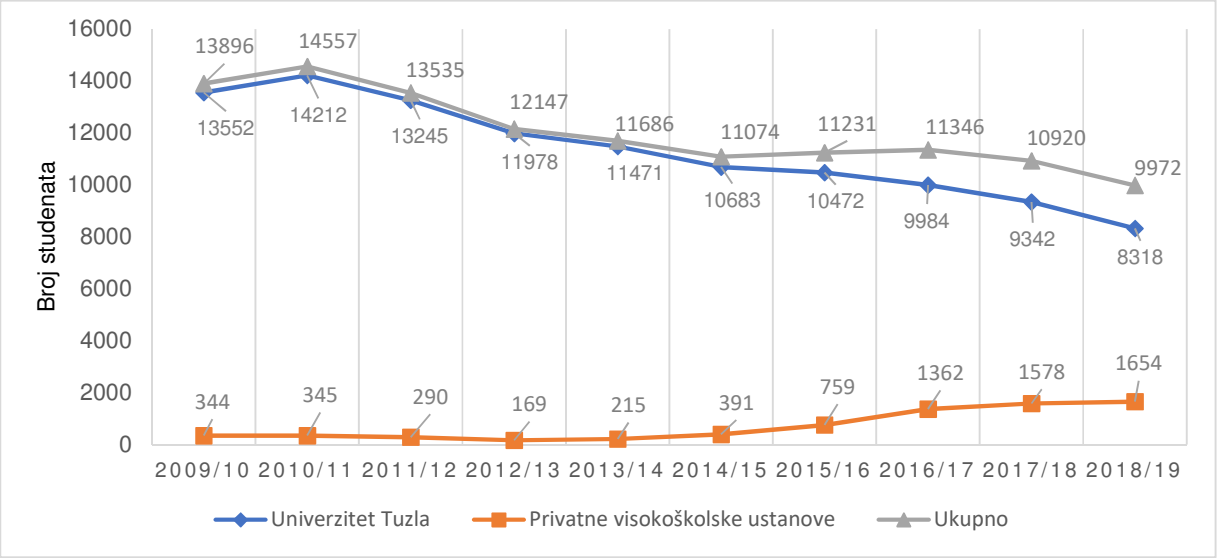

Slika 3. 3. Broj studenata na području Tuzlanskog kantona, 2009. – 2018.

Iako je smanjenje broja studenata zabilježeno na većem broju fakulteta, Fakultet elektrotehnike i Medicinski fakultet tokom akademske 2018/2019. godine imaju za 30% više studenata u odnosu na akademsku 2009/2010. godinu. S druge strane, broj studenata na Pravnom fakultetu je u akademskoj 2018/2019. za 80% manji u odnosu na 2009/10. godinu. Značajna smanjenja broja studenata (oko 60%) zabilježena su na Ekonomskom fakultetu, Filozofskom fakultetu i Prirodno-matematičkom fakultetu.

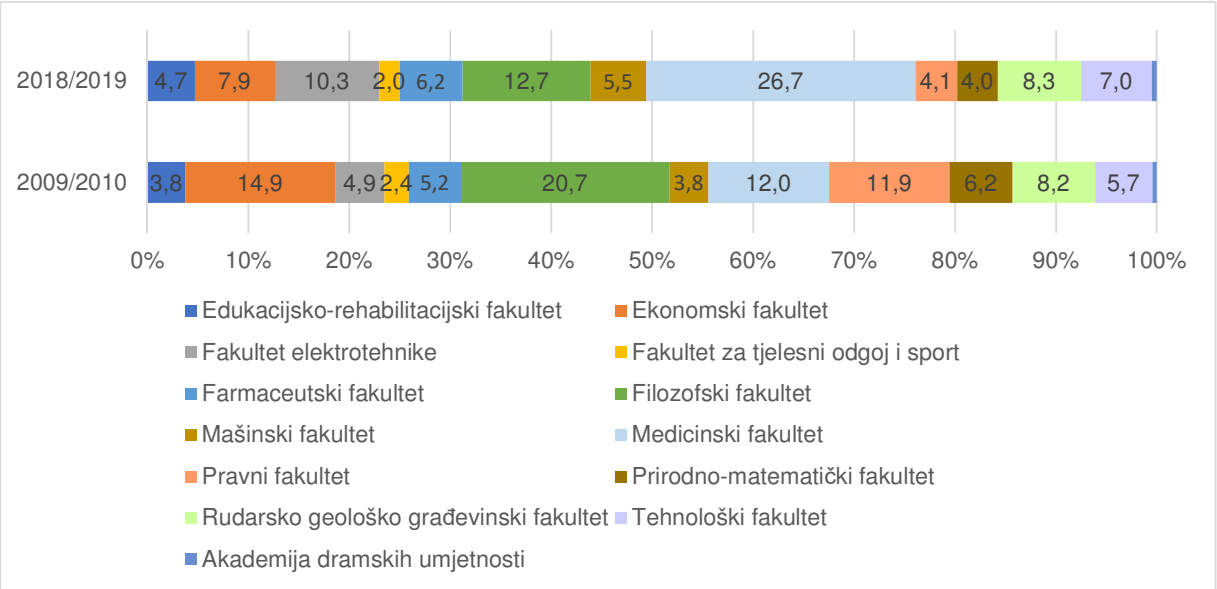

Slika 3. 4. Struktura ukupnog broja studenata/ica Univerziteta Tuzla, 2009. – 2018.

Prema podacima FZS-a, u akademskoj 2018/19. godini na visokoškolskim ustanovama TK diplomiralo je 1.520 studenata (1.320 diplomanata Univerziteta u Tuzli i 200 diplomanata na privatnim visokoškolskim ustanovama). Najveći broj diplomanata je diplomu steklo na

Medicinskom fakultetu (18%), potom Rudarsko geološko građevinskom fakultetu (14%) te Filozofskom fakultetu (12%) i Ekonomskom fakultetu (12%).

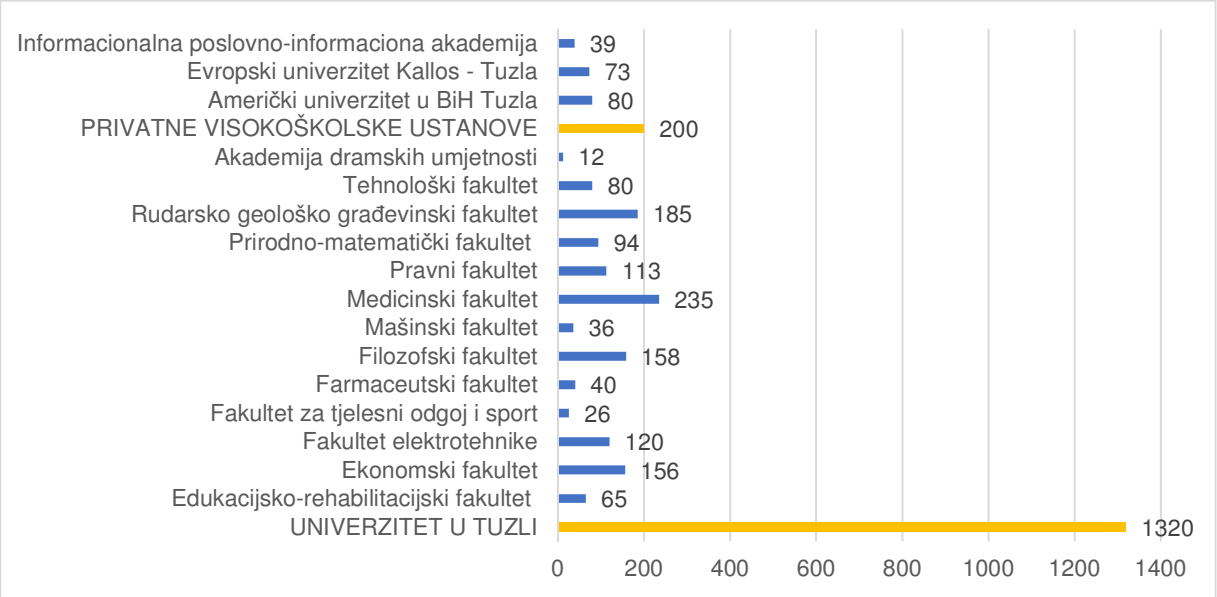

Slika 3. 5. Ukupan broj diplomiranih studenata na visokoškolskim ustanovama u TK, 2018.

Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH najtraženija zanimanja sa VSS u TK tokom 2018. godine bila su ekonomista, pravnik, profesor razredne nastave, mašinski inžinjer, inžinjer elektrotehnike i doktor medicine. Budući na značajan broj evidentiranih nezaposlenih pravnika, ekonomista i profesora razredne nastave, deficitarna zanimanja sa VSS u TK su doktor medicine, inžinjer elektrotehnike i mašinski inžinjer. Uzimajući u obzir odnos ponude i potražnje po pojedinim zanimanjima na tržištu rada može se zaključiti da diplomirani inžinjeri elektrotehnike, mašinski inžinjeri i doktori medicine potencijalno imaju najbolje prilike za integraciju na tržištu rada Tuzlanskog kantona.

3.2.4. Obrazovanje odraslih

Obrazovanje odraslih na području TK realizuje se u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih („Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj: 09/145) i odvija se kao formalno, neformalno, informalno i/ili samousmjereno učenje.

Formalno obrazovanje odraslih je djelatnost koja se realizuje u javnim i privatnim obrazovnim ustanovama verificiranim od strane Ministarstva obrazovanja i nauke TK radi sticanja općeg obrazovanja, odgovarajućih kvalifikacija, znanja, vještina i kompetencija u skladu sa propisanim standardima i nastavnim planovima i programima donesenim ili odobrenim od strane Ministarstva obrazovanja i nauke TK. Formalno obrazovanje odraslih obuhvata: a) osnovno obrazovanje odraslih; b) srednjoškolsko obrazovanje odraslih: sticanje srednje školske ili stručne spreme, niže stručne spreme, prekvalifikaciju, dokvalifikaciju, osposobljavanje i

usavršavanje; c) obrazovanje na visokoškolskim ustanovama lica koja su stekla visokoškolsko obrazovanje.

Nedovoljno razvijena svijest o važnosti cjeloživotog učenja!

Neformalno obrazovanje odraslih odnosi se na organizovanje procesa učenja na temelju posebnih programa usmjerenih na sticanje znanja, sposobnosti i vještina radi lakšeg zapošljavanja i sticanja vrijednosti i stavova odraslih za različite socijalne aktivnosti, te za lični razvoj. Neformalno obrazovanje mogu organizovati i provoditi osnovne škole, srednje škole, visokoškolske ustanove, centri za obrazovanje odraslih, škole/centri stranih jezika, škole/centri za informacijsko-komunikacijske tehnologije, centri za kulturu i obrazovanje, auto-škole, ustanove za smještaj i brigu o osobama s posebnim potrebama, te penološke i druge ustanove, udruge građana, privredni subjekti i druga pravna lica koja su, između ostalog, kao svoju djelatnost navela neformalno obrazovanje odraslih.

Informalno učenje odraslih označava aktivnosti u kojima odrasla osoba prihvata stajališta i pozitivne vrijednosti, te vještine i znanja iz svakodnevnog iskustva i različitih drugih uticaja izvora iz svoje okoline.

Samousmjereno učenje odraslih označava aktivnosti u kojima odrasla osoba samostalno uspostavlja kontrolu nad procesom učenja kao i odgovornost za rezultate učenja.

Pored Zakona o obrazovanju odraslih TK donešeni su i sljedeći podzakonski akti[21]:

- Standardi i normativi u obrazovanju odraslih u TK,
- Pravilnik o postupku utvrđivanja ispunjenosti uslova za rad organizatora obrazovanja odraslih,
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registara organizatora obrazovanja odraslih,
- Pravilnik o postupku odobravanja izvođenja programa obrazovanja odraslih,
- Pravilnik o nazivu, sadržaju i obliku javnih isprava u obrazovanju odraslih,
- Pravilnik o formiranju ispitnih komisija, načinu rada i sprovođenju ispita,
- Pravilnik o sadržaju, obliku te načinu vođenja i čuvanja andragoške dokumentacije,
- Pravilnik o sadržaju i načinu vodjenja evidencije o organizatorima obrazovanja odraslih, programima, polaznicima, radnicima te evidencije o drugim podacima važnim za praćenje stanja i razvoj djelatnosti,
- Pravilnik o uslovima i načinu obuke odraslih u cilju odgovora na hitne potrebe tržista rada.

Iako je Zakonom o obrazovanju odraslih TK predviđeno donošenje dodatna tri podzakonska akta: Pravilnik o sadržaju i postupku izdavanja javnih isprava u obrazovanju odraslih, Pravilnik o načinu provjere i verifikacije poslodavaca kod kojih se obavlja praktičan rad, te sadržaju i načinu vođenja registra poslodavaca i Pravilnik o utvrđivanju visine troškova obrazovanja odraslih i provjere znanja, do danas navedeni propisi nisu donijeti[22].

[21] http://www.dvv-international.ba/bs/materijali/zakoni-i-propisi/tuzlanski-kanton/
[22] DVV International – Ured za BiH. Harmonizacija politika obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Istraživačka studija decembar 2018.

Članom 57. Zakona o obrazovanju odraslih TK uređen je upravni, stručni i inspekcijski nadzor u oblasti obrazovanja odraslih. Upravni nadzor nad radom organizatora obrazovanja odraslih provodi Ministarstvo obrazovanja i nauke TK, a stručni nadzor nad radom istih Pedagoški zavod TK.

3.2.5. Obrazovanje i tržište rada

Neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada može biti uzrokovana različitim faktorima koji mogu biti ciklične, frikcione i strukturne prirode. U zavisnosti od prirode uzroka neravnoteže između ponude i potražnje na tržištu rada razlikujemo tri vrste nezaposlenosti:

- Ciklična nezaposlenost – nezaposlenost koja je rezultat smanjenja potražnje za radom uslijed usporavanja ekonomskog rasta ili recesije;
- Frikciona nezaposlenost – nezaposlenost koja je privremenog karaktera i koja nastaje zbog asimetričnosti informacija na tržištu rada;
- Strukturna nezaposlenost – nezaposlenost koja je rezultat neusklađenosti nivoa obrazovanja nezaposlenih sa znanjima i vještinama koje se traže na tržištu rada.

Indeks neravnoteže na tržištu rada mjeri jaz (gap) relativnog učešća svakog tipa kvalifikacija u ponudi i potražnji za radnom snagom. Kao indikator ponude rada može se koristiti distribucija radno sposobnog stanovništva ili nezaposlenih prema nivou obrazovanja dok se distribucija zaposlenih prema nivou obrazovanja može koristiti kao indikator potražnje na tržištu rada. U svrhu izračuna indeksa neravnoteže na tržištu rada u TK izračunati su sljedeći indikatori:

- Indikator ponude rada: distribucija registrovaniih nezaposlenih prema nivou obrazovanja u TK na dan 31.12. 2018. godine;
- Indikator potražnje rada: distribucija zaposlenih u toku 2018. godine prema nivou obrazovanja.

Indeks neusklađenosti na tržištu rada predstavlja omjer udjela nezaposlenih sa određenim stepenom obrazovanja i udjela zaposlenih s tim istim stepenom obrazovanja. Ukoliko je za određeni stepen obrazovanja vrijednost indeksa neusklađenosti na tržištu rada veća od 1, kažemo da postoji „pozitivna“ neusklađenost odnosno „višak“ ponude radne snage s tim stepenom obrazovanja. Drugim riječima kazano, sistem obrazovanja opskrbljuje ekonomiju s previše radnika tog stepena obrazovanja nego što tržište rada može apsorbovati. Suprotno tome, ako je vrijednost indeksa neusklađenosti na tržištu rada manja od 1, kažemo da postoji „negativna“ neusklađenost odnosno „višak“ tražnje za radnom snagom tog stepena obrazovanja. U ovom slučaju, sistem obrazovanja opskrbljuje ekonomiju s premalo radnika tog stepena obrazovanja nego što tržište rada može apsorbovati. Ako je vrijednost indeksa neusklađenosti jednaka 1, kažemo da postoji savršena usklađenost odnosno jednakost između ponude i potražnje sa radnom snagom određenog stepena obrazovanja.

Neusklađenost nivoa obrazovanja nezaposlenih sa znanjima i vještinama koji se traže na tržištu rada!

Tabela 3. 16. Indeks neusklađenosti tržišta rada TK prema nivou obrazovanja, 2018.

Nivo obrazovanja	**Ponuda radne snage**		**Potražnja za random snagom**		**Indeks neusklađenosti**
	Broj nezaposlenih	% u ukupnoj nezaposlenosti	Broj zaposlenih u 2018.	% u ukupnoj zaposlenosti	
VSS	5.221	9,9	3.641	21,1	0.5
SSS	22.154	42,0	6.468	37,5	1.1
VKV i KV	25.333	48,0	7.155	41,4	1.2
Ukupno	52.698	100,0	17.473	100,0	

Izvor: Izračun prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje FBiH Pregled ponude i potražnje zanimanja u Tuzlanskom kantonu na kraju 2018. godine

Vrijednosti indeksa neusklađenosti na tržištu rada prema pojedinim nivoima obrazovanja (Tabela *Indeks neusklađenosti tržišta rada TK prema nivou obrazovanja, 2018*.) ukazuju na postojanje vertikalne neusklađenost između nivoa formalnog obrazovanja i kvalifikacijskih zahtjeva tržišta rada. Utvrđeno je da postoji negativna neusklađenost između ponude i potražnje za visokokvalifikovanim radnicima, odnosno da postoji "manjak" visokokvalifikovanih radnika na tržištu rada. S druge strane, pozitivna neusklađenost između ponude i potražnje na tržištu rada prisutna je kod visokokvalifikovanih, kvalifikovanih radnika te radnika sa srednjom stručnom spremom.

Osim neusklađenosti tržišta rada prema pojedinim nivoima obrazovanja izuzetno je važno utvrditi i neusklađenost tržišta rada prema različitim obrazovnim profilima (oblast obrazovanja, obrazovni profili, zanimanja i sl.). S ciljem identifikacije neusklađenosti tržišta rada prema obrazovnim profilima u TK upoređena je struktura ponude (mjerena brojem registrovanih nezaposlenih osoba na dan 31.12. 2018) i struktura potražnje (mjerena brojem zaposlenih tokom 2018. godine) prema zanimanju. Vrijednost indeksa neusklađenosti tržišta rada prema zanimanjima se interpretira na sličan način kao i vrijednost indeksa neusklađenosti tržišta rada prema nivou obrazovanja. Na temelju poređenja strukture potražnje i ponude za obrazovnim profilima moguće je utvrditi da li na tržištu rada postoji horizontalna usklađenost.

Podaci o registrovanim nezaposlenim u TK na kraju 2018. godine ukazuju da pravnici i ekonomisti čine gotovo trećinu (28,6%) ukupnog broja registrovanih visokoobrazovanih nezaposlenih osoba u TK. Udio navedenih zanimanja u ukupnom zapošljavanju tokom 2018. godine iznosio je 19,1%.

Deset visookoobrazovanih zanimanja kod kojih je najizraženija pozitivna neusklađenost odnosno "višak" ponude radne radne snage u odnosu na tražnju za radnom snagom su: operator na opremi medicinske tehnologije, politolog, glumac, psiholog, ekonomista menadžmenta, fizioterapeut, kriminalist, socijalni radnik, inžinjer kožarstva i sanitarni inžinjer.

Deset visokoobrazovanih zanimanja kod kojih je najizraženija negativna nesklađenost odnosno „manjak" ponude radne snage u odnosu na tražnju za radnom snagom su: učitelj predškolske djece, profesor informatike, mašinski inžinjer, profesor njemačkog jezika, edukator-rehabilitator, profesor razredne nastave, profesor engleskog jezika, defektolog, inžinjer elektrotehnike i profesor filozofije.

Nefleksibilni obrazovni programi koji ne obrazuju mlade za poslove budućnosti!

Analiza usklađenosti tržišta rada za obrazovne profile/zanimanja sa završenom srednjom školom ukazuje da je svaka peta nezaposlena osoba sa srednjom stručnom spremom u TK ekonomski tehničar ili maturant gimnazije. Udio navedenih zanimanja u ukupnom zapošljavanju tokom 2018. godine iznosio je 17,7%.

Deset zanimanja sa srednjom stručnom spremom kod kojih je zabilježena najveća pozitivna neusklađenost odnosno „višak“ ponude u odnosu na potražnju su: poslovni sekretar, hemijsko-tehnološki tehničar, ekološki tehničar, hemijski tehničar analitičkih sistema, građevinski tehničar visokogradnje, ekonomski službenik, hemijski tehničar, tehničar za drvo, administrativni službenik i poljoprivredni tehničar.

Deset zanimanja sa srednjom stručnom spremom kod kojih je zabilježena najveća negativna neusklađenost odnosno „manjak“ ponude u odnosu na potražnju su: računarski tehničar, biohemijski tehničar, prehrambeni tehničar, službenik u knjigovodstvu, tehničar elektronike, veterinarski tehničar, saobraćajni tehničar, elektrotehničar, zubotehničar i poštanski službenik na šalteru.

Analiza usklađenosti tržišta rada za kvalifikovane radnike ukazuje da je svaka peta nezaposlena osoba s trećim stepenom obrazovanja (KV) prodavač. Udio navedenog zanimanja u ukupnom zapošljavanju tokom 2018. godine iznosio je 10,9%.

Deset zanimanja sa trećim stepenom obrazovanja (KV) kod kojih je zabilježena najveća pozitivna neusklađenost odnosno „višak“ ponude u odnosu na potražnju su: knjigovezac, cvjećar, knjigovođa, poslovni sekretar, voćar, stočar, hemičar, šivač, prodavač i obućar.

Deset zanimanja sa trećim stepenom obrazovanja (KV) kod kojih je zabilježena najveća pozitivna neusklađenost odnosno „manjak“ ponude u odnosu na potražnju su: moler, limar, vozač kamiona, električar održavanja, rukovalac rudarskim postrojenjima, rudar, monter opreme za grijanje i hlađenje, instalater grijanja i klimatizacije, vozač teretnog vozila i autoelektričar.

3.2.6. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti obrazovanja

Kauzalni odnos između obrazovanja i tržišta rada prepoznat je u strateškom dokumentu “Strategiji razvoja TK 2016. – 2020. godine“, a što se primarno reflektira u definisanom drugom strateškom cilju *SC2: Uspostaviti efikasne sisteme upravljanja razvojem ljudskih potencijala i tržišta rada*, u cilju povećanja zapošljavanja te prvom prioritetnom cilju – *PC 2.1. Poboljšati kvalitetu obrazovanja i naučno-istraživačkog rada.*

Prema Izvještajima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu poboljšanja kvalitete obrazovanja i naučno-istraživačkog rada planirane su i implementirane sljedeće mjere/aktivnosti[23]:

- **Unapređenje obrazovne infrastrukture:** Rekonstrukcija i sanacija prizemlja i radionica mašinske struke u JU MSŠ Čelić (odgođena realizacija zbog nedostatka sredstava), izgradnja, adaptacija, opremanje i vanjsko uređenje Kampusa Univerziteta u Tuzli (u toku realizacija), izgradnja područne škole u Devetaku, općina Lukavac (odgođena realizacija). Tokom 2017. godine završeni su radovi na novoizgrađenom objekatu PŠ Gornji Moranjci koja pripada Osnovnoj školi „Rapatnica“ Srebrenik, a koja je potpuno uništena klizištem u 2014. godini. Također u 2017. godini počela je prva faza izgradnje novog školskog objekta PŠ u Vučkovcima općina Gradačac, kao i druga faza izgradnje PŠ Požarike općina Gradačac. U 2017. godini počela je realizacija projekta izgradnje fiskulturne sale Osnovne škole “Sjenjak“ Tuzla. Na projektu „Izgradnja petogodišnje osnovne škole u Lukavici Rijeci” čija je ukupna planirana vrijednost 321.513 KM do sada je realizovano 55.646 KM. U prvom polugodištu 2017.godine nije bilo finansijskih i materijalnih ulaganja.
- **Unapređenje kvaliteta programa obrazovanja:** U toku je realizacija tri razvojna projekta: (1) Kreiranje programa cjeloživotnog učenja u funkciji jačanja konkurentnosti radne snage i povećanja broja zaposlenih u preduzećima na području Tuzlanskog kantona; (2) Provedba programa cjeloživotnog učenja u funkciji jačanja konkurentnosti radne snage i povećanja broja zaposlenih u preduzećima na području Tuzlanskog kantona i (3) Profesionalna orijentacija namijenjena djeci u završnim razredima osnovnih škola.
- **Podrška razvoju naučno-istraživačkih kapaciteta:** U toku je realizacija dva razvojna projekta: (1) Osnivanje Centra za društvena istraživanja i evaluaciju programa u okviru Univerziteta u Tuzli (pokrenuta inicijativa ka Rektoratu za osnivanje Centra) i Razvoj istraživačkih kapaciteta naučnih novaka i kapaciteta fakulteta za učešće u međunarodnim naučnoistraživačkim projektima. U toku 2017. godine sufinansirana su 2 projekta od strane FMON iz oblasti ekonomskog razvoja i borbe protiv siromaštva i unapređenja kvalitete u VO. U toku 2016. godine finansijski je podržan angažman 18 predstavnika naučne dijaspore za učešće na trećem ciklusu studija, finansiran je mjesečni boravak 12 kandidata na matičnoj ustanovi predstavnika naučne dijaspore s ciljem provedbe istraživanja te su sufinansirani troškovi pripreme 3 istraživačka projekta u kojima je UNTZ partner.

Prema podacima Ministarstva obrazovanja i nauke TK, prosječni godišnji ukupni izdaci na obrazovanje (osnovno, srednjoškolsko i visoko) u periodu od 2014. – 2018. godine iznosili su 150.239.098 KM. U posmatranom petogodišnjem periodu, izdaci za osnovno i visoko obrazovanje su porasli za 10,5% i 9,9%, respektivno dok su izdaci za srednjoškolsko obrazovanje smanjeni za 3%. Izdaci za obrazovanje (osnovno, srednjoškolsko i visoko) čine oko 45% ukupnih rashoda Budžeta TK.

[23] Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. za 2016. godinu

Tabela 3. 17. Izdaci za obrazovanje iz Budžeta TK, 2014 – 2018.

Godina	Osnovno obrazovanje		Srednjoškolsko obrazovanje		Visoko obrazovanje	
	Apsolutni iznos u KM	%od ukupnih rashoda	Apsolutni iznos u KM	%od ukupnih rashoda	Apsolutni iznos u KM	%od ukupnih rashoda
2014	77.572.070	24,83	42.669.778	13,66	29.197,686	9,35
2015	75.98.4629	23,86	40.221.802	12,63	32.464,509	10,2
2016	77.037.069	24,56	38.155,692	12,16	29.749,032	9,48
2017	80.345.628	24,72	38.950,472	11,98	29.823,074	9,18
2018	85.707.059	25,05	41.369.193	12,09	31.947.795	9,34

Izvor: Ministarstvo za obrazovanje TK

U uslovima postojanja vertikalne i horizontalne neusklađenosti obrazovanja i tržišta rada, dodatna ulaganja u obrazovanje su više nepovratni (potonuli) trošak nego investicija!

Koristeći izdvajanja zemalja EU28 za obrazovanje kao uporedni nivo kojoj bi BiH i kantoni trebali težiti nameće se zaključak da TK izdvaja dovoljno sredstava za obrazovanje. Naime, udio javnih rashoda za obrazovanje u TK iznosi oko 5% bruto domaćeg proizvoda TK što je iznad prosjeka EU28 (4,6%). Međutim, neophodno je istaći da javna ulaganja u obrazovanje neće automatski dovesti do većeg broja školovanih osoba, boljih prilika za zaposlenje, smanjenja broja nezaposlenih osoba i sl. Dodatna ulaganja u obrazovanje u uslovima postojanja vertikalne i horizontalne neusklađenosti obrazovanja i tržišta rada više se mogu posmatrati kao nepovratni trošak (potonuli trošak) nego kao investicija. Da li će javna potrošnja na obrazovanje biti isplativa ili ne prvenstveno zavisi od privatnog povrata na ulaganje u obrazovanje odnosno od sadašnjih troškova školovanja i diskontovanoj vrijednosti budućih zarada. Drugim riječima kazano, mlada osoba će donijeti odluku da uloži svoje vrijeme i novac u obrazovanje ukoliko će u budućnosti ostvariti povrat. Reforme u oblasti obrazovnih politika (npr. izrada nastavnih planova i programa prilagođenih potrebama tržišta rada, dualni sistemi obrazovanja, sistem subvencioniranja obrazovanja i sl.) trebaju osigurati mladim osobama privatni povrat od obrazovanja, a što će u konačnici rezultirati i socijalnim povratima od obrazovanja.

Pored mjera definisanih Strategijom razvoja TK 2016. – 2020. (unapređenje obrazovne infrastrukture, unapređenje kvalitete programa i podrška razvoju naučno-istraživačkih kapaciteta) na temelju provedne situacione analize identifikovani su i dodatni izazovi u oblasti obrazovanja (tabela 21.)

Tabela 3. 18. Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva Tuzlanskog kantona

Izazovi	Potrebe
Smanjenje broja učenika u osnovnim i srednjim školama TK te broja studenata u TK	• Smanjenje broja učenika osnovnih i srednjih škola povezano je sa depopulacijom TK te je neophodno utvrditi i realizovati ekonomske i socijalne politike u cilju poticaja zadržavanja stanovništva na području TK • Definisanje mehanizama direktne podrške (stipendije i krediti) za deficitatne visokoobrazovne profile
Vertikalna i horizontalna neusklađenost obrazovanja i tržišta rada	• Stvaranje mehanizma podrške (savjetovanje, mentorstvo i supervizija) mladih za (profesionalnu) orijentaciju mladih, otkrivanje interesa, sposobnosti (unutar i izvan sistema osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja) • Razvoj programa dokvalifikacije i prekvalifikacije mladih osoba s ciljem popunjavanja deficitarnih radnih mjesta • Uspostavljanje saradnje sa poslovnim sektorom u cilju jačanja praktične komponente u nastavi • Uspostavljanje saradnje sa poslovnom zajednicom u cilju unapređenja komunikacije i organizacije programa volontiranja kod uspješnih lokalnih preduzetnika • Razvoj pilot projekata dualnog sistema obrazovanja u srednjim stručnim školama • Razvoj i promocija programa cjeloživotnog učenja usmjerena na mlade osobe.
Nedovoljno iskorišteni potencijali dodatnog neformalnog obrazovanja mladih	• Promovisati važnost kontinuiranog (cjeloživotnog) učenja kao jednu od osnovnih strateških odrednica sistema obrazovanja • Izraditi katalog usluga neformalnog učenja u TK koji uključuje i pružaoce usluga

3.3. Tržište rada

3.3.1. Nezaposlenost mladih i NEET populacija

Nezaposlenost mladih rastući je problem koji nepovoljno utiče na pojedinca i društvo. Prema podacima Međunarodne organizacije rada (ILO) najniže stope nezaposlenosti mladih osoba dobi između 15 i 24 godine zabilježene su u Njemačkoj (6,2%), Češkoj (6,7%) i Nizozemskoj (7,2%). Veća skupina zemalja EU ima stopu nezaposlenosti mladih do 20%. Najnepovoljnije stanje je u Italiji, Španjolskoj i Grčkoj, gdje su zabilježene stope nezaposlenosti mladih iznad 30%. Visoka stopa nezaposlenosti mladih (38,8%) prisutna je i u Bosni i Hercegovini.

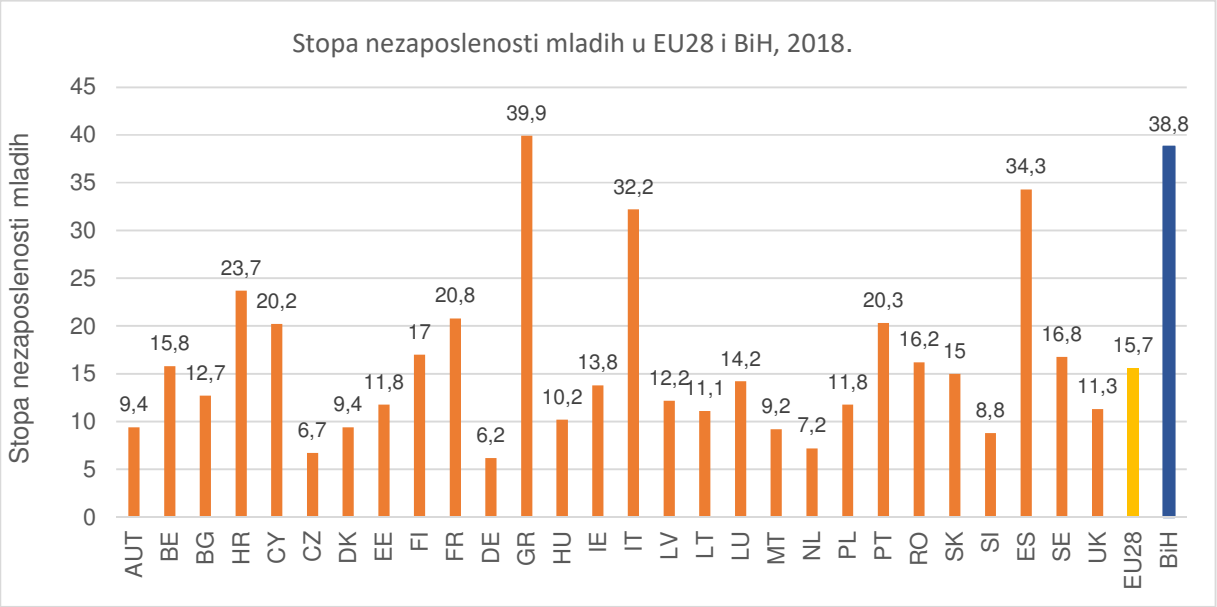

Slika 3. 6. Stop nezaposlenosti mladih u EU28 i BIH, 2018 (Izvor: EUROSTAT)

Osim stope nezaposlenosti mladih značajan indikator stepena integracije mladih na tržište rada jeste i pokazatelj NEET (eng. *Not in Education, Employment and Training*). NEET kategorija mladih predstavlja mlade osobe dobi između 15 i 24 godine koje su završile školovanje, nisu zaposlene niti pohađaju obuku. NEET kategorija uključuje mlade ljude koji su nezaposleni i aktivno traže posao, ali i one mlade ljude koji su ekonomski neaktivni iz niza razloga poput dugoročne bolesti ili drugo. Istraživanja Evropske zaklade za poboljšanje životnih i radnih uslova (Eurofound) o različitosti NEET osoba pruža okvir za kategorizaciju NEET populacije u sedam podskupina:

- Kratkotrajno nezaposleni: mlade osobe koje aktivno traže zaposlenje i koje su nezaposlene manje od 12 mjeseci;
- Dugotrajno nezaposleni: mlade osobe koje aktivno traže zaposlenje i koje su nezaposlene duže od 12 mjeseci;
- Ponovno upisani: a) mlade osobe koje ne traže zaposlenje s obzirom da su već pronašle posao koji će započeti uskoro; b) mlade osobe koje će uskoro nastaviti obrazovanje ili obuku;
- Nedostupni: a) osobe koje ne traže zaposlenje radi bolesti ili nesposobnosti; b) osobe koje traže zaposlenje, ali nisu u mogućnosti započeti s istim radi bolesti ili nesposobnosti;
- Porodične obaveze: a) osobe koje ne traže zaposlenje radi čuvanja djeteta ili radi ostalih ličnih ili porodičnih obaveza; b) osobe koje traže zaposlenje, ali nisu u mogućnosti započeti isto unutar dvije sedmice radi porodičnih obaveza (uključujući majčinstvo);
- Obeshrabreni: mlade osobe koje su prestale da traže posao jer vjeruju da za njih nema prilika za zaposlenje;
- Ostale NEET osobe: a) osobe koje ne traže zaposlenje radi razloga koji nisu specificirani.

U poređenju sa zemljama EU, udio NEET populacije mladih u BiH je izuzetno visok i zabrinjavajući. Visok udio NEET populacije predstavlja veći problem za društvo od porasta stope nezaposlenosti (Bruno i ostali, 2014). Naime, NEET populacija se često označava terminom „izgubljena generacija“ jer obuhvata osobe koje su dugotrajno isključene s tržišta rada, kojima sve više nedostaju vještine koje se traže na tržištu i koje postaju sve teže zapošljive.

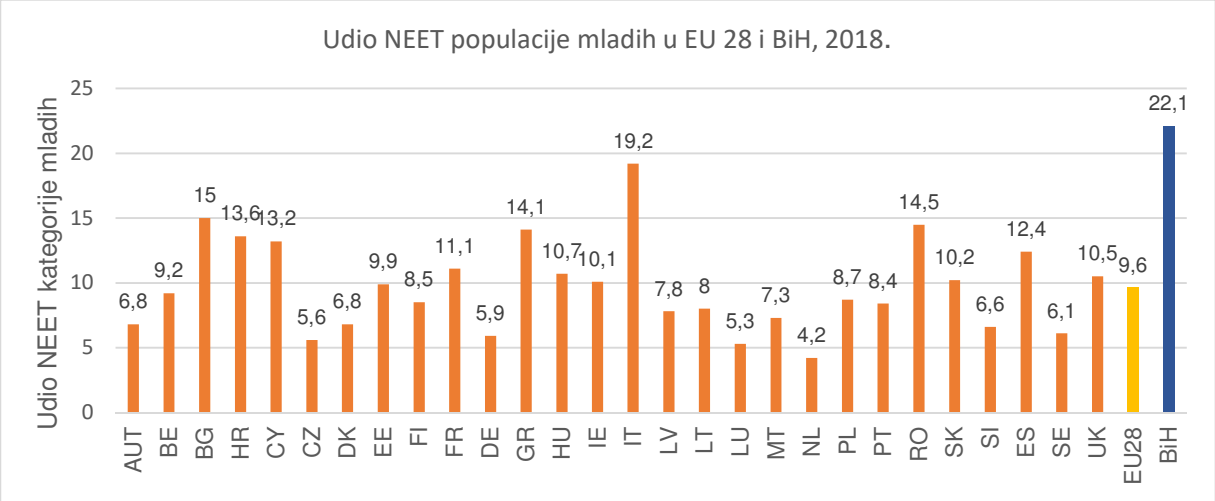

Slika 3. 7. Udio NEET populacije mladih u EU28 i BiH, 2018 (Izvor: EUROSTAT)

Dosadašnja istraživanja ukazuju da visok udio NEET populacije mladih rezultira velikim individualnim i društvenim troškovima:

- Smanjivanje zarada (engl. wage scarring): isključenost pojedinca s tržišta rada tokom mladosti može nepovoljno uticati na mogućnosti ostvarivanja dohotka u kasnijim fazama života;
- Povećani rizik učešća u kriminalnim aktivnostima: nezaposlenost mladih je često povezana s rizičnim ponašanjima;
- Smanjena zapošljivost: uslijed nedovoljne integracije na tržište rada, mlade osobe ne razvijaju ili gube vještine, kao što su motivacija, upravljanje vremenom ili komunikacijske vještine;
- Lošije zdravlje: isključenost s tržišta rada uzrokuje stres, smanjuje samopouzdanje i može dovesti do narušavanja mentalnog zdravlja. To se dodatno može negativno odraziti na zdravstveno stanje pojedinca i izazvati troškove za zdravstveni sistem. Smanjenje samopouzdanja dovodi do toga da osoba odustaje od traženja posla i situacija se s vremenom samo pogoršava;

Osim navedenih individualnih i društvenih troškova, također nastaju i direktni troškovi vezani za sistem socijalne zaštite, ali i indirektni troškovi koji su povezani sa sistemom javnih finansija (gubitak potencijalnih prihoda od oporezivanja zaposlenih mladih građana).

3.3.2. Stanje u oblasti zapošljavanja

Stanje u oblasti zapošljavanja sagledat će se sa 3 aspekta:

- Kretanje broja zaposlenih i nezaposlenih u TK, po gradovima/općinama TK u periodu od 2009. – 2018.
- Nezaposlenost mladih po gradovima/općina u TK;
- Analiza industrija sa potencijalom rasta i perspektivom za zapošljavanja.

3.3.2.1. Zaposlenost i nezaposlenost u TK

Pregled kretanja broja zaposlenih i nezaposlenih u periodu 2009. – 2018. godine na području TK predstavljen je narednom slikom. U posmatranom desetogodišnjem periodu broj zaposlenih u TK se povećao za 17,9% dok se broj nezaposlenih smanjio za 9,3%. Podaci iz statistike o radnoj snazi ne pružaju odgovor na to koliko je radne snage otišlo iz TK ali je jasno da je podatak izuzetno važan kada se razmatraju stope nezaposlenosti, posebno mladih ljudi.

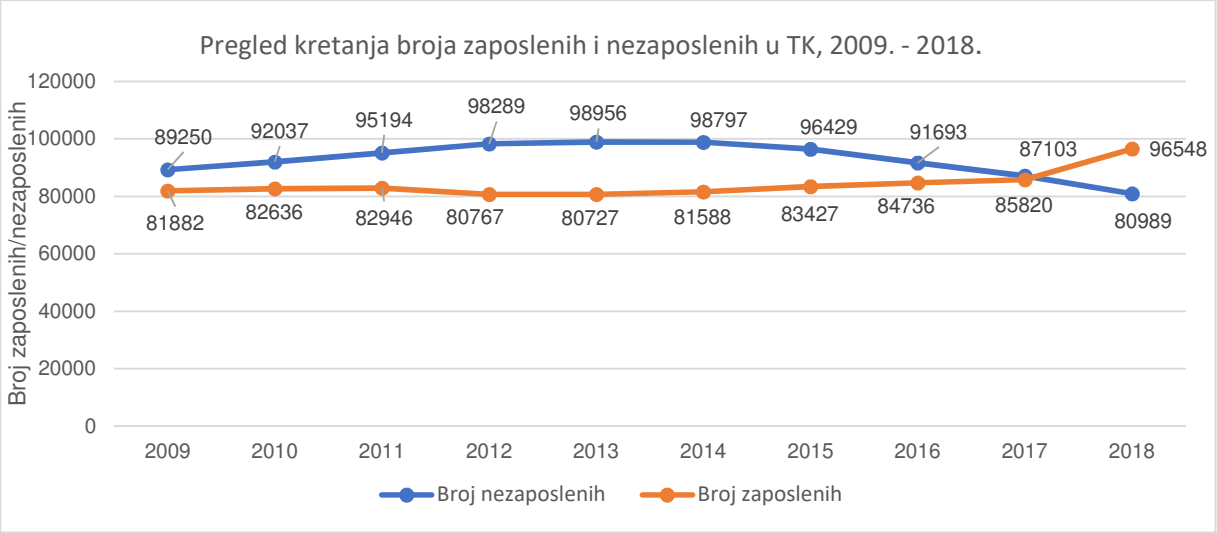

Slika 3. 8. Pregled kretanja broja zaposlenih i nezaposlenih u TK, 2009-2018

U svrhu analize uslova na tržištu rada po pojedinim gradovima/općinama TK izračunati su sljedeći pokazatelji/indikatori:

- Koeficijent nezaposlenosti koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u nezaposlenosti na području TK i učešća određenog grada/općine u stanovništvu TK;
- Koeficijent zaposlenosti koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u zaposlenosti TK i učešća određenog grada/općine u stanovništvu TK;
- Kompozitni koeficijent nezaposlenosti koji predstavlja odnos koeficijenta nezaposlenosti i koeficijenta zaposlenosti.

Pripadajuće veličine koeficijenta ukupne zaposlenosti – Cep po gradovima/općinama (Tabela *Kompozitni koeficijent nezaposlenosti po gradovima/općinama TK)* pokazuju da se Grad Tuzla nalazi u najpovoljnijem položaju (koeficijent zaposlenosti je za 70% iznad prosjeka TK). Relativni pokazatelji učešća u ukupnoj nezaposlenosti (koeficijent nezaposlenosti – Cup) također ukazuju da je Grad Tuzla u najpovoljnijem položaju (koeficijent nezaposlenosti je za 30% niži od prosjeka TK). Vrijednost koeficijenta ukupne zaposlenosti – Cep ukazuje da su u najnepovoljnijem položaju općine Sapna i Teočak (Cep za 50% niži od Cep na nivou TK). Vrijednost koeficijenta ukupne nezaposlenosti po pojedinim gradovima/općinama TK ne odstupa značajno od prosječne vrijednosti na nivou TK.

Tabela 3. 19. Kompozitni koeficijent nezaposlenosti po gradovima/općinama TK

Grad/ Općina	Stanovništvo		Ukupna zaposlenost		Ukupna nezaposlenost		Cep	Cup	CuC	Rang
	N	%	N	%	N	%				
Banovići	22,749	5,2	5,193	5,4	4,733	5,8	1,0	1,1	1,1	4.
Čelić	10,075	2,3	1,160	1,2	2,385	2,9	0,5	1,3	2,5	13.
Doboj-Istok	9,936	2,3	1,856	1,9	1,987	2,5	0,9	1,1	1,3	6.
Gračanica	45,128	10,2	10,738	11,1	7,570	9,3	1,1	0,9	0,8	2.
Gradačac	38,997	8,9	8,887	9,2	6,358	7,9	1,0	0,9	0,9	3.
Kalesija	32,756	7,4	4,468	4,6	7,292	9,0	0,6	1,2	1,9	10.
Kladanj	11,824	2,7	2,061	2,1	2,361	2,9	0,8	1,1	1,4	8.
Lukavac	43,447	9,9	9,188	9,5	8,553	10,6	1,0	1,1	1,1	4.
Sapna	10,728	2,4	635	0,7	2,148	2,7	0,3	1,1	4,0	12.
Srebrenik	39,504	9,0	5,984	6,2	7,664	9,5	0,7	1,1	1,5	9.
Teočak	7,203	1,6	484	0,5	1,379	1,7	0,3	1,0	3,4	12.
Tuzla	110,040	25,0	35,654	36,9	17,051	21,1	1,5	0,8	0,6	1.
Živinice	57,964	13,2	10,241	10,6	11,507	14,2	0,8	1,1	1,3	6.
TK	440,351	100,0	96,548	100,0	80,989	100,0	0,8	1,1	1,7	-

Izvor: Izračun prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja, 2018.

Budući da rangiranje općina po koeficijentima zaposlenosti i nezaposlenosti, posmatranih posebno, ne može pružiti cjelovitu sliku o stanju na tržištu rada u pojedinim gradovima/općinama TK izračunat je kompozitni koeficijent nezaposlenosti koji predstavlja odnos koeficijenta nezaposlenosti i koeficijenta zaposlenosti. Niža vrijednost kompozitnog koeficijenta nezaposlenosti ukazuje na povoljniju poziciju grada/općine odnosno na veće učešće zaposlenosti u odnosu na učešće u stanovništvu (veći koeficijent zaposlenosti) te manje učešće nezaposlenosti u odnosu na učešće u stanovništvu (niži koeficijent nezaposlenosti). Na temelju kompozitnog koeficijenta nezaposlenosti možemo zaključiti da su tri grada (Tuzla, Gračanica i Gradačac) ostvarili ispodprosječne veličine kompozitnog koeficijenta nezaposlenosti, a što ukazuje da su u ovim gradovima najpovoljniji uslovi na tržištu rada. Vrijednost kompozitnog koeficijenta nezaposlenosti ukazuje da su najnepovoljniji uslovi na tržištu rada prisutni u općinama Sapna, Teočak i Čelić.

3.3.2.2. Nezaposlenost mladih

Prema podacima JU Službe za zapošljavanje TK u decembru 2018. godine broj registrovanih nezaposlenih osoba dobi između 15 i 29 godina iznosio je 22.029. Od ukupnog broja registrovanih nezaposlenih mladih osoba najveći je broj nezaposlenih sa srednjom stručnom spremom (44,8%) i kvalifikovanih radnika (33,2%).

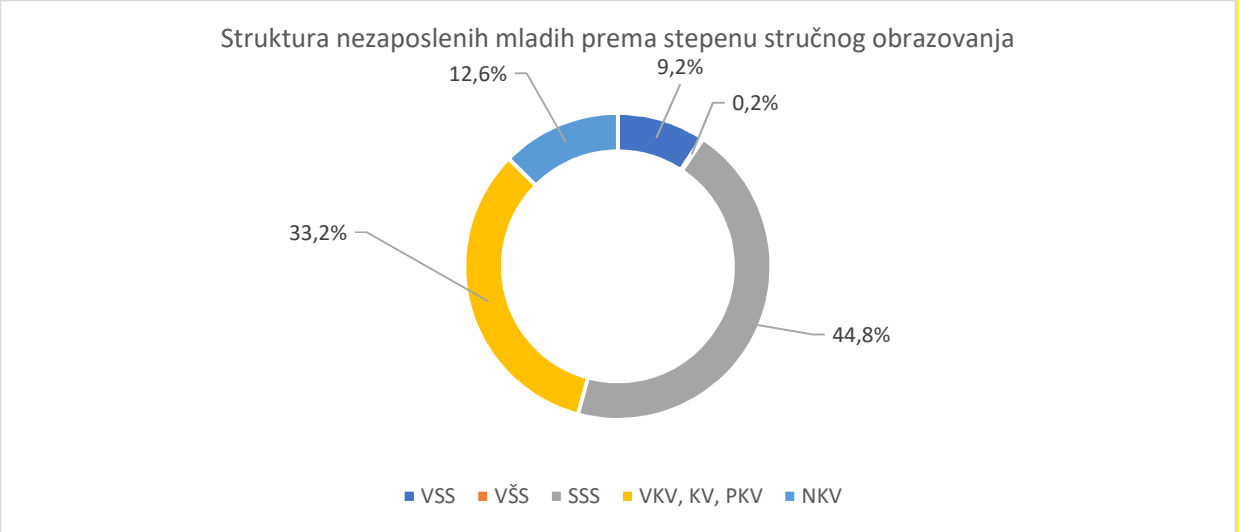

Slika 3. 9. Struktura nezaposlenih mladih prema stepenu stručnog obrazovanja (Izvor: JU Službe za zapošljavanje TK, decembar 2018.)

Od ukupnog broja nezaposlenih mladih osoba, 13.343 odnosno 60,6% su žene, a 8.686 odnosno 39,4% su muškarci.

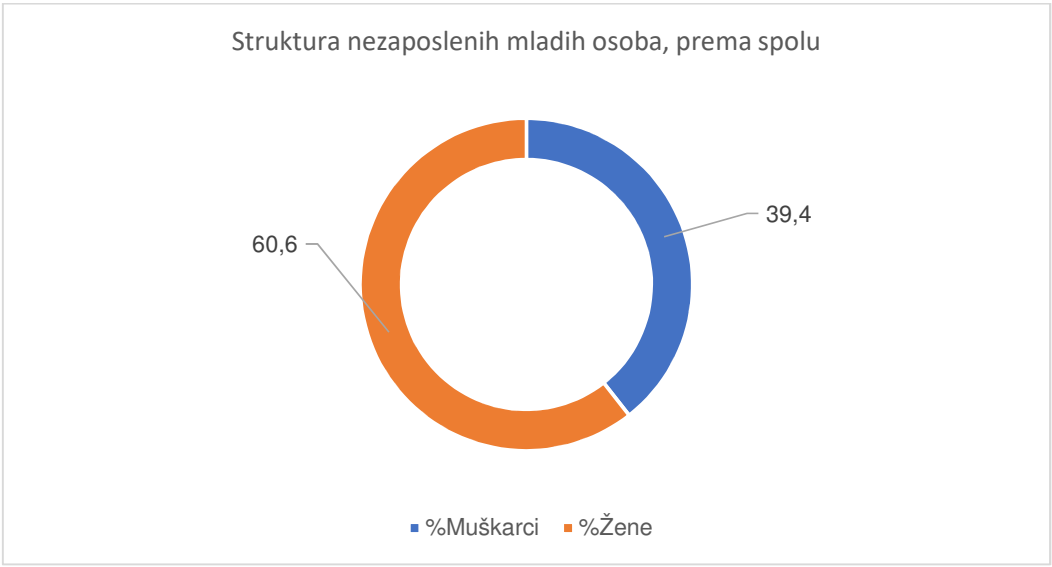

Slika 3. 10. Struktura nezaposlenih mladih osoba prema spolu

U svrhu analize uslova na tržištu rada za mlade po pojedinim gradovima/općinama TK izračunati su sljedeći pokazatelji/indikatori[24]:

- Koeficijent nezaposlenosti mladih koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u nezaposlenosti mladih TK i učešća određenog grada/općine u populaciji mladih osoba TK;
- Koeficijent zaposlenosti mladih koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u zaposlenosti mladih TK i učešća određenog grada/općine u populaciji mladih osoba TK;
- Kompozitni koeficijent nezaposlenosti mladih koji predstavlja odnos koeficijenta nezaposlenosti mladih i koeficijenta zaposlenosti mladih.

Tabela 3. 20. Kompozitni koeficijent nezaposlenosti mladih po gradovima/općinama TK

Grad/ općina	Mladi (15 – 34)		Zaposlenost mladih		Nezaposlenost mladih		Cep	Cup	Cuc	Rang
	N	%	N	%	N	%				
Banovići	6.917	5,4	1,652	4,1	1,488	6,2	0,8	1,2	1,5	12.
Čelić	2.911	2,3	1,121	2,8	204	0,9	1,2	0,4	0,3	1.
Doboj Istok	2.871	2,2	929	2,3	411	1,7	1,0	0,8	0,7	2.
Gračanica	13.039	10,2	4,615	11,5	2,056	8,6	1,1	0,8	0,7	2.
Gradačac	11.016	8,6	3,991	10,0	1,675	7,0	1,2	0,8	0,7	2.
Kalesija	10.289	8,0	3,356	8,4	1,674	7,0	1,0	0,9	0,8	5.
Kladanj	3.703	2,9	1,101	2,8	568	2,4	1,0	0,8	0,9	6.
Lukavac	12.231	9,5	3,475	8,7	2,607	10,9	0,9	1,1	1,3	11.
Sapna	3.572	2,8	999	2,5	522	2,2	0,9	0,8	0,9	6.
Srebrenik	11.660	9,1	3,521	8,8	2,360	9,9	1,0	1,1	1,1	10.
Teočak	2.260	1,8	599	1,5	348	1,5	0,9	0,8	1,0	9.
Tuzla	30.162	23,5	10,365	25,9	5,877	24,6	1,1	1,0	0,9	6.
Živinice	17.778	13,8	4,308	10,8	4,137	17,3	0,8	1,2	1,6	13.
TK	128.409	100,0	40,032	100,0	23,927	100,0	1,0	1,0	1,0	

Izvor: Izračun prema podacima FZS-a. Popis stanovništva iz 2013.

Pripadajuće vrijednosti koeficijenta zaposlenosti mladih (Cep_m), koeficijenta nezaposlenosti mladih (Cup_m) i kompozitnog koeficijenta nezaposlenosti mladih (Cuc_m) predstavljeni su u Tabeli *Kompozitni koeficijent nezaposlenosti mladih po gradovima/općinama TK* .

Na temelju kompozitnog koeficijenta nezaposlenosti mladih možemo zaključiti da su u najnepovoljnijem položaju grad Živinice (60% veća nezaposlenost mladih u odnosu na prosjek

[24] Izračun navedenih pokazatelja/indikatora temelji se na podacima iz Popisa stanovništva iz 2013. godine. Budući da su podaci o radno sposobnom stanovništvu prema statusu aktivnosti, starosnim grupama i spolu, po općinama predstavljeni po devetogodišnjim dobnim skupinama, podaci o zaposlenim i nezaposlenim mladim osobama odnose se na dvije dobne skupine (15-24 i 25-34)

TK), Banovići (50% veća nezaposlenost mladih u odnosu na prosjek TK), Lukavac (30% veća nezaposlenost mladih u odnosu na prosjek TK) i Srebrenik (10% veća nezaposlenost mladih u odnosi na prosjek TK). Relativno najpovoljniji položaj na tržištu rada imaju mladi u općinama Čelić, Doboj-Istok Gračanica i Gradačac. Međutim, neophodno je napomenuti da je relativno povoljna pozicija općina Čelić i Doboj-Istok uslovljena relativno niskim udjelom populacije mladih u ovim općinama u ukupnoj populaciji mladih TK.

Visok udio mladih NEET-ovaca (mladi izvan obrazovanja, zaposlenja i osposobljavanja) zahtijeva hitno poduzimanje aktivnih mjera zapošljavanja!

Kada je riječ o broju nezaposlenih mladih koji su evidentirani na birou duže od 48 mjeseci (dugoročno nezaposleni, podkategorija NEET populacije), najveći procenat mladih NEET populacije prisutan je u gradu Tuzla (17,2%), gradu Živinice (16,4%) i općini Srebrenik (10,6%).

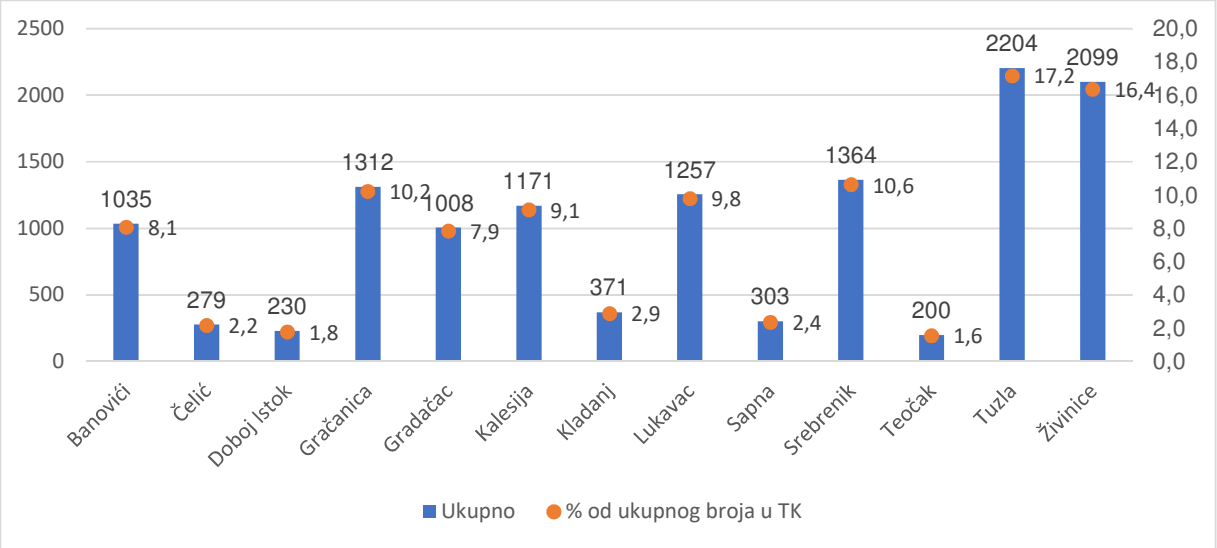

Slika 3. 11. NEET populacija mladih po općinama Tuzlanskog kantona, 2018.

Među NEET populacijom mladih prisutna je rodna nejednakost pri čemu je veći udio mladih žena u odnosu na mlade muškarce u svim općinama TK.

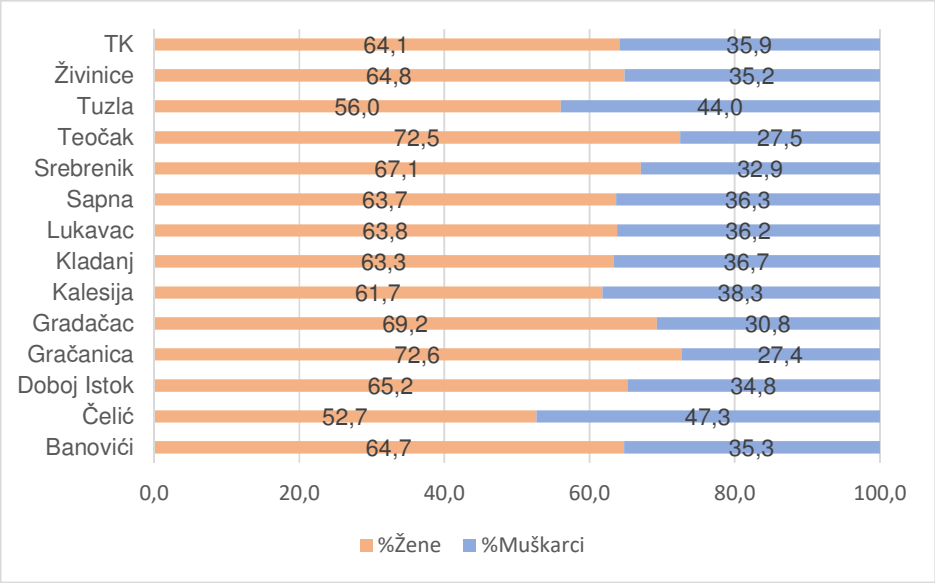

Slika 3. 12. Rodna (ne)jednakost među NEET populacijom mladih

Ovakav rodni jaz u okviru NEET populacije ukazuje na zabrinjavajuću činjenicu da bi ograničena participacija mladih žena na tržištu rada mogla značajno uticati na dodatno siromašenje ženske populacije u TK u bliskoj budućnosti. U tom smislu, pored ekonomskih implikacija ova pojava može imati šire, društvene implikacije. Siromašenje ženske populacije u kombinaciji sa postojećim ekonomskim nejednakostima na tržištu rada kreira kontekst u kojem žene postaju sve ugroženija kategorija stanovništva. Imajući u vidu depopulacijski trend u TK, siromašenje mlade ženske populacije sasvim sigurno može usložiti problematiku diskriminacije, postojećih nejednakosti između muškaraca i žena, uticati na natalitet i socijalnu mobilnost mladih žena, kao i produbiti nejednakosti kod stanovništva koje živi u urbanim i ruralnim sredinama. Poseban izazov će biti adresirati problematiku ograničene participacije mladih žena kao i razmotriti uticaj rodne nejednakosti na demografske i ekonomske politike.

Ograničena participacija mladih žena iz NEET populacije na tržištu rada može značajno uticati na dodatno siromašenje ženske populacije u Tuzlanskom kantonu!

3.3.2.3. Analiza industrija sa potencijalom rasta i perspektivom za zapošljavanja

U ovom dijelu ćemo pokušati identificirati industrije sa potencijalom rasta i perspektivom zapošljavanja u TK. Podaci će biti analizirani iz dvije perspektive: dinamika zapošljavanja po djelatnostima i sektorska struktura i specijalizacija ekonomije TK.

Prema kriteriju dinamike zapošljavanja po djelatnostima, moguće je identifikovati tri djelatnosti koje imaju potencijal za dalji rast odnosno kreiranje novih radnih mjesta: djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), umjetnost, zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti.

Nizak stepen diverzifikacije privrede Tuzlanskog kantona ne vodi kreiranju novih radnih mjesta!

Tabela 3. 21. Dinamika zapošljavanja po djelatnostima u Tuzlanskom kantonu

Oznaka	Djelatnost	Broj zaposlenih				Omjer (6)/(4)
		2014		2018		
		N	%	N	%	
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	847	1,2	1.551	1,6	1,4
B	Vađenje ruda i kamena	7.362	10,2	6.583	6,8	0,7
C	Prerađivačka industrija	17120	23,8	23.166	24,0	1,0
D	Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom i klimatizacija	1.875	2,6	1.582	1,6	0,6
E	Snabdijevanje vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnost sanacije okoliša	1.327	1,8	1.401	1,5	0,8
F	Građevinarstvo	3.632	5,1	5.875	6,1	1,2
G	Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala	9.796	13,6	17.896	18,6	1,4
H	Prijevoz i skladištenje	4.653	6,5	5.314	5,5	0,9
I	Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	941	1,3	3.340	3,5	**2,6**
J	Informacije i komunikacije	1.144	1,6	1.490	1,5	1,0
K	Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	1.321	1,8	1.565	1,6	0,9
L	Poslovanje nekretninama	195	0,3	226	0,2	0,9
M	Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	1.462	2,0	2.195	2,3	1,1
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	758	1,1	1.312	1,4	1,3
O	Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	5.155	7,2	5.311	5,5	0,8
P	Obrazovanje	7.732	10,8	7.891	8,2	0,8
Q	Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	5.881	8,2	6.635	6,9	0,8
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	470	0,7	1.569	1,6	**2,5**
S	Ostale uslužne djelatnosti	217	0,3	1.559	1,6	**5,4**
	Ukupno (TK)	71.888	100	96.461	100,0	1,0

Imajući u vidu da sektorska struktura i specijalizacija ekonomije može imati uticaj na stopu integracije nezaposlenih osoba na tržište rada, izračunati su lokacijski koeficijenti za TK. Lokacijski koeficijent pokazuje koliko je pojedini sektor nadzastupljen u privredi TK u odnosu na cjelokupnu privredu FBiH. Računanje lokacijskog koeficijenta predstavlja uobičajeni način za ocjenu onih djelatnosti u kojima pojedini kanton ima komparativnu prednost.

Lokacijski koeficijenti po pojedinim djelatnostima izračunati su po sljedećem obrascu:

$$LQ = \frac{e_i/e}{E_i/E}$$

gdje je:

ei = broj zaposlenih u TK u djelatnosti *i,*
e = ukupan broj zaposlenih na nivou TK
Ei = broj zaposlenih u području djelatnosti *i* na nivou FBiH
E = ukupan broj zaposlenih na nivou FBiH

Ukoliko je za određenu djelatnost vrijednost LQ koeficijenta jednaka 1 izvodi se zaključak da kantonalna privreda ima identično učešće zaposlenih u datoj djelatnosti FBiH. Ukoliko je za određenu djelatnost vrijednost LQ koeficijenta veća od 1 izvodi se zaključak da kantonalna privreda ima komparativnu prednost u odnosu na FBiH, a ukoliko je LQ manji od 1 izvodi se zaključak da je razvijenost te djelatnosti na nivou kantona ispod prosjeka razvijenosti iste djelatnosti na nivou FBiH.

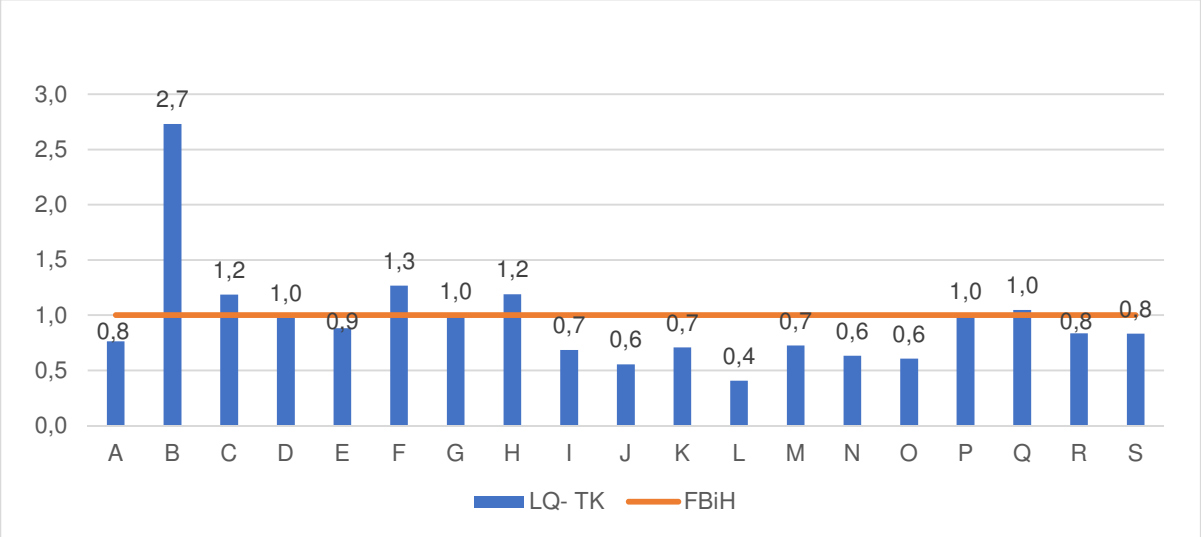

Slika 3. 13. Lokacijski koeficijenti po djelatnostima u Tuzlanskom kantonu

U TK, četiri djelatnosti su iznad prosjeka FBiH to: vađenje ruda i kamena (B), građevinarstvo (F) prerađivačka industrija (C) te prijevoz i skladištenja (H). Ostale djelatnosti su ispod prosjeka FBiH. Sektorska struktura privrede TK ukazuje na značajnu koncentraciju zaposlenih u djelatnosti vađenja ruda i kamena. U ovoj djelatnosti je u 2018. godini zaposleno 6.583 osoba odnosno 6,8% ukupnog broja zaposlenih TK, što je znatno više nego u FBiH (2,5%). Također, u TK prisutna je visoka koncentracija zaposlenih u djelatnosti građevinarstva. U ovoj djelatnosti je u 2018. godini zaposleno 5.875 osoba odnosno 6,1% ukupnog broja zaposlenih TK, što je više nego u FBiH (4,8%).

Uslužne djelatnosti (hotelijerstvo i ugostiteljstvo, zabava i rekreacija) su djelatnosti s potencijalnom rasta koje pružaju perspektivu za zapošljavanje!

Također, dominantne djelatnosti su prerađivačka industrija te djelatnosti prijevoz i skladištenje koje učestvuju u ukupnoj zaposlenosti TK sa 24% i 5,5%, respektivno. Kreiranje novih radnih mjesta primarno će zavisiti od stepena ekonomske diversifikacije TK posebno u onim djelatnostima koje su zabilježile rast broja zaposlenosti u posljednjih pet godina: pružanje smještaja, pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), umjetnost zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti. Perspektive zapošljavanja u TK u velikoj mjeri će zavisiti od oživljavanja i razvoja sektora uslužne ekonomije, s posebnih fokusom na razvoj turizma te kreativnih industrija.

3.3.3. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti zapošljavanja

Problem nezaposlenosti prepoznat je u strateškom dokumentu "Strategiji razvoja TK 2016. – 2020. godine", a što se primarno reflektira u definisanom drugom strateškom cilju *SC2: Uspostaviti efikasne sisteme upravljanja razvojem ljudskih potencijala i tržišta rada*, u cilju povećanja zapošljavanja te prvom prioritetnom cilju – *PC 2.2. Jačati i razvijati inkluzivne programe zapošljavanja.*

Prema Izvještajima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu jačanja i razvijanja inkluzivnih programa zapošljavanja realizovane su dvije mjere: (1) podrška zapošljavanju marginaliziranih grupa stanovništva i (2) podrška zapošljavanju licima sa evidencije Službe za zapošljavanje TK

Podrška zapošljavanju marginaliziranih grupa stanovništva ima za cilj povećanje održivog zaposlenja i radnog angažovanja marginaliziranih grupa stanovništva, resocijalizacije i uklapanje istih u regularne tokove razvoja i napretka društva u cjelini. Navedena mjera se realizuje putem sljedećih projekata/aktivnosti:

- Dodjela beskamatnih kreditnih sredstava za samozapošljavanje (vlastiti biznis) i zapošljavanje branitelja,
- Program zapošljavanja i samozapošljavanja Roma i
- Sufinansiranje zapošljavanja teško zapošljivih osoba – vaučer za posao.

Prema informacijama sadržanim u Izvještaju o realizaciji Strategije razvoja TK za period 2016. – 2018. iz 2017. godine dodjela beskamatnih kreditnih sredstava za samozapošljavanje (vlastiti biznis) i zapošljavanje branitelja – nije realizovano. U okviru Programa zapošljavanja Roma zaposleno je 12 osoba Romske nacionalnosti te je kroz projekat sufinansiranja zapošljavanja teško zapošljivih osoba – vaučer za posao zaposleno 449 osoba. Strategijom razvoja TK za period 2016. – 2018. godina je planirano da se kroz projekat vaučer za posao zaposli najmanje 1.000 osoba do 2020. godine.

Podrška zapošljavanju licima sa evidencije Službe za zapošljavanje TK ima za cilj povećanje održivog zaposlenja i radnog angažovanja lica koja se nalaze na evidenciji službe za zapošljavanje TK. Navedena mjera se realizuje putem sljedećih aktivnosti/projekata:

- Jačanje konkurentnosti na tržištu rada – Prvo radno iskustvo
- Sufinansiranje zapošljavanja – Prilika za sve
- Program sufinansiranja samozapošljavanja START UP
- Program javnih radova
- Program pripreme za rad (obuka, stručno osposobljavanje i usavršavanje)
- Program sufinansiranja samozapošljavanja i zapošljavanja u oblasti poljoprivrede

Strategijom razvoja TK za period 2016. – 2020. godine planirano je da se do 2020. godine implementacijom mjere podrške zapošljavanju lica sa evidencije Službe za zapošljavanje TK zaposli najmanje 2.350 osoba. Prema Izvještaju o realizaciji Strategije razvoja TK za period 2016. – 2018. iz 2017. godine realizacijom planiranih aktivnosti/projekata zaposleno je 1.728 osoba (73,5% od željenog stanja u 2020. godini)

Tabela 3. 22. Izazovi i potrebe u oblasti zapošljavanja

Izazovi	**Potrebe**
Visok udio nezaposlenih mladih sa SS i NEET populacije	• Razvoj programa dokvalifikacije i prekvalifikacije mladih osoba s ciljem popunjavanja deficitarnih radnih mjesta • Oblikovanje i realizacija mjera usmjerenih na smanjenje neaktivnosti mladih, sa posebnim naglaskom na žensku NEET populaciju • Olakšavanje zapošljavanja mladih iz ranjivih skupinama (OSI, NEET) u skladu s njihovim mogućnostima i interesima
Ekonomski razvoj primarno fokusiran na djelatnost vađenja ruda i kamena uz nizak stepen diverzifikacije privrede po ostalim djelatnostima	• Razvoj i realizacija sistemskih programa za zapošljavanje mladih, posebno u djelatnostima s potencijalom rasta • Razvoj i realizacija sistemskih programa za podršku mladim preduzetnicima
Nedovoljno iskorišteni potencijali djelatnosti s potencijalom rasta koje nude perspektivu za zapošljavanje (djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), umjetnost zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti.	

3.4. Zdravstvena zaštita

3.4.1. Zdravstvena infrastruktura i zdravstveno stanje

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO – World Health Organization) zdravlje je stanje potpunog fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili iznemoglosti. Prema tome, zdravlje zahtijeva multidisciplinarni pristup, dakle ne samo provođenje mjera z oblasti zdravstva, već i obrazovanja, ekonomije, socijalne zaštite i dr. Prema procjeni Svjetske zdravstvene organizacije, zdravstveno stanje zavisi samo 10% od aktivnosti zdravstva, a preostalih 90% zavisi od uslova stanovanja, obrazovanja, ekonomskog položaja i sl.

Nemoguća misija: Sačuvaj zdravlje u uslovima 1 ljekar na 1.000 stanovnika i 1 stomatolog na 10.000 stanovnika!

Očuvanje i unapređenje zdravlja u dječijoj i adolescentnoj dobi osnova je zdravlja u odrasloj dobi, a usvajanje zdravih stilova života (npr. pravilna ishrana, redovna tjelesna aktivnost i sl.) umanjuju ili otklanjaju neke od faktora rizika za nastanak vodećih hroničnih nezaraznih bolesti (kardiovaskularne bolesti, dijabetes, i sl.).

Zdravstvena zaštita mladih na federalnom nivou regulirana je sljedećim zakonima:

- Zakon o zdravstvenoj zaštiti koji uređuje nadležnosti FBiH i kantona u oblasti zdravstvene zaštite, uključujući i aktivnosti prevencije i zdravstvene edukacije građana;
- Zakon o zdravstvenom osiguranju koji uređuje zdravstveno osiguranje djece i mladih kroz pripadnost porodici osiguranika, te obavezno zdravstveno osiguranje do 15 godina starosti. Mlade osobe iznad 15 godina starosti mogu ostvariti zdravstveno osiguranje preko pripadnosti porodici osiguranika do svoje 26. godine ukoliko imaju status redovnog učenika ili studenta.
- Zakon o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom definira kategorije djece i mladih koji su korisnici socijalne zaštite (djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena djeca, odgojno zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju te osobe sa društveno negativnim ponašanjem)
- Zakon o ograničenoj upotrebi duhana i duhanskih prerađevina koji zabranjuje upotrebu duhana i duhanskih proizvoda u odgojno-obrazovnim ustanovama, ustanovama za smještaj i boravak djece i studenata, zdravstvenim ustanovama, socijalnim ustanovama te drugim javnim ustanovama.

U 2018. godini je u TK evidentirano 412 stanovnika na jednog ljekara, te 6.382 stanovnika na jednog stomatologa. Iako indikator broja stanovnika na jednog ljekara znatno ne odstupa od FBiH alarmantan je podatak da je broj stanovnika na jednog stomatologa dvostruko veći u TK u odnosu na FBiH. Razlike u navedenim indikatorima su izuzetno izražene između različitih gradova/općina TK. U najnepovoljnijem položaju prema kriteriju broja stanovnika na jednog ljekara su općine Čelić, Kadanj, Doboj – Istok i Kalesija. Također, zabrinjavajući je i podatak da

u općinama Sapna i Teočak ne postoji niti jedan stomalog u ustanovama javne zdravstvene zaštite. Navedeni problem je posebno alarmantan ukoliko se u obzir uzmu podaci sadržani u izvještaju Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH – *Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH* . Prema podacima sadržanim u ovom izvještaju vodeća oboljenja djece i mladih su zubni karijes (42,3%), oboljenja zubne pulpe i periapikalnog tkiva (20,2%) te dentofacijalne anomalije (17,0%).

Tabela 3. 23. Pregled broja zdravstvenih radnika po općinama Tuzlanskog kantona

Grad/Općina	Broj ljekara	Broj stomatologa	Broj bolesničkih postelja	Broj stanovnika na		
				1 ljekar	1 stomatolog	1 bolesničku postelju
Banovići	27	3	0	843	7.583	0
Čelić	8	1	0	1259	10.075	0
Doboj-Istok	9	2	0	1104	4.968	0
Gračanica	73	7	103	618	6.447	438
Gradačac	46	5	174	848	7.799	224
Kalesija	30	2	0	1092	16.378	0
Kladanj	10	1	0	1182	11.824	0
Lukavac	58	11	0	749	3.950	0
Sapna	11	0	0	975	0	0
Srebrenik	42	3	0	941	13.168	0
Teočak	8	0	0	900	0	0
Tuzla	667	22	1.330	165	5.002	83
Živinice	80	12	0	725	4.830	0
TK	1.069	69	1.607	412	6.382	274
FBiH	4.810	604	8.252	457	3.636	266

Izvor: Federalni zavod za pogramiranje razvoja, 2018.

U općinama Sapna i Teočak ne postoji niti jedan stomatolog u ustanovama javne zdravstvene zaštite!

Prema izvještaju Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH – *Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH,* osnovni faktori rizika po zdravlje stanovništva u TK su: nepravilna ishrana i fizička neaktivnost, nedostaci mikronutrijenata, bolesti ovisnosti, kvalitet i zdravstvena ispravnost vode za piće, zagađenje zraka te neadekvatno upravljanje otpadom.

Loše prehrambene navike odnosno nepravilna ishrana i fizička neaktivnost među najznačajnijim su faktorima rizika, kako za trenutno zdravlje tako i za zdravlje u kasnijem dobu. Prema podacima sadržanim u izvještaju Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH za 2017. godinu, visok indeks tjelesne mase odnosno prekomjerna težina i gojaznost su primarni faktori rizika koji doprinose ukupnom teretu oboljenja za kardiovaskularne bolesti, a i među vodećim su faktorima koji doprinose teretu obolijevanja od diabetesa i ostalih nezaraznih oboljenja.

Nedostaci mikronutrijenata posebno jod deficitarni poremećaji i anomalije uslijed nedostatka željeza. Nedostatak joda je jedan od vodećih uzroka poremećaja kognitivnog razvoja djece. Deficit joda se može odraziti na zdravlje u oblicima koji su mnogo manje vidljivi (smanjen intelektualni kapacitet), a u posebno ozbiljnim oblicima se javlja ukoliko postoji za vrijeme trudnoće. Posljedice variraju od mrtvorođenosti i spontanog pobačaja, do pojave kongenitalnih anomalija i mentalne retardacije. Uslijed toga se ovom javnozdravstvenom problemu treba posvetiti puna pažnja. Iako prisustvo blagog stepena anemije u populaciji ne zahtijeva složene i skupe programe suplementacije željezom, neophodno je raditi na edukativnim programima za unapređenje ishrane, te programima za unapređenje prehrambenog okruženja (npr. ishrana u školama)

Bolesti ovisnosti (konzumacija duhana, alkohola, droga i psihotropnih supstanci) povezuju se sa trendom različitih oboljenja i stanja direktno uzrokovanih štetnim efektima po zdravlje ovih bolesti ovisnosti.

Higijensko-sanitarno stanje vodnih objekata i sistem javnozdravstvene kontrole vode za piće nisu u potpunosti zadovoljavajući!

Kvalitet i zdravstvena ispravnost vode za piće. Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo FBiH higijensko-sanitarno stanje vodnih objekata i sistem javnozdravstvene kontrole vode za piće nisu u potpunosti zadovoljavajući u TK. Izvorišta centralnih vodovoda uglavnom imaju regulisanu prvu i drugu zonu sanitarne zaštite. Prva zona sanitarne zaštite je zadovoljavajuće osigurana, dok se već u drugoj zaštitnoj zoni često nalazi jedan ili više potencijalnih zagađivača. Najčešći potencijalni zagađivači su neuređene i divlje deponije. U većini centralnih vodovoda hlorisanje se vrši automatski, uz redovnu kontrolu rezidualnog hlora. U lokalnim vodovodima koji su pod kontrolom zavoda za javno zdravstvo i javnih komunalnih preduzeća, vrši se redovna kontrola i hlorisanje vode za piće. U individualnim objektima vodosnabdijevanja hlorisanje se u većini slučajeva uopšte ne vrši, ili se povremeno vrši ručno, dok zone sanitarne zaštite, uglavnom, nisu definisane. Kontrola vode u ovim objektima vodosnabdijevanja se vrši isključivo na zahtjev vlasnika. Zavod za javno zdravstvo TK je posljednjih nekoliko godina pojačao nadzor nad zdravstvenom ispravnošću vode za piće sa javnih česmi, kao i vode za piće u izdvojenim školskim objektima i mjestima koja nisu pokrivena sistemskom kontrolom vode za piće. Od ukupno 115 lokalnih vodovoda pod redovnim javnozdravstvenim nadzorom je 47 lokalnih školskih vodovoda.

Zagađenje zraka. Tokom 2016. i 2017. godine granične vrijednosti srednje godišnje koncentracije sumpordioksida (50ug/m3) su prekoračene na svim stanicama na području TK (Tuzla, Lukavac). Dozvoljeni broj prekoračenja (3 puta u toku godine) dnevne granične vrijednosti koncentracije sumpordioksida (125 ug/m3) je prekoračen na svim mjernim stanicama na području TK (tokom 2016. i 2017. godine).

Dozvoljeni broj prekoračenja dnevne granične vrijednosti koncentracije sumpordioksida (125 ug/m3) prekoračen na svim mjernim stanicama na području Tuzlanskom kantona!

Neadekvatno upravljanje otpadom. Na određenim lokacijama TK zagađenost tla je konstantno prisutna, uslijed odlaganja otpadnog materijala raznih vrsta, posebno komunalnog otpada („divlje deponije"), kao i tehnološkog otpada, odnosno otpadnih materijala i postrojenja hemijske i druge industrije.

Neadekvatno upravljanje otpadom, posebno veliki broj "divljih deponija" predstavlja rizik po zdravlje stanovništva Tuzlanskom kantona!

Prema podacima sadržanim u studiji Fondacije Tuzlanske zajednice "Vitalni znaci 2015/2016", najčešća oboljenja koja predstavljaju uzročnike smrti u TK su akutne infekcije gornjih respiratornih puteva te hipertenzivna oboljenja (kardiovaskularna i srčana oboljenja). Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH tokom 2017. godine je na području TK registrovan najveći broj slučajeva tuberkuloze (157 slučaja odnosno 30,5% ukupnog broja slučajeva u FBiH). Također, prema podacima Zavoda za javno zdravstvo FBiH, tokom 2017. godine registrovana je jedna epidemija zaraznih bolesti (Enterocollitis acuta) u općini Sapna – 139 oboljelih.

3.4.2. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti zdravstvene zaštite

Potreba za unapređenjem zdravstvenog stanja stanovništva i zdravstvene zaštite u TK prepoznata je u strateškom dokumentu "Strategiji razvoja TK 2016. – 2020. godine", a što se primarno reflektira u definisanom trećem strateškom cilju – SC3: *Poboljšati kvalitetu života, sigurnost i socijalnu uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom* te prioritetni cilj – PC 3.2: *Unaprijediti socijalnu i zdravstvenu zaštitu.*

Prema Izvještajima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu unapređenja i zdravstvene zaštite u TK planirani su sljedeći projekti:

- Reforma hitne medicinske pomoći (nije bilo poduzetih aktivnosti tokom 2016. i 2017. godine);
- Opremanje Centra urgentne medicine pri JZU UKC Tuzla (u toku realizacija);
- Izmiještanje hitne službe Doma zdravlja Srebrenik i rješavanje prostora fizijatrije (u toku realizacija).

U svrhu smanjenja faktora rizika po zdravlje stanovništva u TK, "Strategijom razvoja TK 2016. – 2020. godine" planirane su sljedeće mjere:

- Izgradnja, modernizacija i legalizacija općinskih i mjesnih kanalizacionih sistema, po prioritetima jedinica lokalne samouprave (u toku realizacija);
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, po prioritetima jedinica lokalne samouprave (u toku realizacija);
- Izrada programa povećanja obuhvata stanovništva organiziranim prikupljanjem i odvajanja otpada (u toku realizacija);

- Izmjene i dopune Prostornog plana TK kako bi se obezbijedio funkcionalan i ekonomski održiv razmještaj infrastrukture upravljanja otpadom (u toku realizacija);
- Razvoj infrastrukture za sortiranje i prikupljanje reciklažnog otpada (u toku realizacija).

Tabela 3. 24. Izazovi i potrebe u oblasti zdravstvene zaštite

Izazovi	Potrebe
Nepovoljan indikator broja stanovnika po 1 ljekaru te broja stanovnika po 1 stomatologu.	• Povećati dostupnost zdravstvenih usluga • Povećati broj zdravstvenih radnika, posebno u manjim općinama TK • Oblikovati i implementirati mjere aktivne brige o zdravlju mladih • Razviti intersektoralnu saradnju između javnih ustanova i nevladinih organizacija koje se bave prevencijom zdravlja mladih
Visoki rizici po zdravlje stanovništva (kvalitet i zdravstvena ispravnost vode za piće, zagađenje zraka i neadekvatno upravljanje otpadom).	• Oblikovati i implementirati mjere unapređenja kvaliteta i zdravstvene ispravnosti vode za piće, mjere smanjenja zagađenja te mjere efikasnog upravljanja otpadom.

3.5. Socijalna zaštita

3.5.1. Socijalna infrastruktura i socijalno stanje

Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09) i Zakonom o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom (“Službene novine Tuzlanskog kantona”, br. 12/00, 5/02, 13/03, 8/06) socijalna zaštita je definisana kao „organizovana društvena djelatnost usmjerena na obezbjeđenje socijalne sigurnosti građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe“. Socijalnom potrebom se smatra trajno ili privremeno stanje u kome se nalazi građanin ili porodica, prouzrokovano ratnim događajima, elementarnim nesrećama, općom ekonomskom krizom, psihofizičkim stanjem pojedinaca ili iz drugih razloga, koje se ne mogu otkloniti bez pomoći drugog lica. Kantonalnim zakonom propisani su korisnici socijalne zaštite i prava iz socijalne zaštite koja korisnici mogu ostvariti. Prema Kantonalnom zakonu, korisnici socijalne zaštite su:

- djeca bez roditeljskog staranja;
- odgojno zanemarena djeca;
- odgojno zapuštena djeca;
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama;

- osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju (djeca i odrasle osobe: slijepe i slabovide, gluhe i nagluhe, sa poremećajem u govoru i glasu, sa tjelesnim oštećenjem i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju, smetnjama u psihičkom razvoju (lakog, umjerenog, težeg i teškog stepena), sa kombinovanim smetnjama (višestruko ometene u razvoju);
- materijalno neosigurane i za rad nesposobne osobe;
- stare osobe bez porodičnog staranja;
- osobe sa društveno negativnim ponašanjem;
- osobe i porodice u stanju socijalne potrebe, kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite.

Naprijed navedenim korisnicima se u skladu sa Kantonalnim zakonom pružaju sljedeći oblici socijalne zaštite, odnosno sljedeća prava: (1) novčana i druga materijalna pomoć; (2) osposobljavanje za život i rad; (3) smještaj u drugu porodicu; (4) smještaj u ustanove socijalne zaštite; (5) usluge socijalnog i drugog stručnog rada; i (6) kućna njega i pomoć u kući.

Nemoguća misija: Ostvari svoja socijalna prava brzo u uslovima 1 socijalni radnik na 9.000 stanovnika!

Kantonalni zakon je harmonizovan sa Federalnim zakonom u pogledu definisanja prava iz socijalne zaštite, a u članovima od 55. do 62. posebno je razradio oblike organizovanja ustanova socijalne zaštite u pružanju pojedinih socijalnih usluga: domovi za zaštitu osoba u stanju socijalne potrebe, centri za dnevni boravak, službe kućne njege i pomoći, savjetovalište za mlade, brak i porodicu, prihvatilište za osobe u stanju socijalne potrebe, domovi i drugi oblici smještaja za djecu i mlade. Na osnovu odredbi ovog Zakona na području TK osnovane su i djeluju ustanove koje pružaju usluge socijalne zaštite za djecu i mlade i to:

- JU Dom za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla – ustanova koja pruža usluge smještaja, cjelokupnog zbrinjavanja, odgoja, školovanja, zdravstvene zaštite djece bez roditelja, djece bez adekvatnog roditeljskog staranja i djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama;
- JU Zavod za odgoj i specijalno obazovanje djece sa smetnjama u razvoju Tuzla – ustanova čija je primarna djelatnost odgoj, obrazovanje i rehabilitacija učenika sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju. Također je otvoreno i odjeljenje za djecu sa poremećajima iz autističnog spektra, kao privremeno rješenje do izgradnje centra za autizam koji je u fazi izgradnje, kao referentnog centra za detekciju, dijagnostiku, habilitaciju i rehabilitaciju djece - osoba sa autizmom, za šire područje BIH;
- JU Odgojni centar Tuzlanskog kantona osnovana je Zakonom o osnivanju Javne ustanove Disciplinski centar za maloljetnike Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj 5/09, 15/13 i 08/15). Osnivač Odgojnog centra je Tuzlanski kanton. Osnovna djelatnost ustanove je izvršenje odgojne mjere upućivanja u odgojni centar i stručni dijagnostičko – opservacioni tretman maloljetnika sa izraženim poremećajima u ponašanju, u cilju otkrivanja i procjene uzroka i intenziteta poremećaja

koji su doveli do toga, kao i poduzimanje adekvatnog tretmana za suzbijanje takvog ponašanja.

- JU Centar za rehabilitaciju ovisnika o psihoaktivnim supstancama Crops (Terapijska zajednica). Ustanova je osnovana je 2004. godine a Odlukom Vlade TK od 2013. godine djeluje kao javna ustanova. Crops je stacionarna ustanova koja pruža socijalno-zdravstvenu zaštitu osobama koji su ovisnici o psihoaktivnim supstancima: psihosocijalna rehabilitacija, socijalna reintegracija u zajednicu, okupacioni tretman (radna terapija), tercijarne prevencije ovisnosti o drogama i unapređenje mentalnog zdravlja.

Na području TK djeluje 13 centara za socijalni rad u kojima je tokom 2018. godine obrađeno 71.854 slučaja te je je pruženo 92.459 intervencija u centru. Prema indikatoru „broj stanovnika na jednog socijalnog radnika“ TK se nalazi u relativno najnepovoljnijem položaju (9.174 stanovnika po jednom socijalnom radniku).

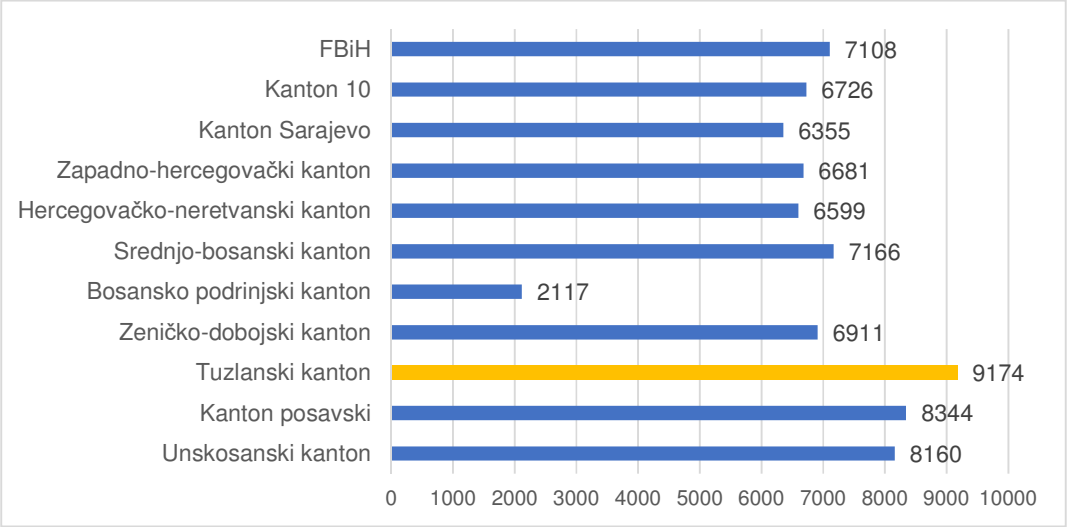

Slika 3. 14. Broj stanovnika po 1 socijalnom radniku u Tuzlanskom kantonu

Polovina maloljetnih korisnika socijalne zaštite ugrožena je porodičnom situacijom, a svaki deseti maloljetni korisnik socijalne zaštite je osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju!

Prema podacima FZS u 2018. godini na području TK registrovano je 14.199 maloljetnih korisnika socijalne zaštite, od čega je gotovo polovina korisnika ugrožena porodičnom situacijom. Jedna trećina maloljetnih korisnika socijalne zaštite su u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba. Svaki deseti maloljetni korisnik socijalne zaštite je osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju.

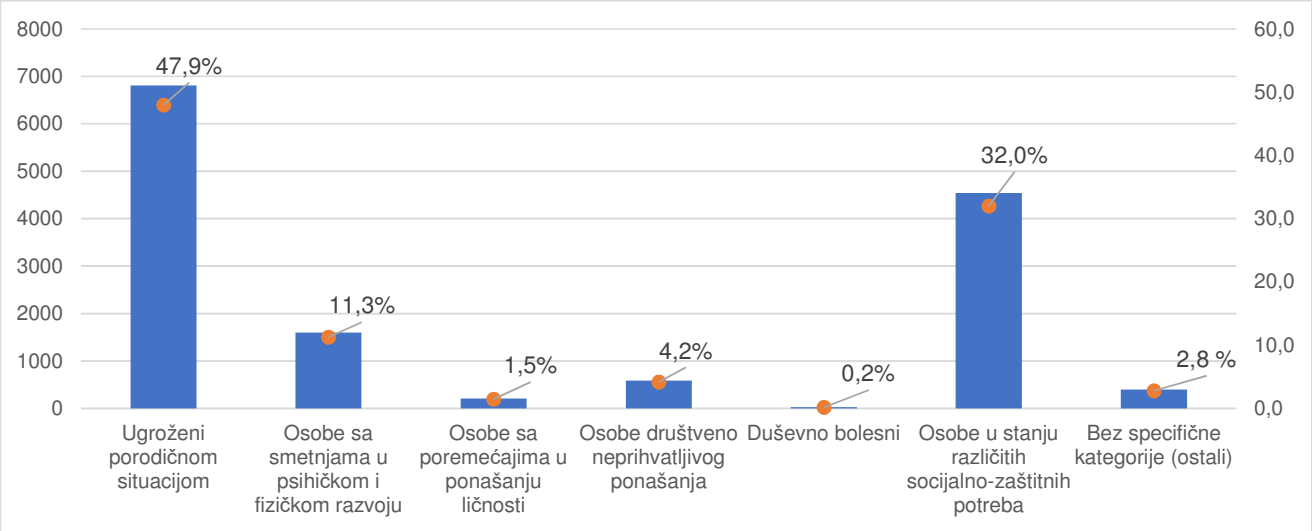

Slika 3. 15. Maloljetni korisnici socijalne zaštite prema kategorijama

U cilju bližeg definisanja uslova i načina obavljanja djelatnosti socijalne zaštite i pojedinih socijalnih usluga, kao i obaveze usklađivanja podzakonskih akata sa Federalnim pravilnikom o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak donijelo je "Pravilnik o uslovima, načinu i postupku utvrđivanja ispunjavanja uslova za obavljanje djelatnosti socijalne zaštite u Tuzlanskom kantonu ("Službene novine TK-a" broj: 1/16). Ovaj pravilnik je bio od posebnog značaja za NVO koje pružaju socijalne usluge smještaja i dnevnog zbrinjavanja djece i mladih, s obzirom da je ovim pravilnikom prepoznata socijalna usluga dječijih sela kao oblika smještaja djece i mladih, odnosno usluga dnevnih centara za djecu i mlade.

U cilju implementacije Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom FBiH[19] na području TK, a u skladu sa članom 66. stav 1. i 2. zakona, od strane nadležnog ministarstva u oblasti socijalne zaštite doneseni su slijedeći pravilnici:

- Pravilnik o sadržaju i načinu provođenja nadzora nad zakonitošću rada, opštih akata i stručnog rada ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra i
- Pravilnik o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i osnivanje i rad ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra.

3.5.2. Osobe sa invaliditetom

Uprkos progresu koji je napravljen u domeni unapređenja života osoba sa invaliditetom (u daljem tekstu OSI), još uvijek postoji enorman broj barijera koje otežavaju socijalnu inkluziju i aktivno učešće OSI u društvu. OSI se suočavaju sa siromaštvom, imaju otežan pristup obrazovanju, zdravstvenim uslugama, zapošljavanju, te su slabo zastupljene u procesima donošenja odluka uz ograničenu političku participaciju. Posebno su ugrožene žene i djevojčice sa invaliditetom. Neke od osnovnih barijera socijalnoj inkluziji OSI su diskriminacija i stigma, neadekvatna arhitektonska rješenja, nepristupačnost asistivnih tehnologija, bazičnih usluga,

rehabilitacije i podrške samostalnom životu koji su ključni faktori za potpuno i jednakopravno učešće OSI u društvu (UN Flagship Report, 2018).

Veliki broj ratificiranih konvencija i postojeći pravni okvir nisu uticali na unapređenje kvalitete života OSI u BiH!

Procjene kazuju da oko 10% stanovištva u BiH ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emotivne oblike invalidnosti, te da je 30% ukupnog stanovništva posredno ili neposredno pogođeno posljedicama invalidnosti[25]. Prema izvještaju državne Agencije za statistiku[26], u 2017. godini u BiH živjelo je ukupno 294.058 osoba sa invaliditetom što čini 8,33% populacije. U istom izvještaju stoji da je u 2017. godini u BiH živjelo 9.284 mladih osoba sa invaliditetom od 15 do 30 godina starosti, od čega su 3.822 osobe ženskog spola (41,2%) i 5.462 osobe muškog spola (58,8%).

Osobe sa invaliditetom u BiH su marginalizirane u svim segmentima života, a vjerovatnoća da će živjeti ispod granice siromaštva u odnosu na opću populaciju je tri puta veća!

U maju 2008. godine usvojen je prvi dokument koji je od posebnog značaja za OSI, a radi se o dokumentu „Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini“ (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 76/08). Navedeni dokument predstavlja prekretnicu u pristupu OSI, a na osnovu kojeg je pripremljen operativni dokument „Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011 – 2015“. Pored navedenih dokumenata, Bosna i Hercegovina je ratificirala niz konvencija i dokumenata koji regulišu pitanje ostvarivanja prava OSI. Na državnom nivou, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice te Vijeće za osobe sa invaliditetom BiH aktivno rade na pitanjima prava osoba sa invaliditetom. Svrha ovog Vijeća je osiguravanje saradnje sa nadležnim entitetskim i državnim organima vlasti kao i svim udruženjima osoba sa invaliditetom.

Pored velikog broja ratificiranih dokumenata i konvencija koje čine zakonodavni okvir za ostvarivanje prava OSI i socijalnu inkluziju, njihov položaj se nije značajno promijenio. Svakodnevnica OSI karakteristična je po nedostatku resursa u nadležnim institucijama, diskriminaciji i društvenoj stigmi, neadekvatnom i nepristupačnom obrazovanju, siromaštvu i visokoj stopi nezaposlenosti. Iako su OSI definirane kao kategorija stanovništva o kojoj državne institucije trebaju voditi posebnu brigu, primijetno je smanjenje podrške ovoj populaciji kroz budžetska izdvajanja, te izmjenama zakona kojima se ukidaju određene privilegije za ovu populaciju (npr. izmjene Zakona o porezu na dohodak kojim su ukinute određene beneficije koje su uživali poslodavci koji zapošljavaju OSI)[27].

[25] Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2016 - 2021
[26] Žene i muškarci u BiH, 2018, Tematski bilten, ISSN 1840-104X
[27] Analiza potreba, prava i položaja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, Fondacija za socijalno uključivanje u BiH, februar 2017.

Tabela 3. 25. Pregled dokumenata koji čine zakonodavni okvir za ostvarivanje prava OSI

Institucija	Dokument	Godina ratifikacije/usvajanja u BiH
UN	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i njen Fakultativni protokol	2010.
	Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka	-
	Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom	2003.
	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	1993.
	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)	-
	Konvencija o pravima djeteta	
	Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju	1993.
	Europska deklaracija o zdravlju djece i mladih sa intelektualnim teškoćama i njihovih porodica	
	Program održivog razvoja do 2030. godine	
Vijeće Europe	Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda	2002.
	Europska socijalna povelja	2008.
	Strategija Vijeća Europe za osobe sa invaliditetom 2017 – 2023	-
	Akcioni plan Vijeća Europe za promociju prava i punog učestvovanja osoba sa invaliditetom u društvu	-
EU	Povelja Europske unije o osnovnim pravima	-
	Strategija Europske unije za invaliditet 2010 – 2020	-
Domaći pravni akti	Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini	2008.
	Izvještaj analize implementacije Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011 – 2015	2015.
	Analiza implementacije Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011 – 2015	2015.

	Zaključak V. broj 890/2011 Vlade Federacije Bosne i Hercegovine od 5. septembra 2011. godine, u kojem se navodi da svi zakoni Federacije Bosne i Hercegovine koji tretiraju pitanja invalidnosti i koji su od značaja za osobe s invaliditetom trebaju biti doneseni u skladu sa principima Konvencije, Politike u oblasti invalidnosti u BiH i Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015	2011.
	Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2016 – 2021	2016.

Ratificirane konvencije i postojeći pravni okvir nisu uticali da BiH napravi konkretnije korake kako bi se unaprijedio kvalitet života OSI kao ni eliminirale diskriminacija i društvena stigma koje postoje u oba entiteta. Prema istraživanju koje je provela Fondacija za socijalno uključivanje (2017), u FBiH i RS-u djelomično je uređeno pitanje podrške OSI. Razlozi za takvu situaciju jesu postojanje nedorečenosti i neravnopravan tretman OSI u zavisnosti o vrsti invaliditeta. U navedenoj studiji izdvojeni su sljedeći problemi:

- Diskriminatorna praksa koja je posljedica razlika u opsegu i vrsti prava OSI koje ovise o vrsti invaliditeta (npr. različitosti u pravima ratnih vojnih invalida naspram civilnih žrtava rata i naspram osoba sa neratnim invaliditetom);
- Ne postoji jedinstvena baza podataka OSI;
- Ne postoji definirani prag socijalne sigurnosti za OSI;
- Odsustvo jasnih kriterija i neovisnog sistema procjene stepena invalidnosti, zbog čega se u procedurama i metodama određivanja stepena invalidnosti javljaju brojne nedosljednosti, česte izmjene i subjektivna tumačenja;
- Prisutna diskriminacija OSI zbog slabe informiranosti i nedostatka društvene interakcije OSI sa općom populacijom;
- Postojeći zakoni i akti nisu definirali niti uspostavili efikasne mehanizme provedbe definiranih strateških ciljeva koji se odnose na OSI i
- Problematika uključivanja većeg broja OSI u rad matičnih udruženja.

U Strategiji za unapređenje prava i položaja OSI u Federaciji BiH 2016 – 2021 navodi se da je bez obzira na poboljšanja, i dalje prisutna nejednakost u dostupnosti primarne zdravstvene zaštite stanovništvu u različitim kantonima u Federaciji BiH. Neki od problema na kojima je potreban kontinuiran rad a sve u cilju jačanja kapaciteta za pružanje kvalitetnih zdravstvenih usluga OSI su: nepristupačnost usluga zdravstvene zaštite u zavisnosti od kantona, otežan pristup OSI kvalitetnim ortopedskim pomagalima, zdravstveni radnici nisu dovoljno obučeni za rad sa OSI, slaba intersektorska saradnja i odsustvo multidisciplinarnog pristupa posebno u oblasti ranog rasta i razvoja djece gdje je potrebno kreirati efikasan sistem monitoringa i evaluacije od ranog uzrasta, nedovoljan broj edukacija iz oblasti rane detekcije, dijagnostike i intervencije profesionalaca koji se bave unapređenjem ranog rasta i razvoja djece, slaba promocija važnosti ranog rasta i razvoja, nedostatak informacija o dostupnim uslugama u oblasti

ranog rasta i razvoja kako roditeljima tako i profesionalcima iz drugih oblasti, nedovoljno strukturirana saradnja sa organizacijama civilnog društva.

Diskriminacija osoba sa invaliditetom u velikoj mjeri proizilazi iz zastarjelog medicinskog modela procjene i diskriminirajućih pravilnika za utvrđivanje stepena oštećenja!

Ostvarivanje prava na materijalnu podršku i zaštitu OSI u Federaciji BiH usloženo je administrativnom kompleksnošću jer se prava OSI ostvaruju po osnovu nekoliko zakona i na više nivoa vlasti. Pored toga, iznosi novčanih sredstava koji se primaju po osnovu socijalne skrbi su neujednačeni u zavisnosti od vrste (npr. ratna ili neratna invalidnost) i stepena invalidnosti izražene u procentima. S tim u vezi, novčane naknade po osnovu invalidnosti za isti stepen i vrstu invalidnosti kreću se u rasponu od 41 KM do 1.800 KM[28]. U Strategiji za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2016 – 2021 stoji da kvaliteta života osoba sa invaliditetom nije bitno unaprijeđena kao i da su OSI socijalno isključene društvene kategorije. Razlog za takvo što jeste što u Federaciji BiH ne postoji sistem socijalnih usluga, servisa podrške za OSI te se ne radi sistemski na uklanjanju arhitektonskih i komunikacijskih barijera i prilagođavanju okruženja.

U oblasti obrazovanja, promjene su započete uvođenjem inkluzivnog modela obrazovanja u BiH koji datira od 2004. godine, kada je donesen Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju. Prema ovom zakonu, djeca i mladi sa posebnim obrazovnim potrebama stiču svoje obrazovanje u redovnim školama, a rad djece i mladih je baziran na prilagođenim planovima i programima koji se sačinjavaju prema individualnim potrebama i potencijalima djece i mladih.

Socijalna isključenost mladih osoba sa invaliditetom uvjetovana je nedostatkom adekvatnih programa profesionalne orijentacije kojima bi se riješilo usmjeravanje mladih u zanimanja koja odgovaraju njihovim potencijalima i društvenim potrebama!

Iako je prošlo 15 godina od uvođenja inkluzije u osnovne i srednje škole u BiH, evidentno je da postoji jaz između regulativa koje uređuju ovu oblast i praksi u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama.[29] Iako problema u implementaciji inkluzije u školama u BiH ima mnogo, moguće ih je kategorizirati u sljedeće grupe:

- Diskrepanca između Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju i kantonalnih zakonskih propisa: Veliki kamen spoticanja u efikasnoj provedbi inkluzivnog obrazovanja jeste administrativna uređenost države BiH, odnosno Federacije BiH kao njenog entiteta. Takva administrativna složenost dovodi do neusklađenosti kantonalnih zakonskih propisa sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH. Dok učenici u određenim dijelovima Federacije BiH imaju pravo na prevoz do škole i finansijsku

[28] Izvještaj o stanju u oblasti invalidnosti, 2012, U sklopu projekta: Jačanje kapaciteta invalidskih organizacija, ACED u partnerstvu sa Koordinacionim odborom invalidskih organizacija Republike Srpske - KOOIRS
[29] http://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fd4f1b800_07InkluzivnoobrazovanjeuBiH.pdf

podršku porodici, u drugim kantonima njihovi vršnjaci nemaju takva prava. Na ovakav način, direktno se krše članovi Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju prema kojem je imperativ osigurati jednake mogućnosti obrazovanja za sve učenike;

- Diskrepanca između zakonskih okvira i profesionalnog usavršavanja nastavnika i stručnih saradnika u školama: ne postoji sistemsko rješenje za probleme edukacije i zapošljavanja budućih nastavnika i asistenata u nastavi; odsustvo multidisciplinarnih stručnih timova za podršku u školama; neadekvatna infrastrukturna rješenja i slaba opremljenost asistivnim tehnologijama i didaktičkim materijalima[30].

Uzimajući u obzir gore rečeno, proizilazi da su najveći izazovi u implementaciji inkluzije u obrazovanju prevladavanje predrasuda prema mladima sa invaliditetom, kao i podizanje nivoa znanja nastavnika, učenika i studenata o prirodi i različitosti poteškoća, a sve sa ciljem eliminiranja neprimjerenih i diskriminirajućih nastavnih praksi i diskriminirajućih odnosa u obrazovnim institucijama.

U inkluzivnom modelu obrazovanja neophodno je kontinuirano podizati svijest nastavnika, učenika i studenata o prirodi i različitosti poteškoća mladih sa invaliditetom!

Prema izvještaju Informativnog centra Lotos iz Tuzle, djeca i mladi sa invaliditetom suočeni su sa brojnim izazovima koji najčešće rezultiraju neadekvatnim akademskim i ličnim vještinama, prekidom školovanja i daljom socijalnom izolacijom. Naime, ono što se navodi kao razlog za socijalnu isključenost mladih jeste što u sistemu obrazovanja nedostaju programi profesionalne orijentacije čime bi se riješilo pitanje usmjeravanja učenika u područja koja najbolje odgovaraju njihovim psihofizičkim sposobnostima, osobinama ličnosti i društvenim potrebama.

Mladi se invaliditetom se suočavaju sa neadekvatnim akademskim i ličnim vještinama, prekidom školovanja i daljom socijalnom izolacijom!

U kontekstu zapošljavanja, entitetski zakoni su obavezali privredne subjekte na zapošljavanje osoba sa invaliditetom i to prema broju zaposlenih. U FBiH, takvi zakoni uključuju Zakon o radu, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju. Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom utvrđena je obaveza zapošljavanja osoba sa invaliditetom od strane svih poslodavaca u FBiH koji zapošljavaju 16 i više zaposlenika (najmanje jedna osoba sa invaliditetom na svakih 16 zaposlenika). Privredni subjekti svoju obavezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom mogu izvšiti ili zasnivanjem radnog odnosa sa određenim brojem osoba sa invaliditetom ili uplatom novčanog iznosa u visini 25% prosječne plaće u FBiH za odgovarajući broj osoba sa invaliditetom srazmjerno ukupnom broju zaposlenika Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Tako prikupljena sredstva iz privrednih subjekata Fond raspoređuje na osnovu javnih konkursa za

[30] Cerić, H. (2018). Inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Utopija ili put do humanijeg društva?, Novi Mualim, god. XIX, br. 73

zapošljavanje, profesionalno osposobljavanje i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom. Ipak vrijedi istaći da je obaveza države da u privatnom sektoru promovira zapošljavanje osoba sa invaliditetom posredstvom odgovarajućih mjera i politika, poticaja i drugih mjera samo djelomično ispunjena. Iako je u Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, član 48, stav 1 istaknuto da poslodavci imaju pravo na poreske i carinske olakšice utvrđene poreskim i carinskim propisima kao i pravo na stimulans predviđen ugovorom o zapošljavanju lica sa invaliditetom zaključenim sa Fondom, službom za zapošljavanje, Fondom za penzijsko-invalidsko osiguranje, nadležnom službom socijalne zaštite, jedinicom lokalne uprave ili sa drugim poslodavcem (u daljnjem tekstu: nosilac osiguranja zapošljavanja), u realnosti je situacija bitno drugačija. Naime, prava koja poslodavci mogu ostvariti po osnovu zapošljavanja osoba sa invaliditetom ostaju samo kao mogućnost, jer stimulansi poslodavcima koji se utvrđuju ugovorom o zapošljavanju osoba sa invaliditetom postoje samo ukoliko nadležni organi u budžetima imaju predviđen novac za te namjene, što u praksi vrlo često nije slučaj[31].

Stimuliranje socijalnog preduzetništva na općinskim nivoima može biti ključ rješenja za problem nezaposlenosti osoba sa invaliditetom!

Evidentno je da rješavanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom na ovaj način nije adekvatno rješenje, jer je stopa nezaposlenosti osoba sa invaliditetom i dalje izuzetno visoka. Jedno od potencijalnih rješenja za zapošljavanje i samozapošljavanje osoba sa invaliditetom kao i njihovu socijalnu inkluziju jesu socijalna preduzeća. Međutim, otežavajuća je okolnost što u BiH ne postoji platforma za razvoj socijalnog preduzetništva. Stoga je neophodno učiniti socijalno preduzetništvo vidljivim kroz strategije i politike javnog sektora, kako horizontalno tako i vertikalno, polazeći od općinskih nivoa, preko entitetskog pa sve do državnog nivoa.[32]

U svega tri aktuelne strategije razvoja općina i gradova u Tuzlanskom kantonu pomenuta je problematika osoba sa invaliditetom!

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, na području Tuzlanskog kantona živi ukupno 445.028 stanovnika, od čega 43.418 osoba sa invaliditetom što čini ukupno 9,75 % populacije. Međutim, pretpostavke su da se radi o mnogo većem broju OSI, jer ne postoje egzaktni podaci. Procjena je da na Tuzlanskom kantonu živi oko 75.000 OSI[33]. Aktivna je Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom Tuzlanskog kantona[34] koja predstavlja neformalno koordinaciono tijelo. Koalicija je osnovana 2011. godine, a trenutno Koaliciju čini osam organizacija osoba sa invaliditetom iz pet opština Tuzlanskog kantona, uključujući sljedeće:

- Udruženje građana Informativni centar za osobe sa invaliditetom "Lotos" Tuzla;
- Udruženje građana Udruženje za uzajamnu pomoć u duševnoj nevolji TK "Fenix";
- Udruženje građana oboljelih od mišićne distrofije Tuzlanskog kantona;

[31] „Zapošljavanje osoba sa invaliditetom kroz poticaje poslodavcima“, Udruženje poslodavaca FBiH,
[32] Halilbašić, M., Osmanković, J. i Talić, A. (2015). Modeli socijalnog preduzetništva u BiH, YEP Working Papers, YEP-WP-01-09-15
[33] Put ka samostalnom životu: Izvještaj o istraživanju o stavovima mladih osoba sa invaliditetom i njihovih porodica o pravima i mogućnostima osoba sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu, Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos“ Tuzla, 2015
[34] Preuzeto sa: http://www.myright.ba/koalicija-organizacija-osoba-s-invaliditetom-tuzlanskog-kantona (02/10/2019)

- Udruženje građana "Majke hendikepirane djece TK";
- Udruženje građana Humanitarna organizacija "Lotosice";
- Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize opštine Lukavac;
- Udruženje djece i osoba sa posebnim potrebama i civilnih invalida općine Srebrenik "SPEKTAR" i
- Udruženje osoba sa cerebralnom paralizom i drugim onesposobljenjima Sapna.

Za područje Tuzlanskog kantona, nema zvaničnih podataka o nezaposlenosti osoba sa invaliditetom, a rijetke su strategije razvoja općina i gradova u kojima su inkorporirani strateški pravci djelovanja prema osobama sa invaliditetom. Prema Strateškom planu razvoja općine Gradačac za period 2014 – 2023 stoji da je 2011. godine od ukupnog broja registriranih nezaposlenih osoba (7.612), njih 253 su osobe sa invaliditetom (RVI – 201; ostale OSI – 52), što pokazuje da je njihovo učešće na tržištu radne snage zanemarivo (oko 3%). U Strategiji integrisanog razvoja grada Tuzla navodi se da se posvećuje posebna pažnja osobama sa invaliditetom te da se isto postiže kroz prilagođavanje pristupa javnim objektima, obilježavanje parking mjesta za osobe sa invaliditetom, uvođenje zvučne signalizacije na semaforima i taktilnih traka u užem gradskom jezgru za olakšavanje kretanja slijepih i slabovidnih osoba. Pored toga navedeno je da je neophodno kontinuirano raditi na unaprijeđenju stanja pristupačnosti grada Tuzle za osobe sa invaliditetom na cijelom području grada, kao i stvaranju prilika za njihovo zapošljavanje.[35] Iako Strategija razvoja općine Srebrenik za period 2011 – 2020 nije eksplicitno fokusirana na OSI, navedeno je da su poboljšani uvjeti za prilaz ustanovama i ulicama, te da je rekonstrukcijom ulica urađeno stotinu pristupnih rampi, te da su uređeni prilazi u 95% javnih ustanova.

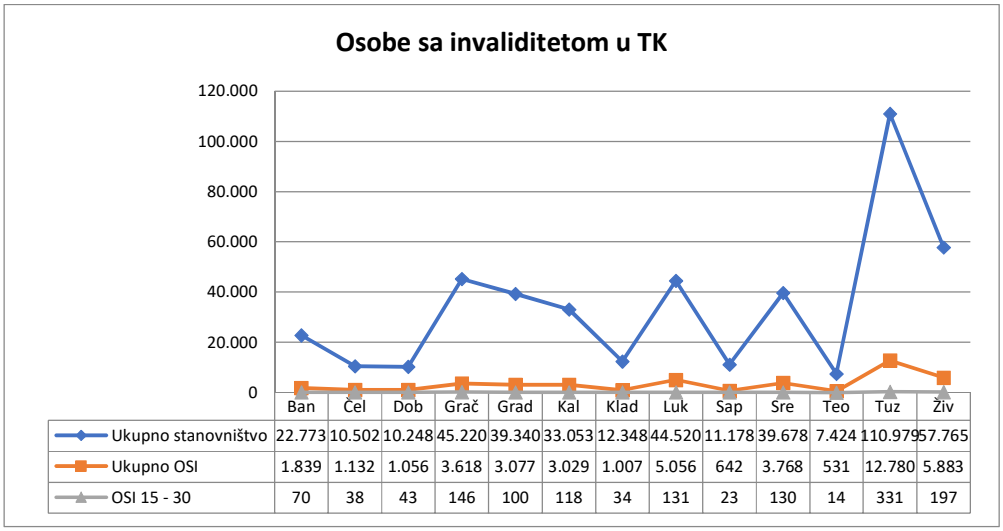

	Ban	Cel	Dob	Grač	Grad	Kal	Klad	Luk	Sap	Sre	Teo	Tuz	Živ
Ukupno stanovništvo	22.773	10.502	10.248	45.220	39.340	33.053	12.348	44.520	11.178	39.678	7.424	110.979	57.765
Ukupno OSI	1.839	1.132	1.056	3.618	3.077	3.029	1.007	5.056	642	3.768	531	12.780	5.883
OSI 15 - 30	70	38	43	146	100	118	34	131	23	130	14	331	197

Slika 3. 16. Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu prema popisu stanovništva iz 2013. godine

Prema popisu stanovništva, općine i gradovi na području Tuzlanskog kantona u kojima je zastupljen najveći broj osoba sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj stanovnika na

[35] Strategija integrisanog razvoja grada Tuzla – revidirana strateška platforma – decembar 2018.

općini/gradu su Tuzla (11,52%), Lukavac (11,36%), Čelić (10,78%), Doboj Istok (10,30%) i Živinice (10,18%), dok je najmanji procenat osoba sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj stanovnika na općini/gradu zastupljen u Sapni (5,74%). U Tuzlanskom kantonu je u 2013. godini živjelo 1.375 mladih osoba sa invaliditetom tj. 3,16% od ukupnog broja osoba sa invaliditetom u ovom kantonu. Ukoliko posmatramo ukupnu populaciju osoba sa invaliditetom po općinama, najveći procenat mladih osoba sa invaliditetom živi u općinama Doboj Istok (4,07%), Gračanica (4,03%), Kalesija (3,9%) i Banovići (3,8%), gdje je zastupljeno više od 3,5% mladih osoba sa invaliditetom od ukupnog broja osoba sa invaliditetom.

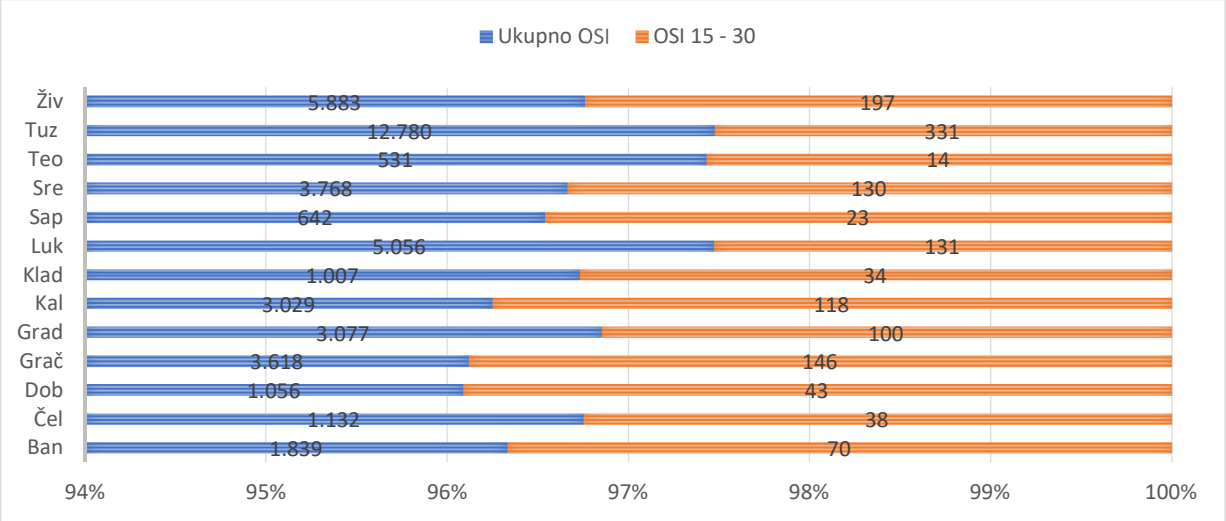

Slika 3. 17. Udio OSI 15 – 30 u ukupnoj populaciji OSI po općinama i gradovima

Prema spolnoj strukturi, u gotovo svim općinama i gradovima na području Tuzlanskog kantona uočen je trend da je veći broj mladih osoba sa invaliditetom muškog spola, a ta razlika je najevidentnija u većim naseljenim mjestima i to u Gračanici, Gradačcu, Tuzli i Živinicama.

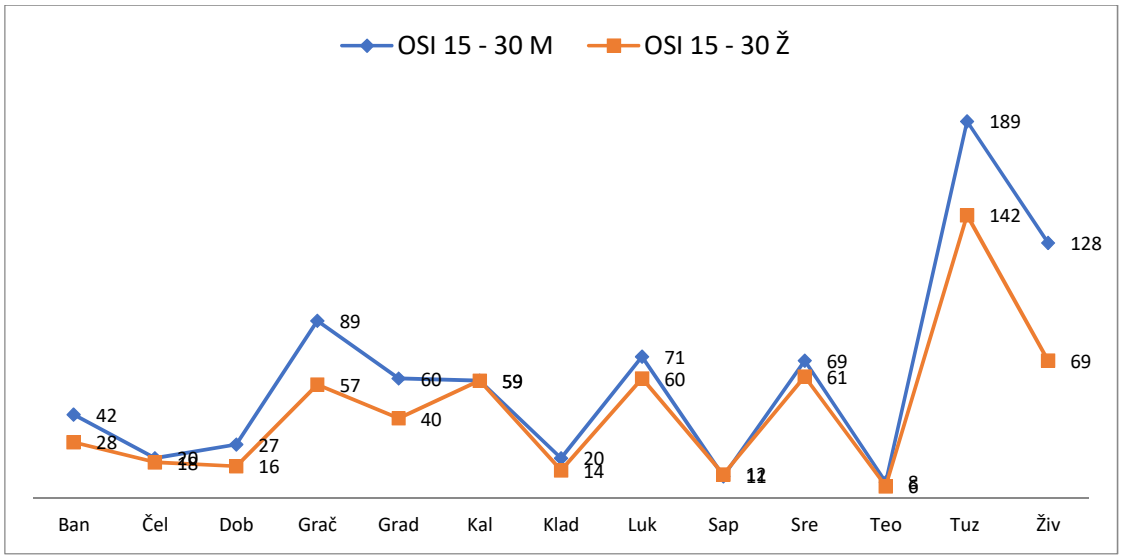

slika 3. 18. Spolna struktura OSI u dobnoj skupini od 15 do 30 godina starosti

Kada je u pitanju vrsta poteškoća koju imaju mlade osobe sa invaliditetom, najveći procenat mladih od ukupnog broja osoba sa invaliditetom ima poteškoće u komunikaciji (14%), odijevanju i ličnoj higijeni (8,24%), pamćenju i koncentraciji (6,14%), poteškoće sa vidom (5,58%), poteškoće sa sluhom (3,21%), višestruke poteškoće (2,75%) i poteškoće sa hodom (2,07%).

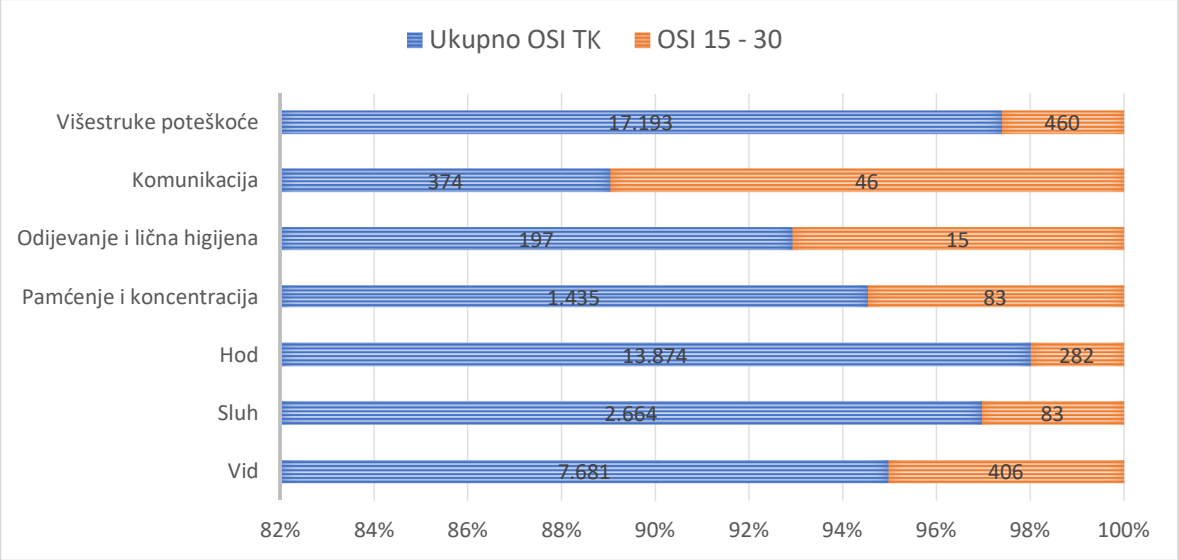

Slika 3. 19. Osobe sa invaliditetom prema vrsti poteškoće

U 2015. godini IC Lotos sproveo je istraživanje o stavovima mladih osoba sa invaliditetom i njihovih porodica o pravima i mogućnostima OSI u Tuzlanskom kantonu. Istraživanjem je obuhvaćeno 40 porodica sa područja općina/gradova Gračanica, Gradačac, Živinice, Banovići, Sapna, Kalesija, Tuzla i Lukavac.

Rizik od socijalne izolovanosti mladih osoba sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu je izuzetno visok!

Od ukupno 40 mladih osoba sa invaliditetom koje su zastupljene u uzorku, 65% su bile ispitanice prosječne dobi od 25,07 godina i 35% ispitanika prosječne dobi od 24,85 godina. Ovo istraživanje je pokazalo da je rizik od socijalne izolovanosti mladih osoba sa invaliditetom izuzetno visok, te da mladi sa invaliditetom imaju veći stepen socijalne podrške kada uspostavljaju komunikaciju putem interneta. Ujedno, imaju manje mogućnosti da razvijaju socijalne odnose i socijalnu interakciju sa vršnjacima jer se njihova socijalna interakcija realizira posredno tj. preko roditelja, članova porodice i interneta. U istom istraživanju navodi se da mlade osobe sa invaliditetom i njihovi roditelji pristupaju invaliditetu sa aspekta medicinskog modela prema kojemu je invalidnost “bolest” koja, ukoliko je nije moguće “liječiti”, zahtijeva izvjesne mjere brige i zaštite, bez mogućnost bilo kakve samostalnosti, mogućnosti izbora i ambicija za bolji ili drugačiji način života.

Mlade osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su usamljene i boje se budućnosti!

Većina mladih osoba koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem potvrdile su da imaju visok stepen nade i samopoštovanja, ali da su usamljene i da se boje budućnosti. U tom kontekstu, neophodna je podrška mladima sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu i to u pravcu definiranja strategija suočavanja i kreiranja unutarnjih resursa koji bi im omogućili dostizanje postavljenih ciljeva i velikih očekivanja u budućnosti.

3.5.3. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti socijalne zaštite

Potreba za unapređenjem sistema socijalne zaštite u TK prepoznata je u strateškom dokumentu "Strategiji razvoja TK 2016. – 2020. godine", a što se primarno reflektira u definisanom trećem strateškom cilju – SC3*: Poboljšati kvalitetu života, sigurnost i socijalnu uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom* te priroritetnom cilju – PC 3.2: *Unaprijediti socijalnu i zdravstvenu zaštitu.*

Prema Izvještajima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu unapređenja i zdravstvene zaštite u TK planirani su sljedeći projekti:

- Izgradnja Centra za autizam (realizacija u toku). Dio objekta je izgrađen u 2015. godini, a preostala je adaptacija postojećeg objekta, za koji u proteklom periodu nisu obezbjeđena sredstva. Trenutno se poduzimaju aktivnosti traženja potencijalnog donatora kako bi se obezbjedila sredstva za završetak objekta.
- Izgradnja objekta socijalnog stanovanja u Špionici i Tinji – općina Srebrenik (realizacija u toku).
- Izgradnje zgrade socijalnog stanovanja u Lukavcu (realizacija u toku).

Tabela 3. 26. Izazovi i potrebe u oblasti socijalne zaštite

Izazovi	**Potrebe**
Nedovoljni kapaciteti (materijalni, ljudski i finansijski resursi) za pružanje socijalnih usluga mladima	• Jačanje saradnje javnog sektora i NVO u oblasti pružanja socijalnih usluga mladima • Direktna podrška osnaživanju položaja mladih slabijeg socioekonomskog statusa • Direktna podrška radu s mladima sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju • Direktna podrška radu sa mladima sa invaliditetom • Direktna podrška programima/projektima prevencija nasilja među mladima i prema mladima
Nedovoljan broj socijalnih usluga u zajednici kao podrška	• Razvoj izvaninstitucionalnih socijalnih usluga (usluge podrške mladima za život u zajednici)

deinstitucionalizacijie i transformacije ustanova za smještaj djece i mladih	
Stigmatizacija osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	• Oblikovati i implementirati mjere kojima će smanjiti predrasude, stigmatizacija, neosjetljivost i netolerantno ponašanje prema osobama sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju.

3.6. Aktivno građanstvo, mobilnost, slobodno vrijeme i informisanje

3.6.1. Aktivno građanstvo

Građanstvo je "suštinski osporavan pojam" odnosno pojam koji nema jedinstvenu definiciju. Drugim riječima kazano, značenje pojma građanstvo zavisi od historijskog, društvenog, političkog i kulturnog konteksta. Građanstvo predstavlja apstraktni, univerzalni pojam, ali je istovremeno i „interpretirano i artikulirano u specifičnim nacionalnim društvenim i političkim kontekstima, odražavajući historijske tradicije i institucionalne i kulturne komplekse“ (Lister, 2007, str.55).

Nemoguća misija: Visok stepen angažiranog građanstva mladih u uslovima nepovjerenja mladih u političke institucije!

Normativne rasprave o građanstvu fokusirane su na tri glavna pitanja: obuhvat građanstva (odgovarajući kriteriji za uključivanje i isključenje pojedinca kao građanina), sadržaj građanstva (ravnoteža između prava i odgovornosti) i dubina građanstva (direktno sudjelovanje građana – građani kao objekti vs. građani kao vladari). Na temelju ove tri razlike u razmišljanju o građanstvu, postoje tri široka pristupa građanstvu:

(1) Pristup temeljen na pravima: fokusiran je na prava koja pojedinci imaju kao građani

(2) Pristup temeljen na odgovornosti – naglašava odgovornosti ili dužnosti građana i

(3) Pristup temeljen na participaciji: građanstvo predstavlja aktivno sudjelovanje svih građana.

Posljednjih godina u akademskoj i široj javnosti se govori o tzv. „aktivnom građanstvu“ „odgovornom građanstvu” ili „dobrom građanstvu“. Većina studija naglašava tri glavna područja aktivnog, odgovornog ili dobrog građanstva: političku aktivnost (npr. glasanje, aktivno djelovanje u društvenim i političkim udruženjima); građansku dužnost (npr. plaćanje poreza i poštivanje zakona) i društvenu odgovornost (uvažavanje mišljenja drugih, pomaganje onima koji su slabiji). Rezultati dosadašnjih studija pokazuju da se poimanje aktivnog građanstva razlikuje među mladima iz različitih zemalja. Primjerice, mladi iz Poljske smatraju da građanstvo uključuje i angažirano građanstvo (odgovornost i dobrovoljna participacija) i građanstvo temeljeno na

dužnosti dok mladi iz Mađarske, Češke i Slovenije poimaju građanstvo u smislu obaveznih normi (glasanje i pridržavanje zakona).

Mladi izvršavaju svoju građansku dužnost i glasaju, mladi žele da se njihov glas čuje!

Na koji način mladi u BiH poimaju svoju ulogu aktivnih građana? Prema podacima sadržanim u Studiji o mladima BiH 2018/2019, među mladima u BiH dominira poimanje građanstva temeljeno na dužnostima. Naime, većina mladih su glasali na izborima i smatraju to građanskom dužnošću svakog građanina demokratske države. S druge strane, mladi ljudi u BiH su slabo politički angažovani bilo u smislu učešća u protestima i peticijama ili rada za političke stranke. Navedeni rezultati ukazuju na nizak stepen angažiranog građanstva među mladima u BiH. Nizak stepen angažiranog građanstva među mladima u BiH rezultat je nepovjerenja mladih u političke institucije, uključujući Predsjedništvo BiH, Parlamentarnu skupštinu, vladu i političke stranke.

Rezultati istraživanja položaja mladih na području Tuzle iz 2016. godine također potvrđuju tezu o dominantnom poimanju građanstva temeljenog na dužnosti. Naime, na pitanje ako bi se lokalni izbori održali „sutra“, oko 72,6% mladih je stava da bi izašli na njih i dalo svoj glas.

3.6.2. Mobilnost

Pod pojmom mobilnosti mladih podrazumijeva se obrazovna, kulturna i turistička pokretljivost mladih te njihovo uključivanje u međunarodnu saradnju i razmjenu. Mobilnost predstavlja važan segment interkulturalnog učenja i saradnje, razmjene znanja, iskustava i ideja, kao i lične afirmacije mladih u obrazovnom i profesionalnom smislu. U BiH, mobilnosti mladih u svim područjima (turistička, kulturna i obrazovna) je pod velikim uticajem socio-ekonomskih faktora te je veoma često opterećena jezičnim, akademskim, finansijskim, ekonomskim i administrativnim preprekama. Navedene prepreke zahtijevaju sistemski strukturnu reformu kako bi se olakšalo učestvovanje i pristup mobilnosti.

Manje od 1% studentske populacije Univerziteta u Tuzli učestvovalo je u programima obrazovne mobilnosti!

Evropska komisija adresirala je pitanje prepreka mobilnosti mladi u dokumentu „Mladi u pokretu” već 2010. godine. Također, Evropska komisija je u okviru dokumenta predložila inicijativu za stvaranje metodološkog okvira pod nazivom „Semafor mobilnosti“ (Mobility Scoreboard) kako bi se pratio napredak u području obrazovne mobilnosti mladih. Mreža Eurydice bila je zadužena za razvoj „Semafora mobilnosti“ u visokom obrazovanju, dok je Cedefop sličan zadatak imao vezano za strukovno obrazovanje. Na temelju konsultacija sa stručnjacima iz država članica i Europske komisije, identificirano je pet tematskih područja praćenja: informisanje i usmjeravanje, jezička priprema, prijenos stipendija i kredita, podrška za studente slabijeg socioekonomskog statusa te priznavanje ishoda učenja. Svako od navedenih tematskih područja se evaluira na temelju seta kriterija te se u zavisnosti od ispunjenosti tih kriterija sistem

mobilnosti svrstava u jednu od kategorija koje su označene odgovarajućim bojama: “tamnozelena” – ispunjeni svi kriteriji, “svijetlozelena – većina aspekata postoji u sistemu; “žuta” – prisutni samo neki aspekti u sistemu; „narandžasta“ – sistem ispunjava samo ograničeni broj kriterija, i “crvena” – sistem ne ispunjava niti jedan kriterij.

Prvo tematsko područje analizira se prema četiri kriterija: 1) pristup koji je odabran za informisanje i usmjeravanje mladih u području mobilnosti; 2) postojanje portala koji se bave upravo informisanjem i usmjeravanjem mladih u području mobilnosti; 3) mogućnost ličnih usluga te njihovo vrednovanje i praćenje; 4) uključivanje multiplikatora odnosno pojedinaca koji su imali direktno iskustvo učenja u inostranstvu ili su bili uključeni u različite programe mobilnosti (nastavnici, porodica i sl.) Sve četiri tačke isključivo su usmjerene na odlaznu mobilnost, ocjenjujući podršku koja se u ovome području pruža potencijalnim outgoing studentima. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“ Bosna i Hercegovina ispunjava samo jedan od četiri kriterija – postoje inicijative u oblasti poticanja akademske mobilnosti koje su uglavnom usmjerena na razvoj međunarodne mobilnosti studenata.

Drugo tematsko područje – priprema stranog jezika ocjenjuje pristupe obaveznom učenju stranih jezika, od predškolskog nivoa obrazovanja do kraja srednjoškolskog obrazovanja. Drugim riječima kazano, ovo tematsko područje usmjereno je na evaluaciju trajanja obaveznog učenja stranog jezika koje je dostupno svim učenicima u redovnom obrazovanju, uključujući opće i stručno obrazovanje. Ovo područje se analizira prema dva kriterija: (1) ukupno trajanje obaveznog učenja stranog jezika za sve učenike; i 2) trajanje razdoblja u kojem učenici moraju učiti najmanje dva jezika istovremeno. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, u BiH učenici u općem obrazovanju su obavezni učiti strani jezik 10 ili više godina. Dodatno, učenici u općem i stručnom obrazovanju su obavezni najmanje pet godina istovremeno učiti dva strana jezika.

Nemoguća misija: Iskoristiti prilike za obrazovnu mobilnost bez postojanja mehanizama informisanja i usmjeravanja mladih u području obrazovne mobilnosti te automatskog priznavanja ishoda učenja!

Treće tematsko područje se odnosi na prenosivost stipendija i kredita. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, BiH primjenjuje najrestriktivnije politike u smislu prijenosa stipendija. Općenito, studenti ne mogu prenositi svoje državne stipendije kada studiraju u inostranstvu bilo tokom kraćeg perioda (Credit mobility) ili dužeg perioda (Degree mobility – mobilnost u svrhu stjecanja visokoškolske kvalifikacije).

Četvrto tematsko područje – podrška za studente slabijeg socioekonomskog statusa mjeri se pomoću sljedećih kriterija: (1) postojanje ciljeva vezano uz učešće studenata slabijeg socioekonomskog statusa u programima mobilnosti; (2) cjelovito praćenje učešća studenata slabijeg socioekonomskog statusa u programima mobilnosti; (3) finansijska podrška u obliku državnih stipendija za učešće studenata slabijeg socioekonomskog statusa u programima mobilnosti. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, u BiH ne postoji sistemska

finansijska podrška za studente slabijeg socioekonomskog statusa u obliku posebnih namjenskih stipendija za mobilnost ili prenosivih namjenskih stipendija.

Peto tematsko područje – priznavanje ishoda učenja predstavlja *sine qua non* mobilnosti. Za bilo kojeg mobilnog i potencijalno mobilnog studenta ključno je da stečeni krediti/bodovi i kvalifikacije budu prepoznati u matičnoj zemlji i drugim zemljama. Ukoliko sistemi obrazovanja ne uspijevaju ispuniti kriterije priznavanja, svi napori ka internacionalizaciji su oslabljeni. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, BiH ispunjava dva kriterija: (1) revidiranje zakonodavstva kako bi se osiguralo poštivanje načela Lisabonske konvencije o priznavanju; i (2) visokoškolske ustanove ili druga tijela zadužena za priznavanje dobivaju jasne upute o ispravnoj primjeni načela Lisabonske konvencije o priznavanju. Ona u kojoj postoji najveći prostor za napredak je praksa „automatskog priznavanja”. Cilj je da nivo kvalifikacije bude automatski prepoznat omogućujući studentima pristup idućem nivou obrazovanja u svim europskim zemljama.

Prema podacima Ministarstva za sport, kulturu i mlade, tokom posljednjih 5 godina samo 64 studenta Univerziteta Tuzla (0,8% studentske populacije) su bila uključena u neki od oblika studentske mobilnosti.

Prema podacima Ministarstva za sport, kulturu i mlade, mobilnost učenika osnovnih i srednjih škola ostvaruje se na temelju individualne saradnje pojedinih škola TK sa školama u inostranstvu, AFS programa razmjene u inostranstvu te inicijative „Škole: partneri budućnosti“ (PASCH) u saradnji sa Goethe Institutom.

3.6.3. Slobodno vrijeme

Prema zaključcima 4. svjetskog foruma mladih Ujedinjenih naroda (2001) svi mladi ljudi trebaju imati pravo i mogućnost učestvovanja u socijalnim, kulturnim i sportskim aktivnostima bez obzira na spol, rasu, religiju, socioekonomski status ili mjesto gdje žive. Slobodno vrijeme trebalo bi omogućiti različite oblike zadovoljavanja potreba mladih osoba kroz individualni ili timski rad. Prema tome, mladi ljudi od slobodnog vremena očekuju da im osigura zabavu, druženje, učenje novih vještina te priliku da budu aktivni u životu svoje lokalne zajednice. Aktivnosti i prostor slobodnog vremena na taj način postaju važno sredstvo za osnaživanje mladih, ali i područje realizacije interesa svake mlade osobe ili grupe mladih.

Plenković (2000) slobodnom vremenu pridaje četiri bitna aspekta: slobodu (kao temelj svih znanosti, bit samog čovjeka), stvaralaštvo (kroz koje čovjek spoznaje, a zatim i ostvaruje slobodu), djelovanje (koje smatra prijelaznim oblikom ljudskog življenja jer nosi elemente stvaralaštva i rada) i rad (koji ima mehanički karakter). Pozitivni ishodi provođenja slobodnog vremena mladih uključuju fizički, kognitivni, socio-emocionalni razvoj, profesionalni i građanski razvoj mladih (Irby i Tolman, 2002). Istovremeno, loše strukturirano slobodno vrijeme predstavlja prostor za problematična/rizična ponašanja mladih kao što su konzumiranje droga, alkoholizam, delikvencija, nasilje, rizično seksualno ponašanje i sl.

Loše strukturirano slobodno vrijeme stvara prostor za problematična i rizična ponašanja kod mladih, poput konzumiranja droga i alkohola, delikvencije i nasilja, kao i rizičnog seksualnog ponašanja!

Odabir načina na koji mlade osobe provode slobodno vrijeme uslovljen je subjektivnim faktorima – društveni položaj mladih i njihovih roditelja, obrazovanje, sposobnosti, stečene navike itd., ali i objektivnim faktorima – kulturno nasljeđe uže i šire okoline te aktualna ponuda i dostupnost određenih sadržaja. Međutim, ključan faktor koji određuje aktivnosti slobodnog vremena jesu ekonomska i društvena realnost područja na kojem mladi žive.

Na koji način mladi u BiH provode svoje slobodno vrijeme? Prema podacima sadržanim u Studiji o mladima BiH 2018/2019, mladi u BiH preferiraju hedonistički stil života u odnosu na intelektualni (čitanje ne kotira visoko na njihovoj listi prioriteta) i skloniji su korištenju slobodnog vremena da se zabave i posvete samima sebi nego za pomaganje drugima (npr. volonterski rad). U pogledu spremnosti da se bave sportskim aktivnostima, mladi iskazuju interes za učešće u sportskim aktivnostima, ali to interesovanje ne pokušavaju realizovati u praksi. Iako zdrav stil života smatraju bitnim većinu svog slobodnog vremena provode u pasivnim aktivnostima usmjerenim na računare.

Nedovoljan broj, dotrajalost i neravnomjerna raspodjela postojećih sportskih i rekreativnih objekata!

Rezultati istraživanja položaja mladih na području Tuzle iz 2016. godine potvrđuje hipotezu o dominantnom hedonističkom stilu provođenja sloodnog vremena među mladima, Naime, mladi svoje slobodno vrijeme provode u aktivnostima kao što su gledanje televizije i boravak u kafićima.

Budući da je način slobodnog vremena mladih uslovljen i objektivnim faktorima odnosno aktuelnom ponudom i dostupnošću određenih sadržaja neophodno je utvrditi stanje dostupnih sportskih i kulturnih sadržaja u TK. Usljed nepostojanja institucija koje vode evidenciju o ustanovama i objektima „slobodnog vremena“ precizni podaci iz ove oblasti su nedostupni[36]. Prema informacijama sadržanim u Strategiji razvoja Tuzlanskon kantona 2016. – 2020. stanje sportske infrastrukture na području TK, u svim oblastima sporta, u većini slučajeva ne zadovoljava međunarodne i evropske standarde, što se negativno odražava na učešće sportskih klubova na međunarodnim takmičenjima. Evidentan je nedostatak sportskih dvorana, fiskulturnih sala i kvalitetnih otvorenih sportskih i rekreativnih terena i kompleksa. Također, u Strategiji razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. godine se navodi da se na temelju pregleda nesistematski prikupljenih podataka o ustanovama kulture i sporta može zaključiti da je dostupnost ovih ustanova veća u gradskim u odnosu na ruralne sredine.

Mladi preferiraju hedonistički stil života, te su u manjoj mjeri involvirani u intelektualno i aktivističko djelovanje!

[36] Strategija razvoja Tuzlanskon kantona 2016. – 2020.

Prema podacima Ministarstva za sport, kulturu i mlade[37], na području TK djeluje oko 350 registrovanih sportskih organizacija sa oko 25.000 uključenih sportista u raznim granama sporta. Pregled aktivnih subjekata u oblasti sporta na području TK u 2018. godini po lokalnim zajednicama dat je na slici ispod.

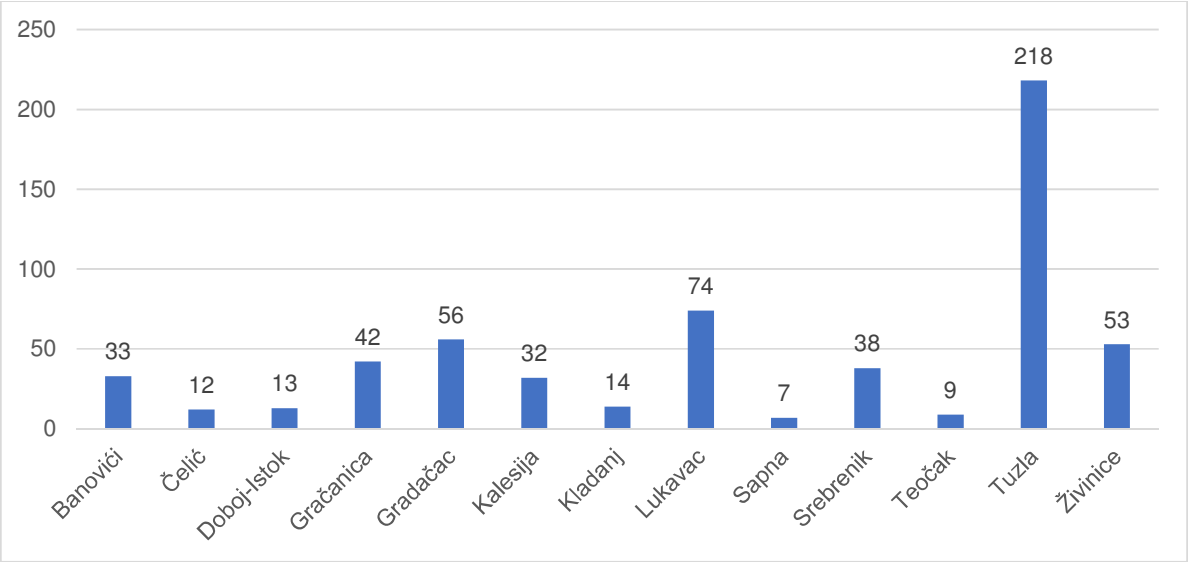

Slika 3. 20. Broj sportskih subjekata u TK po općinama, 2018.

Od ukupnog broja aktivnih subjekata u oblasti sporta, najveći je udio onih koji djeluju na području Grada Tuzla (36,3%) te općine Lukavac (12,3%) i Grada Gradačca (9,3%). Najmanji broj aktivnih subjekata u oblasti sporta zabilježen je u općinama Sapna i Teočak.

Na području TK organizovana sportska aktivnost se realizuje kroz djelovanje sportskih klubova, Sportskog saveza TK, Sportskog saveza grada Tuzla, Sportskog saveza invalida TK, sportskih saveza općina TK te uz finansijsku podršku Vlade TK i nadzor Ministarstva kulture, sporta i mladih TK.

Sportski savez TK je krovna organizacija u oblasti sporta na nivou TK i kao takva nadležna je za: a) organizovanje poslova izrade radne verzije Strategije razvoja sporta Kantona, b) organizovanje poslova izrade radne verzije Godišnjeg programa razvoja sporta Kantona u skladu sa Strategijom, c) organizaciju i provođenje sistema ligaškog takmičenja na nivou Kantona, d) saradnju sa nadležnim sportskim organizacijama i organima Bosne i Hercegovine, entiteta, Kantona, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i drugih nivoa administrativnog organizovanja, e) zastupanje i predstavljanje sporta u Federaciji BiH, f) obavljanje administrativnih, stručnih i drugih poslova u oblasti sporta, u skladu sa Zakonom sport. Djelovanje Sportskog saveza TK ostvaruje se putem sufinansiranje iz sredstava predviđenih za sport u Budžetu TK. U 2018. godini Sportski savez TK brojao je 27 članica odnosno sportskih organizacija koje su registrovane kao kantonalni savez, sportski savez općina ili kao klubovi koji nemaju kantonalnih saveza.

[37] Informacija o stanju u oblasti sporta na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini

Sportski savez invalida Tuzlanskog kantona je krovna organizacija u oblasti sporta lica sa invaliditetom. Savez je osnovan radi zadovoljavanja potreba lica sa invaliditetom kroz rekreativne i sportske aktivnosti, a u svrhu unapređenja zdravstvenog i psihičkog stanja takvih lica. Sportski savez invalida TK broji 7 članica.

Podrška razvoju oblasti tjelesne kulture i sporta na području TK vrši se iz budžeta različitih nivoa vlasti uključujući: Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo kulture i sporta, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade TK te jedinice lokalne samouprave. Tokom 2018. godine Ministarstvo za kulturu, sport i mlade TK izdvojilo je 418.400 KM za sufinansiranje programa/projekata sportskih organizacija i ostvarivanje javnog interesa TK u oblasti sporta i tjelesne culture. Također, u 2018. godini je iz Budžeta Vlade TK izdvojeno 59.340 KM za podršku sportu i sportskim klubovima za odlazak na međunarodna takmičenja kao i u organizaciji sportskih manifestacija od interesa za TK. Iz budžeta jedinica lokalne samouprave je tokom 2018. godine izdvojeno ukupno 6.910.368 KM za podršku razvoju oblasti tjelesne kulture i sporta.

Tabela 3. 27. Pregled izdvajanja za sport iz budžeta Vlade TK i budžeta lokalnih zajednica u 2018.

Grad/ Općina	Dodijeljena sredstva – Ministarstvo za kulturu, sport i mlade TK	Dodijejena sredstva – JLS	Ukupno
Banovići	53.400	542.800	596.200
Čelić		30.000	30.000
Doboj-Istok	5.600	50.000	55.600
Gračanica	10.700	797.927	114.97.93
Gradačac	7.600	448.700	456.300
Kalesija	17.200	216.500	233.700
Kladanj	7.500	37.200	44.700
Lukavac	42.400	519.600	562.000
Sapna	0	12.000	12.000
Srebrenik	54.900	386.900	441.800
Teočak	1.500	6.480	7.980
Tuzla	195.600	2.928.631	3.124.231
Živinice	21.000	934.150	955.150

Od ukupno izdvojenih sredstava za podršku sportu iz budžeta Vlade TK i JLS Gradu Tuzla dodijeljeno je 3.124.231 KM (47,8%). Općinama Banovići, Lukavac i Srebrenik dodijeljen je ukupan iznos od 1.600.000 KM (24,5%). Manje od jedne trećine ukupnih sredstava (27,3%) dodijeljeno je ostalim općinama TK.

U dokumentu *Informacije o stanju u oblasti sporta na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini*, predstavljene su sljedeće smjernice za razvoj sporta u TK:

- **Unapređenje regulatornog okvira za rad sportskih organizacija i razvoj sporta** odnosno kontinuirani monitoring primjene Zakona o sportu i njegovih efekata te pripremu analiza i inicijativa za dalje unapređenje regulatornog okvira za oblast sporta.

- **Izrada Strategije razvoja sporta TK.** Budući da na nivou TK ne postoji strateški plan razvoja spora, potrebno je pristupiti izradi Strategije razvoja sporta kako bi se planski usmjerio razvoj sporta na nivou Kantona.
- **Jačanje kapaciteta sportskih organizacija.** S obzirom na relativno nizak stepen iskorištenosti bespovratnih sredstava iz oblasti sporta, neophodno je jačati kapacitete sportskih organizacija u području pripreme projektnih aplikacija te unaprijediti informisanost sportskih organizacija o potencijalnim izvorima (su)finansiranja njihovog djelovanja.
- **Podrška stručnom radu u oblasti sporta.** U svrhu podrške stručnom radu u oblasti sporta neophodno je da Ministarstvo za kulturu, sport i mlade nastavi razvijati i podržavati aktivnosti naučnih i stručnih institucija i potencijala TK s ciljem edukacije stručnih osoba osposobljenih za rad u sportu.
- **Finansiranje i podrška razvoju sporta.** Neophodno je kontinuirano unapređivati kriterije i program raspodjele sredstava iz Budžeta Tuzlanskog kantona za podršku razvoju oblasti tjelesne kulture i sporta kao i sam iznos sredstava. Također, neophodno je podržavati perspektivne sportiste kao i podržavati i razvijati programe koji omogućavaju daljnji razvoj i napredak vodećih klubova koji najviše doprinose popularizaciji sporta u TK.
- **Promocija bavljenja sportom i tjelesnom kulturom.** Ministarstvo za kulturu, sport i mlade u saradnji sa drugim relevantnim akterima (sportski savezi, Fakultet za tjelesni odgoj i sport i dr.) trebaju definirati mjere promocije aktivnosti masovno-rekreacijskog karaktera i sportskih aktivnosti među građanima svih dobnih skupina. Također, potrebno je da Ministarstvo za kulturu, sport i mlade pruži podršku realizaciji sportskih takmičenja osnovnih i srednjih škola, a s ciljem promocije tjelesne kulture i sporta na nivou škola.
- **Povezivanje i jačanje saradnje svih relevantnih aktera iz oblasti sporta na području TK**. Neophodno je uspostaviti saradnju među različitim akterima iz oblasti sporta na području TK (Ministarstvo za kulturu, sport i mlade TK, Sportski savez TK, Sportski savez invalida TK, jedinice lokalne samouprave TK, fakultet za za tjelesni odgoj i sport, udruženja iz oblasti sporta na području TK).

Na području TK u oblasti kulture djeluje 9 kantonalnih javnih ustanova koje se finansiraju uglavnom iz budžeta kantona i budžeta općina koje su suosnivači: JU Javna biblioteka „Alija Isaković“ Gradačac, JU Javna biblioteka Lukavac, JU Javna biblioteka Kladanj, JU Javna biblioteka Banovići, JU Gradska biblioteka Čelić, Bosanski kulturni centar Živinice, Bosanski kulturni centar Gračanica, Centar za kulturu i informisanje Srebrenik, Bosanski kulturni centar “Alija Izetbegović” Kalesija, JU Centar za kulturu i informisanje „Ahmed Muradbegović Gradačac“ JU Informativno kulturni centar Kladanj, JU Dom kulture Lukavac i Centar za kulturu Tuzla.

Neravnomjeran raspored kulturnih sadržaja po gradovima/općinama Tuzlanskog kantona!

Značajan broj navedenih ustanova organizuje manifestacije kulture koje se redovno uvrštavaju na Kalendar manifestacija kulture od interesa za TK, te u tom smislu postoji obaveza dostavljanja izvještaja o utrošku dodijeljenih sredstava. Također, Ministarstvo za

kulturu, sport i mlade navedenim ustanovama proslijeđuje informacije o javnim pozivima, pogramima i projektima domaćih i međunarodnih donatora, te na taj način kontinuirano održava saradnju. Aktivnosti u kulturi postoje i u općinama, koje nemaju institucionalizovan oblik organizovanja kulturne djelatnosti (Sapna, Doboj Istok, Teočak).

U 2018. godini u TK registrovano je 275 udruženja iz oblasti kulture i umjetnosti. Svake godine se iz Budžeta Vlade TK izdvajaju sredstva za podršku razvoja kulture i umjetnosti na području TK. Planiranim sredstvima se vrši sufinansiranje pojedinačnh projekata pravnih lica koja organizuju tradicionalne i druge značajne pozorišne, književne, muzičko-scenske, muzičke, plesne, muzejske, likovne, galerijske i arhivske manifestacije, tribine, simpozije i programe, ukoliko projekti koji se kandiduju ispunjavaju jedan ili više od sljedećih uslova:

- afirmišu kulturu, kulturno stvaralaštvo i kulturno-historijsko nasljeđe Tuzlanskog kantona i doprinose njegovom očuvanju,
- uključuju programe međunarodne saradnje,
- znače obilježavanje godišnjica rada ustanova kulture,
- nisu prethodno sufinansirani iz Budžeta Tuzlanskog Kantona za tekuću kalendarsku godinu.

Neravnomjerna raspodjela sredstava za finansiranje novih i inventivnih kulturnih programa i projekata!

Podrška razvoju kulture i umjetnosti na području TK realizuje se iz budžeta različitih nivoa vlasti uključujući: Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo kulture i sporta, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade TK te jedinice lokalne samouprave. Tokom 2018. godine iz Budžeta TK izdvojeno je 3.752.841 KM za finansiranje djelovanja ustanova čiji je osnivač ili suosnivač Kanton. Također, u 2018. odobreno je 18.000 KM iz tekućih rezervi Budžeta TK za manifestacije iz oblasti kulture te 100.000 KM za finansiranje manifestacije kulture od interesa za Kanton. Pregled izdvojenih sredstava za finansiranje projekata iz oblasti kulture i umjetnosti iz budžeta lokalnih zajednica dat je u Tabeli *Pregled izdvajanja za kulturu iz budžeta Vlade TK i budžeta lokalnih zajednica u 2018.*

Tabela 3. 28. Pregled izdvajanja za kulturu iz budžeta Vlade TK i budžeta lokalnih zajednica u 2018.

Grad/Općina	Izdvojena sredstva iz Budžeta JLS[38]
Tuzla	2.082.483,67 KM
Banovići	299.030
Čelić	4.700 KM
Doboj Istok	10.900 KM
Gračanica	445.473 KM
Gradačac	53.930 KM
Kalesija	23.100 KM
Kladanj	26.394,79 KM
Lukavac	220.000 KM
Sapna	4.000 KM

[38] Akti nadležnih gradskih/općinskih službi

Srebrenik	311.100 KM
Teočak	11.89939 KM
Živinice	233.364 KM

U dokumentu *Informacije o stanju iz oblasti kulture i umjetnosti na području Tuzlanskog kantona u 2018.* predstavljene su sljedeće smjernice za razvoj kulture i umjetnosti u TK:

- Na sistematičan način pristupiti rješavanju problema prostornih kapaciteta, kao i pitanju nabavke nove i zamjene dotrajale opreme;
- Nastaviti jačati kapacitete ustanova i udruženja u oblasti kulture za privlačenje sredstava od domaćih i stranih donatora;
- Ojačati saradnju sa ustanovama kulture kojima su osnivači grad/općina, te sa nadležnim gradskim/općinskim službama uspostaviti sisteme dostavljanja informacija Ministarstvu za kulturu, sport i mlade, radi pregleda cjelokupne djelatnosti u oblasti kulture;
- Koordinirati aktivnosti na promociji ustanova kulture, te u saradnji sa Ministarstvom trgovine, turizma i saobraćaja Tuzlanskog kantona jačati kapacitete istih u kulturnom turizmu i
- Kontinuirano raditi na unapređenju pravnog okvira za razvoj oblasti kulture.

3.6.4. Informisanje

Vijeće Evrope prepoznalo je potrebu uključivanja mladih u društvene procese kroz dvije osnovne aktivnosti – obrazovanje i informisanje. Od posebnog je značaja da informisanje uključuje mlade u kreiranju informacija i učestvovanju u procesu informisanja, pri čemu se treba osigurati pristup informacijama svim mladim osobama kroz ciljane i specijalizirane kanale koji su prilagođeni i dostupni svakoj grupi mladih.

Evropska povelja o učešću mladih u lokalnom i regionalnom životu ističe sljedeće:

- informisanje je od ključnog značaja za uključivanje mladih u društvene procese;
- lokalne vlasti trebaju podržati i unaprijediti postojeće informativne centre i savjetovališta za mlade kako bi osigurali da se zadovolje potrebe za informacijama mladih koji imaju teškoće sa dostupnošću informacija;
- lokalne vlasti trebaju pripremati redovne izvještaje za mlade kako bi se ocijenio nivo uključenosti mladih u život lokalne zajednice (npr. putem realizacije projekata ili angažiranjem u strukturama učestvovanja mladih);
- lokalne vlasti trebaju podržati stvaranje i funkcionisanje medija koje razvijaju mladi za mlade, kao i odgovarajućih edukativnog programa.

[39] Nadležna općinska služba dostavila jedinstven iznos izdvajanja u oblasti mladih i kulture

Kvalitetna lična i profesionalna afirmacija mladih ljudi temelji se primjerenom informisanju i savjetovanju mladih o njihovim pravima i mogućnostima te o uslugama koje im se nude u njihovoj lokalnoj zajednici. Raspon aktivnosti kojima se, u skladu sa Evropskoj poveljom o informisanju mladih[40], može olakšati dostupnost i korištenje informacija među populacijom mladih vrlo je širok te se proteže od informisanja, savjetovanja preko vođenja i uspostavljanja kontakata do edukacije, umrežavanja i upućivanja mladih na specijalizirane usluge. Iako u BiH još uvijek ne postoje sveobuhvatni evropski modeli informativnih centara za mlade koji mladim ljudima na jednom mjestu nude široku paletu informativnih i savjetodavnih usluga, osnivanje takvih informativnih servisnih centara ili usluga treba promatrati kao jedan od važnijih ciljeva unapređenja kvalitete života mladih u lokalnoj zajednici.

Formalni mehanizmi informisanja mladih postoje, ali to nužno ne znači da su mladi informisani!

Informisanost mladih je preduslov za poboljšanje kvaliteta njihovog života te preduslov aktivnog učestvovanje mladih u životu zajednice. U svrhu postizanja što većeg stepena informisanosti mladih, u većini evropskih zemalja osnovani su info centri za mlade (ICM) koji na jednom mjestu nude veliki izbor informacija iz različitih oblasti života (koji su dostupni i besplatni za sve mlade ljude). Područja u kojima ICM pružaju informacije uobičajeno su: obrazovanje (formalno i neformalno), profesionalna orijentacija i zapošljavanje, prava mladih i pogodnosti (npr. stipendije, krediti, popusti, besplatne usluge i sl.), slobodno vrijeme, sportske i kulturne aktivnosti, praktična pitanja iz svakodnevnog života, evropske i međunarodne mogućnosti za mlade te praznici i putovanja.

U pogledu informisanosti svih građana, uključujući i mlade, Vlada TK i gradske/općinske uprave pružaju pravovremene informacije koje su dostupne na službenim stranicama Vlade TK te gradskih/općinskih uprava te putem gradskih/općinskih Vijeća mladih.

3.6.5. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti aktivnog građanstva, mobilnosti, slobodnog vremena i informisanja

Potreba za unapređenjem infrastrukture u oblasti sporta i kulture u TK prepoznata je u strateškom dokumentu "Strategiji razvoja TK 2016. – 2020. godine", a što se primarno reflektira u definisanom trećem strateškom cilju – SC3: *Poboljšati kvalitetu života, sigurnost i socijalnu*

[40] Evropska povelja o informisanju mladih usvojena je u Batislavi (Slovačka) u novembru 2004. godine na petnaestoj Generalnoj skupštini Evropske agencije za informisanje i savjetovanje mladih (ERYICA – *European Youth Information and Counselling Agency*) www.eryica.org/ ERYICA, kao dio svoje osnovne misije smatra obuku info radnika i na taj način uspostavljanje nivoa kvaliteta usluga u području informisanja mladih. U tom smislu, ERYICA uspostavlja bazu obučenih i certifikovanih trenera radi uspostavljanja standarda kvaliteta u informisanju mladih. Yintro – Trening o osnovama informisanja mladih je novi trening priručnik koji sadrži četiri bazične oblasti znanja i vještina koje su potrebne info radnicima koji su početnici u ovom polju rada. SHERYICA je internet platforma namijenjena info radnicima. Omogućava prostor za što efikasniju i lakšu razmjenu informacija među in fo radnicima širom Evrope. Vodič za osnivanje Info centara – projekat realizovan u saradnji sa Savjetom Evrope. Sadrži osnovne upute o osnivanju Info centra, smjernice i principe, praktične informacije, kontakte, mreže.

uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom, te prioritetnom cilju – PC 3.1: *Poticati i razvijati sportsko-kulturne aktivnosti.*

Prema Izvještajima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu unapređenja javne infrastrukture u oblasti sporta i kulture planirani su sljedeći projekti:

- Izgradnja Sportske dvorane u Kladnju, Kalesiji, Brijesnici, Teočaku, Sapni i Čeliću (u toku realizacija);
- Izgradnja sportske sale OŠ "Hamdija Kreševljakovic" Gradačac (u toku realizacija);
- Završetak Privrednokulturno-sportskog centra "Bazen" Gračanica (u toku realizacija);

Tabela 3. 29. Izazovi potrebe u oblasti aktivnog građanstva, mobilnosti, slobodnog vremena i informisanja

Izazovi	**Potrebe**
Nizak stepen aktivnog građanstva mladih (dominira poimanje građanstva temeljenog na dužnosti, a ne odgovornog/angažiranog građanstva)	• Osigurati kvalitetan sistem informisanja, savjetovanja i edukacije mladih s ciljem njihovog osnaživanja za aktivno učešće u lokalnoj zajednici
Neodovoljno iskorišten potencijal volonterskog rada	• Omogućiti mladima objedinjene informacije o organizatorima volontiranja, volonterskim programima i volonterskim aktivnostima/prilikama
Nedovoljna podrška akademskoj mobilnosti mladih	• Oblikovanje i implementacija mjera podrške akademskoj mobilnosti mladih
Dominantan hedonistički stil provođenja slobodnog vremena među mladima	• Razvoj infrastrukture za sport i rekreaciju mladih • Unapređenje kvaliteta rada sa djecom i mladima te masovno uključivanje djece i mladih u sport i rekreaciju • Osnaživanje kapaciteta OCD za razvoj i pružanje rekreativnih sadržaja mladima (npr. edukacija za rad s mladima, posebno s mladima iz ranjivih skupina, pisanje projekata, fundraising, umrežavanje, saradnju i dr.) • Podrška ustanovama/udruženjima/projektima iz oblasti kulture i sporta • Potaknuti mlade na preduzetništvo kroz kreativnost i kulturno stvaralaštvo • Ustupiti na besplatno korištenje kulturnim i kreativnim potrebama mladih prostore javne infrastrukture za kulturne namjene • Finansiranje kulturne produkcije i kreativnog stvaralaštva mladih

4. ANALIZA POTREBA, PROBLEMA I STAVOVA MLADIH U TUZLANSKOM KANTONU

4.1. Uzorak i prikupljanje podataka

Kako bi se prikupili podaci o potrebama, problemima i stavovima mladih na području Tuzlanskog kantona, u periodu od avgusta do oktobra 2019. godine, sprovedeno je eksplorativno istraživanje među populacijom mladih ljudi, starosne dobi od 15 do 30 godina. Cilj eksplorativnog istraživanja je da omogući jasnije razumijevanje istraživanja, odnosno da pomogne u preciznijem definisanju problema i određivanju relevantnih pravaca djelovanja. Istraživanje je sprovedeno putem online ankete, čije osnovne prednosti temeljeno na Ang (2014), Malhotra et al. (2010) i Saunders et al. (2007) se ogledaju u širokoj geografskoj pokrivenosti, velikom obuhvatu, anonimnosti ispitanika, brzini implementacije, izbjegavanju društveno poželjnih odgovora i racionaliziranju troškova. Kao nedostatke online istraživanja, literatura prepoznaje nešto nižu stopu odgovora, manji broj odgovora na otvorena pitanja anketnog upitnika, te mogućnost kontrole reprezentativnosti uzorka. Iako svjesni i prednosti i nedostataka prilikom izbora metode istraživanja, istraživači moraju biti spremni na „trade off“ između prednosti i ograničenja svakog tipa istraživanja (Cooke i Buckley, 2008). Kako bi se prevazišle manjkavosti i što više iskoristile prednosti online anketiranja, sprovedeno je neprobabilističko uzorkovanje sa prigodnim uzorkom (engl. *convenience sampling*). Anketa je distribuirana online putem društvenih mreža (Facebook) kao i preko e-mailing liste članova radne grupe imenovane od strane Ministarstva za kulturu, sport i mlade TK te učesnika radionica čime je primijenjena snow ball tehnika uzorkovanja. Putem Facebook-a anketa je distribuirana korištenjem plaćenih oglasa čiji je obuhvat dosegao 93.200 mladih ljudi sa područja TK. Ključni parametri za ovakvo postavljanje i distribuiranje ankete su bili: mladi ljudi starosne dobi 15 – 30 godina i područje TK. Različite forme e-maila kao i Internet istraživanja, predstavljaju jedno od najčešćih formi prigodnog uzorka čija je najveća prednost brzo lociranje i dostupnost željenih ispitanika – mladih ljudi Tuzlanskog kantona. Na ovaj način omogućena je generalizacija rezultata sprovedenog istraživanja za populaciju mladih TK.

Sprovedeno istraživanje je rezultiralo sa finalnim uzorkom od 1.560 ispitanika sa područja cijelog Tuzlanskog kantona. Frekvencija ispitanika po općinama je prikazana u Tabeli *Učešće ispitanika po gradovima i općinama TK*, a očekivano najveća zastupljenost u uzorku dolazi iz Grada Tuzle (31,3%). Procentualno učešće ispitanika po gradovima i općinama u anketi je proporcionalno broju mladih u gradovima/općinama Tuzlanskog kantona prema podacima popisa stanovništva iz 2013. godine.

Tabela 4. 1. Učešće ispitanika po općinama i gradovima TK

Grad/općina	Mladi (15-34)[41]		Uzorak	
	N	%	Frekvencija	%
Banovići	6.917	5,4	74	4,7
Čelić	2.911	2,3	94	6,0
Doboj Istok	2.871	2,2	32	2,1
Gračanica	13.039	10,2	172	11,0
Gradačac	11.016	8,6	110	7,1
Kalesija	10.289	8,0	42	2,7
Kladanj	3.703	2,9	46	2,9
Lukavac	12.231	9,5	112	7,2
Sapna	3.572	2,8	24	1,5
Srebrenik	11.660	9,1	100	6,4
Teočak	2.260	1,8	30	1,9
Tuzla	30.162	23,5	488	31,3
Živinice	17.778	13,8	236	15,1
TK	128.409	100	1560	100

U uzorku dominiraju osobe ženskog spola u odnosu na muškarce sa učešćem od 67,6% naprema 32,4%, respektivno. Kada je u pitanju dobna skupina mladih, u uzorku su najviše zastupljeni mladi starosne dobi od 15 do 19 godina (44,5%), zatim od 20 do 24 godine (34%) dok mladi starosne dobi od 25 do 30 godina starosti obuhvataju nešto više od 1/5 uzorka (21,5%) što je prikazano na Grafikonu *Dobna skupina mladih*. Prosječna starosna dob mladih ispitanika na nivou cijelog uzorka je 20,5 godina.

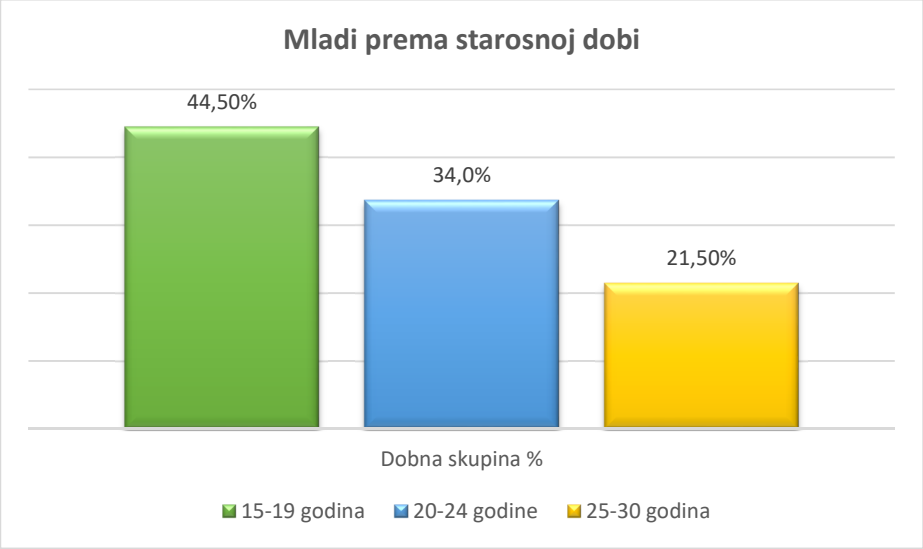

Slika 4. 1. Mladi prema starosnoj dobi

Najveći broj mladih, čak njih 83,7% živi sa roditeljima, dok samo 7,8% njih živi u vlastitom smještaju. Njihove porodice su većinom četveročlane (39,7%) i troočlane (23,5%) a unutar njih

[41] FZS, Popis stanovništva iz 2013.

najčešće su zaposleni jedan (41,5%) ili dva člana domaćinstva (34,9%). Posmatrajući zaposlenost mladih u uzorku, prije svega potrebno je podsjetiti da uzorak obuhvata mlade starosne dobi 15 – 30 godina, te da je dio mladih trenutno uključen u formalno obrazovanje (osnovno, srednje, visoko). Za potrebe ovog istraživanja, pod nezaposlenim mladim su se posmatrali svi oni koji trenutno ne rade, bez obzira na razloge, a koji analogno prethodno navedenom mogu biti učenici, studenti i sl. Dakle, nezaposlenost mladih navedena u Tabeli *Socio-demografski pokazatelji mladih osoba obuhvaćenih istraživanjem* ne predstavlja stopu nezaposlenosti po ILO definiciji (engl. *International Labour Organization*) već se odnosi na mlade starosne dobi 15 – 30 godina obuhvaćene ovim uzorkom.

Naredna tabela daje pregled izabranih socio-demografskih karakteristika posmatranog uzorka.

Tabela 4. 2. Socio-demografski pokazatelji mladih osoba obuhvaćenih istraživanjem

Stambeni status	**%**		**Zaposlenost članova domaćinstva**	**%**
Sa roditeljima	83,7		Niti jedan član domaćinstva	13,8
U vlastitom stanu/kući	7,8		Jedan član	41,5
Kao podstanar	5,9		Dva člana	34,9
U đačkom/studentskom domu	2,6		Tri člana	8,2
Ukupno	100		Četiri člana	1,5
			Ukupno	100
Područje življenja	**%**			
Ruralno	47,9		**Zaposlenost mladih**	**%**
Urbano	52,1		Zaposleni	16,2
Ukupno	100		Nezaposleni	83,8
			Ukupno	100
Veličina domaćinstva	**%**			
Jedan član	1,9		**Bračni status**	**%**
Dva člana	10,1		Sam/a	66,8
Tri člana	23,5		Ne želim da odgovorim	13,6
Četiri člana	39,7		U bračnoj zajednici	11,7
Pet članova	16,1		U partnerskoj zajednici	7,9
Šest i više članova	8,7		Ukupno	100
Ukupno	100			

Kako bi se detaljnije ispitale i objasnile veze među navedenim socio-ekonomskim pokazateljima, urađena je kros-tabelarna analiza koja ukazuje na naredno:

- Posmatrajući zaposlenost i dobne skupine, 64,3% zaposlenih pripada starosnoj skupini mladih od 25 do 30 godina.
- 88,5% mladih koji nisu zaposleni, živi sa roditeljima.
- 71,1% mladih koji su nezaposleni su sami (nisu u bračnoj ili partnerskoj zajednici).

Posmatrajući strukturu porodice ispitanika, 37,1% domaćinstava mladih koji su obuhvaćeni uzorkom navode da nemaju djecu kao članove domaćinstva, dok 53,6% domaćinstava ima jedno ili dvoje djece (24,5% i 29,1% respektivno). Manji broj mladih dolazi iz porodica koje broje troje djece (7,2%) dok samo 2,2% mladih u okviru domaćinstva ima četiri i više djece. Posmatrajući broj penzionisanih članova u domaćinstvima, 21,9% mladih posmatranog uzorka

dolazi iz domaćinstava koja imaju jednog penzionisanog člana, 3,7% domaćinstava imaju po dva penzionisana člana a nekolicina njih ima tri ili četiri penzionisana člana (sumarno 1%). Najveći broj ispitanika u okviru svog domaćinstva nema penzionisane članove (73,3%). Veličina i struktura članova porodice posebno dobijaju na značaju kada se uporede sa ukupnim prihodima domaćinstava iz kojih mladi dolaze. Prihodi domaćinstava čiji su mladi ispitanici članovi se najčešće kreću u rasponu od 501KM – 1.000KM (29,6%) a zatim 1.001 KM – 1.500 KM (22,3%). Sa iznosima manjim od 500KM raspolaže čak 14,4% domaćinstava. Graf *Ukupni prihodi domaćinstva* daje pregled mjesečnih prihoda po prihodovnim razredima.

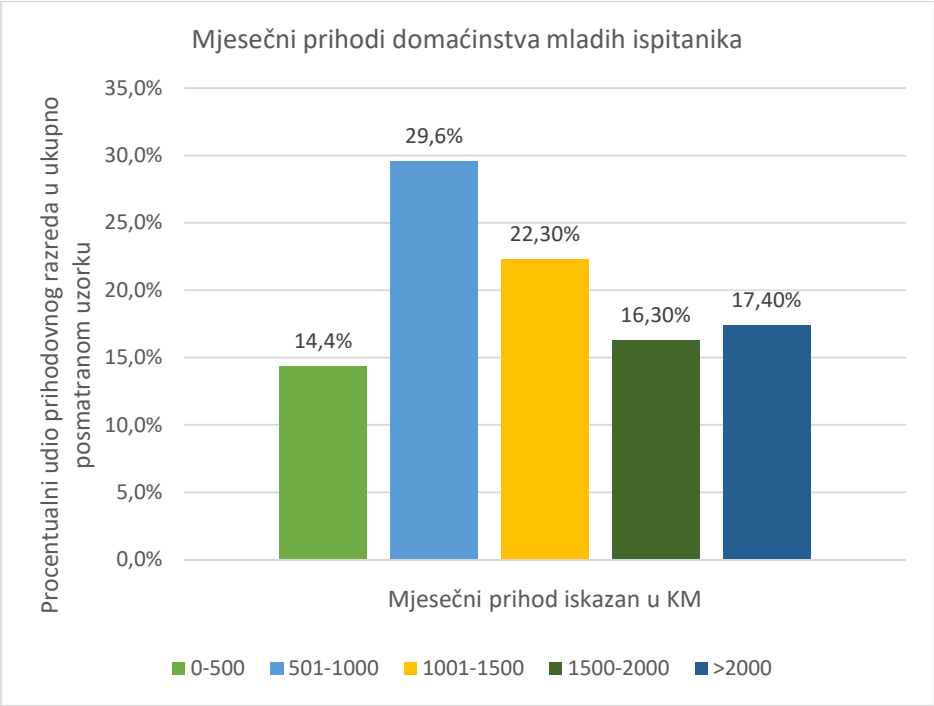

Slika 4. 2. Ukupni prihodi domaćinstva

Iako bi bilo za očekivati da brojnije porodice imaju veće prihode, rezultati istraživanja ukazuju na suprotno. Kao što tabela *Veličina porodice i ukupni prihodi* pokazuje, i one porodice koje imaju veći broj članova i dalje se najčešće kreću u prihodovnom rangu od 1.000 KM do 1.500KM ili do 2.000KM.

Tabela 4. 3. Veličina porodice i ukupni prihodi

Veličina porodice	**Ukupni prihodi iskazani u KM**					
	<500	501-1000	1001-1500	1501-2000	>2000	Ukupno
1 član	46,7%	33,3%	6,7%	0,0%	13,3%	100%
2 člana	22,8%	38,0%	11,4%	17,7%	10,1%	100%
3 člana	15,9%	34,6%	21,4%	13,7%	14,3%	100%
4 člana	10,0%	27,7%	26,4%	17,4%	18,6%	100%
5 članova	13,6%	28,0%	22,4%	18,4%	17,6%	100%
6 članova	14,7%	19,1%	22,1%	16,2%	27,9%	100%

Kod 91,5% ispitanika socijalnu pomoć ne prima niti jedan član domaćinstva, dok među korisnicima socijalne pomoći se najčešće nalazi jedan (6,3%) ili dva (1,4%) člana domaćinstva iz kojeg dolaze mladi ljudi. Ipak, ovo istraživanje je pokazalo da porodice mladih koji su uzeli učešće u istraživanju nekada broje i po tri, četiri ili pet članova koji su korisnici socijalne pomoći (0,8%) što zapravo implicira da se radi o cijelim porodicama koje su primaoci ovog vida pomoći.

Mlade osobe sa invaliditetom su uzele učešće u ukupnom uzorku sa 3,9%, a važno je spomenuti i da od ukupnog broja ispitanika njih 11,7% u domaćinstvu ima jednu osobu sa invaliditetom a 1,7% živi u istom domaćinstvu sa dvije osobe sa invaliditetom.

U obrazovnoj strukturi ispitanika dominiraju mlade osobe koje imaju status učenika/studenta (70,4%) dok 29,6% ispitanika trenutno ne pohađa određeni nivo formalnog obrazovanja. Detaljan prikaz obrazovne strukture ispitanika je prikazan prema dva kriterija:

a) za učenike/studente koji su dio formalnog sistema obrazovanja i

b) za ispitanike koji su van formalnog sistema obrazovanja.

Među prvom skupinom su najviše zastupljeni studenti dodiplomskog studija (39,4%) i učenici srednjih škola (32,5%), dok se među drugom skupinom kao najveći završeni stepen obrazovanja navodi četverogodišnja srednja škola. (38,8%) i dodiplomski studij, bakaleurat (35,3%).

Tabela 4. 4. Obrazovna struktura ispitanika

a) Učenici/studenti unutar formalnog obrazovnog sistema	**%**
Osnovna škola	23,5
Srednja škola	32,5
Dodiplomski studij	39,4
Postdiplomski studij/master studij	4,0
Doktorski studij	0,6
Ukupno	100
b) Ispitanici van formalnog obrazovnog sistema	**%**
Osnovna škola	3,0
Trogodišnja stručna škola	7,8
Četverogodišnja srednja škola	38,8
Viša škola	3,4
Bakaleurat (dodiplomski)	35,4
Master	9,9
Doktorat	1,7
Ukupno	**100**

4.2. Analiza rezultata istraživanja

U nastavku su predstavljeni rezultati istraživanja koji se odnose na probleme sa kojima se mladi suočavaju u zajednici u kojoj žive, diskriminaciju, isključenost i njihove uzroke te potrebe mladih. Takođe, ovaj dio daje pregled nalaza istraživanja koji se odnose na probleme i potrebe osoba sa invaliditetom. Najveći dio analize je predstavljen kroz pojedine tematske oblasti koje tretiraju probleme, potrebe i stavove mladih a odnose se na: (1) obrazovanje (2) zapošljavanje i preduzetništvo (3) zdravstvenu zaštitu (4) socijalnu zaštitu (5) aktivizam mladih (6) mobilnost (7) informisanje i (8) slobodno vrijeme.

4.2.1. Problemi mladih

Zakon o mladima FBiH predviđa izradu strategije prema mladima (Član 4 stav 7 i Član 11 stav 2) koja se definira, usvaja i provodi na temelju istraživanja o potrebama i problemima mladih. Iako su potrebe, problemi i stavovi mladih detaljno ispitani kroz ključne oblasti, sprovedeno istraživanje je kroz dizajn anketnog upitnika dodatno predvidjelo i akcentiralo probleme i potrebe mladih.

Top 3 problema koje mladi TK identifikuju kroz sprovedeno istraživanje su: zagađenje okoliša (79,6% mladih), uticaj politike na život (71,9% mladih) i troškovi života (70,8% mladih)!

U cilju identifikacije najvećih problema sa kojima se suočavaju mladi TK, ispitanicima je kroz anketni upitnik ponuđeno pitanje dihotomnog tipa (da/ne) sa potencijalnom listom problema prepoznatih kroz analizu sekundarnih podataka. Pored izbora problema sa navedene liste, kroz pitanje otvorenog tipa ispitanici su mogli navesti sve ostale probleme koje smatraju bitnim a koji eventualno nisu navedeni na listi. Od ukupno 26 stavki koje se odnose na opis problema, 16 problema u svojim zajednicama je prepoznalo više od pola mladih. Samo 10 (od 26) problema na nivou zajednice u kojoj živi je identificiralo manje od 50% mladih ali treba napomenuti da su čak i ti problemi nominovani od strane minimalno 35,1% mladih. Drugim riječima, najmanje trećina mladih ljudi posmatranog uzorka ukazuje na svaki od navedenih 26 problema (Tabela *Problemi mladih u zajednici*).

Najveći broj mladih, njih 79,6% identifikuje problem zagađenja okoliša. Prema rezultatima ankete, zagađenje okoliša je daleko ispred problema koji se odnose čak i na egzistencijalna pitanja poput mogućnosti zapošljavanja, ambijenta za pokretanje vlastitog biznisa, mogućnosti za zdravstvenu i socijalnu zaštitu ili sigurnosti, prava manjina i slično. Poređenja radi, prema EU strategiji za mlade za period 2019-2027, jedan od 11 ciljeva politika EU prema mladima fokus stavlja na izgradnju društva u kojem svi mladi treba da budu aktivno uključeni, educirani i sposobni da doprinose zaštiti okoliša jer održivi način života prema politikama EU više nije izbor nego obaveza.

Uticaj politike na život, troškovi života i korupcija su također identifikovani kao problemi među izuzetno visokom stopom mladih (71,9%, 70,8%, 70,5% respektivno). Više od dvije trećine mladih (68,7%) kao problem unutar svoje zajednice prepoznaje i lošu putnu infrastrukturu, nepoštivanje zakona, ekonomsku situaciju, mogućnosti za zapošljavanje, efikasnosti lokalne uprave (60,4%-68,7% mladih). Interesantno je primjetiti da su mladi potpuno svjesni potrebe za kulturnim sadržajima te čak 60% njih ovo navodi kao problem. Komparacije radi, kultura kao problem je prepoznata na sličan način kao i mogućnosti zapošljavanja (60,6%) ili efikasnost lokalne uprave (60,4%), što dodatno potvrđuje ulogu i značaj institucija kulture u životu mladih ljudi. Zbrinjavanje otpada te (ne)postojanje jednakih prava za sve su također visokorangirani problem.

Kriminal (57,2%), zabavni sadržaji (57,1%), ambijent za pokretanje vlastitog biznisa (52,9%) te javna rasvjeta (50,6%) su dodatni problemi koje prepoznaje više od polovine mladih.

Kada je riječ o obrazovanju, u poređenju sa ostalim stavkama, najmanji procenat mladih je identificirao problem u mogućnostima za obrazovanje a nešto više od pola ispitanika (50,9%) ne vidi problem u ovoj stavci. Kao mnogo veći problemi od obrazovanja izdvojili su se problemi poput: javne rasvjete (50,6%), komunalnih usluga (48,1%), javnog prevoza (42,8%), kanalizacije (41,4%), vodovoda (40,5). Značajan broj mladih problem vidi i u mogućnostima koje imaju na raspolaganju po pitanju zdravstvene (44,5%) i socijalne zaštite (42,1%). Veliki broj mladih TK upućuje i na problem koji se odnosi na sportske sadržaje (46%).

Prema nalazima istraživanja sigurnost u lokalnoj zajednici kao problem prepoznaje 40,5% mladih a 37,9% mladih se okviru svoje zajednice suočava i sa problemima koji se odnose na prava manjina.

Tabela 4. 5. Problemi mladih u zajednici

#	Problemi mladih u zajednici	Odgovori ispitanika			Ukupno
		Da	Ne	Bez odgovora	
1.	Zagađenje okoliša	79.6	13.2	7.2	100
2.	Uticaj politike na život	71.9	14.7	13.3	100
3.	Troškovi života	70.8	17.2	12.1	100
4.	Korupcija	70.5	14.5	15.0	100
5.	Putevi	68.7	22.8	8.5	100
6.	Poštivanje zakona	66.7	20.9	12.4	100
7.	Ekonomska situacija	65.3	21.7	13.1	100
8.	Mogućnost za zapošljavanje	60.6	23.5	15.9	100
9.	Efikasnost lokalne uprave	60.4	20,6	19.0	100
10.	Kulturni sadržaji	60.0	29.4	10.6	100
11.	Zbrinjavanje otpada	59.1	27.2	13.7	100
12.	Postojanje jednakih prava za sve	58.6	28.5	12.9	100
13.	Kriminal	57.2	27.2	15.6	100
14.	Zabavni sadržaji	57.1	32.4	10.5	100
15.	Ambijent za pokretanje vlastitog biznisa	52.9	24.4	22.7	100
16.	Javna rasvjeta	50.6	39.6	9.7	100
17.	Komunalne usluge	48.1	39.0	12.9	100
18.	Sportski sadržaji	46.0	41.7	12.3	100
19.	Mogućnost za zdravstvenu zaštitu	44.5	38.5	17.1	100
20.	Javni prevoz	42.8	45.5	11.7	100
21.	Mogućnost za socijalnu zaštitu	42.1	33.1	24.9	100
22.	Kanalizacija	41.4	46.7	11.9	100
23.	Sigurnost	40.5	48.2	11.3	100
24.	Vodovod	40.5	46.8	12.7	100
25.	Prava manjina	37.9	33.3	28.7	100
26.	Mogućnost za obrazovanje	35.1	50.9	14.0	100

Generalno, mladi starije dobi (20-24 i 25-30 godina) u većoj mjeri ukazuju na prisustvo problema u različitim područjima pružanja javnih usluga na nivou lokalne zajednice nego mladi

dobi između 15 i 19 godina. Upotrebom Pearsonovog hi-kvadrat testa ustanovljene su statistički značajne razlike sa visokim efektom (Cramer V > 0.3) na naredne probleme među mladima različitih starosnih skupina: mogućnost zapošljavanja, efikasnost lokalne uprave, postojanje jednakih prava za sve, ekonomska situacija, ambijent za pokretanje vlastitog biznisa, korupcija, kriminal, mogućnost za socijalnu zaštitu, mogućnost za zdravstvenu zaštitu i uticaj politike na život (Graf *Problemi mladih prema starosnim skupinama*).

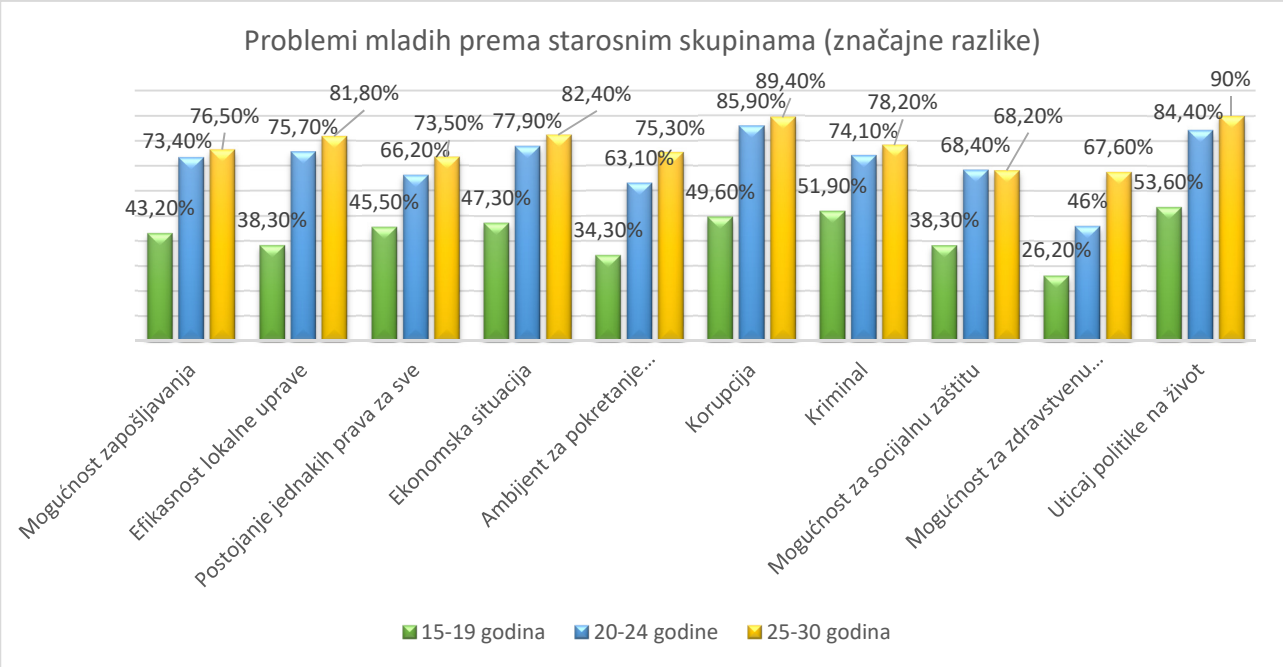

Slika 4. 3. Problemi mladih prema starosnim skupinama

Posmatrajući probleme prema spolnoj strukturi, nalazi istraživanja sugerišu da djevojke u većem broju nego muškarci ocjenjuju navedene probleme te kod ponuđenih problema nisu pronađene značajnije statističke razlike. Ipak treba istaći da veći procenat djevojaka u odnosu na mladiće kao problem prepoznaje sigurnost (hi-kvadrat test signifikantan) ali statistička jačina kauzalnosti je slaba (Cramer V < 0.2). Presjek problema prema spolnoj strukturi pokazuje još i da ispitanici oba spola u gotovo jednakom omjeru kao problem posmatraju ambijent za pokretanje vlastitog biznisa (Ž = 53,2%, M = 52,4%)[42]. Ostali problemi obuhvaćeni ovim setom pitanja ne pokazuju statistički značajne razlike među spolovima što znači da ih i mladići i djevojke jednako nominuju kao probleme.

Kako bi dobili nalaze istraživanja koji ukazuju na specifičnosti problema u urbanim/ruralnim sredinama, rađena je pripadajuća kros-tabulacija i hi-kvadrat test. U nastavku su najznačajniji rezultati analize.

- Javni prevoz kao problem identificira veći broj mladih iz ruralnih u odnosu na urbanu sredinu.

[42] Hi kvadrat (2) = 1,991, Sig. > 0,05

- Korupciju kao problem navodi veći broj mladih iz urbanih sredina (u odnosu na ruralne).
- Kriminal kao problem više prepoznaju mladi urbanih sredina (u odnosu na ruralne).
- Problem sigurnosti navodi veći broj mladih iz urbane sredine (u odnosu na ruralnu).

Problem javne rasvjete navodi gotovo identičan broj mladih u ruralnim (50,5%) i urbanim sredinama (50,7%)[43] a i ostali problemi iz ponuđenog seta pitanja ne pokazuju statistički značajne razlike prema sredini iz koje dolaze mladi već upućuju da se ti problemi mogu posmatrati univerzalno za obje sredine.

Problemi mladih su dodatno predstavljeni prema gradovima/općinama iz kojih mladi dolaze i taj prikaz je dat u Tabeli *Problemi mladih prema općinama/gradovima*.

Kroz narative ispitanika anketnog upitnika, te transkripte učesnika radionica, prethodnih 26 problema je potvrđeno i dodatno elaborirano. U nastavku se nalazi nekoliko citata iz otvorenog anketnog pitanja gdje su mladi trebali navesti probleme koji eventualno nisu spomenuti ili su mogli dodatno iznijeti svoj stav. Prema nekim od odgovora problemi su:

„"Virus" među ljudima koji jede sve mrvice koje su ostale od ljudskosti i komšijske dobronamjernosti. Sve je u nekom haosu". (N.N., TK)
"Sve više pasa lutalica." (N.N., TK)

"Problem nepostojanja pješačkih staza i pješačkih prelaza, problem nesigurnosti đaka na putu do škole." (N.N., TK)

„Niske plate zbog kojih se ne može napredovati kao mladi stanovnik ovog područja i neosiguravanje u firmama čak i nakon 6 mjeseci rada. U Gračanici mladi imaju problem sa mjestima za zabavu za izlazak i organizaciju zabavnih projekata za mlade.
Problemi su sa zagađenosti rijeke Spreče koja sadrži u sebi teške metale i onda kada ta rijeka poplavi dođe u kontakt sa njivama poljoprivrednika koji to povrće, voće i žitarice ne mogu prodati jer kupci ne žele kupiti to iz "Sprečkog polja".

„Voljeli bi da se izgradi sportska dvorana pored srednje škole koja je započeta sa izgradnjom prije par godina i još nije završena jer đaci koji trebaju da imaju tjelesni odgoj imaju ga u lošim uvjetima gdje i po 4 razreda se raspremaju u maloj sobici i kad se ne stignu svi raspremiti kasne na naredne časove." (N.N., TK)

[43] Hi-kvadrat (2) = 4,096, Sig. > 0,05

Tabela 4. 6. Problemi mladih prema gradovima/općinama TK

Problemi	Gradovi/Općine TK												
	Banovići (%)	Čelić (%)	Doboj – Istok (%)	Gračanica (%)	Gradačac (%)	Kalesija (%)	Kladanj (%)	Lukavac (%)	Sapna (%)	Srebrenik (%)	Teočak (%)	Tuzla (%)	Živinice (%)
Mogućnost za zapošljavanje	56,8	63,8	50,0	48,8	56,4	85,7	39,1	71,4	66,7	48,0	60	67,2	58,5
Mogućnost za obrazovanje	32,4	44,7	50,0	31,4	40,0	47,6	34,8	35,7	16,7	34,0	53,3	30,3	38,1
Javni prevoz	45,9	51,1	56,3	34,9	47,3	66,7	39,1	50	41,7	34,0	40	37,7	48,3
Sigurnost	27,0	38,3	68,8	48,8	36,4	57,1	47,8	55,4	16,7	50,0	13,3	59,0	43,2
Efikasnost lokalne uprave	51,4	44,7	75,0	53,5	63,6	81,0	34,8	69,6	66,7	50,0	46,7	72,5	48,3
Zabavni sadržaji	54,1	61,7	68,8	68,8	61,8	81,0	56,5	67,9	58,3	52,0	40,0	54,9	50,8
Kulturni sadržaji	54,1	70,2	75,0	59,3	74,5	81,0	56,5	73,2	75,0	56,0	40,0	54,1	55,1
Sportski sadržaji	32,4	59,6	31,3	33,7	43,6	66,7	43,5	57,1	58,3	50,0	40,0	42,2	49,2
Postojanje jednakih prava za sve	43,2	44,7	37,5	52,3	52,7	71,4	60,9	64,3	75,0	56,0	53,3	64,8	57,6
Ekonomska situacija	62,2	59,6	87,5	53,5	61,8	81,0	52,2	80,4	66,7	50,0	60,0	74,2	56,8
Komunalne usluge	45,9	53,2	56,3	40,7	38,2	66,7	39,1	62,5	33,3	50,0	26,7	50,4	45,8
Putevi	73,0	66,0	75,0	62,8	60,0	71,4	47,8	78,6	66,7	52,0	40,0	78,3	66,1
Vodovod	43,2	46,8	56,3	37,2	49,1	38,1	34,8	53,6	25,0	30,0	20,0	33,2	54,2
Kanalizacija	35,1	53,2	56,3	39,5	47,3	47,6	30,4	51,8	16,7	38,0	26,7	38,5	44,9
Javna rasvjeta	48,6	46,8	68,8	59,3	36,4	57,1	56,5	55,4	75,0	34,0	40,0	54,9	43,2
Zagađenje okoliša	75,7	68,1	87,5	82,6	80,0	81,0	69,6	82,1	58,3	66,0	46,7	86,9	79,7
Ambijent za pokretanje vlastitog biznisa	54,1	40,4	62,5	51,2	43,6	71,4	47,8	58,9	50,0	38,0	40,0	61,9	46,6
Zbrinjavanje otpada	54,1	53,2	56,3	59,3	56,4	66,7	60,9	66,1	41,7	54,0	40,0	61,5	61,0
Korupcija	64,9	38,3	87,5	65,1	78,2	90,5	65,2	80,4	91,7	56,0	60,0	79,1	63,6

Poštivanje zakona	59,5	53,2	75,0	64,0	69,1	81,0	65,2	76,8	66,7	54,0	53,3	74,6	57,6
Kriminal	56,8	25,5	62,5	53,5	56,4	90,5	52,2	67,9	50,0	44,0	26,7	68,0	50,0
Mogućnost za socijalnu zaštitu	37,8	29,8	37,5	38,4	40,0	42,9	30,4	51,8	50,0	42,0	26,7	48,8	37,3
Mogućnost za zdravstvenu zaštitu	56,8	31,9	62,5	46,5	52,7	47,6	34,8	46,4	25,0	32,0	33,3	47,5	40,7
Uticaj politike na život	83,8	42,6	87,5	62,8	83,6	95,2	60,9	82,1	91,7	64,0	53,3	79,1	61,0
Troškovi života	73,0	55,3	75,0	64,0	67,3	90,5	56,5	83,9	83,3	58,0	60,0	77,5	66,9
Prava manjina	35,1	25,5	25,0	38,4	40,0	33,3	26,1	41,1	41,7	34,0	33,3	41,8	39,8

4.2.2. Diskriminacija i isključenost

U najširem smislu, diskriminacijom se smatra svaki čin razlikovanja i nejednakog tretmana jedne osobe ili grupe osoba zbog njihovih ličnih karakteristika koje ih čine drugačijim od ostalih po nekom osnovu. Zajedno sa društvenom nejednakošću i društvenom isključenošću, diskriminacija čini tzv. ukleti trougao svakog društva. Može se posmatrati kroz različite naučne discipline poput psihologije (na nivou pojedinca), ekonomije (npr. tržište rada je mjesto gdje se najčešće sreće diskriminacija u BiH i to po osnovu spola, nacionalne pripadnosti i invaliditeta[44]) ili sociologije (kao rezultat društvenih procesa). U BiH, Zakon o zabrani diskriminacije Članom 2, stavom 1 jasno definiše šta se podrazumijeva pod diskriminacijom[45].

Nalazi istraživanja pokazuju da 38,3% mladih ispitanika se osjetilo diskriminiranim i isključenim u svojoj zajednici, 17,6% je bilo žrtvom psihičkog i fizičkog nasilja u porodici a čak 31,6% mladih je bilo žrtvom vršnjačkog nasilja!

Kako bi se adekvatno odgovorilo i na ovaj društveni problem, anketnim upitnikom kreiranim za potrebe ovog istraživanja, kreiran je i set pitanja koji tretira tematiku diskriminacije, isključenosti i nejednakosti. Pitanja su dihotomnog tipa i za svaku od ponuđenih opcija ispitanici su trebali označiti da/ne odgovor.

Nalazi istraživanja pokazuju da 38,3% mladih ispitanika se osjetilo diskriminiranim i isključenim u svojoj zajednici, dok 51,5% mladih nije bilo a 10,1% mladih nije željelo dati odgovor na ovo pitanje. Daljnji rezultati analize tretiraju razloge diskriminacije i isključenosti među skupinom mladih ispitanika koji su u prethodnom pitanju potvrdno odgovorili na diskriminaciju i isključenost.

Kao najčešće razloge diskriminacije i isključenosti, mladi navode životni stil te društveni i materijalni status (Tabela *Uzroci diskriminacije i isključenosti mladih*). Stavke koje su odraz materijalnog statusa su praćene sa razlozima diskriminacije koji se odnose na političko uvjerenje, izgled i spol. Među 23,1% i 18,1% ispitanika religija i nacionalna pripadnost su uzroci diskriminacije, respektivno. Nivo obrazovanja kao razlog diskriminacije navodi čak 20,7% mladih. Manje od desetine ispitanog uzorka navodi kao uzroke diskriminacije i isključenosti: seksualno opredjeljenje (8%), poteškoće u razvoju i učenju (7%), invaliditet (2%) te rodni identitet (1%).

[44] Preuzeto sa https://www.diskriminacija.ba/%C5%A1ta-je-diskriminacija, zadnji datum pristupa 12. 10. 2019

[45] „Svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditet, starosna dob, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.“

Tabela 4. 7. Uzroci diskriminacije i isključenosti mladih

#	Razlozi diskriminacije i isključenosti	Odgovori ispitanika			Ukupno
		Da	Ne	Bez odgovora	
1.	Životni stil	52,5	34,8	12,7	100
2.	Društveni status	49,9	38,1	12,0	100
3.	Materijalni status	49,8	36,8	13,4	100
4.	Političko uvjerenje	43,2	41,1	15,7	100
5.	Izgled	39,1	47,5	13,4	100
6.	Spol	28,8	58,5	12,7	100
7.	Religija	23,1	64,2	12,7	100
8.	Nivo obrazovanja	20,7	64,2	15,1	100
9.	Nacionalna pripadnost	18,1	68,2	13,7	100
10.	Seksualno opredjeljenje	8,0	72,2	19,8	100
11.	Poteškoće u razvoju i učenju	7,0	77,6	15,4	100
12.	Invaliditet	2,0	81,3	16,7	100
13.	Rodni identitet (npr. transgender, transseksualni)	1,0	74,9	24,1	100

Od ukupnog broja ispitanika, 17,6% je potvrdno odgovorilo da su bili žrtve psihičkog i fizičkog nasilja u porodici a čak 31,6% mladih je bilo žrtvom vršnjačkog nasilja. Među zaposlenima, mobing na radnom mjestu potvrđuje 4,5% mladih ispitanika, 10,4% navodi da nisu bili žrtve mobinga dok 85,1% ispitanika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Kako bi se ispitale razlike u pogledu na problem diskriminacije i isključenosti među tri starosne skupine (15-19, 20-24 i 25-30) rađeno je kros-tabeliranje sa Pearsonovim hi-kvadrat testom. Nalazi ovih testova pokazuju da ispitanici najmlađe starosne skupine značajno više kao uzrok diskriminacije navode izgled, rodni identitet i seksualno opredjeljenje. Dodatno, statistički jaku kauzalnost (Cramer V > 0,3) srećemo između dobnih skupina od 15-19 i 25-30 godina a srednju jačinu veze srećemo u dobnoj skupini od 15-19 i 20-24 godine. Ovo znači da ispitanici starosne dobi od 15-19 godina se češće sreću sa diskriminacijom po osnovu izgleda, rodnog identiteta i seksualnog opredjeljenja u odnosu na ispitanike starije od 20 godina. Religija, nacionalna pripadnost, društveni status, materijalni status, obrazovanje, životni stil i političko uvjerenje su najviše prepoznati kao uzroci diskriminacije među ispitanicima starosne skupine od 25-30 godina, posebno u usporedbi sa ispitanicima najmlađe dobi (15-19 godina).

Isto testiranje je rađeno i za ispitanike koji dolaze iz urbanih i ruralnih sredina a rezultati pokazuju značajne razlike urbanih u odnosu na ruralne sredine za materijalni status, nivo obrazovanja, nacionalnu i religijsku pripadnost. Ovo znači da djevojke i mladići koji žive u urbanim sredinama kao uzrok diskriminacije više navode materijalni status, nivo obrazovanja, nacionalnu i religijsku pripadnost nego njihovi vršnjaci u ruralnim sredinama. Za ostale izvore diskriminacije i isključenosti u ovoj kategoriji (urbano-ruralno) nisu pronađene statistički značajne razlike što znači da se svi mladi u jednakom broju susreću sa ostalim uzrocima diskriminacije navedenim u Tabeli *Uzroci diskriminacije i isključenosti mladih*.

Obzirom da je i ovo pitanje osim ponuđenih odgovora, mladim ljudima dalo mogućnost da navedu i komentarišu izvore diskriminacije, u nastavku navodimo nekoliko narativa.

„Zaposlena sam na određeno vrijeme i ne primam plaću adekvatnu za moju stručnu spremu." (N.N., TK)

"Zato što sam rođen i živim na selu.
Što sam politički neaktivan...
Što imam samo srednju školu.
Nemam sredstva da "poguram" za razgovor za posao u struci..." (N.N., TK)

"Građanin doseljenik/raseljeno lice." (N.N., TK)

"Diskriminacija pri dodjeli opštinskih i kantonalnih stipendija po principu: ako ti je otac preživio u ratu (iako mu je sve oteto i bio je zarobljen), ništa za tebe, bez obzira na 5.0 prosjek u srednjoj školi i 9.3 na fakultetu." (N.N., TK)

"Hidžab i nikab kao prepreka bez obzira na "more" diploma, edukacija, praksi, jezika, elokventnosti, talenta, iskustva itd." (N.N., TK)

„Dijete razvedenih roditelja." (N.N., TK)

4.2.3. Potrebe mladih

Kvalitet života je savremeni koncept koji koriste različite struke poput medicine, psihologije, sociologije, ekonomije, politike itd. Unutar njih, kvalitet života se definiše obično uzimajući u obzir manji broj dimenzija koje su usko vezane za potrebe te struke (Pehlić, 2014). Općenito gledano, kvalitet života predstavlja stepen blagostanja koji je dosegao neki pojedinac ili društvo. Obično se posmatra kroz set faktora koji djeluju na život društva i pojedinaca unutar njega. Ipak treba istaći da je kvalitet života prije svega psihološka kategorija koja ne mora nužno da proizilazi iz zadovoljavanja osnovnih životnih potreba, već se vezuje i za kompletnu psihološku strukturu pojedinca koja interaktivno djeluje sa fizičkim i socijalnim okruženjem u kojem živi (Krizmanić i Kolesarić, 1989). Svaki pojedinac ima brojne i različite izvore zadovoljstva i nezadovoljstva, a kontekst u kojem pojedinac živi može smanjiti ili proširiti raspon mogućih izvora zadovoljstva. Djelovanje objektivnih okolnosti u dobroj mjeri počiva na sistemu vrijednosti i interesima pojedinca (Kvrgić, 2001).

U skladu sa navedenim, kvaliteta života se odnosi na subjektivni osjećaj zadovoljstva kojeg je moguće procijeniti na nekoj skali te objektivne uslove koje dovode do tog zadovoljstva, a koji se mogu empirijski istraživati. Najćešće, indikatorima kvalitete života se smatraju: zdravstveni status, kvalitet obrazovanja, uslovi rada (zaposlenost), kvalitet stanovanja, ishrane, odijevanja i slobodnog vremena, te nivo socijalne sigurnosti i ljudske slobode (Lay, 1991).

Na temelju analize sekundarnih izvora podataka i teoretskih okvira, za potrebe ovog istraživanja kreiran je poseban set pitanja koja ispituju potrebne elemente za kvalitetan život mladih u TK. U okviru pitanja „Ono što je meni potrebno za kvalitetan život“ mladi su trebali da svaku od ponuđenih tvrdnji ocjene na skali od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem) a njihovi odgovori su predstavljeni u narednoj tabeli.

Tabela 4. 8. Potrebe i kvalitet života mladih

#	Tvrdnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Mogućnost da ostvarim svoje ciljeve	4,48	0,023	0,886
2.	Imati ista prava i mogućnosti kao i drugi ljudi	4,48	0,025	0,941
3.	Mogućnost za posao	4,45	0,027	1,029
4.	Mogućnost da putujem	4,41	0,024	0,923
5.	Mogućnost za učenje i sticanje novih iskustava	4,40	0,025	0,941
6.	Mogućnost da dobijem podršku od institucija sistema ako budem imao potrebu (zdravlje, socijalna zaštita, itd)	4,39	0,025	0,971
7.	Osjećaj lične sigurnosti	4,37	0,026	0,974
8.	Pozitivan stav zajednice prema mladima	4,33	0,025	0,948
9.	Osjećaj finansijske sigurnosti	4,33	0,026	0,997
10.	Mogućnost da pokrenem svoj posao	4,27	0,027	12
11.	Osjećaj nezavisnosti	4,22	0,027	1,031
12.	Raznovrsnost društvenih sadržaja (npr. kulturnih, obrazovnih, sportskih, naučnih i slično)]	4,19	0,027	1,032
13.	Ambijent za planiranje porodice	4,19	0,029	1,064
14.	Mogućnost da se čuje moj glas	4,12	0,026	0,991
15.	Mogućnost dobijanja informacija o dešavanjima u zajednici	4,11	0,025	0,928
16.	Umrežavanje sa mladima u TK, državi, regiji i svijetu	4,04	0,027	0,990
17.	Mogućnost za uticaj na odluke vlasti	3,99	0,030	1,135
18.	Osjećaj da pripadam zajednici	3,84	0,027	1,033
19.	Pozitivni primjeri iz okruženja koji me motivišu (npr. Jusuf Nurkić, Larisa Cerić, Amel Tuka)	3,82	0,028	1,031
20.	Osjećaj da sam angažiran/a u zajednici	3,81	0,027	1,030

Ponuđene tvrdnje ispitanici su ocijenili prosječnom ocjenom u rasponu 3,81 (osjećaj da sam angažiran u zajednici) do 4,48 (mogućnost da ostvarim svoje ciljeve i imati ista prava i mogućnosti kao i drugi ljudi). Šesnaest od ukupno ponuđenih dvadeset tvrdnji mladi su ocijenili prosječnom ocjenom većom od 4 (tvrdnje rednog broja od 1 do 16) što ukazuje da su sve potrebe obuhvaćene navedenim tvrdnjama neophodne mladima kako bi imali zadovoljavajuću kvalitetu života. Navedene potrebe se kreću u rasponu od osnovnih, tzv. fizioloških potreba (npr. osjećaj finansijske sigurnosti, mogućnosti za posao,) preko sigurnosnih potreba (npr. osjećaj lične sigurnosti), samopoštovanja (npr. mogućnost da se čuje moj glas) do potreba samooostvarenja (npr. osjećaj nezavisnosti). Najnižom prosječnom ocjenom su rangirane one tvrdnje koje se tiču potreba za pripadnošću (npr. osjećaj pripadnosti zajednici, pozitivni primjeri iz okruženja).

Kako bi se navedene potrebe grupisale prema srodnosti urađena je eksplorativna faktorska analiza (EFA)[46]. Tokom analize, navedene potrebe koje mladi trebaju ispuniti kako bi imali kvalitetan život su grupisane u dva faktora. Prvi faktor obuhvata 16 tvrdnji koje se prema nivou potreba koje zadovoljavaju kod mladih ljudi mogu posmatrati kao osnovne (fiziološke) potrebe[47], sigurnosne potrebe te potrebe za razvojem i rastom. Obzirom da se tvrdnje grupisane u ovom faktoru odnose na temeljne potrebe pojedinca, nazvane su Individualne potrebe („Ja“ potrebe). Ovako grupisanje tvrdnji u jedan faktor ukazuje da mladi ispitanici univerzalno, jednako važnim smatraju osnovne, sigurnosne i potrebe rasta i razvoja.

Drugi faktor je povukao dvije tvrdnje („osjećaj da pripadam zajednici“ i „osjećaj da sam angažiran/a u zajednici“) koje upućuju na potrebe mladih ka pripadnosti zajednici i imenovan je kao Potrebe povezivanja sa zajednicom („Mi“ potrebe)[48]. Testirana je i potvrđena pouzdanost za oba ekstrahovana faktora (Cronbach's α (Individualne potrebe) = 0,966 i Cronbach's α (Potrebe vezivanja sa zajednicom) = 0,797)[49].

Da bi se dublje ispitala priroda odnosa između potreba mladih grupisanih u dva navedena faktora po starosnoj dobi primijenjeni su Kruskal-Wallis H i Mann-Whitney U test. Kruskal-Wallis test je ukazao na postojanje značajnih razlika u načinu na koji mladi različitih starosnih skupina posmatraju dvije izdvojene skupine potreba (Individualne potrebe i Potrebe povezivanja sa zajednicom). Nalazi Mann-Whitney testa sugerišu da mladi iz dobne skupine 15-19 godina u odnosu na mlade dobne skupine 25-30 godina, važnijim percipiraju svoje potrebe povezivanja sa zajednicom, dok mladi dobne skupine 25-30 veći značaj pridaju Individualnim potrebama a koje se tiču osnovnih, sigurnosnih i potreba rasta i razvoja. Slično je pokazano i prilikom upoređivanja mladih dobne skupine 20-24 godina koji takođe u odnosu na mlade dobi 15-19 važnijim percipiraju Individualne potrebe. Međutim, za ove dvije skupine nije uočena značajna razlika u pogledu njihove percepcije Potreba povezivanja sa zajednicom što znači da su za mlade ukupne starosne dobi od 15-24 godine, ove potrebe podjednako važne.

[46] KMO = 0,964, Sig. = 00; Bartlett's test of sphericity 153, Sig. 00; Ukupno objašnjena varijansa 65,5%.
[47] U ovom kontekstu izraz „fiziološki“ se ne posmatra u strogo biološkom smislu već u širem kontekstu zadovoljavanja temeljnih ljudskih potreba za mogućnostima za posao, informacijama o zajednici u kojoj se živi i sl.
[48] Posmatrani kriterij za loading tvrdnje tokom EFA je 0.6. Faktor 1 Individualne („ja“ potrebe) obuhvata tvrdnje: osjećaj finansijske sigurnosti, osjećaj nezavisnosti, mogućnost za učenje i sticanje novih iskustava, mogućnost za posao, mogućnost za uticaj na odluke vlasti, raznovrsnost društvenih sadržaja, ambijent za planiranje porodice, mogućnost da se čuje moj glas, pozitivan stav zajednice prema mladima, mogućnost da putujem, mogućnost da pokrenem svoj posao, mogućnost da dobijem podršku sistema od institucija ako budem imao potrebu, mogućnost dobijanja infomacija o dešavanjima u zajednici, mogućnost da ostvarim svoje ciljeve, imam ista prava i mogućnosti kao i drugi.
Zbog faktor loadinga nižeg od 0,6 tvrdnje: „pozitivni primjeri iz okruženja koji me motivišu“ i „umrežavanje sa mladima u TK, državi, regiji i svijetu“ su odstranjene iz EFA.
[49] Generalno, Cronbach's α (alpha) se računa kako bi se ispitala unutrašnja konzistentnost skale a skala se smatra pouzdanom ako je Cronbach's α <0,7.

4.2.4. Osobe sa invaliditetom

Kao problemi mladih osoba sa invaliditetom u TK izdvajaju: pristupačnost objektima i javnoj infrastrukturi, raspoloživost asistenata te dostupnost i adekvatnost javnog prevoza!

Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije (engl. *World Health Organization),* invaliditet je bilo kakvo ograničenje ili nedostatak sposobnosti za obavljanje neke aktivnosti na način ili u obimu koji se smatra normalnim za ljudsko biće. Odredbom člana 1. stav 2. Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, osobe s invaliditetom su osobe koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu otežati puno i efektivno učešće ovih osoba u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ovako postavljena definicija invaliditeta nije finalna, svevremena i nepromjenljiva kategorija. Percepcija i realnost invalidnosti dobrim dijelom ovisi o infrastrukturi, tehnologiji, pomoći i uslugama koje su dostupne osobama sa invaliditetom u posmatranom društvu, ali i od kulturoloških obilježja pojedinih društava (Lotos, 2015). UN Konvencija je jasna da invaliditet treba posmatrati kao rezultat interakcije između osobe i njenog životnog okruženja te da je definicija invaliditeta koncept koji je u stalnom razvoju. Shodno tome, nacionalna zakonodavstva i osviještenost društva o ovom pitanju zapravo najefektivnije doprinose pozitivnim promjenama koje će osobama sa invaliditetom obezbijediti potpunu inkluziju u svim oblastima.

Podatak o broju osoba sa invaliditetom u BiH nije dostupan. Pretpostavka je da osobe sa invaliditetom čine 15% ukupne populacije svake zemlje (World Health Organization, 2011) te se na osnovu ove kauzalnosti navode podaci o broju osoba sa invaliditetom u BiH koji govore o nekih 569.000 osoba sa invaliditetom. Dodatno, tačni podaci o broju osoba sa invaliditetom ne postoje ni u TK već se na osnovu iste preporuke Svjetske zdravstvene organizacije taj broj procjenjuje na 75.000. Podaci Statističkog biltena socijalne zaštite/skrbi Federalnog zavoda za statistiku FBiH, navode da je u 2014. godini broj osoba sa invaliditetom na području Tuzlanskog kantona koji su koristill usluge centra za socijalni rad iznosio 7.953, od čega je 2.176 maloljetnih i 5.777 punoljetnih osoba sa invaliditetom (Lotos, 2015)

Kao što je već navedeno u poglavlju koje tretira socio-demografske pokazatelje, mlade osobe sa invaliditetom su uzele nisko učešće u istraživanju. Uzimajući u obzir postojeći položaj osoba sa invaliditetom, činjenicu da je jedan od temeljnih principa ove strategije inkluzija, kao i preporuku UN Konvencije da se invaliditet treba posmatrati kao rezultat interakcije između osobe i njenog okruženja, ovako nizak odziv osoba sa invaliditetom je nedovoljan i nezadovoljavajući.

U nastavku je naveden pregled rezultata istraživanja za mlade osobe sa invaliditetom za koje je anketni upitnik sadržavao poseban set pitanja sa 18 tvrdnji koje su se bazirale na njihove probleme i potrebe na TK. Prije svega potrebno je navesti da su učešće u istraživanju uzele samo osobe sa invaliditetom iz sedam gradova/općina TK: Čelić (35,5%), Tuzla (35,5%), Živinice (12,9%), Teočak (6,5%), Kladanj, Lukavac i Srebrenik (po 3,2%).

Slika 4. 4. Spolna struktura osoba sa invaliditetom *Slika 4. 5. Starosna struktura osoba sa invaliditetom*

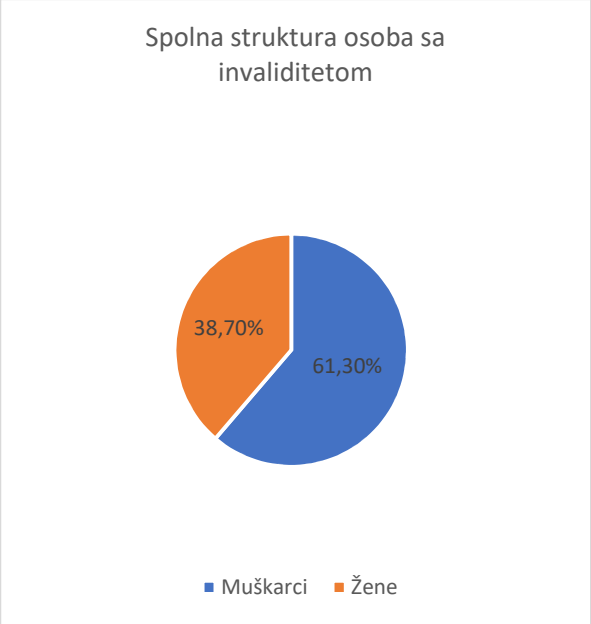

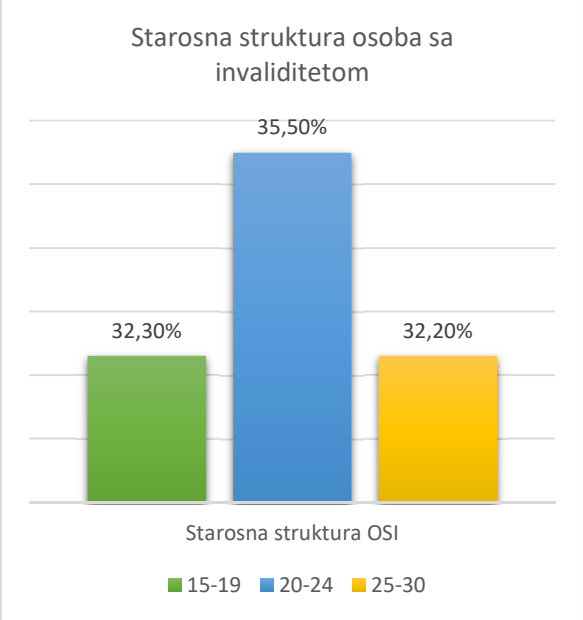

U spolnoj strukturi dominiraju muškarci a prema dobnoj, mladi starosne dobi 20-24 godine. Kao i na nivou cijelog uzorka, i osobe sa invaliditetom u najvećem broju žive sa roditeljima (77,4%), dok 12,9%% njih živi u studentskom/đačkom domu. Najveći broj ispitanika (90,3%) je nezaposleno a 71% ih dolazi iz urbanih područja.

Slika 4. 6. Stambeni status osoba sa invaliditetom *Slika 4. 7. Zaposlenost osoba sa invaliditetom*

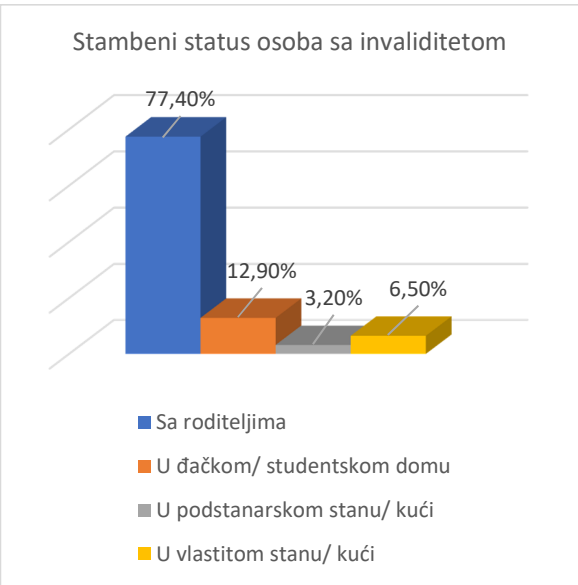

Ispitanici su odgovore na tvrdnje anketnog upitnika davali iskazivanjem neslaganja/slaganja na skali od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem) a prosječne ocjene za navedene tvrdnje se kreću u rasponu od 1,89 do 4,06. Najnižim prosječnim ocjenama su ocijenjene tvrdnje „zdravstveni sistem u TK je prilagođen osobama sa invaliditetom“ te „društveni sistem u TK omogućava samostalan život osobama sa invaliditetom“.

Nalazi ovog dijela istraživanja ukazuju da se kao problemi mladih osoba sa invaliditetom u TK izdvajaju: pristupačnost objektima i javnoj infrastrukturi, raspoloživost asistenata te dostupnost i adekvatnost javnog prevoz.

Zbog veličine uzorka navedeni rezultati za mlade osobe sa invaliditetom u TK su indikativni i ne preporučuje se njihova generalizacija.

Tabela 4. 9. Problemi i potrebe mladih osoba sa invaliditetom

#	Tvrdnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa pristupačnosti objektima i javnoj infrastrukturi.	4,065	0,1922	1,5136
2.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa raspoloživosti asistenata.	4,032	0,1882	1,4818
3.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa dostupnošću i adekvatnošću javnog prevoza.	40	0,1931	1,4958
4.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa raspoloživosti pomagala.	3,806	0,1880	1,4803
5.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom obrazovanju.	3,667	0,1911	1,4806
6.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom tržištu rada.	3,517	0,2017	1,5360
7.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom sportu.	3,370	0,1948	1,4314
8.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su stigmatizirane.	3,222	0,1882	1,3827
9.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su društveno isključene.	3,143	0,1755	1,3133
10.	Sposoban/a sam da radim stvari kao i većina drugih ljudi.	3,129	0,1713	1,3488
11.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom kulturi i umjetnosti.	3,071	0,1763	1,3192
12.	Udruženja osoba sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu adekvatno djeluju u cilju zaštite interesa osoba sa invaliditetom.	3,034	0,1824	1,3887
13.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju pristup zdravstvenim uslugama.	2,500	0,1568	1,2143
14.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su upoznate sa svojim pravima.	2,483	0,1580	1,2029

15.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su ravnopravni članovi zajednice.	2,483	0,1654	1,2599
16.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju podršku zajednice.	2,310	0,1306	0,9948
17.	Obrazovni sistem u Tuzlanskom kantonu je prilagođen osobama sa invaliditetom.	2,233	0,1414	1,0949
18.	Zdravstveni sistem u Tuzlanskom kantonu je prilagođen osobama sa invaliditetom.	1,933	0,1299	162
19.	Društveni sistem u Tuzlanskom kantonu omogućava samostalan život osobama sa invaliditetom.	1,897	0,1271	0,9677

4.2.5. Obrazovanje

Oblast obrazovanja je tretirana kroz ocjenu kvalitete sedam dimenzija: oprema i tehnologija, nastavnici, nastavni sadržaji, poticajno okruženje za razvoj, razvoj talenata, profesionalna orijentacija i inkluzivna pedagogija. Za ocjenu svih sedam dimenzija korištena je skala od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). Pored toga, ispitanicima je na raspolaganju bilo i osam opštih pitanja od kojih se dio njih odgovarao u zavisnosti od toga koji nivo obrazovanja pohađaju. Analiza pitanja kako pojedinačno tako i po oblastima je prikazana u nastavku.

Najveći broj ispitanika je samostalno donio odluku o izboru škole/fakulteta, a prema nalazima istraživanja, najmanju odluku na izbor budućeg usmjerenja učenika/studenata imaju nastavnici.

Tabela 4. 10. Odluka o upisu

Stepen obrazovanja koji ispitanik pohađa	**Na izbor škole/fakulteta uticali su:**							
	Ja (%)		**Porodica (%)**		**Prijatelji (%)**		**Preporuka nastavnika (%)**	
	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
Osnovna škola	63,8	36,2	43,1	56,9	3,1	96,9	6,2	93,8
Srednja škola	81,5	18,5	33,7	66,3	5,1	94,9	9	91
I ciklus studija	89,4	10,6	31,5	68,5	8,3	91,7	3,7	96,3
II ciklus studija	95,5	4,5	22,7	77,3	13,6	86,4	4,5	95,5
III ciklus studija	100	0	0	0	0	0	0	0

Najveći broj ispitanika vjeruje da će po završetku školovanja naći posao u struci u BiH ili inostranstvu (Graf *Odluka o upisu prema mogućnosti zaposlenja*).

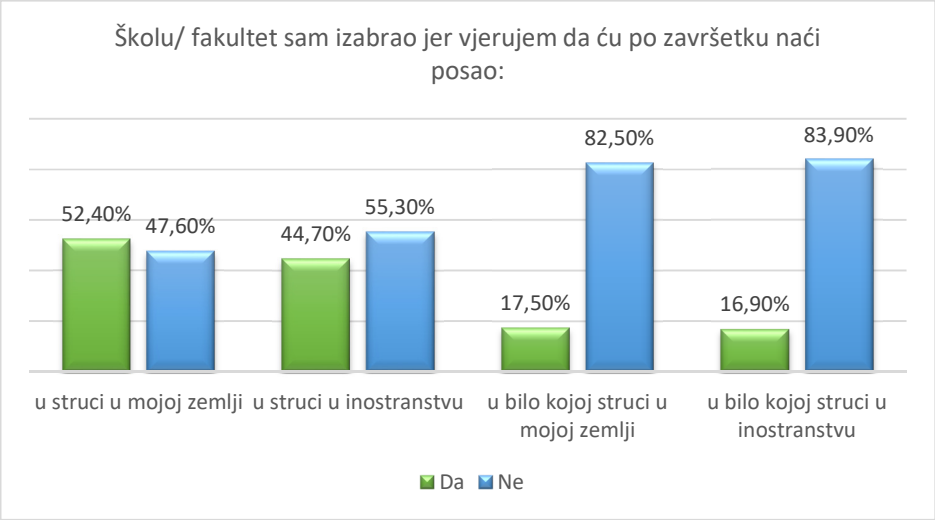

Slika 4. 8. Odluka o upisu prema mogućnosti za zaposlenje

Svaka druga mlada osoba vjeruje da će po završetku školovanja naći posao u struci u BiH!

U uzorku ispitanika koji su dio formalnog sistema obrazovanja, za gotovo 60% ispitanika troškovi školovanja su prihvatljivi pri čemu 35,5% ispitanika ima pristup stipendiranju (34,8% nema pristup stipendijama, 29,7% nije odgovorilo na ovo pitanje).

Slika 4. 9. Finansijski troškovi školovanja

Kako bi se dodatno ispitao odnos između pristupa stipendijama i troškova školovanja, urađena je kros-tabulacija koja pokazuje da ispitanici koji imaju pristup stipendijama značajno prihvatljivijim smatraju finansijske troškove školovanja (hi-kvadrat test, p = 00, Cramer V = 0,199).

Tabela 4. 11. Odnos finansijskih troškova školovanja i pristupačnosti stipendija

Imam ili ću imati pristup stipendiranju	**Finansijski troškovi školovanja su prihvatljivi meni i mojoj porodici**		
	Da (%)	Ne (%)	Bez odgovora (%)
Da	65,6	29,2	5,1
Ne	52,4	37,7	9,9

Najveći broj ispitanika koji su trenutno dio obrazovnog sistema (87,4%) namjerava dalje nastaviti svoje školovanje. Potrebno je istaći da ne postoji značajna razlika u namjeri za nastavak školovanja, posmatrano po različitim socio-demografskim obilježjima što implicira da je namjera za nastavak školovanja univerzalna za sve ispitanike, bilo da se radi o djevojkama ili mladićima, mladima koji dolaze iz ruralnih ili urbanih sredina, mladih pripadnika diskriminiranih i isključenih skupina, te osoba sa invaliditetom.

Tabela 4. 12. Nastavak školovanja prema nivou obrazovanja

Namjeravam nastaviti svoje školovanje	**Da (%)**	**Ne (%)**	**Ukupno (%)**
Osnovna škola	97,7	2,3	100
Srednja škola	87,6	12,4	100
I ciklus studija	81,8	18,2	100
II ciklus studija	81,9	18,1	100
III ciklus studija	66,7	33,3	100

Unapređenje infrastrukturnih uslova u školama/fakultetima je neophodno, posebno u pogledu dostupnosti digitalnih materijala za učenje (e-biblioteka i e-učenje) te ličnih asistenata i opreme prilagođena za mlade s poteškoćama u razvoju!

Posmatrajući dostupnost obrazovne ustanove, škola/fakultet koju ispitanici namjeravaju upisati je dostupna u: TK (42,2%), BiH (27,2%) van BiH (18,1%).

Ispitanici su tvrdnje kojima se provjeravao kvalitet opreme i tehnologije u školama/fakultetima ocijenili prosječnim ocjenama u rasponu od 2,39 do 3,34, pri čemu pet od šest ponuđenih tvrdnji ima prosječnu ocjenu nižu od 3. Detaljan pregled po tvrdnjama naveden je u Tabeli O*prema i tehnologija.*

Tabela 4. 13. Oprema i tehnologija

#	**Tvrdnje „Kvalitet opreme i tehnologije“** *U školi/na fakultetu dostupni su mi:*	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.	Informatička oprema koju mogu koristiti za pristup digitalnim sadržajima/internetu	3,34	0,04	1,29
2.	Računar i drugi uređaji koje mogu koristiti za učenje.	2,97	0,04	1,35
3.	Biblioteka u kojoj mogu naći sve knjige koje mi	2,91	0,03	1,26

	trebaju.			
4.	Infrastruktura i oprema prilagođena za osobe sa invaliditetom.	2,67	0,04	1,37
5.	Digitalni materijali za učenje (e-biblioteka, platforme za e-učenje).	2,51	0,04	1,33
6.	Lični asistent i oprema prilagođena za mlade sa poteškoćama u razvoju.	2,39	0,04	1,35

Upotrebom testova za određivanje signifikantnih razlika (Kruskal Wallis i Mann Whitney) među određenim socio-demografskim obilježjima ispitanika, značajne razlike u načinu ocjene kvaliteta opreme i tehnologije u školama/na fakultetima su utvrđene prema sredini iz koje mladi dolaze. Naime, mladi ruralnih sredina značajno većim ocjenama procjenjuju kvalitet opreme i tehnologije u odnosu na mlade iz urbanih sredina. Mladi koji dolaze iz skupine diskriminiranih i isključenih, značajno niže ocjene daju kvalitetu opreme i tehnologije. Prema stepenu obrazovanja, nalazi rezultata pokazuju da su studenti dodiplomskog studija najmanje zadovoljni kvalitetom opreme i tehnologije koja im je dostupna na fakultetima dok su najviše zadovoljni učenici osnovnih škola. Nakon učenika osnovnih škola rangirani su srednjoškolci pa studenti doktorskih i master studija. Osobe sa invaliditetom kvalitet opreme i tehnologije procjenjuju na sličan način kao i ostali ispitanici i analiza nije pokazala značajne razlike u pogledu na kvalitet između ove dvije skupine.

Procjena nastavnika/profesora u školama/na fakultetima se vršila kroz četiri tvrdnje rangirane od strane ispitanika u intervalu od 2,99 do 3,32. Značajne razlike u skupini nivo obrazovanja su zabilježene između pet posmatranih skupina: osnovna škola, srednja škola, dodiplomski studij, master i doktorski studij. Najniže ocjene u pogledu kvalitete nastavnika su zabilježene za doktorski studij, zatim master i dodiplomski nivo. Učenici osnovnih škola su najvećim ocjenama procijenili kvalitet nastavnika na nivou cijele obrazovne skupine a nakon njih to su učinili srednjoškolci. Učenici/studenti koji dolaze ruralnih sredina su zadovoljniji kvalitetom nastavnika u poređenju sa u učenicima iz urbanih sredina dok osobe sa invaliditetom nisu pokazale značajna odstupanja u ocjenjivanju u odnosu na ostale ispitanike. Ispitanici iz skupine diskriminiranih i isključenih, značajno nižim ocjenama ocjenjuju kvalitet nastavnika u školama/fakultetima u odnosu na ostale ispitanike.

Tabela 4. 14. Nastavnici

#	**Tvrdnje „Nastavnici“** *U školi/na fakultetu nastavnici:*	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.	Podstiču me da slobodno izražavam svoje mišljenje tokom nastave.	3,32	0,03	1,20
2.	Povezuju teoriju i praksu.	3,14	0,03	1,15
3.	Motivišu me jer su dobri uzori.	3,10	0,03	1,17
4.	Prilagođavaju zahtjeve mogućnostima i potencijalima učenika/studenata.	2,99	0,03	1,20

Nastavni sadržaj se procjenjivao sa pet tvrdnji a analiza je pokazala da se prosječna ocjena kretala u rasponu od 2,72 do 3,47. Značajne razlike su pokazane upotrebom testova pa su najniže ocjene kvalitete nastavnog sadržaja dali studenti doktorskog studija, zatim dodiplomci te studenti II ciklusa studija. Veće ocjene su davali učenici srednjih i osnovnih škola. Značajna razlika se pokazala i u ocjenama nastavnog sadržaja koje su dali ispitanici iz ruralnih sredina koji su dali veće ocjene u odnosu na učenike/studente iz urbanih sredina. Dodatno, statistički značajna odstupanja su utvrđena prema kriteriju diskriminacije, jer su ispitanici koji su diskriminirani i isključeni nižim ocjenama procijenili kvalitet nastavnog sadržaja. Gledano po kriteriju za osobe sa invaliditetom, nisu utvrđena statistički značajna odstupanja.

Tabela 4. 15. Nastavni sadržaji

#	**Tvrdnje „Nastavni sadržaj“** *Škola/fakultet:*	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.	U školi/fakultetu postoje vannastavne/praktične aktivnosti u koje se mogu uključiti.	3,47	0,04	1,23
2.	Zadovoljan/a sam znanjem usvojenim tokom školovanja.	3,34	0,03	1,15
3.	Zadovoljan/a sam vještinama stečenim tokom školovanja.	3,26	0,03	1,19
4.	Zadovoljan/a sam sa udžbenicima koje moram koristiti u školi/fakultetu.	2,89	0,03	1,18
5.	Nudi sadržaje/programe koji su savremeni i u skladu sa trendovima.	2,72	0,03	1,18

Dimenzija okruženja poticajnog za razvoj je posmatrana kroz 15 tvrdnji. Tvrdnja „škola/fakultet je okruženje u kojem se svi osjećaju ravnopravno“ je jedina tvrdnja ocijenjena prosječnom ocjenom 2,97 dok je preostalih 14 tvrdnji ocijenjeno u intervalu 3,05 do 3,91. Statistički značajne razlike u ocjenama su utvrđene prema stepenu obrazovanja ispitanika gdje studenti doktorskog, dodiplomskog i master studija daju znatno niže ocjene u odnosu na učenike osnovnih i srednjih škola. Ispitanici koji dolaze iz ruralnih sredina školsko okruženje percipiraju značajno poticajnijim za razvoj u odnosu na ispitanike iz urbanih sredina, dok ispitanici iz diskriminiranih i isključenih skupina značajno nižim ocjenama procjenjuju školsko/univerzitetsko okruženje u odnosu na ostale ispitanike. Kao i kod prethodnih dimenzija, tako i ovdje, ne postoje razlike u načinu ocjenjivanja mladih osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika.

Tabela 4. 16. Okruženje poticajno za razvoj

#	**Tvrdnje „Okruženje poticajno za razvoj“** *Škola/fakultet je okruženje:*	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.	Koje me uči da se borim za sebe.	3,91	0,03	1,11
2.	Koje me uči da budem odgovoran/a prema sebi i okruženju.	3,86	0,03	1,02
3.	Koje me podstiče da poštujem pravo na različitost.	3,69	0,03	1,08
4.	Koje me uči da se borim protiv stereotipa.	3,56	0,04	1,12
5.	Koje me čini boljom osobom.	3,54	0,03	1,11

6.	U kojem se osjećam dobrodošlo.	3,49	0,03	1,10
7.	Koje me uči da kritički promišljam.	3,48	0,03	1,14
8.	U kojem se osjećam sigurno.	3,40	0,04	1,15
9.	Koje me inspiriše.	3,37	0,04	1,22
10.	U kojem mogu biti to što jesam.	3,26	0,04	1,26
11.	U kojima se promovišu i njeguju univerzalne ljudske vrijednosti i ljudska prava.	3,26	0,03	1,14
12.	Opterećen/a sam nastavnim aktivnostima.	3,26	0,04	1,17
13.	Koje je garant za budući uspjeh.	3,07	0,04	1,29
14.	Imam dovoljno slobodnog vremena za sebe.	3,05	0,04	1,22
15.	U kojem se svi osjećaju ravnopravno.	2,97	0,04	1,21

Razvoj talenata je dimenzija sa 6 tvrdnji ocijenjenih u uskom intervalu između 2,93 i 3,24. Najniža prosječna ocjena je zabilježena za tvrdnju „nastavnici/profesori mi daju zadatke koji su usklađeni sa mojim afinitetima i interesima“. Statistički značajne razlike su utvrđene prema nivou obrazovanja, skupini diskriminiranih i isključenih te sredini iz koje studenti dolaze, dok nisu zabilježene značajne razlike u načinu ocjenjivanja osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika. Prema nivou obrazovanja najniže ocjene su davali studenti doktorskog, master i dodiplomskog studija a nešto veće ocjene su dali studenti srednjih i osnovnih škola. Mladići i djevojke iz ruralnih sredina daju nešto veće ocjene u odnosu na ispitanike iz urbanih sredina, dok ispitanici iz skupine diskriminiranih i isključenih nižim ocjenama procjenjuju kvalitet razvoja talenata.

Tabela 4. 17. Razvoj talenata

#	**Tvrdnje „Razvoj talenata“** *U školi/na fakultetu:*	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.	Nastavnici/profesori podržavaju moju maštovitost i kreativnost.	3,19	0,03	1,07
2.	Nastavnici/profesori mi daju zadatke koji su usklađeni sa mojim afinitetima i interesima.	2,93	0,03	1,13
3.	Nastavnici/profesori me usmjeravaju i daju savjete kako da jačam svoje talente/kompetencije.	3,18	0,03	1,12
4.	Nastavnici/profesori me ohrabruju da radim na svojim talentima.	3,18	0,04	1,15
5.	Moji talenti su prepoznati u školi/na fakultetu.	3,02	0,04	1,16
6.	Nastavnici/profesori imaju razumijevanja za učenike/studente koji idu na takmičenja/koji se aktivno/profesionalno bave sportom/umjetnošću/glumom/folklorom i slično.	3,24	0,04	1,24

Tri tvrdnje su korištene za procjenu dimenzije koja se tiče inkluzivne pedagogije. Pregled prosječnih ocjena po tvrdnjama je predstavljen u Tabeli *Inkluzivna pedagogija*. Analiza rezultata ukazuje na statistički značajne razlike u ocjenama ove dimenzije između različitih obrazovnih nivoa. Najveće ocjene su dali učenici osnovnih a najniže studenti doktorskih studija. U intervalu od najvećih ka najnižim ocjenama su rangirani učenici srednjih škola, studenti master studija i

studenti dodiplomskog studija, respektivno. Učenici i studenti iz ruralnih sredina većim ocjenama procjenjuju aspekte inkluzivne pedagogije u odnosu na učenike iz urbanih sredina, a oni ispitanici koji su bili diskriminirani i isključeni daju niže ocjene na sve tvrdnje inkluzivne pedagogije. Ne postoje statistički značajne razlike u rezultatima između osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika.

Tabela 4. 18. Inkluzivna pedagogija

#	**Tvrdnje „Inkluzivna pedagogija“** *U školi/na fakultetu:*	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.	Nastavnici stvaraju raznovrsne prilike za učenje s ciljem aktivnog uključivanja svih učenika/studenata, bez obzira na poteškoće sa kojima se suočavaju i različitosti.	2,98	0,03	1,09
2.	Nastavnici koriste raznovrsne načine za provjeru znanja učenika/studenata.	3,15	0,04	1,18
3.	Nastavnici promovišu različitosti (npr. obilježavanje dana svijesti o autizmu, Down sindromu, i slično).	3,24	0,04	1,26

Dimenzija profesionalne orijentacije je posmatrana kroz dvije tvrdnje koje su namijenjene samo mladima koji pohađaju osnovne i srednje škole. Učenici osnovnih škola su imali tendenciju davanja većih ocjena u odnosu na učenike srednjih škola, a značajne razlike su uočene i kod skupine diskriminiranih u odnosu na ostale učenike. Naime diskriminirani učenici su znatno nižim ocjenama procijenili kvalitetu profesionalne orijentacije. Učenici koji dolaze iz ruralnih sredina veće ocjene pripisuju dimenziji profesionalne orijentacije u odnosu na učenike iz urbanih sredina. Ponovo, nisu pronađene značajne razlike u percepciji profesionalne orijentacije između osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika.

Tabela 4. 19 Profesionalna orientacija

#	**Tvrdnje „Profesionalna orijentacija“** *Samo za OŠ i SŠ.*	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.	Škola mi pomaže da donesem odluku čime se želim baviti u životu.	3,38	0,05	1,25
2.	Škola pozitivno utiče na moju svjesnost o tome čime se želim baviti.	3,41	0,05	1,19

Na osnovu predočenih nalaza, može se utvrditi da za svih sedam navedenih dimenzija:

- Najniže prosječne ocjene daju studenti doktorskih studija a najveće učenici osnovnih škola;
- Značajne razlike u percepciji postoje posmatrano prema skupinama diskriminiranih i isključenih te ostalih ispitanika na način da diskriminirani i isključeni ispitanici znatno nižim ocjenama procjenjuju svih sedam posmatranih dimenzija;
- Učenici i studenti koji dolaze iz urbanih sredina nižim ocjenama procjenjuju svih sedam dimenzija u odnosu na ispitanike iz ruralnih sredina;

- Ne postoje značajne razlike u načinu na koji osobe sa invaliditetom procjenjuju svih sedam dimenzija u odnosu na ostale ispitanike.

4.2.6. Zapošljavanje i preduzetništvo

Problemi, potrebe i stavovi mladih TK se analiziraju i u oblasti zapošljavanja, mjera protiv nezaposlenosti i omladinskog preduzetništva. Kao što je već navedeno u okviru socio-demografskog pregleda rezultata istraživanja, na nivou posmatranog uzorka zaposleno je 16,2% mladih. Najveći procenat mladih je uposlen u privatnom sektoru (65,9%), zatim u javnom (21,4%) i nevladinom (12,7%). Tabela *Odnos zaposlenosti i obrazovanja* daje sintetički prikaz rezultata odnosa zaposlenosti i mladih koji su unutar ili van formalnog sistema obrazovanja.

Tabela 4. 20. Odnos zaposlenosti i obrazovanja

Zaposlenost	Učenik/student (%)	Van formalnog sistema obrazovanja (%)	Ukupno (%)
Zaposlen	23,8	76,2	100
Nezaposlen	79,4	20,6	100

Od ukupnog broja nezaposlenih ispitanika njih 14,7% je registrovano na birou za zapošljavanje dok 3,1% nije. Ostali nezaposleni mladi nisu dali odgovor na ovo pitanje. Naredni graf daje prikaz broja mjeseci (vrijeme) koje mladi provedu na birou za zapošljavanje. Dok se 29,6% nezaposlenih mladih nalazi manje od 6 mjeseci na evidenciji biroa za zapošljavanje, njih 37,4% je na birou preko 2 godine.

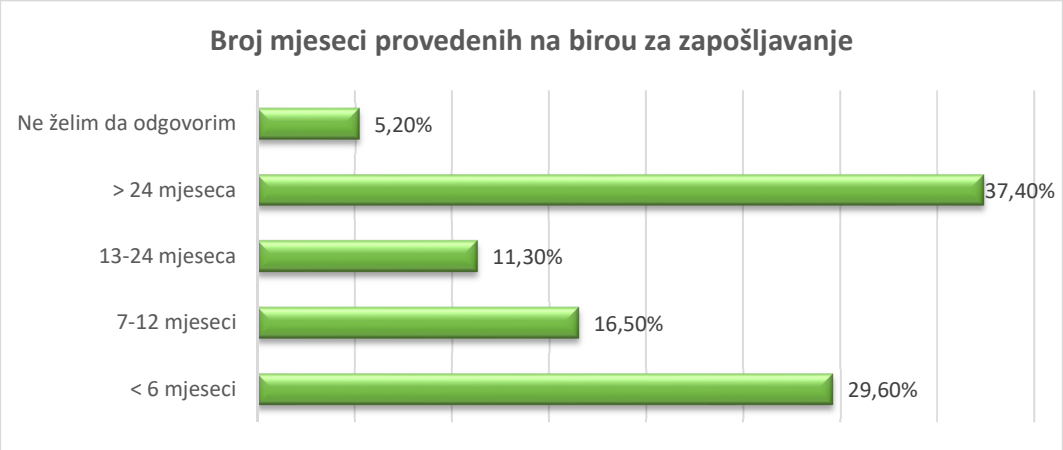

Slika 4. 10. Broj mjeseci koje mladi provode na birou za zapošljavanje

Svaka treća nezaposlena mlada osoba ima status dugoročno nezaposlene osobe – prijavljena na evidenciji duže od 24 mjeseca!

Anketni upitnik kroz tri seta pitanja provjerava generalne stavove mladih o njihovom odnosu ka zapošljavanju, trenutnom radnom mjestu (za zaposlene) te preduzetništvu. U svakoj od tri ponuđene skupine pitanja, ispitanici su birali odgovore koji se kreću u rasponu od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). U nastavku su predstavljeni nalazi istraživanja za ove tri kategorije pitanja.

Tabela 4. 21. Stavovi mladih o zapošljavanju

#	Tvrdnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Svjestan/na sam koliko mi je potrebno obrazovanje za posao.	4,01	0,026	1,019
2.	Za zapošljavanje je potrebno imati vezu.	3,62	0,032	1,216
3.	Volontiranje je važno za dobijanje posla.	3,33	0,029	1,107
4.	Finansijski doprinosim budžetu domaćinstva.	2,83	0,035	1,274
5.	Upoznat/a sam sa finansijskim poticajima za mlade (npr. stambeno pitanje, razvoj biznisa i slično) koje pružaju općine ili kanton.	2,65	0,032	1,158
6.	Očekujem od drugih da mi pomognu da nađem posao.	2,43	0,028	1,056
7.	Prava radnika su zaštićena.	2,27	0,028	1,058
8.	Školovanje me je dobro pripremilo za zaposlenje.	2,22	0,029	1,069
9.	Mogu samostalno riješiti stambeno pitanje.	2,22	0,029	1,069
10	Lako je naći posao u struci.	2,12	0,025	0,973

Posmatrajući vezu između obrazovanja i zaposlenosti, nalazi istraživanja pokazuju da su mladi svjesni značaja obrazovanja u pronalasku posla ali istovremeno, smatraju i da ih završeno obrazovanje (školovanje) nije adekvatno pripremilo za zaposlenje. Dodatno, mladi posmatranog uzorka ne vjeruju da je lako naći posao u struci, odnosno onoj oblasti za koju su se prethodno školovali.

Mladi iskazuju relativno visok nivo spremnosti za prekvalifikaciju i dokvalifikaciju koja će im osigurati zaposlenje!

Od ukupnog broja zaposlenih, njih 9,5% nije prijavljeno na obavezno osiguranje od strane poslodavca. Zaposleni mladi navode da su redovno plaćeni ali i da su spremni promijeniti posao ili se prekvalifikovati/dokvalifikovati, kada se za to ukaže prilika. Prema nalazima ovog istraživanja mladi imaju negativnu percepciju omjera uloženog i dobijenog za posao koji obave. Dodatno, smatraju i da na poslovima na kojima trenutno rade nemaju dovoljno prilika za napredovanje. Tabela *Stavovi zaposlenih mladih o poslu* daje pregled stavova ispitanika o njihovom trenutnom poslu.

Tabela 4. 22. Stavovi zaposlenih mladih o poslu

#	Tvrdnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Moj poslodavac mi redovno isplaćuje plaću.	4,30	0,058	0,903
2.	Ukoliko mi se ukaže prilika, spreman/a sam promijeniti posao.	4,16	0,064	19

3.	Moj poslodavac redovno uplaćuje doprinose.	4,13	0,068	1,058
4.	Ukoliko mi se pruži prilika za posao, spreman/a sam se prekvalifikovati/ dokvalifikovati.	4,05	0,069	1,077
5.	Želim napredovati na radnom mjestu.	4,03	0,072	1,106
6.	Ukoliko mi se pruži prilika za posao, spreman/a sam promijeniti mjesto boravka.	3,79	0,078	1,219
7.	Strah me je da u budućnosti zbog svoje ekonomske situacije neću moći zasnovati porodicu.	3,44	0,120	1,248
8.	Moje radno mjesto ispunjava moja očekivanja.	3,16	0,077	1,199
9.	Pružaju mi se prilike da napredujem na radnom mjestu.	2,99	0,086	1,336
10	Naknada koju dobijam je adekvatna uloženom trudu.	2,85	0,082	1,274

Mladima se sviđa ideja o pokretanju vlastitog biznisa!

Među zaposlenim mladima, njih 2,4% se nalazi u kategoriji samozaposlenih odnosno vode vlastiti biznis. Nalazi istraživanja pokazuju da se mladima ideja o pokretanju vlastitog biznisa sviđa te da su spremni na pokretanje istog kako bi se se zaposlili. Ipak, hrabrost, znanje, posjedovanje vlastitih sredstva i podrška okruženja za pokretanje biznisa su faktori koji su nešto niže rangirani prema nalazima ovog istraživanja. Kao najniže rangirana tvrdnja (ona sa kojom se mladi ispitanici apsolutno ne slažu) se izdvojila jednostavnost procedura za pokretanje biznisa, što implicira da su procedure prema mišljenju mladih ispitanika zapravo kompleksne.

Tabela 4. 23. Stavovi mladih o preduzetništvu

#	Tvrdnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Radije bih pokrenuo/la vlastiti biznis nego bio nezaposlen/a.	4,13	0,025	0,937
2.	Sviđa mi se ideja o pokretanju vlastitog biznisa.	4,05	0,025	0,944
3.	Zainteresovan/a sam za pokretanje vlastitog biznisa.	3,86	0,028	1,041
4.	Hrabar/a sam da započnem biznis.	3,49	0,029	1,071
5.	Obrazovanje me podstiče da razmišljam o pokretanju biznisa.	3,48	0,031	1,160
6.	Spreman/a sam uložiti vlastita sredstva za pokretanje biznisa.	3,47	0,028	1,017
7.	Posjedujem vještine i znanje za pokretanje biznisa.	3,41	0,028	1,034
8.	Mogu računati na podršku ljudi iz mog bližeg okruženja ukoliko se odlučim na pokretanje biznisa.	3,39	0,031	1,166
9.	Novac je glavni motivator za pokretanje vlastitog	3,37	0,031	1,176

	biznisa.			
10.	Radije bih pokrenuo/la biznis u drugoj zemlji.	3,04	0,033	1,225
11.	Radije bih bio svoj šef/ica nego imao siguran posao kod drugog poslodavca	3,02	0,031	1,187
12.	Mogu se ostvariti jedino ako imam vlastiti biznis.	2,68	0,030	1,102
13.	Dostupna je preduzetnička infrastruktura (npr. poslovni prostori, hubovi, i slično).	2,64	0,029	16
14.	Dostupni su grantovi za mlade preduzetnike.	2,63	0,030	0,987
15.	Dostupne su savjetodavne usluge za mlade preduzetnike.	2,60	0.030	13
16.	Dostupni su povoljni bankarski krediti za mlade preduzetnike.	2,38	0,027	0,934
17.	Imam sredstva za pokretanje biznisa.	2,16	0,029	1,025
18.	Procedure za pokretanje vlastitog biznisa su jednostavne.	1,85	0,022	0,822

Kompleksne procedure za pokretanje vlastitog biznisa te nedostatak sistemske podrške mladim poduzetnicima obeshrabruje mlade da pokrenu vlastiti biznis!

Uporedba stavova mladih ispitanika o zapošljavanju, trenutnom poslu i preduzetništvu ukazuje na određene razlike u stavovima prema dobnim skupinama ispitanika. Upotrebom Kruskal Wallis testa među navedenim grupama utvrđene su statistički značajne razlike u stavovima mladih prema preduzetništvu posmatrano prema svim dobnim skupinama. Mann Whitney test je pokazao da mladi starosne dobi 15-19 godina imaju pozitivniji stav ka preduzetništvu u odnosu na mlade starosnih skupina 20-24 i 25-30 godina, ali i da mladi starosne dobi 20-24 godine imaju isti takav stav u odnosu na mlade iz skupine 25-30 godina. Nalazi komparacije dobnih skupina, pokazuju na razliku u stavu o zapošljavanju gdje mladi dobne skupine 15-19 godina, imaju tendenciju davanja većih ocjena navedenim tvrdnjama u odnosu na mlade druge dvije skupine. Rezultati testova nisu pokazali statistički značajne razlike u pogledu stavova o zapošljavanju među tri dobne skupine, kao ni razlike u stavovima zaposlenih mladih o poslu između dobne skupine 20-24 i 25-30 godina.

Tabela 4. 24. Stavovi mladih o zapošljavanju, trenutnom poslu i preduzetništvu prema dobnim skupinama

Kompoziti: stavovi mladih[50]	**Dobna skupina 15-19**			**Dobna skupina 20-24**			**Dobna skupina 25-30**		
	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Stav mladih o zapošljavanju	2,92	0,026	0,526	2,785	0,020	0,419	2,731	0,027	0,460

[50] Kako bi se uradila komparacija stavova mladih o zapošljavanju, trenutnom poslu i preduzetništvu kreirani su kompoziti sa tvrdnjama iz svake grupe pitanja: Stav mladih o zapošljavanju, Stav zaposlenih mladih o poslu i Stav mladih o preduzetništvu.

Stav zaposlenih mladih o poslu	4,20	0,183	0,447	3,810	0,057	0,363	3,656	0.104	0,705
Stav mladih o preduzetništvu	3,23	0,023	0,580	3,093	0,022	0,517	34	0,030	0,0555

Nalazi istraživanja su pokazali da učenici i studenti u poređenju sa mladima koji se trenutno ne obrazuju, iskazuju pozitivnije stavove o zapošljavanju i preduzetništvu (Kruskal Wallis testom utvrđene statistički značajne razlike; $p < 0,05$). Rezultati testova su utvrdili i statistički značajne razlike u stavovima prema preduzetništvu između zaposlenih i nezaposlenih pri čemu nezaposleni većom prosječnom ocjenom ocjenjuju stav o preduzetništvu a statistički testovi pokazuju i da imaju pozitivniju percepciju preduzetništva u odnosu na zaposlene.

4.2.7. Zdravstvena zaštita

Prema nalazima istraživanja koji se tiču oblasti zdravstvene zaštite, 37,3% mladih tokom zadnjih 12 mjeseci nije koristilo usluge kontrolnog ili sistematskog zdravstvenog pregleda dok 57,2% jeste (bez odgovora 5,5% ispitanika). Značajane razlike u odgovorima nisu primjećene prema dobnoj strukturi ali jesu prema spolu, zaposlenosti i sredini iz koje ispitanici dolaze. Upotrebom hi-kvadrat testa pokazalo se da mladi iz urbanih sredina, zaposleni i ženski ispitanici su u većem broju koristili usluge zdravstvene zaštite na ovaj način (sistematski ili kontrolni pregled).

Svaka treća mlada osoba nije koristila usluge kontrolnog ili sistematskog zdravstvenog pregleda u posljednjih 12 mjeseci!

Najveći broj mladih ispitanika smatra da ima idealnu tjelesnu težinu (61,3%), dok 20% ispitanika smatra da ima prekomjernu tjelesnu težinu. Da su pretili ili pothranjeni, vjeruje 3,7% i 4,4% mladih, respektivno.

Na skali od 1 do 5 pri čemu 1 znači apsolutno se ne slažem a 5 apsolutno se slažem, mladi su ocjenjivali tri naredne tvrdnje: Redovno posjećujem stomatologa (M = 3,4, SE = 0,032, SD = 1,242), Redovno posjećujem ginekologa (M = 2,53, SE = 0,042, SD = 1,225) i Moje zdravstveno stanje je dobro (M = 3,96, SE = 0,032 SD = 1,031)[51].

Značajan broj mladih je pozitivno odgovorio na pitanje o konzumiranju alkohola, nargile i cigareta (Graf *Konzumacija psihoaktivnih supstanci*). Posmatrano po dobnim skupinama, psihoaktivne supstance (alkohol, cigarete, lake droge) se najviše koriste među starijim dobnim skupinama i to 25-30 i 20-24 godine (respektivno), sa izuzetkom nargile i teških droga. Nalazi istraživanja pokazuju da su najčešći korisnici nargile mladi starosne dobi 20-24 godine a kod teških droga mladi starosne dobi 25-30 i 15-19 godina.

[51] M (Mean) – Srednja vrijednost; SE (Standard Error) – Standardna greška; SD (Standard Deviation) – Standardna devijacija

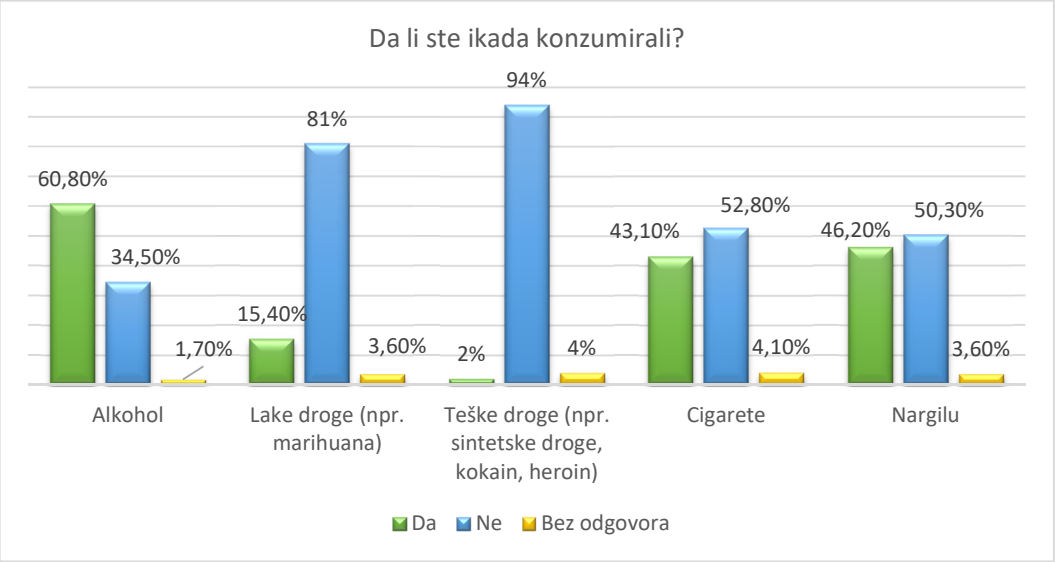

Slika 4. 11. Konzumacija psihoaktivnih supstanci

Svaka druga mlada osoba konzumirala je alkohol, cigarete i nargilu!

Kako bi se ispitala veza između korištenja psihoaktivnih tvari i potencijalnih oblika diskriminacije, urađena je analiza hi-kvadrat testom koji je potvrdio postojanje statistički značajnih razlika (p = 00) kod mladih koji su se osjetili diskriminirano i isključeno ili bili žrtve nekog od oblika nasilja (u porodici, među vršnjacima, na radnom mjestu) u odnosu na mlade koji nisu bili diskriminirani, isključeni ili žrtve nasilja. Nalazi istraživanja sugerišu da diskriminacija, isključenost i nasilje (porodično, vršnjačko, na radnom mjestu) vode ka većoj konzumaciji psihoaktivnih supstanci (Tabela *Odnos diskriminacije, isključenosti i upotrebe psihoaktivnih supstanci*). Statistički značajne razlike nisu pronađene u relaciji koja tretira odnos upotrebe nargile i teških droga sa diskriminacijom, isključenosti ili nasiljem.

Tabela 4. 25. Odnos diskriminacije, isključenosti i upotrebe psihoaktivnih supstanci[52]

Kriteriji uporedbe		Alkohol (%)		Cigarete (%)		Lake droge (%)	
		Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
Diskriminiranost i isključenost u zajednici	Da	74,2	23,4	51,2	45,8	19,1	78,3
	Ne	50,5	43,5	36,8	59,5	12,7	84,1
Žrtva porodičnog nasilja	Da	79,6	19	63,5	35	24,8	74,5
	Ne	56,6	38,4	38,8	57	12,8	83,5
Žrtva vršnjačkog nasilja	Da	71,3	26,6	53,7	44,7	23,4	75,8
	Ne	56,1	38,5	39,3	56,5	11,8	84,2
Žrtva mobinga	Da	94,3	5,7	74,3	25,7	28,6	71,4
	Ne	77,8	21	60,5	39,5	23,5	76,5

[52] U cilju jasnije preglednosti rezultata, u tabeli nisu navedeni % za ispitanike koji nisu željeli dati odgovore na navedena pitanja.

Oblast zdravstvene zaštite je dalje analizirana kroz nekoliko dimenzija: dostupnost i raspoloživost usluga zdravstvene zaštite, funkcionalnost zdravstvene zaštite, informiranost ispitanika, prevencija i mentalno zdravlje. U nastavku se daje ukupni pregled za svaku tvrdnju po pripadajućim varijablama a nakon toga se prezentiraju statistički značajane razlike po onim socio-demografskim obilježjima koji odgovaraju cilju ove studije. Prve dvije dimenzije (dostupnost i raspoloživost usluga zdravstvene zaštite te funkcionalnost zdravstvene zaštite) ispituju mišljenje ispitanika o kvalitetu njima dostupne zdravstvene zaštite. Druge dvije dimenzije (informiranost i prevencija) ispituju stavove mladih o zdravlju, dok zadnja dimenzija daje pregled stavova ispitanika o njihovom mentalnom zdravlju. Najniže prosječne vrijednosti su zabilježene u tvrdnjama koje se tiču zadovoljstva ispitanika kvalitetom zdravstvene zaštite.

Tabela 4. 26. Dimenzije zdravstvene zaštite

1. Dostupnost i raspoloživost usluga zdravstvene zaštite	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.1. U slučaju potrebe, mogu platiti zdravstvenu uslugu koju trebam.	3,27	0,029	1,101
1.2. U slučaju potrebe, mogu dobiti lijek koji mi treba.	3,03	0,031	1,175
1.3. Ukoliko imam potrebu, lako je doći do zdravstvene usluge.	2,99	0,031	1,179
1.4. Zdravstvena zaštita je dostupna svima.	2,78	0,031	1,202
1.5. Budžetski novac koji se prikuplja kroz doprinose za zdravstvo troši se adekvatno	2,19	0,029	1,046
2. Funkcionalnost zdravstvene zaštite	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
2.1. U slučaju potrebe, preferiram privatnu zdravstvenu uslugu u odnosu na javnu zdravstvenu uslugu.	3,53	0,030	1,131
2.2. Vjerujem zdravstvenom sistemu.	2,43	0,029	1,113
2.3. Postoji dovoljno doktora i medicinskog osoblja.	2,38	0,030	1,154
2.4. Zdravstveni sistem je funkcionalan.	2,30	0,029	1,084
2.5. Zdravstvene ustanove su dobro opremljene medicinskom opremom i dijagnostikom.	2,19	0,027	1,024
3. Informisanost	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
3.1. Upoznat/a sam sa činjenicama o štetnosti opijata.	4,34	0,023	0,873
3.2. Upoznat/a sam sa činjenicama o štetnosti pušenja.	4,31	0,022	0,850
3.3. Upoznat/a sam sa činjenicama o štetnosti alkohola.	4,29	0,023	0,867
3.4. Upoznat/a sam o važnosti zdravog načina života.	4,04	0,023	0,880
3.5. Upoznat/a sam kako se zaštiti od spolno-prenosivih bolesti.	4,01	0,026	0,971
3.6. Upoznat/a sam sa činjenicama o sredstvima kontracepcije.	3,95	0,028	1,037
3.7. Upoznat/a sam o važnosti prevencije bolesti.	3,81	0,026	0,969
3.8. Upoznat/a sam sa poremećajima u ishrani i kako ih spriječiti.	3,72	0,028	1,040

3.9. Zdravstveni sistem promovira vrijednosti prevencije zdravlja.	2,76	0,030	1,082
4. Prevencija	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
4.1. O svom zdravlju razgovaram sa roditeljima ili bliskim ljudima.	3,87	0,027	1,02
4.2. Vodim računa o zdravoj ishrani.	3,35	0,026	1
4.3. Imam zdrav životni stil.	3,23	0,025	0,96
4.4. Redovno se bavim sportom i rekreacijom.	3	0,029	1,12
4.5. Držim dijete.	2,36	0,033	1,17
4.6. Nemam problem da vozim motor ili bicikl bez kacige	2,26	0,036	1,25
4.7. Nemam problem voziti automobil bez vezivanja pojasa.	2,02	0,033	1,158
4.8. Nemam problem da se vozim u vozilu sa osobom koja je konzumirala alkohol.	1,63	0,025	0,94
4.9. Nemam problem da se vozim u vozilu sa osobom koja nema vozačku dozvolu.	1,63	0,026	0,98
4.10. Nemam problem da se vozim pod uticajem alkohola i/ili opijata.	1,43	0,022	0,80
5. Mentalno zdravlje	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
5.1. Imam pozitivan stav prema životu.	4,05	0,027	1,045
5.2. Osjećam da vrijedim jednako kao i drugi.	4,04	0,026	0,987
5.3. Osjećam da imam brojne kvalitete.	4,03	0,023	0,869
5.4. U cjelini, zadovoljan/a sam sobom.	3,73	0,027	1,044

Analiza rezultata prema dobnim skupina mladih pokazuje statistički značajne razlike u načinu na koji mladi ocjenjuju dimenzije zdravstvene zaštite. Najmlađi ispitanici (15-19 godina) većim ocjenama procjenjuju dostupnost i funkcionalnost zdravstvene zaštite, dok ispitanici srednje dobne skupine (20-24) bolje ocjenjuju informiranost, prevenciju i mentalno zdravlje (Kruskal Wallis i Mann Whitney test, $p < 0,05$). Također, najmlađi ispitanici većom prosječnom ocjenom procjenjuju dostupnost i funkcionalnost ($p < 0,05$) u odnosu na mlade starosne dobi 25-30 godina a stariji (25-30) bolje ocjenjuju svoje preventivno djelovanje u odnosu na najmlađe ispitanike ($p < 0,05$). Između druge i treće dobne skupine ne postoje značajne razlike u stavovima ka zdravstvenoj zaštiti, a statistički značajna razlika je uočena samo kod dimenzije koja označava dostupnost zdravstvene zaštite gdje ispitanici dobi 20-24 godine daju bolje ocjene dostupnim uslugama. Analiza rezultata je pokazala da ispitanici koji dolaze iz urbanih sredina, većinim ocjenama procjenjuju dostupnost i funkcionalnost raspoložive zdravstvene usluge dok po ostalim dimenzijama nisu pronađene statistički značajne razlike.

Tabela 4. 27. Dimenzije zdravstvene zaštite posmatrane po dobnim skupinama

Kompoziti: Dimenzije zdravstvene zaštite	**Dobna skupina 15-19**			**Dobna skupina 20-24**			**Dobna skupina 25-30**		
	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Dostupnost zdrav. zaštite	3,12	0,04	0,89	2,70	0,037	0,80	2,43	0,04	0,78
Funkcionalnost zdrav. zaštite	2,82	0,03	0,73	2,39	0,025	0,54	2,26	0,03	0,54
Informiranost o zdrav. zaštiti	3,86	0,04	0,78	4	0,03	0,64	3,89	0,04	0,68
Prevencija	3,57	0,03	0,57	3,80	0,02	0,52	3,73	0,03	0,49
Mentalno zdravlje	3,86	0,035	0,89	4,07	0,03	0,68	3,97	0,46	0,85

4.2.8. Socijalna zaštita

Mladi smatraju da je broj zaposlenih u centrima za socijalnu zaštitu nedovoljan te da je sistem socijalne zaštite nefunkcionalan!

Socijalna zaštita je analizirana kroz sedam tvrdnji koje tretiraju područja dostupnosti usluga socijalne zaštite i njihove funkcionalnosti. Prosječne ocjene za sve tvrdnje se kreću u rasponu od 2,02 do 3,47, što implicira da su ispitanici nižim ocjenama procijenili kvalitet ispitanih usluga socijalne zaštite (tabela *Socijalna zaštita*). Prema nalazima istraživanja, na nivou cijelog uzorka isitanici smatraju da socijalna zaštita nije svima dostupna a niska prosječna ocjena od 2,61 sugeriše i da ispitanici smatraju da nije lako doći do socijalne zaštite (u slučaju potrebe). Takođe, ispitanici smatraju da je trenutni broj zaposlenih u centrima za socijalnu zaštitu nedovoljan te da je sistem socijalne zaštite nefunkcionalan.

Tabela 4. 28. Socijalna zaštita

1. Dostupnost i raspoloživost usluga socijalne zaštite	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1.1. Socijalna zaštita je dostupna svima.	2,54	0,028	1,032
1.2. Ukoliko imam potrebu, lako je doći do usluge socijalne zaštite.	2,61	0,029	1,046
1.3. Imao/la sam potrebu tražiti socijalnu zaštitu.	2,02	0,029	1,065
1.4. Postoji dovoljno zaposlenih u centrima za socijalnu zaštitu.	2,59	0,030	1,068
2. Funkcionalnost socijalne zaštite	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
2.1. Znam čime se bavi centar za socijalni rad.	3,47	0,028	1,066
2.2. Sistem socijalne zaštite je funkcionalan.	2,64	0,026	0,938

2.3. U slučaju potrebe, spreman/na sam obratiti najbližem centru za socijalnu zaštitu.	3,47	0,029	1,045

Upotrebom Mann Whitney testa ($p < 0,05$) ustanovljeno je da nižim ocjenama dostupnost i raspoloživost te funkcionalnost usluga zdravstvene zaštite procjenjuju:

- Ispitanici koji su nekada bili diskriminisani ili isključeni u odnosu na one ispitanike koji nisu;
- Ispitanici koji su bili žrtve vršnjačkog nasilja u odnosu na one koji nisu;
- Nezaposleni u odnosu na zaposlene ispitanike;
- Stanovnici urbanih sredina u odnosu na stanovnike ruralnih sredina.

Istim testom je utvrđeno i da ispitanici koji su bili žrtve porodičnog nasilja nižim ocjenama procjenjuju funkcionalnost socijalne zaštite (za dostupnost i raspoloživost usluga ne postoje statistički siginifikantne razlike u ovoj kategoriji ispitanika).

Istraživanje pokazuje i da 19,2% od ukupnog broja mladih primaju pomoć od porodice ili prijatelja iz inozemstva.

Slika 4. 12. Pomoć od porodice/prijatelja iz inozemstva

4.2.9. Aktivizam mladih

Oblast omladinskog aktivizma u okviru ovog istraživanja ispituje stav mladih ka volontiranju, politici, religiji, ekologiji kao i građanskom aktivizmu.
Posmatrano na nivou ukupnog uzorka, više od polovine mladih (56,7%) volontira ili je nekada volontiralo. Posmatrajući učešće mladih u volontiranju prema kriteriju uključenosti u formalni obrazovni sistem, nalazi hi-kvadrat testa ($p = 00$) pokazuju značajne razlike u odnosu prema volontiranju između učenika/studenata i mladih koji su van formalnog obrazovanja gdje učenici/studenti ispoljavaju manju sklonost ka volontiranju.

Svaka druga mlada osoba trenutno je uključena ili ima iskustvo u volonterskom radu!

Statistički značajne razlike u odnosu prema volontiranju su potvrđene i prema spolnoj strukturi te zaposlenosti/nezaposlenosti. Prema nalazima istraživanja, djevojke su više sklone ka volontiranju kao i zaposleni u odnosu na one mlade koji su nezaposleni.

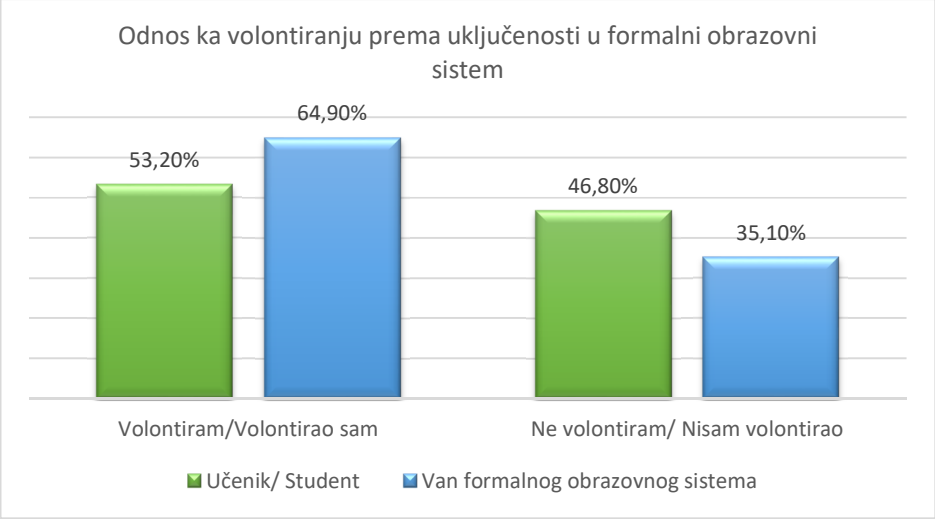

Slika 4. 13. Odnos prema volontiranju prema uključenosti u formalni sistem obrazovanja

Unutar dobnih skupina, nalazi istraživanja pokazuju da najviše volontiraju mladi starosne dobi 25-30 godina. Dakle, statistički značajna razlika (Kruskal Wallis i Mann Whitney test, p = 00) je uočena u odnosu prema volontiranju između najstarije i najmlađe dobne skupine, dok između dobnih skupina 20-24 i 25-30 nisu pokazane značajne razlike prema volonterizmu.

Tabela 4. 29. Volontiranje prema dobnim skupinama

Dobna skupina	Volontiram/volontirao sam	Ne volontiram/nisam volontirao	Ukupno (%)
15 – 19 godina	42,1	57,9	100
20 – 24 godine	66,5	33,5	100
25 – 30 godina	71,2	28,8	100

U okviru anetnog upitnika koji se odnosio na volontiranje, mladima su ponuđena i dva pitanja sa opcijom izbora višestrukog odgovora a u kojima su mladi trebali (a) navesti razloge zbog kojih se odlučuju na volontiranje i (b) navesti razloge zbog kojih ne volontiraju.

Kao razloge za volontiranje, mladi najviše navode razvoj ličnih i socijalnih vještina te osjećaj korisnosti.

Slika 4. 14. Razlozi za volontiranje

Kao najčešći razlozi zbog kojih mladi se ne odlučuju na proces volontiranja, nalazi istraživanja navode odsustvo prilike te činjenicu da mlade niko nije pozvao na volontiranje i da nemaju dovoljno infomacija o mogućnostima za volontiranje.

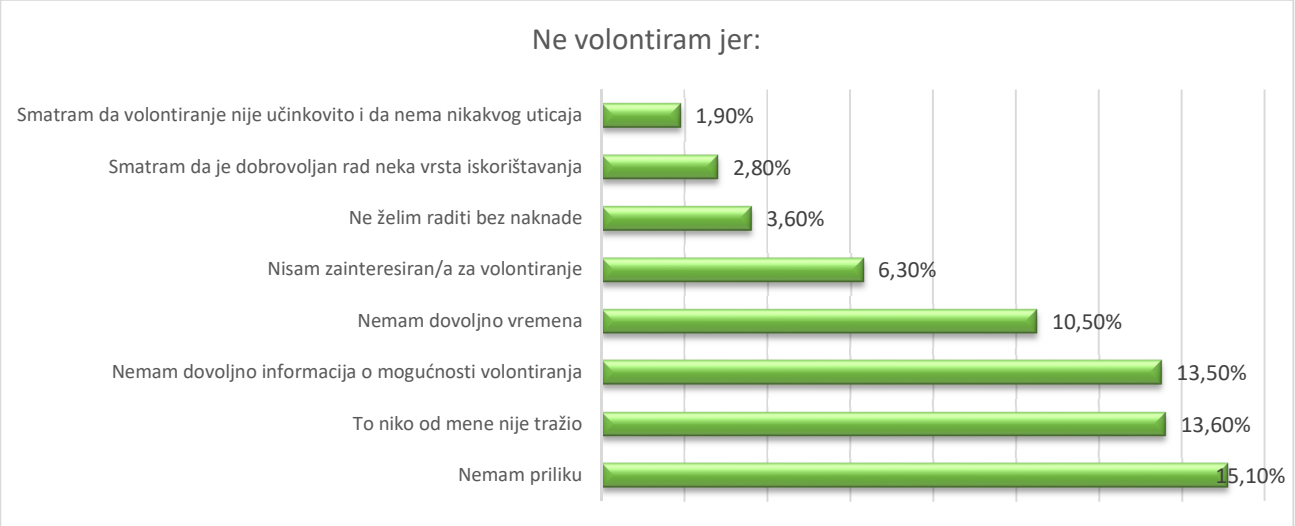

Slika 4. 15. Razlozi zbog kojih mladi ne volontiraju

Od ukupno posmatranog uzorka, 11,9% mladih je potvrdno odgovorilo na pitanje o članstvu u nekoj od političkih partija (85,5% mladih nije član, 2,6% nije dalo odgovor). Posmatrajući dobne skupine, najveći broj mladih koji su članovi političkih partija dolazi iz najstarije dobne skupine (21,8%), zatim iz dobne skupine 20-24 godine (16,3%) a najmanji broj iz najmlađe dobne

skupine (3,7%). Komparacija varijabli koje govore o statusu zaposlenosti/nezaposlenosti mladih i članstva u političkim strankama, ukazuje da su zaposleni mladi u većem broju članovi političkih stranaka u odnosu na nezaposlene mlade (statistički značajna razlika utvrđena upotrebom hi-kvadrat testa, p = 00).

Svaka deseta mlada osoba član je političke stranke, a svaka dvadeseta mlada osoba aktivno je uključena u rad političke stranke!

Tabela 4. 30. Članstvo u političkoj stranci i zaposlenost

Varijabla	Članstvo u političkoj stranci			
	Da (%)	Ne (%)	Ne želim da odgovorim (%)	Ukupno (%)
Zaposlen	23,8	75,4	0,8	100
Nezaposlen	9,6	87,5	2,9	100

Od ukupnog broja mladih koji su članovi političkih stranaka, gotovo polovina njih potvrđuje aktivno učešće u radu stranke čiji su članovi (Graf *Članstvo i aktivnost u stranci*).

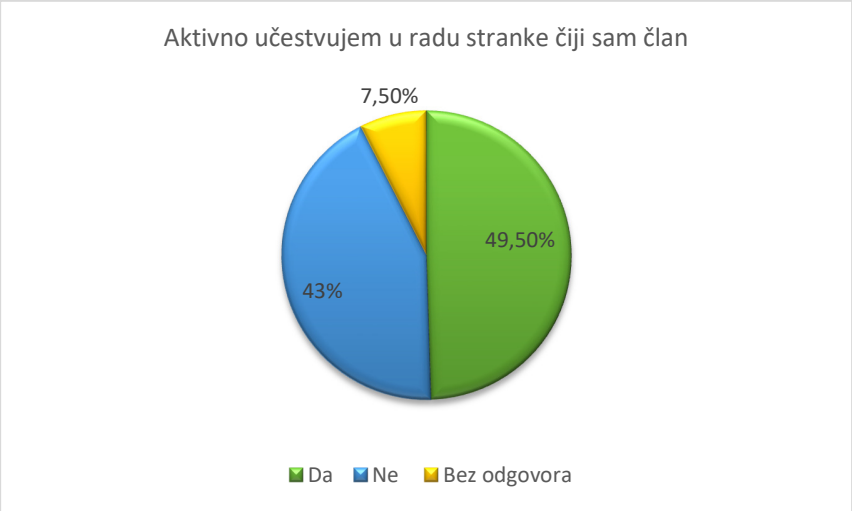

Slika 4. 16. Članstvo i aktivnosti u stranci

Stavovi mladih o politici su dodatno ispitani kroz set tvrdnji čiji odgovori su se kretali u rasponu od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). Nalazi istraživanja sugerišu da mladi nisu zainteresovani za politiku te da je ne doživljavaju pozitivno (tvrdnje broj 7 i 8). Dodatno, mladi vjeruju kako interesi politike nisu usklađeni sa interesima građana.

Tabela 4. 31. Stavovi o politici

Stavovi o politici	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Interesi politike i građana su suprotni.	4	0,028	1,02

2. Politika određuje sva važna kretanja u društvu.	3,75	0,031	1,16
3. Izlazim na izbore.	3,54	0,041	1,49
4. Smatram da kroz članstvo u političkoj partiji mogu unaprijediti svoju poziciju u društvu.	3,02	0,036	1,30
5. Na politiku ne mogu uticati, ona je zadana stvar.	3,01	0,033	1,25
6. Upoznat/a sam sa ideologijom političke partije koju podržavam.	2,95	0,040	1,24
7. Politika me zanima.	2,65	0,034	1,32
8. Politiku doživljavam pozitivno.	2,05	0,029	1,052

Mladi smatraju da su interesi politike i građana suprotni te posljedično iskazuju nepovoljan stav prema politici i nizak interes za politiku!

Znatno su izraženiji stavovi o politici kod ispitanika starijih dobnih skupina gdje su utvrđene i značajne razlike (Mann Withney test, p = 00) među ispitanicima dobne skupine 15-19 godina i preostale dvije skupine (pojedinačno). Dalje, primjenom istih testova je utvrđeno da su muški ispitanici u odnosu na ženske više zainteresovani za politiku, kao i zaposleni u odnosu na nezaposlene.

Kada je u pitanju domen aktivizma koji se tiče vjere i religioznosti, 71,2% mladih je izjavilo da se osjeća vjernikom dok 10,3% nije odgovorilo na ovo pitanje. Na ukupnom uzorku 36,5% mladih je izjavilo da redovno prakticira religiju a na uzorku onih koji su izjavili da se osjećaju vjernicima (71,2%) mladih, njih 51,4% je izjavilo da prakticira religiju. Nisu pronađene značajne razlike prilikom uporedbe socio-demografskih obilježja (spol, dobna skupina, zaposlenost). Stavovi o vjeri su ispitani kroz dvije tvrdnje predočene u nastavku (Tabela *Stavovi o vjeri*).

Tabela 4. 32. Stavovi o vjeri

Stavovi o vjeri	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1. Moje lične vrijednosti su u skladu sa vjerskim principima.	4,02	0,44	1,45
2. Moje ponašanje je u skladu sa vjerskim principima.	3,89	0,42	1,41

Set od šest tvrdnji poslužio je za ispitivanje stavova mladih o ekologiji. Tvrdnje su se ispitivale na skali od 1 do 5 odnosno odgovori su se kretali u rasponu od apsolutno se ne slažem do apsolutno se slažem. Najveća srednja ocjena je zabilježena kod tvrdnje „nastojim da svojim djelovanjem ne zagađujem okolinu i ugrožavam prirodu“ (M = 4,37), dok su 4 tvrdnje koje izražavaju stav mladih prema zagađenosti okruženja i odnosu lokalne zajednice prema okolišu ocijenjene prosječnim ocjenama od 2,24 do 2,86. Detaljniji prikaz ocjene stavova mladih o ekologiji je predočen u Tabeli *Stavovi o ekologiji.*

Tabela 4. 33. Stavovi o ekologiji

Stavovi o ekologiji	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Živim u okruženju u kojem je voda čista.	3,26	0,032	1,23
2. Živim u okruženju u kojem je zrak čist.	2,55	0,035	1,34
3. Živim u okruženju u kojem je zemlja čista.	2,80	0,032	1,24
4. Lokalna zajednica u kojoj živim vodi računa o zaštiti okoline.	2,24	0,028	1,07
5. Poznato mi je da u mojoj zajednici postoje udruženja koja se bave pitanjima zaštite okoline.	2,86	0,033	1,24
6. Nastojim da svojim djelovanjem ne zagađujem okolinu i ugrožavam prirodu.	4,37	0,022	0,84

Mladi su okolinski osviješteni i smatraju da lokalna zajednica u kojoj žive ne vodi dovoljno računa o zaštiti okoline!

Presjek uzorka prema tri dobne skupine pokazuje da kako se krećemo od mlađih ka starijim ispitanicima, prosječna ocjena vrijednosti stava ka ekologiji opada. Ova razlika koja implicira da stariji ispitanici nižim vrijednostima ocjenjuju tvrdnje o ekologiji je dokazana upotrebom Kruskal Wallis i Mann Whitney testa gdje su testovi signifikantni prilikom komparacije između svake dobne skupine ($p < 0,05$). Obzirom da stavovi o ekologiji mogu ovisiti o gradu/općini iz koje ispitanici dolaze, izračunata je prosječna vrijednost stavova o ekologiji za svaki pojedinačni grad/općinu TK. Prosječna ocjena kreće se u rasponu od 2,56 (Lukavac) do 3,55 (Teočak). Dodatno, 3 od 13 gradova/općina TK ima prosječnu ocjenu nižu od 3. Tabela *Stavovi o ekologiji prema gradovima/općinama TK* daje pregled za svaki grad/općinu.

Tabela 4. 34. Stavovi o ekologiji prema gradu/općini življenja

Grad/Općina	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Teočak	3,55	0.25	1,16
Čelić	3,41	0,08	0,72
Gradačac	3,35	0,68	0,67
Sapna	3,33	0,20	0,84
Doboj – Istok	3,30	0,12	0,68
Srebrenik	3,29	0,08	0,84
Kladanj	3,28	0,14	0,84
Kalesija	3,19	0,09	0,55
Banovići	3,11	0,09	0,749
Gračanica	3,07	0,06	0,72
Živinice	2,98	0,46	0,65
Tuzla	2,76	0,03	0,60
Lukavac	2,56	0,07	0,74

Građanski aktivizam kao dio aktivizma mladih se posmatrao kroz skupinu od 12 tvrdnji koje su se trebali ocijeniti na skali od 1 do 5 (apsolutno se ne slažem – apsolutno se slažem). Prosječna ocjena tvrdnji se kreće od 2,52 („vjerujem da će neko drugi riješiti probleme u društvu“) do 4,27 („spreman sam donirati krv“). Osam tvrdnji koje izražavaju spremnost mladih na različite oblike akcije je ocijenjeno prosječnom ocjenom većom od 4.

Mladi su dobri građani odnosno iskazuju visoku spremnost učešća u građanstvu koje se temelji na potrebama zajednice!

Tabela 4. 35. Stavovi o građanskom aktivizmu

Stavovi o građanskom aktivizmu	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Spreman/a sam donirati krv.	4,27	0,09	0,954
Obavijestiti ću organe (inspekciju, policiju, itd) ukoliko su ugrožena moja prava ili sigurnost.	4,23	0,83	0,863
Spreman/a sam prijaviti kriminal.	4,16	0,89	0,936
Spreman/a sam potpisati peticiju.	4,15	0,14	0,988
Spreman/a sam boriti se kako bi svi imali jednaka prava u mojoj sredini.	4,12	0,96	0,917
Učestvujem u humanitarnim akcijama.	4,05	0,09	0,905
Obavijestiti ću organe (inspekciju, policiju, itd) ukoliko su ugrožena prava ili sigurnost drugih ljudi.	4,03	0,80	0,948
Spreman/a sam prijaviti korupciju.	4,01	1	0,985
Spreman/a sam podnijeti ličnu žrtvu (npr. novac, vrijeme, energija) da doprinesem dobrobiti društva.	3,81	1,14	1,036
Spreman/a sam biti donor organa.	3,47	1,14	1,242
Učestvujem na društveno-političkim javnim skupovima.	2,53	0,14	1,139
Vjerujem da će neko drugi riješiti probleme u društvu.	2,52	0,15	1,077

Nalazi analize nisu pokazali statistički značajne razlike u komparaciji socio-demografskih obilježja (spol, dobne skupine, zaposlenost) ispitanika i stavova prema građanskom aktivizmu. Dodatno, nisu utvrđene ni značajne razlike u odnosu osoba sa invaliditetom ka građanskom aktivizmu što implicira da bez obzira na spol, dob, zaposlenost i invaliditet, građanski aktivizam se jednako percipira među ispitanicima. Međutim, statistički značajna razlika (Kruskal Wallis, $p < 0,05$) je uočena između osoba koje su diskirminirane i isključene i osoba koje se nisu osjetile diskriminirano i isključeno. Diskriminirana i isključena skupina snažnije percipira građanski aktivizam u poređenju sa ostalim ispitanicima (daju veće prosječne ocjene na tvrdnje iz prethodne tabele što ukazuje da su u poređenju sa nediskriminiranim spremniji na poduzimanje akcija građanskog aktivizma).

4.2.10. Mobilnost

Nalazi anketnog upitnika pokazuju da u zadnjoj godini dana mobilnost mladih se najviše odvijala na nivou općina/gradova TK, zatim na nivou FBiH a zatim izvan granica BiH. Upotrebom Mann Whitney testa za provjeru mobilnosti među dobnim skupinama uočena je statistički značajna razlika za dobne skupine 15-19 i 25-30 gdje rezultati pokazuju da su ispitanici starije dobne skupine više putovali u inostranstvo tokom zadnjih 12 mjeseci, u odnosu na mlađe ispitanike. Među ostalim dobnim skupinama i prema drugim parametrima pitanja nisu pronađene značajne razlike.

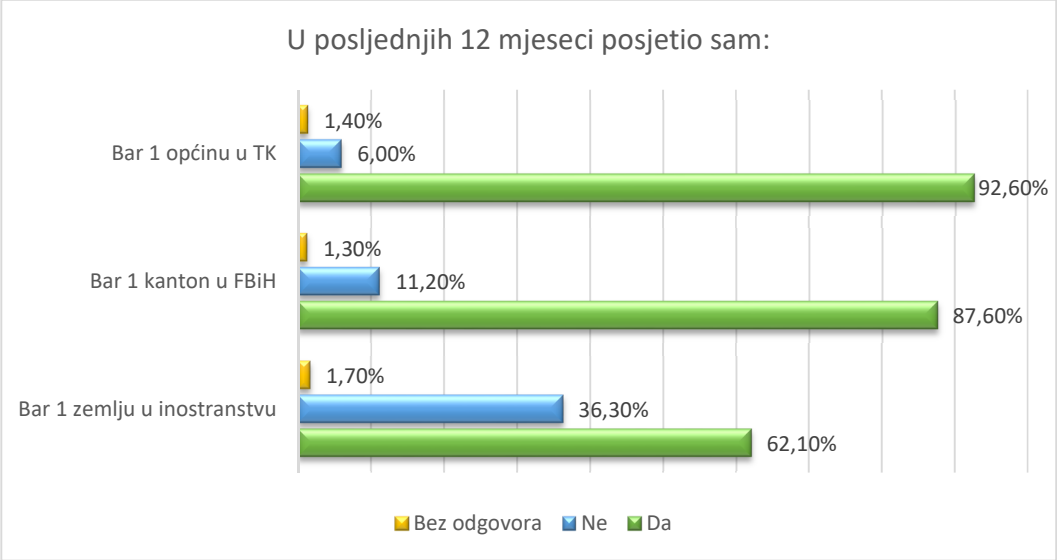

Slika 4. 17. Mobilnost mladih

Kao najčešće motivatore za putovanja u inostranstvo mladi navode odmor, sticanje novih znanja i iskustava, upoznavanje drugih kultura, zabavu i kulturu te posjetu rodbini i prijateljima, dok povremeni posao i školovanje/studiranje predstavlja najslabije motivatore za putovanja mladih ljudi. Motivatori su u anketnom upitniku predstavljeni kroz set od 11 tvrdnji koje su se trebale ocijeniti ocjenom od 1 do 5 (apsolutno se slažem – apsolutno se ne slažem).

Tabela 4. 36. Motivi za mobilnost

#	Motivi za putovanja u inostranstvo (mobilnost)	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Odmor/opuštanje.	4,30	0,02	0,85
2.	Sticanje novih znanja i iskustava.	4,27	0,02	0,87
3.	Upoznavanje drugih kultura	4,23	0,02	0,91
4.	Zabava i kultura.	4,07	0,02	0,96
5.	Posjeta rodbini i prijateljima.	4,06	0,02	1,03
6.	Učenje stranih jezika.	3,91	0,02	1,05
7.	Stalni posao.	3,82	0,03	1,22

8.	Učešće na takmičenjima/nastupima/konferencijama i slično.	3,82	0,03	1,15
9.	Bijeg od svakodnevnice.	3,74	0,03	1,17
10.	Školovanje/studiranje.	3,58	0,03	1,23
11.	Povremeni posao.	3,25	0,03	1,19

Kako bi se procijenile razlike prema određenim socio-demografskim obilježjima koja su značajna za mobilnost, formiran je kompozit Motivacije koji sadrži prethodno navedene motivatore. Značajne razlike u ocjeni motivatora za putovanja su pokazana između skupine koja se osjetila diskriminirano i isključeno te ostalih mladih. Nalazi Mann Whitney testa (p = 00) su pokazali da skupina koja se osjetila diskriminirano i isključeno većim ocjenama ocjenjuje motivatore za putovanja u inostranstvo u odnosu na ostale ispitanike. Razlike u motivaciji za putovanje u inozemstvo su posmatrane još za skupinu osoba sa invaliditetom, tri dobne skupine te mlade koji dolaze iz urbanih/ruralnih sredina i nisu utvrđene statistički značajne razlike.

Mladi nemaju formiran niti pozitivan niti negativan stav prema odlasku u inostranstvo!

Stavovi o mobilnosti su dodatno posmatrani u okviru seta tvrdnji gdje su mladi ispitanici trebali ocijeniti (skala 1-5 sa značenjem apsolutno se ne slažem do apsolutno se slažem) prilike za putovanja te namjeru odlaska/ostanka u BiH. Ovi rezultati ukazuju da mladi trenutne prilike za putovanja u inostranstvo ne smatraju dovoljnim.

Tabela 4. 37. Stavovi o mobilnosti

Stavovi o mobilnosti	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1. Govorim barem jedan strani jezik.	4,26	0,022	0,847
2. Svoju budućnost vidim u inostranstvu.	3,39	0,032	1,195
3. Želim otići iz BiH.	3,19	0,036	1,375
4. Svoju budućnost vidim u BiH.	2,93	0,033	1,242
5. Svoju budućnost vidim u Tuzlanskom kantonu.	2,69	0,031	1,169
6. Ako odem iz BiH, ne želim se više vraćati.	2,69	0,037	1,405
7. Već sam pokrenuo/la aktivnosti u cilju odlaska iz BiH.	2,57	0,036	1,344
8. Mladi imaju dovoljno prilika za putovanja.	2,42	0,029	1,114

Mladi koji su nezaposleni te mladi koji su bili diskriminirani i isključeni iskazuju veću sklonost ka odlasku iz TK i BiH!

Primjenom metode glavnih komponenti[53] prethodnih osam tvrdnji je grupisano u dva faktora od kojih se u nastavku pojašnjava faktor koji smo nazvali „Napuštanje BiH“[54]. Za faktor Napuštanje BiH, srednja vrijednost je M = 3,04 (SE = 0,29; SD = 1,09) te ovi rezultati sugerišu da su stavovi mladih o odlasku/ostanku u BiH podijeljeni i indiferentni[55]. Upotrebom Kruskal Wallis i Mann Whitney testova nisu utvrđene značajne razlike u stavu mladih o napuštanju BiH prema dobnim skupinama, mjestu stanovanja (urbano/ruralno) te između osoba sa invaliditetom i ostalih mladih u uzorku. Ovi testovi su pokazali razlike u kategorijama zaposleni/nezaposleni mladi i diskriminirani i isključeni/nediskriminirani. Mladi koji su nezaposleni te mladi koji su bili diskriminirani i isključeni iskazuju veće ocjene u tvrdnjama koje govore o napuštanju TK i BiH.

4.2.11. Informisanje

Kada je u pitanju oblast informisanja mladih, gotovi svi ispitanici posjeduju mobitel i redovan pristup internetu. Oko 10% mladih ne posjeduje laptop dok preostali posjeduju.

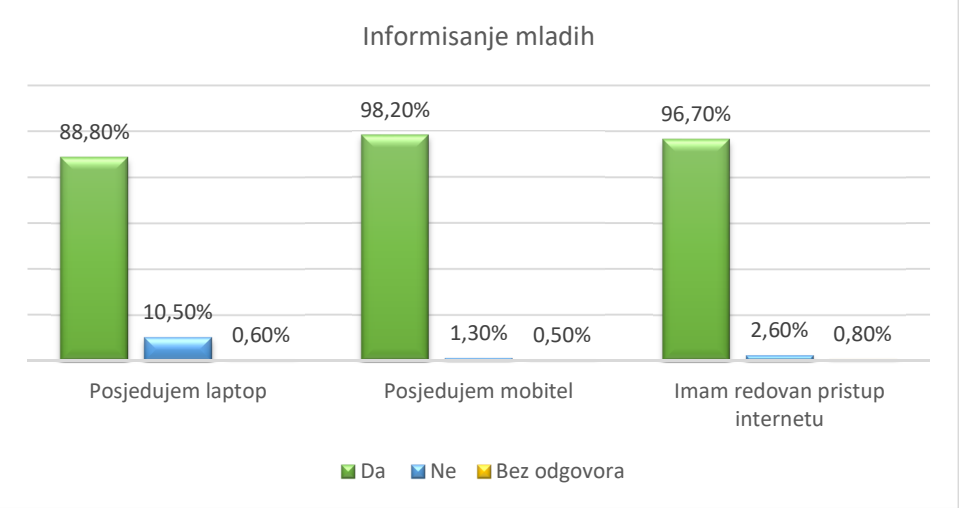

Slika 4. 18. Informisanje mladih

Najveći broj mladih tokom dana provede 5-6h na Internetu, njih čak 44,2%, dok 3-4h na Internetu provede 38,3% mladih. Tek 17,5% mladih tokom dana provodi manje od 2h na Internetu. Posmatrano po dobnim skupinama, najveći broj vremena provednog na Internetu je uočljiv kod ispitanika najmlađe dobi, a kako idemo ka ispitanicima starijih dobnih skupina smanjuje se prosječan broj sati proveden na Internetu. Posmatrajući spolnu strukturu te mjesto življenja (urbano/ruralno) nisu uočene značajne razlike u vremenu koje se provodi korištenjem Interneta. Sukladno ovim nalazima, daljnji rezultati istraživanja pokazuju da mladi kao najčešći

[53] Engl. *Principal Component Analysis* (PCA)
[54] U faktoru Napuštanje BiH su grupisanje tvrdnje rednog broja 2-7 tj.: Svoju budućnost vidim u inostranstvu, Želim otići iz BiH, Svoju budućnost vidim u Tuzlanskom kantonu, Ako odem iz BiH, ne želim se više vraćati, Već sam pokrenuo/la aktivnosti u cilju odlaska iz BiH.
[55] N = 1332; Cronbach Alpha (napuštanje mladih) = 0,918

izvor informisanja koriste Internet, gotovo tri puta više nego TV, i znatno više nego radio te dnevne novine i časopise.

Internet i društveni mediji su dominantan izvor informisanja mladih!

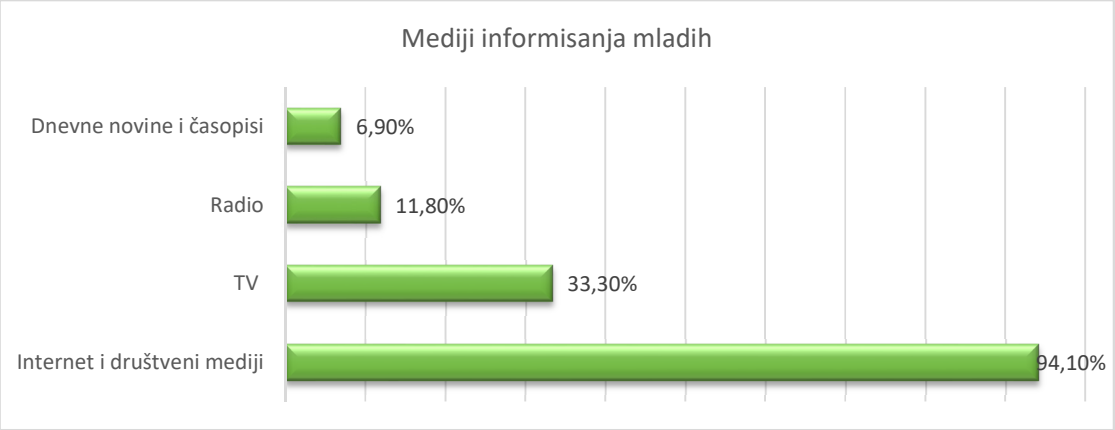

Slika 4. 19. Mediji informisanja mladih

Informisanje mladih se analiziralo putem seta od 10 tvrdnji grupisanih u dvije skupine: Opšta informisanost mladih i Razumijevanje medija. Tvrdnje su se trebale ocijeniti na skali 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). Generalno, prosječna ocjena rangiranih tvrdnji za Opštu informisanost mladih se kreće u rasponu od 3,32 do 3,87 a za Razumijevanje medija od 3,16 do 3,48.

Tabela 4. 38. Opšta informisanost mladih

Opšta informisanost mladih	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
1. Uglavnom koristim više izvora za provjeru informacija koje dobijam.	3,87	0,023	0,850
2. Smatram da mogu objektivno procijeniti informacije koje dobijam.	3,85	0,021	0,799
3. Objavljujem sadržaje na društvenim mrežama i internetu (komentari, fotografije, videa, ocjene, itd.).	3,61	0,028	1,083
4. Dovoljno sam informisan/a o aktuelnim događajima u mojoj općini.	3,48	0,026	15
5. Produktivno koristim svoje vrijeme na internetu.	3,32	0,025	0,936

Komparirajući dobne skupine sa Opštom informisanošću, mladi starosne dobi 20-24 godine se pokazuju kao najviše informisani sa statistički signifikantnom razlikom samo u odnosu na mlade starosti 15-19 godina. Također, značajna razlika je uočena i prema spolu, jer se muški ispitanici smatraju više informisanim. Kod Razumijevanja medija, nisu pronađene statisički signifikantne razlike prema spolu, dobnim skupinama ili sredini življenja (urbano/ruralno).

Tabela 4. 39. Razumijevanje medija

Razumijevanje medija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Dovoljno sam informisan/a o aktuelnim događajima u mojoj općini.	3,48	0,026	15
2. Dovoljno sam informisan/a o aktuelnim događajima u državi.	3,29	0,027	15
3. Dovoljno sam informisan/a o aktuelnim događajima u Tuzlanskom kantonu.	3,28	0,026	0,979
4. Dovoljno sam informisan/a o aktuelnim događajima u svijetu.	3,26	0,026	0,995
5. Dovoljno sam informisan/a o aktuelnim događajima u regiji.	3,16	0,027	16

4.2.12. Slobodno vrijeme

Posljednja oblast analize tretira način na koji mladi provode slobodno vrijeme. Analizirala se kroz tri seta pitanja gdje je prvi set sadržavao dihotomna pitanja (da/ne) koja se tiču potencijalnih aktivnosti u kojima su mladi učestvovali tokom zadnje godine dana. Druga i treća grupa pitanja se ocjenjuju na skali od 1 do 5 (apsolutno se ne slažem – apsolutno se slažem) pri čemu druga grupa pitanja nudi mladima 17 mogućih aktivnosti kako bi se ispitalo koliko u kojoj učestvuju. Treći set pitanja se tiče ocjene raznovrsnosti sadržaja koji se nude u zajednici u kojoj mladi ljudi žive.

Rezultati prvog seta pitanja ukazuju da tokom posljednjih 12 mjeseci, od 60% – 80% mladih je sudjelovalo na kursevima/radionicama, društveno korisnim akcijama, kulturno-umjetničkim događajima ili pročitalo knjigu koja nije obavezno nastavno gradivo (ukoliko su mladi dio formalnog obrazovnog sistema). Analiza rezultata je pokazala da mladi starosne dobi 20-24 godine u odnosu na mlade druge dvije starosne skupine više: čitaju (knjige osim obaveznih koje se koriste u nastavnom procesu), pohađaju kurseve/seminare/radionice i posjećuju kulturno-umjetničke događaje. Na drugoj strani, mladi prve dvije dobne skupine (15-19 i 20-24) znatno više u odnosu na mlade starosti 25-30 godina učestvuju u društveno korisnim akcijama.

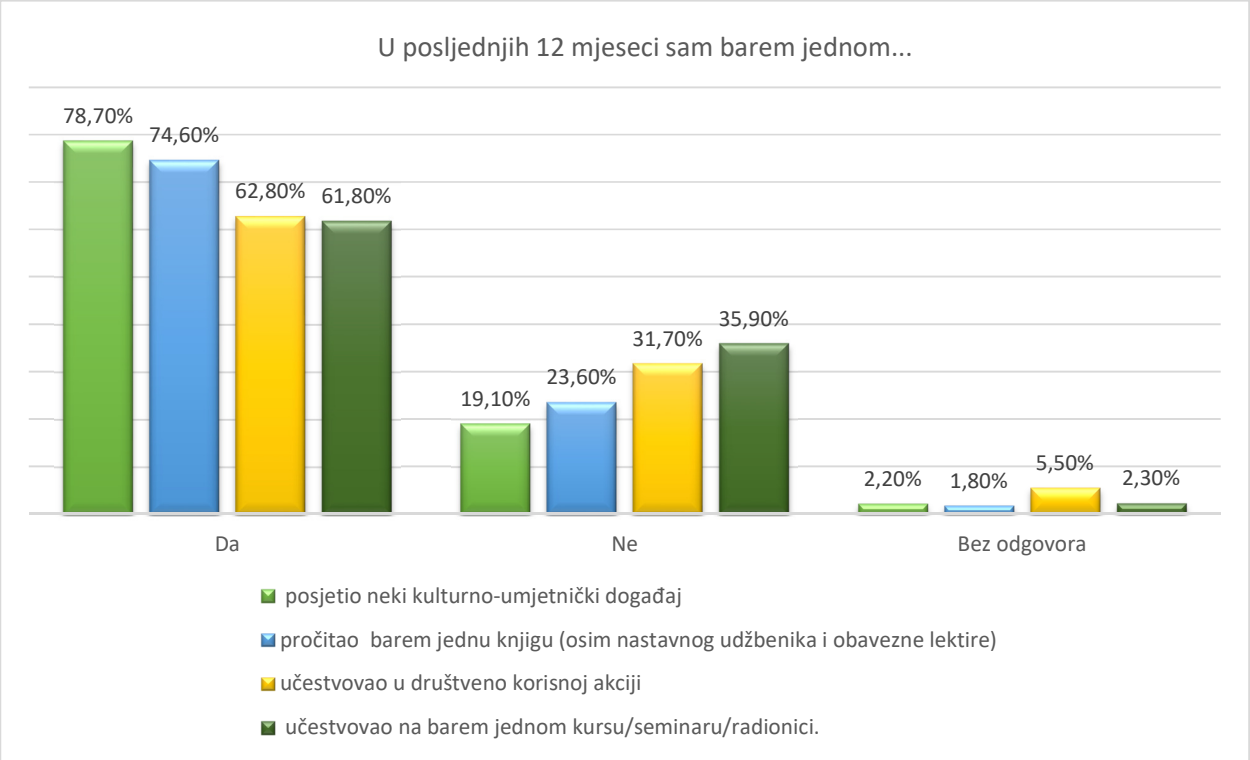

Slika 4. 20. Slobodno vrijeme mladih

Analiza načina na koji provode slobodno vrijeme je pokazala da se mladi najviše druže sa prijateljima i ovu aktivnost su ocijenili prosječnom ocjenom M = 4,16. Pet ponuđenih opcija je ocijenjeno prosječnom ocjenom u intervalu od M = 1,6 (Učestvujem u igrama na sreću (loto, sportska prognoza i sl.) do M = 2,99 (Posjećujem sportske događaje)[56], što upućuje da mladi tokom slobodnog vremena ne obavljaju ove aktivnosti. Ostalih 11 aktivnosti je ocijenjeno prosječnom ocjenom M = 3,02 (Aktivan sam član/ica udruženja/kluba/društva i sl.) do M = 3,9 (Družim se sa rodbinom)[57].

Mladi smatraju da u mjestu u kojem žive ne postoji dovoljno kulturnih i umjetničkih sadržaja, sportskih terena i objekata te drugih sadržaja za korisno provođenje slobodnog vremena!

Analiza zadnjeg seta pitanja koji se tiče ocjene Raznovrsnosti sadržaja kojeg mladi mogu koristiti u slobodno vrijeme pokazuje nezadovoljstvo mladih ponudom. Tvrdnje su ocijenjene

[56] Ostale tvrdnje ocijenjenje u interval od 1,6 do 2,99 su: Igram video igre, Bavim se sportom i Volontiram. Tvrdnje su navedene od najniže ka najvećoj srednjoj vrijednosti u okviru ovog intervala a SD i SE ne ukazuju na značajne razlike među odgovorima.

[57] Ostale tvrdnje ocijenjene prosječnom ocjenom od 3,02 do 3,9 su: Osjećam dosadu, Putujem, Imam dovoljno slobodnog vremena, Posjećujem kulturne i umjetničke događaje, Gledam TV, Korisno provodim svoje slobodno vrijeme, Bavim se hobijima, Čitam, Učim i razvijam svoje vještine. Tvrdnje su navedene od najniže ka najvećoj srednjoj vrijednosti u okviru ovog intervala a SD i SE ne ukazuju na značajne razlike među odgovorima.

niskim prosječnim ocjenama od 2,29 do 2,63, u rasponu ocjena od 1 do 5. Mladi su ocjenjivali naredne tvrdnje:
1. U mjestu u kojem živim ima dovoljno sadržaja za koristan razvoj mladih ljudi (M = 2,29, SE = 0,03, SD = 1,08);
2. U mjestu u kojem živim ima dovoljno kulturnih i umjetničkih sadržaja (M = 2,33, SE = 0,028, SD = 1,06);
3. U mjestu u kojem živim ima dovoljno zabavnih sadržaja (M = 2,33, SE = 0,028, SD = 1,08);
4. U mjestu u kojem živim ima dovoljno sportskih terena i sportskih objekata (M = 2,63, SE = 0,031, SD = 1,19);
5. U mjestu u kojem živim ima dovoljno sadržaja za korisno provođenje slobodnog vremena mladih (M = 2,36, SE = 0,03, SD = 1,14),
Iako su prosječne ocjene prilično ujednačene i kreću se u uskom rasponu, urađen je pregled ocjene raznovrsnosti sadržaja prema općinama/gradovima TK.

Tabela 4. 40. Slobodno vrijeme: Ocjena raznovrsnosti sadržaja u gradovima/općinama TK

Grad/Općina	**Srednja vrijednost**	**St. greška**	**St. devijacija**
Tuzla	2,66	0,04	0,92
Teočak	2,65	0,29	1,50
Živinice	2,53	0,06	0,95
Sapna	2,47	0,18	0,74
Banovići	2,34	0,12	0,86
Srebrenik	2,34	0,12	1,13
Gradačac	2,25	0,08	0,82
Gračanica	2,16	0,07	0,85
Kalesija	2,16	0,13	0,84
Kladanj	2,07	0,15	0,94
Lukavac	2,04	0,08	0,89
Doboj – Istok	1,84	0,15	0,84
Čelić	1,82	0,08	0,76

Takođe, značajne razlike za ovu stavku nisu pronađene po socio-demografskim obilježjima niti za osobe sa invaliditetom. Ovi rezultati sugerišu da je odsustvo sadržaja za mlade univerzalni problem u svim općinama i za sve skupine ispitanika bez obzira na dob, spol, sredinu iz koje dolaze i sl.

5. SWOT ANALIZA, VIZIJA, STRATEŠKI I PRIORITETNI CILJEVI

5.1. SWOT analiza

SWOT matrica predstavlja analitički alat koji se koristi u strateškom planiranju a sastoji se od analize unutrašnjih snaga (engl. **S**trenght) i slabosti (engl. **W**eakness) te vanjskih prilika (engl. **O**pportunities) i prijetnji (engl. **T**hreats). Na narednim stranicama je predstavljena SWOT analiza TK za mlade. Iako je sadržaj analize prevashodno tretiran uzimajući u obzir populaciju mladih, na nekim dijelovima će biti predstavljeni i neki opšti pokazatelji (npr. putna infrastruktura koja je ista za sve, bez obzira na godine) koji sasvim sigurno utiču na kvalitet života mladih na TK.

SNAGE

- Jednu trećinu populacije TK čini mlado stanovništvo (20-29 godina)
- Polovina mladih dobi 15+ godina ima završeno sekundarno i tercijarno obrazovanje
- Mladi imaju mogućnost studiranja u Tuzli
- Postojanje obrazovne infrastrukture za razvoj IT sektora
- Programi stipendiranja i kreditiranja na kantonalnom nivou
- Razvijenost preduzetničkog duha u pojedinim opštinama (primjer Gračanica, Gradačac, Živinice)
- Postojanje zdravstvene infrastrukture (npr. Univerzitetski klinički centar, Centar za srce BH, domovi zdravlja, opšta bolnica Gračanica)
- Registrovani centri za socijalni rad u svim opštinama TK
- Spremnost društvene zajednice na usvajanje i sprovođenje programa koji će voditi na razumijevanje i prihvatanje različitosti
- Postojanje Vijeća mladih na Kantonalnom nivou
- Brojnost omladinskih organizacija
- Okolinska osviještenost mladih
- Spremnost mladih na učešće u građanskom aktivizmu koje se temelji na potrebama zajednice
- Geografska pozicija i saobraćajna uvezanost Kantona

SLABOSTI

- Mladi ne ostvaruju svoja prava garantovana Zakonom o mladima
- Demografsku sliku TK obilježava prirodna depopulacija
- Neefikasnost javnog sektora
- Nepovjerenje mladih u sistem
- Smanjenje broja učenika upisanih u srednje škole na području TK
- Nedovoljan obim praktične i stručne nastave za mlade
- Nedovoljna znanja i vještine mladih za savremena tržišta
- Nerazvijen sistem profesionalne orijentacije za mlade

- Nizak interes za studentske projekte razmjene i nedovoljna podrška akademskoj mobilnosti mladih
- Nedinamično obrazovanje koje ne prati potrebe tržišta rada
- Različit nivo opremljenosti škola (oprema, tehnologija, sportski sadržaji, itd
- Nerazvijenost sistema neformalnog obrazovanja
- Sistem obrazovanja neusklađen sa potrebama osoba sa invaliditetom
- Visok udio mladih NEET-ovaca (mladi izvan obrazovanja, zaposlenja i osposobljavanja)
- Nizak stepen diverzifikacije privrede TK ne vodi kreiranju novih radnih mjesta
- Visok nivo nezaposlenosti mladih, a posebno mladih sa SSS i NEET populacije
- Korupcija i nepotizam u zapošljavanju mladih ljudi
- Nepostojanje sistemskog pristupa u pružanju podsticaja za zapošljavanje mladih
- Problemi mladih u pronalasku prvog posla (45% mladih prvi put traži zaposlenje)
- Kompleksne procedure za pokretanje vlastitog biznisa mladih
- Nedostatak sistemske podrške za mlade preduzetnike
- Nejednako razvijena preduzetnička infrastruktura u svim gradovima/ općinama TK
- Ograničene mogućnosti za zapošljavanje mladih osoba sa invaliditetom
- Manjak programa mentorstva i monitoringa, konsultantske pomoći i edukacije za preduzetničke poduhvate mladih
- Debalans u razvoju i prilikama za isti između urbanog i ruralnog dijela Kantona
- Loš ekonomski položaj mladih i nemogućnost zasnivanja bračne zajednice
- Veliki broj mladih nema vlastite prihode
- Mobing na radnom mjestu
- Nepostojanje prilika za napredovanje na radnom mjestu
- Odliv mozgova i trajni odlazak cijelih mladih porodica u inostranstvo
- Nedovoljno razvijena zdravstvena kultura, kultura redovnog pregleda
- Manjak interresorne saradnje i odsustvo holističkog pristupa problemu zdravstvene i socijalne zaštite
- Nefunkcionalan sistem socijalne zaštite
- Nedovoljni materijalni, ljudski i finansijski kapaciteti za pružanje socijalnih usluga mladima
- Stigmatizacija osoba sa poteškoćama u razvoju
- Socijalna isključenost mladih u TK
- Mali procenat mladih sa lošim položajem koji prima neku vrstu socijalne pomoći
- Pojava nasilja (porodično, vršnjačko)
- Nedovoljna povezanost civilnog društva i različitih nivoa vlasti
- Neadekvatan sistem monitoringa i evaluacije rezultata projekata organizacija civilnog društva finansiranih od strane javnog sektora
- Donor-driven aktivizam određenog broja omladinskih i nevladinih organizacija i pojava kvaziaktivizma
- Nizak nivo održivosti omladinskih organizacija
- Kadrovska i tehnička osposobljenost nevladinog sektora
- Ne postoji jedinstvena baza/ registar udruženja mladih na TK
- Manje sredine pružaju manje mogućnosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoj mladih ljudi
- Neusklađena i neadekvatna ulaganja u sport i kulturu
- Neadekvatan način finansijske podrške sportskim organizacijama sa različitih nivoa vlasti

- Nerazvijena i nedovoljna sportska infrastruktura (stadioni, zatvoreni bazeni,...)
- Kvalitet okoliša (voda, zrak, zemljište) i problem mina
- Nedovoljno iskorišten potencijal volonterskog rada
- Javni gradski saobraćaj ne saobraća prema manjim mjestima unutar TK u večernjim satima
- Nedovoljno uključivanje mladih u politike koje se sprovode na lokalnom i kantonalnom nivou
- Neujednačena razvijenost nevladinog sektora i nivoa omladinskog aktivizma
- Nerazvijenost infrastrukture za rekreativne aktivnosti i slobodno vrijeme mladih
- Slaba mobilnost mladih unutar i van zemlje
- Nedostatak infrastrukture i neprilagođen transport za osobe sa invaliditetom

PRILIKE

- Rastući broj otvorenih programa mobilnosti za učenike i studente
- Projekti zapošljavanja i samozapošljavanja kroz razvoj omladinskog i socijalnog preduzetništva
- Međunarodni razvojni programi EU i drugih donatora (SIDA, USAID, itd)
- Međunarodni programi razmjene (Erasmus+)
- Mogućnost uključivanja dijaspore u privredne i društvene projekte razvoja
- Zakon o volontiranju FBIH
- Razvoj turizma u BiH
- Razvoj informacionih i komunikacionih tehnologija

PRIJETNJE

- Korupcija
- Nepostojanje strateške populacione politike
- Sporost provođenja mjera koje se tiču EU integracija na državnom nivou što vodi nezadovoljstvu mladih i napuštanju zemlje
- Politička i ekonomska nestabilnost BiH
- Poslovni ambijent u BiH
- Nedovoljne subvencije i podsticaji za razvoj privrede u BiH
- Okolinske politike
- Starenje populacije u BiH
- Neadekvatna podrška za ukupni društveni razvoj u BiH
- Nizak nivo stranih investicija
- Nedovoljno ulaganje sa viših nivoa vlasti u oblasti obrazovanja, kulture i sporta
- Narušen sistem vrijednosti, pojava apatije i tzv. stanja naučene bespomoćnosti
- Nepostojanje omladinske politike na državnom nivou
- Uticaj politike na sve aspekte života

5.2. Vizija razvoja

Na bazi provedenih istraživanja, moguće je definisati temeljne vrijednosti na kojima se bazira razvoj, kao i vizija razvoja prema mladima TK.

Vrijednosti predstavljaju neograničene, vremenski univerzalne, strastvene, vodeće principe. Vizija je formalno artikulisana, atraktivna, vjerodostojna ali ne lako dostižna izjava usmjerena na idealnu budućnost (Daft i Marcic, 2009). Treba da služi kao vodič za strategiju i inspiracija za djelovanje.
Vizija se manifestuje kroz dugoročni, opći cilj čijem se ostvarenju teži. Vizija se ostvaruje postizanjem strateških ciljeva.

Osnovne vrijednosti na kojima se temelji Strategija prema mladima TK 2020. – 2024. su:

- Sloboda,
- Ravnopravnost/jednakost – jednaka prava, jednake mogućnosti i jednake koristi za sve mlade,
- Solidarnost,
- Humanost i
- Multikulturalnost i multietičnost.

VIZIJA PREMA MLADIMA

Tuzlanski kanton – prosperitetno, dinamično, inovativno i održivo društvo u kojem mladi dosežu svoj puni potencijal

U cilju ostvarenja vizije potrebno je ostvariti saradnju među interesnim grupama, transformaciju postojećeg stanja i zajedničku akciju u smislu valorizacije potencijala mladih ljudi.

Stoga se kao slogan strategije može predložiti akronim STAV koji predstavlja saradnju, transformaciju, akciju i valorizaciju.

STAV: Saradnja, Transformacija, Akcija, Valorizacija

5.3. Strateški i prioritetni ciljevi

Navedena vizija će se ostvariti ostvarenjem sljedećih strateških ciljeva (SC):

SC1: Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u obrazovanju i razvoju.
SC2: Ekonomska i socijalna sigurnost.
SC3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje.

SC4: Aktivno učešće u razvoju zajednice.

5.3.1. SC1: Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u obrazovanju i razvoju

Strateški cilj 1.
Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u obrazovanju i razvoju.

Relevantnost
Obrazovanje, kao dio društvenog kapitala, je temelj razvoja pojedinca i društva. Izvrsnost i inkluzivnost na svim nivoima formalnog obrazovanja (osnovno obrazovanje, srednjoškolsko obrazovanje i visoko obrazovanje), usklađivanje sistema obrazovanja sa zahtjevima tržišta, te cjeloživotno učenje temelj su kreiranja inovativnog i kreativnog okruženja za učenje koje svim mladim građanima/kama omogućuje sticanje znanja i vještina za poslove budućnosti.

Očekivani načini postizanja cilja
Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:

- izvrsnost i inkluzivnost na svim nivoima formalnog obrazovanja
- cjeloživotno učenje u funkciji ličnog razvoja mladih i sigurnog zaposlenja.

Dosljednost cilja
Cilj je u skladu sa "Strategijom razvoja TK za period 2016. – 2020". odnosno drugim strateškim ciljem (uspostaviti efikasne sisteme upravljanja razvojem ljudskih potencijala i tržišta rada, u cilju povećanja zapošljavanja), te prioritetnim ciljem usmjerenim ka poboljšanju kvalitete obrazovanja i naučno-istraživačkog rada. Također, cilj je usklađen sa strategijama razvoja gradova/općina TK, u kojima je unapređenje obrazovanja identifikovan kao jedan od ključnih prioriteta društvenog razvoja na lokalnom nivou. Na nivou EU cilj je u skladu sa strategijom Evropa 2020 u kojoj je obrazovanje prepoznato kao jedan od temelja pametnog rasta te sa strategijom EU za mlade 2019. – 2027., u kojoj se navodi da je obrazovanje ključno za aktivno građanstvo, uključivo društvo i zapošljivost.

Indikatori uspješnosti
Indikatori Strategije prema mladima Tuzlanskog kantona 2020. – 2024. predstavljaju pokazatelje koji imaju za cilj da na objektivan način ilustriraju da li su mjere definirane Strategijom polučile rezultate u kontekstu unapređenja položaja mladih u Tuzlanskom kantonu.
S tim u vezi, definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:

- Razvijena i usvojena Strategija obrazovanja Tuzlanskog kantona;
- Povećanje broja upisanih studenata na visokoškolske institucije u Tuzlanskom kantonu za 20%;
- Minimalno 10 realiziranih programa profesionalne orijentacije koji su u skladu sa potrebama na tržištu rada;

- Povećan broj djece i mladih u radu sekcija u osnovnim i srednjim školama za 30%;
- Povećan broj talentovanih i uspješnih studenata koji su nakon završenog studija zaposleni na visokoškolskim institucijama za 40%;
- Povećan broj mladih koji primaju stipendije za 30%;
- Povećan broj objavljenih naučnih i stručnih radova i obavljenih naučno-istraživačkih projekata na visokoškolskim institucijama za 30%;
- Minimalno 1.000 djece i mladih koji su obuhvaćeni edukacijama u STEM oblastima;
- Povećanje broja mladih koji su upisani u stručne škole i fakultete za deficitarna zanimanja za 20%;
- Povećanje broja nastavnika na svim obrazovnim nivoima educiranih u oblasti inkluzivnog obrazovanja za 50%;
- Minimalno 10 realiziranih programa profesionalne orijentacije za mlade osobe sa invaliditetom;
- Povećan broj djece i mladih uključenih u programe obrazovne mobilnosti za 50%.
- Povećanje broja mladih uključenih u edukacije o razvijanju preduzetničkih vještina i kompetencija za 50%;
- Povećanje broja mladih u programima dokvalifikacije i prekvalifikacije za 30%.

5.3.2. SC2: Ekonomska i socijalna sigurnost

Strateški cilj 2.
Ekonomska i socijalna sigurnost.

Relevantnost
Kreiranje novih radnih mjesta i provođenje aktivnih mjera zapošljavanja (podrška za zapošljavanje, podrška za usavršavanje, podrška za samozapošljavanje, obrazovanje nezaposlenih, obrazovanje na radnom mjestu, sticanje prvog radnog iskustva/pripravništva) osnovni su instrumenti borbe protiv nezaposlenosti i neaktivnosti mladih na području TK.

Očekivani načini postizanja cilja
Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:
- razvijanje sistema institucionalne, programske i projektne podrške zapošljavanju mladih;
- razvoj poticajnog okruženja za preduzetništvo mladih.

Dosljednost cilja
Cilj je u skladu sa “Strategijom razvoja TK za period 2016. – 2020”. odnosno prvim strateškim ciljem (osigurati stabilnost i prosperitet razvoja privrede TK) kao i prioritetnim ciljem usmjerenim ka razvoju privrede TK kroz realizaciju novih investicija i poticanja sektora preduzetništva. Također, cilj je usklađen sa strategijama razvoja gradova/općina TK, u kojima su unapređenje razvoja privrede i povećanje zaposlenosti prepoznati kao strateški pravci lokalnog razvoja. Na

nivou EU, cilj je konzistentan sa strategijom Evropa 2020, koja povećanje mogućnosti zapošljavanja građana/ki posmatra kao temelj pametnog, uključivog i održivog rasta. Dodatno, cilj je usklađen sa strategijom EU za mlade 2019. – 2027. (kvalitetno zapošljavanje za sve).

Indikatori uspješnosti

Definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:

- Povećan broj mladih u programima pripravničkog stažiranja i prvog zapošljavanja za 40%;
- Smanjenje broja nezaposlenih mladih za 20% u odnosu na 2019.godinu;
- Povećanje broja start-upa čiji su osnivači mladi za 40%.
- Razvijena i usvojena Strategija razvoja kreativnih industrija Tuzlanskog kantona;
- Uspostavljen i funkcionalan Centar za rad kreativnih industrija i inovacije;
- Implementacija minimalno 20 programa podrške start-upima;
- Uspostavljeno minimalno 10 preduzetničkih inkubatora i akceleratora.

5.3.3. SC3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje

Strateški cilj 3.
Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje.

Relevantnost

Unapređenje javne infrastrukture te prostornih kapaciteta i funkcija gradova/općina TK temelj je osiguranja zdravog života i blagostanja (dobrobiti) za ljude svih generacija, uključujući i mlade. Većina razvojnih potreba odnosi se na zaštitu i poboljšanje kvalitete zraka i pitke vode unapređenje sistema upravljanja otpadom (aktivne i "divlje" deponije), unapređenje sistema zdravstvene i socijalne zaštite, nedovoljan broj sportskih objekata koji zadovoljava realne potrebe mladih za bavljenje sportom, relativno mali udio mladih koji se redovno bavi sportsko-rekreativnim aktivnostima, neravnomjeran raspored ustanova kulture i kulturnih sadržaja.

Očekivani načini postizanja cilja

Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:

- izgradnja i obnova javne infrastrukture;
- razvijanje holističkog (cjelovitog) sistema podrške psiho-fizičkom razvoju i očuvanju zdravlja mladih;
- socijalna integracija mladih, sigurnost i kvalitetno slobodno vrijeme.

Dosljednost cilja

Cilj je u skladu sa "Strategijom razvoja TK za period 2016. – 2020" kojom su definisani sljedeći strateški ciljevi: poboljšati kvalitet života, sigurnost i socijalnu uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom (SC3), modernizovati i učiniti ekonomski

održivom javnu infrastrukturu, prvenstveno saobraćajnu, vodnu i energetsku (SC4) te uspostaviti funkcionalan sistem zaštite okoliša i održivog upravljanja prirodnim resursima (SC5). Dodatno, navedeni je cilj konzistentan sa strateškim i prioritetnim ciljevima razvoja gradova/općina TK koji su usmjereni ka izgradnji i obnovi javne infrastrukture radi pružanja kvalitetnije usluge građanima. Mentalno zdravlje i dobrobit (blagostanje) mladih te inkluzivna društva strateški su prioriteti strategije EU za mlade 2019. – 2027.

Indikatori uspješnosti

Definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:

- Povećanje broja novozaposlenih odgajatelja u predškolskom odgoju za 20%;
- Povećanje broja novozaposlenih ljekara i medicinskih radnika u zdravstvu za 30%;
- Razvijena i usvojena Strategije socijalne zaštite;
- Povećanje broja novozaposlenih socijalnih radnika za 30%;
- Povećanje broja izgrađenih i rekonstruiranih zdravstvenih ustanova za 30%;
- Povećanje broja izgrađenih i rekonstruiranih sportskih objekata i sportskih ploha za 30%;
- Mapiranje pješačkih, biciklističkih i planinarskih staza u svih 13 općina/gradova u Tuzlanskom kantonu;
- Povećanje broja sportskih objekata u kojima su uklonjene arhitektonske barijere za osobe sa invaliditetom za 50%;
- Povećanje broja nabavljenih i/ili prilagođenih sredstava javnog prevoza osobama sa invaliditetom za 30%;
- Razvijena i usvojena Strategija sporta;
- Razvijena i usvojena Strategija razvoja kulture i umjetnosti;
- Povećanje broja izgrađenih, rekonstruiranih i unaprijeđenih objekata javne infrastrukture za 20%.
- Povećanje broja mladih koji redovno obavljaju sistematski pregled za 30%;
- Poboljšanje svijesti o reproduktivnom zdravlju kod mladih za 50%;
- Poboljšanje svijesti o preventivnom očuvanju zdravlja kod mladih za 50%;
- Povećanje broja mladih koji se bave rekreativnim sportskim aktivnostima za 30%;
- Implementacija minimalno 10 programa u obrazovnim institucijama, a koji se tiču unapređenja rezilijentnosti djece i mladih na nasilje u porodici, vršnjačko nasilje i cyberbullying;
- Smanjenje broja mladih koji su počinitelji kaznenih djela za 20%;
- Povećanje broja programa rane detekcije, dijagnostike i intervencije u predškolskim institucijama za 50%;
- Povećanje broja sportskih aktivnosti za mlade osobe sa invaliditetom za 50%.
- Povećanje broja mladih osoba koji su korisnici programa za podršku u rješavanju stambenih pitanja za 40%;
- Povećanje zaposlenosti u populaciji nezaposlenih mladih majki za 25%;
- Povećanje finansiranog broja sportskih takmičenja za 30%;
- Povećanje finansijske podrške pojedincima, udruženjima i klubovima za nastupe, takmičenja i slično u BiH i inozemstvu za 50%;

- Povećanje finansijske podrške kulturnim i umjetničkim aktivnostima i manifestacijama na općinskom i kantonalnom nivou za 40%;
- Povećanje sredstava za nagrade istaknutim pojedincima i udruženjima za uspjehe ostvarene u i van BiH za 30%;
- Povećanje sredstava za subvencioniranje troškova prevoza za 20%.

5.3.4. SC4: Aktivno učešće u razvoju zajednice

Strateški cilj 4.
Aktivno učešće u razvoju zajednice.

Relevantnost
Razvijanje holističkog (cjelovitog) sistema podrške programima, projektima i inicijativama mladih i za mlade u lokalnoj zajednici u svim općinama/gradovima TK neophodno je kako bi mladi postali aktivni građani/ke i nosioci pozitivnih promjena. Većina razvojnih problem odnosi se na slabe institucionalne kapacitete gradskih/općinskih uprava u području implementacije politike prema mladima, ograničena finansijska sredstva za programsku i projektnu podršku organizacijama mladih i za mlade, nedovoljno razvijeni i primjenjivani mehanizmi monitoringa i evaluacije sufinansiranih programa i projekata organizacija mladih i za mlade.

Očekivani načini postizanja cilja
Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:
- jačanje kapaciteta gradskih/općinskih uprava u području implementacije politike prema mladima;
- razvijanje holističkog (cjelovitog) sistema institucionalne, programske i projektne podrške organizacijama mladih i za mlade.

Dosljednost cilja
Cilj je u s skladu sa "Strategijom razvoja TK 2016. – 2020" te gradskim/općinskim strategijama lokalnog razvoja koje prepoznaju bolju upravu, uređen društveni sektor te kvalitet života građana/ki kao strateški (prioritetni) pravac razvoja Kantona i JLS. Također, oblast aktivnog uključivanja mladih prepoznata je u aktuelnim strategijama prema mladima gradova/općina TK (Strategija za mlade Grada Tuzla 2017. – 2026.; Strategija prema mladima Općine Živinice 2018. – 2023.). Na nivou EU, cilj je konzistentan sa Evropskom poveljom o učešću mladih u životu na općinskom i regionalnom nivou te strategijom EU za mlade 2019. – 2027.

Indikatori
Definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:
- Uspostavljen funkcionalan sistem rada sa mladima u općinama/gradovima i TK u skladu sa ZMFBiH;

- Povećanje sredstava za finansiranje unapređenja infrastrukture i kapaciteta zaposlenim u kantonalnim i općinskim službama koje su nadležne za rad sa mladima za 25%;
- Implementacija minimalno 5 programa o finansiranju, kontroli i efektima projekata za mlade u okviru nadležnih kantonalnih i općinskih službi;
- Razvijene i usvojene strategije prema mladima u općinama/gradovima;
- Povećanje sredstava za finansiranje/sufinansiranje osnivanja ili rada Omladinskih centara ili prostora za mlade za 30%;
- Uspostavljena i redovno ažurirana baze omladinskih i sportskih udruženja i klubova;
- Povećanje broja mladih aktivno uključenih u rad omladinskih organizacija za 30%;
- Povećanje broja mladih uključenih u programe volontiranja za 40%.

6. PROGRAMSKI ASPEKTI I IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE

6.1. Implementacija, monitoring i evaluacija

Pregled strateških ciljeva, prioritetnih ciljeva i potencijalnih projekata dat je u formi okvirnog Akcionog plana (Aneks 2) i predstavlja podlogu za implementaciju Strategije.

Na bazi nalaza radionica, te prikupljenih projektnih prijedloga, kreirana je lista od 153 potencijalna projekta za implementaciju koji su povezani sa ostvarenjem postavljenih strateških i prioritetnih ciljeva.

Implementacija Strategije, odnosno projekata u okviru Strategije, u najvećoj je mjeri u nadležnosti Vlade TK. Međutim, za ostvarivanje postavljene vizije i strateških ciljeva neophodno je da se u implementaciju ravnopravno uključe i ostala nadležna ministarstva Tuzlanskog kantona, te zainteresovane strane iz privatnog, javnog i nevladinog sektora. U tom smislu su identifikovani potencijalni nosioci projektnih aktivnosti. Osim sredstava iz budžeta TK, potrebno je raditi i na privlačenju privatnih kompanija, te donatora.

Značajan aspekt pripreme implementacije i same implementacije Strategije odnosi se na obezbjeđivanje odgovarajuće stručne i kadrovske kapacitiranosti i ekipiranosti institucija na kantonalnom i lokalnom nivou u oblasti politike prema mladima. Za potrebe implementacije Strategije predlaže se formiranje tijela – Kantonalni odbor za implementaciju Strategije – koje će biti zaduženo za koordinaciju i praćenje implementacije Strategije. Kantonalni odbor za implementaciju Strategije bi uključivao predstavnike nadležnih ministarstava Tuzlanskog kantona, te bi trebao imati sljedeće zadatke:

- Izrada Pravilnika o implementaciji Strategije (uključujući način pripreme, selekcije i praćenja projekata u okviru Strategije te prijedlog kriterija za odabir projekata);
- Izrada obrazaca za prikupljanje projektnih ideja te priprema i objava javnih poziva te upostavljanje i redovno ažuriranje baze projekata i projektnih ideja;
- Uspostavljanje saradnje sa nadležnim federalnim, kantonalnim ministarstvima/institucijama, susjednim kantonima i jedinicama lokalne samouprave Tuzlanskog kantona u procesu implementacije Strategije;
- Redovno praćenje implementacije Strategije i vrednovanje ostvarenih rezultata implementiranih projekata prema kriteriju utrošenih sredstava i doprinosa ostvarenju strateških ciljeva Strategije;
- Provođenje postupka izmjene i dopune Strategije posebno u operativnom dijelu Strategije (akcioni planovi);

- Priprema godišnjeg izvještaja o implementaciji Strategije.

Zadatak Kantonalnog odbora za implementaciju Strategije je da izradi godišnji plan implementacije Strategije u periodu od 2020. do 2024. godine. Strategija predstavlja polaznu osnovu za izradu godišnjih planova, pri čemu se treba primijeniti princip "odozgo prema dolje" uz uvažavanje strateških ciljeva definisanih ovom Strategijom.

Proces planiranja implementacije Strategije na godišnjem nivou završava izradom budžeta za određenu budžetsku godinu. Budžet za određenu budžetsku godinu je kvantificirani finansijski izraz ciljeva definisanih Strategijom odnosno reflektira aktivnosti godišnjeg plana implementacije Strategije. Preporuka je da se Ministarstva Vlade TK imenuju kao nosioci aktivnosti godišnjeg plana Implementacije Strategije, te da budu odgovorna i za izvršavanje dijela budžeta povezanog s planiranim aktivnostima.

U svrhu ostvarenja principa inkluzivnosti i participativnosti u procesu implementacije Strategije, predlaže se osnivanje Partnerske grupe. Partnerska grupa bi djelovala kao konsultativno partnersko tijelo, koje bi u svoj djelovanje trebalo uključiti predstavnike različitih interesnih grupa: predstavnici kantonalnih nivoa vlasti i gradskih (općinskih) vlasti, predstavnici javnog sektora, privatnog sektora i nevladinog sektora. Osnivanjem Partnerske grupe osigurala bi se participativna platforma za međusektorsku saradnju u procesu implementacije Strategije te savjetodavna/konsultativna podrška u djelovanju Kantonalnog odbora za implementaciju Strategije.

Monitoring implementacije Strategije odvijat će se na godišnjoj bazi. Takav godišnji monitoring osigurat će informacije o provedenim aktivnostima/projektima, nosiocima provedenih aktivnosti/projekata, uključenim finansijskim sredstvima i njihovim izvorima te ostvarenim rezultatima. Izvještaj o napretku pripremat će Kantonalni odbor za implementaciju Strategije, a usvajat će ih Vlada Tuzlanskog kantona. U Strategiji je naglasak na mehanizmu praćenja Strategije, tj. dozvoljena je mogućnost da se promjene unose i tokom procesa implementacije Strategije. Takav mehanizam počiva na stalnim promjenama i potrebi inoviranja Strategije, kako bi se osigurala fleksibilnost u procesu implementacije Strategije.

6.2. Indikativni finansijski okvir strategije

Indikativni finansijski okvir Strategije izrađen je na bazi Okvimog Budžeta Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2022. Budući da indikativni finansijski okvir ne uključuje sredstva iz drugih izvora finansiranja (sredstva iz budžeta jedinica lokalne samouprave Tuzlanskog kantona, sredstva nevladinih organizacija, sredstva po osnovu donacija, sredstva po osnovu javno-privatnih partnerstava, sredstva međunarodnih programa i projekata), isti je orijentacionog karaktera i zahtijeva usklađivanje sa projekcijama Budžeta Tuzlanskog kantona, te budžeta jedinica lokalno samouprave Tuzlanskog kantona.

Na temelju Okvirnog Budžeta Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2022. godine izdvojene su budžetske pozicije koje su direktno i indirektno vezane za implementaciju Strategije. Budući da se Strategija temelji na holističkom (cjelovitom) pristupu kreiranju sistemske podrške mladima, osim programa koji se direktno odnosi na mlade (Podrška mladima) razmatrane su i budžetske pozicije koje indirektno doprinose poboljšanju položaja mladih Tuzlanskog kantona, a vezane su za ostvarenje strateških ciljeva Strategije. Prikaz budžetskih pozicija koje su direktno i indirektno povezane sa Strategijom prema mladima TK dat je u narednoj tabeli budžetskih pozicija povezane sa implementacijom strategije).

Prema utvrđenim gornjima granicima Okvirnog Budžeta Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2022. godina, postoji negativni jaz između projiciranih budžetskiih izdvajanja (rashoda) i zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika koji svojim djelovanjem doprinose ostvarenju Strateškog cilja 2: Ekonomska i socijalna odgovornost, Strateškog cilja 3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje, te Strateškog cilja 4: Aktivno učešće u razvoju zajednice. Najveća razlika između odobrene gornje granice budžetskih sredstava i zahtjeva korisnika zabilježena je u programima koji su u nadležnosti Ministarstva za kulturu, sport i mlade (Tjelesna kultura i sport, Manifestacije kulture od interesa za TK, te Podrška mladima).

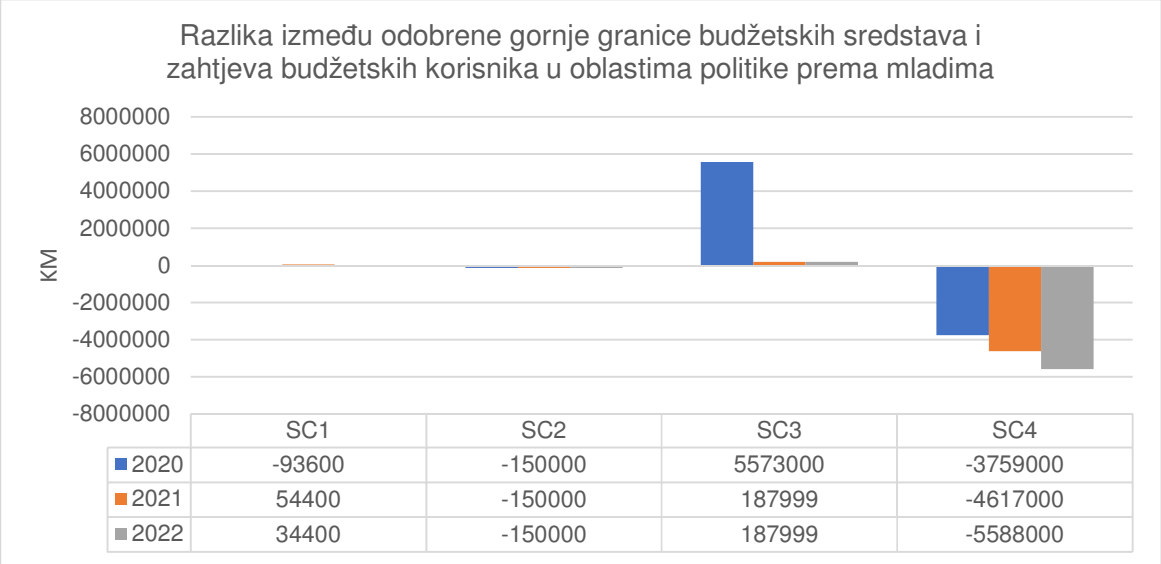

	SC1	SC2	SC3	SC4
2020	-93600	-150000	5573000	-3759000
2021	54400	-150000	187999	-4617000
2022	34400	-150000	187999	-5588000

Izvor: Okvirni Budžet Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2022. godine

Strateškim ciljem 4 (Aktivno učeće u zajednici) su primarno obuhvaćene oblasti slobodnog vremena (kultura, sport) i aktivizma mladih. U svrhu implementacije Strategije sugeriše se redefinisanje utvrđene gornje granice (limita) za sljedeće budžetske pozicije: Tjelesna kultura i sport, Manifestacije kulture od interesa za TK i Program za mlade. Preporuka je da se gornje granice (limiti) za prethodno navedene tri budžetske pozicije utvrde na nivou od 50% zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika. Također, negativan gap između odobrene gornje granice i zahtjeva budžetskih korisnika je prisutan kod strateškog cilja 2. Preporuka je da se odobrena gornja granica za Podršku razvoju Kantona odredi na nivou od 100% zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika. Zbog značajnih budžetskih sredstava usmjerenih na zaštitu okolice kod strateškog cilja 3 je zabilježen pozitivan gap. Ipak sugerira se redefinisanje gornje granice (limita) za budžetsku poziciju Subvencija troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delikvencije i to na nivou od 100% zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika. U pogledu strateškog cilja 1, projicirana budžetska sredstva su nešto veća od zahtjeva budžetskih korisnika te time dostatna za ostvarenje željenih ishoda u oblasti obrazovanja.

Na osnovu naprijed navedenih preporuka te podataka dostupnih u Okvirnom Budžetu Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2022. godine izrađen je indikativni finansijski okvir implementacije Strategije za period 2020. – 2024.

Pretpostavke finansijskog okvira za implementaciju Strategije u periodu od 2020 – 2024 su sljedeće:

- Realizacija budžeta prema odobrenoj gornjoj granici rashoda za budžetske korisnike za programe koje se odnose na oblast obrazovanja u periodu 2020. – 2022.
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za budžetske pozicije Subvencije za djecu, učenike i studente na nivou od 100% zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika;
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za budžetsku poziciju Podrška razvoju Kantona na nivo od 100% zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika;
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za budžetsku poziciju Subvencije troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delikvencije na nivo od 100% zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika;
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za budžetske pozicije Tjelesna kultura i sport, Manifestacije kulture od interesa za TK i Program za mlade na nivo od 50% zahtjevanih sredstava budžetskih korisnika;
- Budžet Tuzlanskog kantona za 2022. se ne razlikuje od Budžeta Tuzlanskog kantona za 2023. i 2024. godinu.

Prema indikativnom finansijskom okviru implementacije Strategije, za programe usmjerene na poboljšanju položaja mladih Tuzlanskog kantona godišnje je potrebno izdvojiti između 17.115.881 KM (2020.godina), 12.015.380 KM (2021.), te 13.088.130 KM (2022., 2023. i 2024.godina). Na osnovu indikativnog finansijskog okvira implementacije Strategije, za 2020.

godinu je potrebno izdvojiti 3,98% budžeta TK (Budžet TK za 2020.godinu iznosi 429.843.670 KM).

Rapodjela indikativnog okvira implementacije Strategije data je na grafikonu ispod.

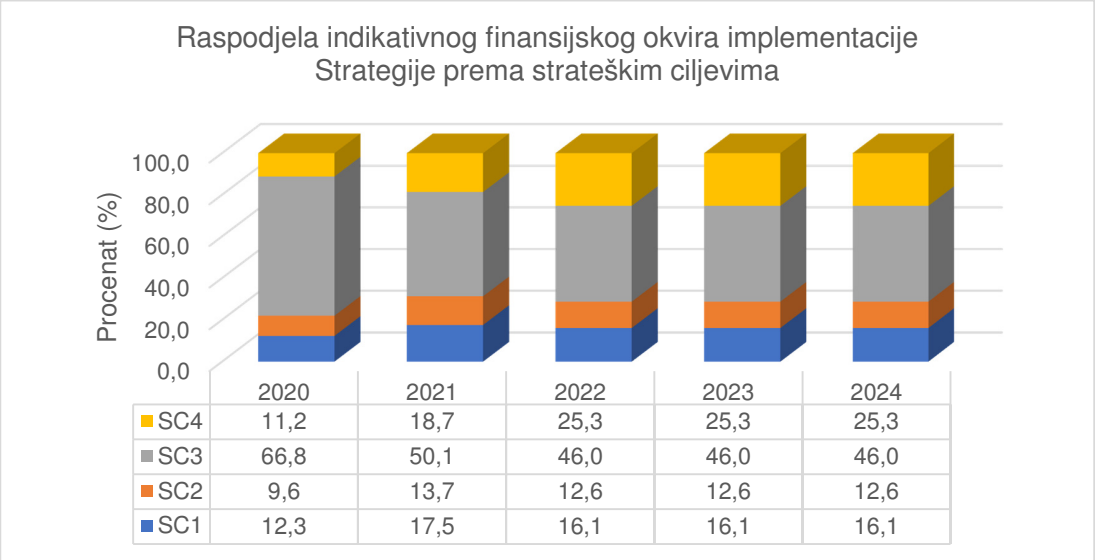

	2020	2021	2022	2023	2024
SC4	11,2	18,7	25,3	25,3	25,3
SC3	66,8	50,1	46,0	46,0	46,0
SC2	9,6	13,7	12,6	12,6	12,6
SC1	12,3	17,5	16,1	16,1	16,1

Izvor: Okvirni Budžet Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2022. godine

Raspodjela indikativnog finansijskog okvira za implementaciju Strategije po pojedinim strateškim ciljevima u periodu od 2020. do 2024. godine je sljedeća:

- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 1: Jednake mogućnosti za ostvarenje punog potencijala u obrazovanju i razvoju izdvojit će se u prosjeku 15,6% projiciranog budžeta Strategije;
- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 2: Ekonomska i socijalna sigurnost izdvojit će se u prosjeku 12,2% projiciranog budžeta Strategije;
- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje izdvojit će se u prosjeku 51,0% projiciranog budžeta Strategije,
- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 4: Aktivno učešće u zajednici izdvojit će se u prosjeku 21,2% projiciranog budžeta Strategije.

Relativno neravnomjerna distribucija indikativnog finansijskog okvira po pojedinim strateškim ciljevima (iznadproporcionalno učešće budžetskih sredstava za programe u okviru SC3) rezultat je uključivanja projiciranih budžetskih sredstava za implementaciju programa Zaštita okolice. Iako realizacija navedenog programa nije u nadležnosti Ministarstva za kulturu, sport i mlade, program Zaštita okolica je indirektno povezan za dostizanjem ciljeva definisanih ovom Strategijom. Naime, rezultati situacione analize i rezultati istraživanja provedenog među mladima TK ukazuju da je zagađenje jedan od ključnih izazova s kojima se suočava

stanovništvo TK. Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH, dozvoljeni broj prekoračenja dnevne granične vrijednosti koncentracije sumpordioksida (125 ug/m3) prekoračen na svim mjernim stanicama na području Tuzlanskom kantona tokom 2016. i 2017. godine. Takođe, rezultati istraživanja mladih u TK ukazuju da čak 79,6% ispitanika smatraju da je zagađenje okoliša primarni problem s kojim se suočava TK.

Tabela 6. 2. Budžetske pozicije direktno i indirektno povezane sa implementacijom Strategije

SC	Budžetska pozicija	Zahtjevi budžetskih korisnika			Odobrene gornje granice (limiti)			Razlika - odobrene gornje granice (limit) - zahtjevi budžetskih korisnika			Budžet		
		2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
1	Nauka	164601	164601	164601	164601	164601	164601	0	0	0	164401	164401	164401
1	Obilježavanje jubileja i održavanje manifestacija u obrazovanju	4000	4000	4000	4000	4000	4000	0	0	0	4000	4000	4000
1	Kantonalna takmičenja učenika	52630	52630	52630	52630	52630	52630	0	0	0	52630	52630	52630
1	Implementacija akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma I ostalih nacionalnih manjina	36000	36000	36000	36000	36000	36000	0	0	0	36000	36000	36000
1	Subvencioniranje troškova ishrane I smještaja studenata	252000	252000	252000	252000	252000	252000	0	0	0	252000	252000	252000
1	Fond za kreditiranje studenata	500	500	500	500	500	500	0	0	0	500	500	500
1	Stipendiranje učenika srednjih škola za deficitarna zanimanja	100000	100000	100000	100000	100000	100000	0	0	0	100000	100000	100000
1	Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u obrazovanje	542500	394500	414500	492500	492500	492500	-50000	98000	78000	492500	492500	492500
1	Subvencije za djecu, učenike I studente	1000000	1000000	1000000	956400	956400	956400	-43600	-43600	-43600	956400	956400	956400
1	Inoviranje Nastavnih planova i programa za srednje obrazovanje	50000	50000	50000	50000	50000	50000	0	0	0	50000	50000	50000
2	Podrška razvoju kantona	1650000	1650000	1650000	1500000	1500000	1500000	-150000	-150000	-150000	1500000	1500000	1500000
3	Naknade za procjenu sposobnosti i određivanje podrške za djecu i omladinu sa onesposobljenjem i medicinsko vještačenje	310000	310000	310000	310000	310000	310000	0	0	0	310000	310000	310000
3	Subvencije troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delikvencije	30000	35000	35000	20000	20000	20000	-10000	-15000	-15000	20000	20000	20000
3	Zaštita okolice	5517000	5467000	5467000	11100000	5669999	5669999	5583000	202999	202999	11100000	5669000	5669000
4	Tjelesna kultura i sport	2519000	2937000	3458000	855000	855000	855000	-1664000	-2082000	-2603000	855000	855000	855000
4	Manifestacije kulture od interesa za Tuzlanski kanton	1860000	2155000	2450000	150000	150000	150000	-1710000	-2005000	-2300000	150000	150000	150000
4	Podrška mladima	715000	860000	1015000	330000	330000	330000	-385000	-530000	-685000	330000	330000	330000
	Ukupno	14803231	15468231	16459231	16373631	10943630	10943630	1570400	-4524601	-5515601	17173431	11842431	11842431

Tabela 6. 2. Indikativni finansijski okvir implementacije strategije

BUDŽETSKI RASHODI	GODINA				
	2020	2021	2022	2023	2024
SC1: JEDNAKE MOGUĆNOSTI U DOSEZANJU PUNOG POTENCIJALA U OBRAZOVANJU i RAZVOJU					
Nauka	164601	164601	164601	164601	164601
Obilježavanje jubileja i održavanje manifestacija u obrazovanju	4000	4000	4000	4000	4000
Kantonalna takmičenja učenika	52630	52630	52630	52630	52630
Implementacija akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i ostalih nacionalnih manjina	36000	36000	36000	36000	36000
Subvencioniranje troškova ishrane i smještaja studenata	252000	252000	252000	252000	252000
Fond za kreditiranje studenata	500	500	500	500	500
Stipendiranje učenika srednjih škola za deficitarna zanimanja	100000	100000	100000	100000	100000
Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u obrazovanje	492500	492500	492500	492500	492500
Subvencije za djecu, učenike I studente	956400	956400	956400	956400	956400
Inoviranje nastavnih planova i programa za srednje obrazovanje	50000	50000	50000	50000	50000
UKUPNO - SC1	**2108631**	**2108631**	**2108631**	**2108631**	**2108631**
SC2: EKONOMSKA I SOCIJALNA ODGOVORNOST					
Podrška razvoju kantona	1650000	1650000	1650000	1650000	1650000
UKUPNO - SC2	**1650000**	**1650000**	**1650000**	**1650000**	**1650000**
SC3: SIGURNO, EKOLOŠKI ODRŽIVO I UGODNO OKRUŽENJE					
Naknade za procjenu sposobnosti i određivanje podrške za djecu i omladinu sa onesposobljenjem i medicinsko vještačenje	310000	310000	310000	310000	310000
Subvencije troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delikvencije	30000	35000	35000	35000	35000
Zaštita okolice	11100000	5669999	5669999	5669999	5669999
UKUPNO - SC3	**11440000**	**6014999**	**6014999**	**6014999**	**6014999**
SC4: AKTIVNO UČEŠĆE U RAZVOJU ZAJEDNICE					
Tjelesna kultura i sport	629750	734250	864500	864500	864500
Manifestacije kulture od interesa za Tuzlanski kanton	930000	1077500	1225000	1225000	1225000
Podrška mladima	357500	430000	1225000	1225000	1225000
UKUPNO - SC4	**1917250**	**2241750**	**3314500**	**3314500**	**3314500**
UKUPNO (SC1, SC2, SC3 i SC4)	**17115881**	**12015380**	**13088130**	**13088130**	**13088130**

ANEKS 1 – BIBLIOGRAFIJA

A new impetus for European Youth, European Commission. (preuzeto sa https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a3fb3071-785e-4e15-a2cd-51cb40a6c06b).

A renewed framework for European cooperation in the youth field (2010 – 2018). European Commission. (preuzeto sa https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=celex:32009G1219(01)).

Akcioni plan za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Kantonu Sarajevo 2018 – 2021 (maj 2018). Interresorni tim za izradu i implementaciju Akcionog plana (Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS).

Akcioni plan za izradu i provođenje kvalifikacijskog okvira u BiH za period 2014-2020. „Službeni glasnik BiH“, broj 28/15.

Akcioni plan za mlade Tuzlanskog kantona za period 2010 – 2013. Prijedlog, Verzija 6. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih. Tuzla, maj 2010.

Analiza potreba, prava i položaja osoba sa invaliditetom u BiH, Fondacija za socijalno uključivanje u BiH (februar 2017).

Ang, S. H. (2014). *Research Design for Business and Management*. SAGE Publication.

Cerić, H. (2018). Inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Utopija ili put do humanijeg društva?. *Novi Mualim*, god. XIX, br. 73.

Child and Youth Participation in Finland. Programme „Building a Europe for and with Children“ (2011). A Council in Europe policy review. Strasbourg Cedex.

Cooke, M. and Buckley, N. (2008). Web 2.0, social networks and the future of market research. *International Journal of Market Research*. 50, 267-292.

DVV International – Ured za BiH. (2018). Harmonizacija politika obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. Istraživačka studija decembar 2018.

EUROSTAT. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page.

Farnell, T. (2008). Ljudsko pravo na obrazovanje. Institut za obrazovanje, Zagreb.

Federalni zavod za programiranje razvoja https://www.fzzpr.gov.ba/.

Federalni zavod za statistiku http://fzs.ba/.

Federalni zavod za zapošljavanje http://www.fzzz.ba/portal.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u školskoj 2018/19. godini u Federaciji Bosne i Hercegovine. Novembar 2018.

Halilbašić, M., Osmanković, J. i Talić, A. (2015). Modeli socijalnog preduzetništva u BiH. YEP Working Papers, YEP-WP-01-09-15.

Informacija o problemu odlaska građana sa prostora Tuzlanskog kantona sa prijedlogom mjera. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade. Mart 2018. godine.

Informacija o stanju u oblasti kulture na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade. Mart 2019. godine.

Informacija o stanju u oblasti sporta na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini.

Informacija o stanju u oblasti sporta na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade. April 2019. godine.

Informacija u vezi zaključnih razmatranja Komiteta za prava osoba sa invaliditetom o Inicijalnom Izvještaju BiH, 27-28 mart 2017. Godine, Ženeva, Švajcarska. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice.

Izvještaj nevladinih organizacija o primjeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u BiH. Juli 2013. Open Society Foundations.

Izvještaj o implementaciji dokumenta „Informacija i preporuke za poboljšanje provedbe strateških i akcionih dokumenata u oblasti invalidnosti na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini“ i njegovog doprinosa implementaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Novembar 2016. godine.

Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. za 2016. godinu.

Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020. za 2017. godinu.

Izvještaj o provođenju Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom u BiH po članu 35., stavu 1., Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

Izvještaj o radu Ministarstva privrede Tuzlanskog kantona za 2018. godinu. Februar 2019. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton. Ministarstvo privrede.

Izvještaj o radu Ministarstva za kulturu, sport i mlade za 2018. godinu. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade. Februar 2019. godine.

Izvještaj o radu sa Izvještajem o Izvršenju finansijskog plana. JU Službe za zapošljavanje Tuzlanskog kantona Tuzla za period 01. 01. – 31. 12. 2018. Tuzla, mart 2019. BiH, FBiH, JU Služba za zapošljavanje TK.

Izvještaj o stanju u oblasti invalidnosti, 2012, U sklopu projekta: Jačanje kapaciteta invalidskih organizacija. ACED u partnerstvu sa Koordinacionim odborom invalidskih organizacija Republike Srpske – KOOIRS.

JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona https://szztk.ba/.

Krizmanić, M. i Kolesarić, V. (1989). Pokušaj konceptualizacije pojma “kvaliteta života“. *Primijenjena psihologija*, 10, 179–184.

Kvrgić, S. (2001). *Kvalitet života školske djece i omladine*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Malhotra, N. K. (2010). *Marketing research: an applied orientation*. Pearson/Prentice Hall.

Mapa puta za implementaciju EU Direktive o regulisanim profesijama 2005/36EC i 2013/55EU. „Službeni glasnik BiH“, broj 10/16.

Mijatović, M. (2016). Trinaest poruka za bolji i kvalitetniji položaj mladih u Opštini Tuzla (Istraživanje trenutnog položaja mladih na području Opštine). Finalni izvještaj. Tuzla, septembar 2016. godine.

Mobility Scoreboard. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/mobility-scoreboard.

Nejašmić, i Mišetić, R. (2010). Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora. Hrvatski geografski glasnik 72/1, 49 - 62.

Osnove kvalifikacijskog okvira u BiH. „Službeni glasnik BiH“, broj 31/11.

Pehlić, I. (2014). Slobodno vrijeme mladih: Socijalnopredagoške refleksije. Centar za napredne studije.

Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja (POO) u BiH za period 2017 – 2022. „Službeni glasnik BiH“, broj 2/18.

Pranjić, N. I Bajraktarević, A. (2010). Depression and suicide ideation among secondary school adolescents involved in school bullying. *Primary Health Care Research and Development.* DOI: 10.1017/S1463423610000307 (dostupno na https://www.researchgate.net/publication/231803294).

Pranjić, N., Brković, A. i Beganlić, A. (2007). Discontent with Financial Situation, Self-rated Health, and Well-being of Adolescents in Bosnia and Herzegovina: Cross-sectional Study in Tuzla Canton. *Croat Med J*. 2007;48:691-700

Principi i standardi u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini. „Službeni glasnih BiH“, broj 39/14.

Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016-2026. „Službeni glasnik BiH“, broj 35/16.

Program rada Javne ustanove Službe za zapošljavanje Tuzlanskog kantona Tuzla za 2019. godinu. Tuzla, novembar 2018. BiH, FBiH, JU Služba za zapošljavanje TK.

Program rada Ministarstva za kulturu, sport i mlade za 2019. godinu. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, sport i mlade. April 2019. godine.

Program rada Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak za 2018. godinu. Tuzla, novembar 2017. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak.

Program rada Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak za 2017. godinu. Tuzla, novembar 2016. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak.

Program rada Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak za 2016. godinu. Tuzla, novembar 2015. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak.

Put ka samostalnom životu – Izvještaj o istraživanju o stavovima mladih osoba sa invaliditetom i njihovih porodica o pravima i mogućnostima osoba sa invaliditetom u TK (2015), Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos“, Tuzla (preuzeto sa www.ic-lotos.org.ba).

Revidirana strategija razvoja općine Doboj – Istok za period 2017 – 2020. godina. Doboj Istok, oktobar 2016.

Rezolucija Vijeća i predstavnika država članica, koji su se sastali u okviru Vijeća, o utvrđivanju smjernica o upravljanju dijalogom EU-a s mladima – Strategija Europske unije za mlade za razdoblje 2019. – 2027.

Saunders, M., Lewis, P., and Thornhill, A. (2007). *Research Methods for Business Students*. 4th Edition. Prentice Hall.

Situaciona analiza o položaju djece sa poteškoćama u BiH. Novembar 2017. UNICEF.

Socio – ekonomske karaktersitike stanovništva općine Čelić. Podaci iz Socio – ekonomske analize općine Čelić iz 2007. godine.

Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom. Novembar 2010. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH.

Startegija razvoja općine Sapna za period 2014 – 2020. Sapna, juni 2015.

Strategija integriranog razvoja općine Lukavac (strateška platforma, radni materijal) 2018 – 2027. Općinski razvojni tim. April 2018.

Strategija integrisanog razvoja općine Živinice 2017 – 2026. Živinice, novembar 2016.

Strategija lokalnog razvoja općine Gračanica 2011 – 2020 (revidirana Strategija lokalnog razvoja za period 2016 – 2020). Gračanica, oktobar 2017.

Strategija lokalnog razvoja općine Kalesija 2018 – 2027. Općinski razvojni tim. Decembar 2017.

Strategija razvoja općine Banovići 2017 – 2027 (nacrt). Septembar 2017.

Strategija razvoja općine Gradačac 2014 – 2023. Gradačac, decembar/prosinac 2013. godine.

Strategija razvoja općine Kladanj. Razvojni tim Općine Kladanj i Komisija za planiranje općinskog razvoja u okviru Projekta integriranog lokalnog razvoja (ILDP). 2010 godina.

Strategija razvoja općine Srebrenik 2011 – 2020. Općinski razvojni tim 2010.

Strategija razvoja općine Srebrenik 2011 – 2020. Revidirana Stratgeija lokalnog razvoja za period 2015 – 2020. Općinski razvojni tim, 2016.

Strategija razvoja općine Teočak 2012 – 2017. Teočak, januar 2012.

Strategija razvoja općine Tuzla. Knjiga 2: Vizija, strateški ciljevi razvoja, programi i projekti. Tuzla, april 2012.

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona za period 2016. – 2020.

Strategija za mlade Grada Tuzla 2017 – 2026. Sa akcionim planom za 2017 – 2019. godinu. Novembar, 2017.

Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016.-2021.). Juli 2016. Bosna i Hercegovina, Federacija BiH, Vlada Federacije BiH.

Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini, za period 2014-2020. „Službeni glasnik BiH“, broj 96/14.

Strateški plan 2018 – 2022 sa akcionim planom za period 2018 – 2019. Vijeće mladih Grada Tuzla. Tuzla, 2018.

Sumirani rezultati aktivnosti Promocije poduzetništva i obrta u obrazovnim institucijama. Ministarstvo privrede Tuzlanskog kantona. (Materijal pripremljen za potrebe izrade Strategije prema mladima TK 2020. – 2024.), Juli – Septembar 2019.

Ujedinjene nacije, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom. Septembar 2016. Komitet za prava osoba sa invaliditetom. Lista pitanja u vezi sa inicijalni izvještajem BiH. (Unaprijed poslana neredigovana verzija).

UN Flagship Report on Disability and Developement 2018. Realization of the Sustainable Developement Goals by, for and with Persons with Disabilities. United Nations Department of Economics and Social Affairs.

Vitalni znaci Tuzlanskog kantona 2015/2016, Fondacija Tuzlanske zajednice.

Vlada Tuzlanskog kantona http://www.vladatk.kim.ba/.

Vojnović, N. (2012). Demografski resursi općina i gradova Istarske županije, Annales, 22(1), 198-198.

World Report On Disability (2011) World Health Organization.

Youth 2030 Working with and for Young People (2018). United Nations Youth Strategy.

Youth Policies in Germany (2017). European Commission. Youth Wiki national description (preuzeto sa https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/youthwiki).

Youth Policies in Sweden (2017).). European Commission. Youth Wiki national description (preuzeto sa https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/youthwiki).

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o sportu. Službene novine Tuzlanskog kantona. Godina 25. Broj 6. Tuzla, četvrtak 12. 04. 2018.

Zakon o izmjenama Zakona o srednjem odgoju i obrazovanju u Tuzlanskom kantonu, “Službene novine Tuzlanskog kantona”, broj 9/15.

Zakon o mladim FBiH. Službene novine 36/10.

Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine. Službene novine F BiH, br. 36/10.

Zakon o obrazovanju odraslih u Tuzlanskom kantonu. “Službene novine Tuzlanskog kantona”, broj 9/15.

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju u Tuzlanskom kantonu. “Službene novine Tuzlanskog kantona”, broj 9/15.

Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom. “Službene novine Tuzlanskog kantona”, broj 12/00, 5/02, 13/03, 8/06.

Zakon o visokom obrazovanju /naobrazbi. “Službene novine Tuzlanskog kantona”. broj 7/16, 10/16, 5/17 i15/17.

Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 59/09).

Zapošljavanje osoba sa invaliditetom kroz poticaje poslodavcima, Udruženje poslodavaca FBiH.

Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH 2016. Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH.

Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH 2017. Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH.

Značaj inkluzivnog obrazovanja za osobe sa invaliditetom (2014). Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom Tuzlanskog kantona.

ANEKS 2 – OKVIRNI AKCIONI PLAN STRATEGIJE PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020. – 2024.

STRATEŠKI CILJ 1: JEDNAKE MOGUĆNOSTI ZA DOSEZANJE PUNOG POTENCIJALA U OBRAZOVANJU I RAZVOJU					
Prioritetni cilj 1.1. Izvrsnost i inkluzivnost na svim nivoima formalnog obrazovanja					
	Projektne aktivnosti		**Odgovorne institucije i partneri**	**Okvirni rokovi aktivnosti**	**Mogući izvor finansiranja**
1.1.1.	Izrada strategije obrazovanja		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke	2020.	Budžet
1.1.2.	Promocija Tuzle kao univerzitetskog grada i privlačenje studenata iz BiH i regije		Vlada TK Visokoškolske institucije Grad Tuzla	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
1.1.3.	Razvoj i unapređenje programa profesionalne orijentacije u skladu sa potrebama na tržištu rada		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke PPZ Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Privredna komora	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.4.	Modernizacija nastavnih programa za osnovno, srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke PPZ Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Privredna komora OCD	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
1.1.5.	Razvoj programa obrazovanja i mentorstva nadarene i talentovane djece i mladih		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke PPZ OCD	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
1.1.6.	Aktivna podrška uspostavljanju i radu sekcija u osnovnim i srednjim školama		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne i srednje škole	Kontinuirano	Budžet
1.1.7.	Intenziviranje rada škole u prirodi		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne i srednje škole Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
1.1.8.	Unapređenje obrazovne infrastrukture u školama i na visokoškolskim institucijama sa fokusom na digitalizaciju i primjenu tehnologija u obrazovanju		Ministarstvo obrazovanja i nauke Privredni subjekti	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.9.	Obezbjeđenje pristupa bazama podataka za visokoškolske institucije		Ministarstvo obrazovanja i nauke	Kontinuirano	Budžet
1.1.10.	Kadrovsko jačanje visokoškolskih institucija kroz zadržavanje talenata i naprednih studenata na fakultetima		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Budžet
1.1.11.	Promocija naučno-istraživačkog rada i podrška učešću na međunarodnim konferencijama, objavi radova te finansiranje naučno-istraživačkih projekata		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.12	Razvoj mreže biblioteka i unapređenje postojećeg stanja u svim bibliotekama		Ministarstvo obrazovanja i nauke Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije

					EU fondovi i drugi donatori
1.1.13.	Edukacija djece i mladih u STEM oblastima		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.14.	Uvođenje informatike i programiranja kao obaveznog predmeta u osnovnim i srednjim školama		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije	2020.	Budžet Privatne kompanije
1.1.15.	Program poticaji upisa učenika u stručne škole i fakultete za deficitarna zanimanja		Ministarstvo obrazovanja i nauke Ministarstvo privrede Priredna komora TK Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja i strukovna udruženja Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
1.1.16.	Poboljšanje uvjeta i kvaliteta praktične nastave u srednjem obrazovanju		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke Ministarstvo privrede Privatni sektor Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Privredna komora PPZ Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.17.	Inkluzivni program na svim razinama obrazovanja „Obrazovanje za sve“		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije PPZ Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
1.1.1.18.	Unapređenje muzičkog obrazovanja učenika i osnivanje područnih odjeljenja muzičkih škola u TK		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne i srednje škole Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Donacije privatnog sektora
1.1.19.	Stipendije za mlade		Ministarstvo obrazovanja i nauke Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Donacije privatnog sektora
1.1.20.	Programi profesionalne orijentacije za mlade osobe sa invaliditetom		Ministarstvo obrazovanja i nauke PPZ Ministarstvo privrede Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Udruženja osoba sa invaliditetom	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
1.1.21.	Podizanje svijesti nastavnika, učenika i studenata o prirodi problema i potrebama mladih osoba sa invaliditetom		Ministarstvo obrazovanja i nauke PPZ Ministarstvo privrede Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Udruženja osoba sa invaliditetom	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
1.1.22.	Promocija obrazovne mobilnosti i uspostavljanje okvira za međunarodnu mobilnost učenika i studenata		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
1.1.23.	Promocija i povezivanje privatnog sektora sa edukacijskim ustanovama		Vlada TK Ministarstvo obrazovanja i nauke Općine/gradovi Ministarstvo privrede	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori

			Privredna komora Udrženja poslodavaca		
1.1.24.	Modernizacija odgojno obrazovnog procesa za cjeloživotno učenje		OŠ Treštenica (Banovići)	maj 2020. – decembar. 2020	Budžet
1.1.25.	Formiranje općinske biblioteke „Knjiga stvara smisao, smisao stvara život!“		Općina Doboj Istok	april 2020. – august 2020.	Budžet
1.1.26.	Povećanje bibliotečkog fonda		OŠ Dr. Safvet-beg Bašagić Gradačac	novembar 2019. – maj 2020.	Budžet
1.1.27.	Obezbjeđenje uslova za interaktivne treninge i edukacije mladih u oblasti mašinskog inžinjerstva		Visokoškolske institucije u Tuzli, Mašinski fakultet	januar 2020. – decembar 2020.	Budžet
1.1.28.	Poboljšanje kvaliteta praktične nastave u srednjem obrazovanju		JU MSŠ Doboj Istok	2020. godina	Budžet
1.1.29.	Opremanje radionica za realizaciju praktične nastave		Ministarstvo obrazovanja i nauke	Kontinuirano	Budžet
1.1.30.	Osnivanje odjeljenja osnovne muzičke škole pri OŠ Kalesija		Općina Kalesija	2020. – 2022.	Budžet
1.1.31.	„Škola za sve“		JU OŠ „Lukavica“, Gračanica	januar 2020. – mart 2020. (školska 2019/2020.)	Budžet
1.1.32.	Unapređenje muzičkog obrazovanja učenika		OŠ "Musa Ćazim Ćatić" Gradačac	maj 2020. – decembar 2020	Budžet
1.1.33.	Usavršavanje stranog jezika uz pomoć novih tehnologija		JU OŠ „Hamdija Kreševljaković“ Kamberi, Gradačac	novembar 2019. – maj 2020.	Budžet
1.1.34.	Opremanje kabineta tehničke kulture		JU OŠ “Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“ Srnice Donje, Gradačac	januar 2020. - august 2020.	Budžet
1.1.35.	Oprema za ozvučenje		JU Mješovita srednja škola Teočak	januar – februar 2020.	Budžet
1.1.36.	3D Printing		Studentsko vijeće Mašinskog fakulteta u Tuzli	mart 2020. – april 2020.	Budžet Privatne kompanije
1.1.37.	Opremanje fiskulturnih sala osnovnih i srednjih škola na području Tuzlanskog kantona		Vlada TK	Kontinuirano	Budžet
Prioritetni cilj 1.2. Cjeloživotno učenje u funkciji ličnog razvoja mladih i sigurnog zaposlenja					
1.2.1.	Promocija preduzetništva i razvijanje preduzetničkog duha i kompetencija kod mladih		Vlada TK Ministarstvo privrede TK, Odjeljenje za preduzetništvo i obrt Općine/gradovi Obrtnička komora Privredna komora TK	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.2.2.	Uspostava centra za profesionalnu izvrsnost pri općinama		Vlada TK Općine/gradovi Privredna komora TK Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja	2021.	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.2.3.	Program intenziviranja aktivnog traženja posla: obuke i doškolovanja, prekvalifikacije i dokvalifikacije		Vlada TK Općine/gradovi Privredna komora TK Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Služba za zapošljavanje	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.2.4.	Programi dokvalifikacije i prekvalifikacije u oblasti IT za nezaposlene mlade		Vlada TK Općine/gradovi Privredna komora TK Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Služba za zapošljavanje	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.2.5.	Razvijanje poduzetničkog duha i kompetencija kod učenika stručne škole pri JU Mješovita		JU Mješovita srednja škola Živinice	novembar 2019. – juni	Budžet

	srednja škola Živinice			2020.	
STRATEŠKI CILJ 2: EKONOMSKA I SOCIJALNA SIGURNOST					
Prioritetni cilj 2.1. Razvijanje sistema institucionalne, programske i projektne podrške zapošljavanju mladih					
	Projektne aktivnosti		**Odgovorne institucije i partneri**	**Okvirni rokovi aktivnosti**	**Mogući izvor finansiranja**
2.1.1.	Analiza radne snage i potreba na tržištu rada na nivou TK		Vlada TK Ministarstvo privrede Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Služba za zapošljavanje Privredna komora	2020. Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
2.1.2.	Programi pripravničkog stažiranja		Vlada TK Općine/gradovi Služba za zapošljavanje Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Privredna komora	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
2.1.3.	Programi podrške prvom zapošljavanju		Vlada TK Ministarstvo privrede Ministarstvo za sport, kulturu i mlade Općine/gradovi Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Privredna komora	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
2.1.4.	Suzbijanje rada „na crno“		Vlada TK Ministarstvo privrede Inspekcijske službe Općine/gradovi Privredna komora	Kontinuirano	Budžet
2.1.5.	Podrška razvoju ruralnog turizma		Vlada TK Ministarstvo trgovine, turizma i saobraćaja Ministarstvo šumarstva, poljoprivrede i vodoprivrede Turistička zajednica TK Privredna komora Općine/gradovi Ministarstvo privrede	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
2.1.6.	Poticaji mladima za bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom		Vlada TK Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Općine/gradovi Ministarstvo privrede	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
2.1.7.	Promocija i povezivanje zadrugarstva i poljoprivrednika sa edukacijskim ustanovama		Vlada TK Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Općine/gradovi Ministarstvo privrede	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.1.8.	Upošljavanje mladih od 2020. do 2024.		JP RPC Tuzla-Inkubator „Lipnica“ d.o.o.	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
2.1.9	Sistemski pristup u razvoju preduzetništva mladih kroz lokalna partnerstva za zapošljavanje i preduzetništvo i aktivne mjere zapošljavanja		Služba za zapošljavanje GOPA predstavništvo BiH Općine/gradovi	Kontinuirano	Služba za zapošljavanje Općine/gradovi GOPA/YEP
Prioritetni cilj 2.2. Razvoj poticajnog okruženja za preduzetništvo mladih					
2.2.1.	Izrada strategije razvoja kreativnih industrija		Vlada TK Ministarstvo privrede	2020.	Budžet

			Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Ministarstvo obrazovanja i nauke		
2.2.2.	Uspostava Centra za rad kreativnih industrija i inovacije		Vlada TK Visokoškolske institucije	2021.	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.3.	Podrška razvoju klastera kreativnih industrija u TK		Vlada TK Visokoškolske institucije	2021.	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.4.	Podrška razvoju klastera u IT industriji		Vlada TK Ministarstvo privrede Privredna komora Udruženja poslodavaca i sturkovna udruženja Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.5.	Programi podrške start-upima		Vlada TK Ministarstvo privrede Privredna komora TK Udruženja poslodavaca i strukovna udruženja Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.6.	Uspostavljanje preduzetničkih inkubatora i akceleratora		Vlada TK Ministarstvo privrede Privredna komora TK Općine/gradovi	2020.	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.7.	Stimulisanje socijalnog preduzetništva		Vlada TK Ministarstvo privrede Općine/gradovi Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
2.2.8.	„Izgradnja Centra za mlade (Start-up centar)		Općina Lukavac	mart 2020 – novembar 2020	Budžet Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
STRATEŠKI CILJ 3: SIGURNO, EKOLOŠKI ODRŽIVO I UGODNO OKRUŽENJE					
Prioritetni cilj 3.1. Izgradnja i obnova javne infrastrukture					
	Projektne aktivnosti		**Odgovorne institucije i partneri**	**Okvirni rokovi aktivnosti**	**Mogući izvor finansiranja**
3.1.1.	Program podrške vrtićima kroz jačanje kapaciteta i opremljenosti		Vlada TK Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.1.2.	Kadrovsko jačanje i razvoj infrastrukture u zdravstvu		Vlada TK Ministarstvo zdravstva Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
3.1.3.	Izrada Strategije socijalne zaštite		Vlada TK Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	2020.	Budžet EU fondovi i drugi donatori
3.1.4.	Kadrovsko jačanje i razvoj infrastrukture za kvalitetnije pružanje socijalnih usluga		Vlada TK Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.1.5.	Izgradnja, rekonstrukcija i opremanje zdravstvenih ustanova		Vlada TK Ministarstvo zdravstva Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori

3.1.6.	Izrada planske dokumentacije i izgradnja, rekonstrukcija i opremanje sportske infrastrukture		Vlada TK Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi Sportska udruženja i klubovi	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
3.1.7.	Projekti javnih radova		Vlada TK Općine/gradovi Služba za zapošljavanje Javna preduzeća	Kontinuirano	Budžet
3.1.8.	Sufinansiranje izgradnje mobilijara javnih površina (street work-out)		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.1.9.	Mapiranje pješačkih, biciklističkih i planinarskih staza u općinama		Vlada TK Ministarstvo prostornog uređenja i okolice Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.1.10.	Pristupačnost sportskih objekata osobama sa invaliditetom		Vlada TK Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi Javna preduzeća	Kontinuirano	Budžet
3.1.11.	Nabavka i/ili prilagodba javnog prevoza osobama sa invaliditetom		Vlada TK Ministarstvo trgovine, turizma i saobraćaja Općine/gradovi Javna i privatna preduzeća u oblasti prevoza	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
3.1.12.	Sufinansiranje programa edukacije i stručnog usavršavanja trenera i trenerica		Vlada TK Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi Sportska udruženja	Kontinuirano	Budžet
3.1.13.	Izrada Strategije razvoja kulture		Vlada TK Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi Javne kulturne ustanove	2020.	Budžet
3.1.14.	Izrada Strategije sporta		Vlada TK Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi Sportska udruženja	2020.	Budžet
3.1.15.	Izgradnja, obnova i unapređenje javne infrastrukture (putevi, rasvjeta, komunalna infrastruktura, itd.)		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.1.16.	Rekonstrukcija pedijatrijske službe		JZU Dom zdravlja Kalesija	februar 2020 – decembar 2020.	Budžet
3.1.17.	Izgradnja sportskih tribina na poligonu JU OŠ „Klokotnica“		JU OŠ „Klokotnica“ Klokotnica	maj 2020. – august 2020.	Budžet
3.1.18.	"Teretana na otvorenom"		JU Mješovita srednja škola Teočak	februar 2020. – maj 2020.	Budžet
Prioritetni cilj 3.2. Razvijanje holističkog (cjelovitog) sistema podrške psiho-fizičkom razvoju i očuvanju zdravlja mladih					
3.2.1.	Univerzitet otvoren za sport		Ministarstvo obrazovanja i nauke Visokoškolske institucije u Tuzli – Fakultet za tjelesni odgoj i sport Sportska udruženja	Kontinuirano	Budžet
3.2.2.	Promocija zdravih stilova života		Vlada TK Ministarstvo zdravstva OCD Općine/gradovi Zavod za javno zdravstvo	Kontinuirano	Budžet
3.2.3.	Promocija preventivnog zdravstvenog djelovanja u očuvanju mentalnog zdravlja i		Vlada TK Ministarstvo zdravstva	Kontinuirano	Budžet

	suzbijanju rizičnog socijalnog ponašanja		Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak OCD Općine/gradovi Centri za socijaln irad Zavod za javno zdravstvo		
3.2.4.	Programi rane detekcije, dijagnostike i intervencije za djecu i mlade sa poteškoćama u razvoju		Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo obrazovanja i nauke OCD Centri za socijalni rad Zavod za javno zdravstvo	Kontinuirano	Budžet
3.2.5.	Prevencija vršnjačkog nasilja		Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo obrazovanja i nauke OCD Centri za socijalni rad Općine/gradovi Osnovne i srednje škole MUP Ministarstvo pravde	Kontinuirano	Budžet
3.2.6.	Prevencija nasilja u porodici		Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak OCD Centri za socijalni rad MUP Ministarstvo pravde	Kontinuirano	Budžet
3.2.7.	Unapređenje modela rada sa mladima sa poremećajima u ponašanju		Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak OCD Centri za socijalni rad Osnovne i srednje škole	Kontinuirano	Budžet
3.2.8.	Uspostava mehanizama za efikasnu koordinaciju socijalne zaštite između općina i kantona		Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi Centri za socijalni rad	Kontinuirano	Budžet
3.2.9.	Škola plivanja		Ministarstvo obrazovanja i nauke Osnovne škole Sportski klubovi i udruženja	Kontinuirano	Budžet
3.2.10	Sportske aktivnosti za mlade osobe sa invaliditetom		Ministarstvo obrazovanja i nauke Visokoškolske institucije Osnovne i srednje škole Sportska udruženja/klubovi/organizacije OCD Udruženja osoba sa invaliditetom Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.2.11.	Modernizacija sistema/pravilnika za procjenu stepena invaliditeta		Ministarstvo zdravstva Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Centri za socijalni rad	Kontinuirano	Budžet
3.2.12.	"Svi na bicikla"		JU OŠ „Grivice	2020.	Budžet
3.2.13.	"Sportom do zdravlja"		JU OŠ „Prokosovići“ Prokosovići	novembar 2019. – decembar 2020.	Budžet
3.2.14.	"Sport kao bitan segment zdravog života mladih"		JU OŠ „Turija“ Turija	2020.	Budžet

3.2.15.	"Poligon – Put do zdravlja za sve"		JU OŠ „Prokosovići“ Prokosovići	novembar 2019. – decembar 2023.	Budžet
3.2.16.	"Sportskih aktivnostima do zdravije budućnosti"		JU OŠ "Banovići Selo"	maj 2020. – juni 2020.	Budžet
3.2.17.	"Sportom do zdravlja"		Sportski savez općine Kalesija	novembar 2019. – decembar 2019.	Budžet
3.2.18.	"U zdravom tijelu zdrav duh"		JU OŠ Banovići	2020. – 2021- i kontinuirano	Budžet
3.2.19.	"U zdravom tijelu zdrav duh"		JU OŠ Doborovci, Gračanica	2020.	Budžet
3.2.20.	Otvoreni dan "Sportom do zdravlja"		ŽOK „Bosna“ Kalesija	15.09.2020. – 01.11.2020.	Budžet
3.2.21.	Reproduktivno zdravlje mladih		Udruženje „Snaga žene“	januar 2020. – decembar 2020.	Budžet
3.2.22.	„Zdravlje za sve“		JZU Dom zdravlja Banovići	2-6 mjeseci, okvirni početak juni 2020.	Budžet
3.2.23.	"Pričaonica"		JZU Dom zdravlja Banovići	Školska 2019./2020. godina	Budžet
3.2.24.	Rano otkrivanje i prevencija poremaćaja u ponašanju u školi		JU OŠ Čelić	januar 2020. – juni 2020.	Budžet
3.2.25.	"Šutjeti znači sudjelovati, stop vršnjačkom nasilju u školama“		JU Centar za socijalni rad Doboj Istok	novembar 2019. – juni 2020 i oktobar 2020. – juni 2021.	Budžet
3.2.26.	Veliko „NE“ nasilju		Omladinski kulturni centar „Bosna Art“ Stjepan Polje	februar 2020. – novembar 2020.	Budžet
3.2.27.	Partnerstvom (školskih, socijalnih, zdravstvenih i policijskih) ustanova do smanjenja devijantnih pojava u savremenom društvu		Općina Doboj Istok	januar 2020. – decembar 2020.	Budžet
Prioritetni cilj 3.3. Socijalna integracija mladih, sigurnost i kvalitetno slobodno vrijeme					
3.3.1.	Podrška mladima u rješavanju stambenih pitanja		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Buždet
3.3.2.	Podrška mladim majkama		Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.3.3.	Izrada studije siromaštva i socijalne isključenosti		Vlada TK Općine/gradovi OCD	2020.	Budžet
3.3.4.	Procjena dosadašnjih efekata inkluzije i kreiranje strategije prema osobama sa invaliditetom		Minstarstvo obrazovanja Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Centri za socijalni rad Općine/gradovi OCD Udruženja osoba sa invaliditetom	2020.	Budžet
3.3.5.	Sufinansiranje projekata ženskih sportskih klubova		Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Sportski klubovi i udruženja Općine/gradovi Privredni subjekti	Kontinuirano	Budžet
3.3.6.	Sufinansiranje organizacije sportskih takmičenja		Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Sportski klubovi i udruženja Općine/gradovi Privredni subjekti	Kontinuirano	Budžet

3.3.7.	Promocija kulturnog življenja i usluga iz domena kulture		Vlada TK Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Kulturne institucije Privredni subjekti Općine/gradovi OCD	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
3.3.8.	Podrška pojedincima, udruženjima i klubovima za nastupe, takmičenja i slično u BiH i inozemstvu		Ministarstvo obrazovanja i nauke Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi Privredni subjekti Sportski klubovi i udruženja	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
3.3.9.	Jačanje saradnje između škola i sportskih organizacija/klubova/udruženja		Osnovne i srednje škole Sportske organizacije/klubovi/udruženja	Kontinuirano	Budžet
3.3.10.	Podrška kulturnim i umjetničkim aktivnostima i manifestacijama na općinskom i kantonalnom nivou		Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi Kulturne institucije Privredni subjekti OCD	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
3.3.11.	Nagrade istaknutim pojedincima i udruženjima za uspjehe ostvarene u i van BiH		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
3.3.12.	Subvencioniranje troškova vrtića mladima		Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.3.13.	Programi za unapređenje standarda življenja mladih		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
3.3.14.	Subvencioniranje troškova prevoza		Vlada TK Općine/gradovi		Budžet
3.3.15.	"Pozorište za sve"		Udruženje „Pozorište mladih Tuzle“ Tuzla	januar 2020. – decembar 2020..	Budžet
3.3.16.	Školsko pozorište Tuzlanskog kantona		Udruženje „Pozorište mladih Tuzle“ Tuzla	januar 2021. – juni 2021.	Budžet
3.3.17.	Dramski studio za djecu, mlade i odrasle TK		Udruženje „Pozorište mladih Tuzle“ Tuzla	Prva faza: februar 2020. – decembar 2020.; Druga faza: januar 2021. – decembar 2021.	Budžet
3.3.18.	„Izbor najtinejdžera/najtinejdžerke grada Tuzla“		Udruženje „Mladi Tuzle“ Tuzla	januar 2020. - novembar 2020.	Budžet
3.3.19.	"Sačuvajmo kulturu i tradiciju"		Udruženje žena „Humci“ – Humci	6 mjeseci	Budžet
3.3.20.	"Gastro za mlade"		UGIP Rino Zandonai Tuzla	februar – juli 2020	Budžet
3.3.21.	Međunarodni festival folklora "Dani ćaske" (CIOFF)		UG KUD Puračić	januar 2020. – decembar 2021.	Budžet
3.3.22.	"Ljetna pozornica"		UG KUD Puračić	januar 2020. – august 2021.	Budžet
3.3.23.	„Tuzlascope 2020.“		Udruženje „Mladi Tuzle“ Tuzla	januar 2020. – decembar 2020.	Budžet
3.3.24.	"Studentska benefit kartica"		Visoka škola „Internacionalna poslovno-informaciona akademija“ Tuzla	12 mjeseci	Budžet
3.3.25.	Nabavka vozila za potrebe Ženskog odbojkaškog kluba "Bosna Kalesija" i Invalidskog odbojkaškog kluba "OKI" Kalesija.		ŽOK „Bosna“ Kalesija (ispred klubova)	20.01.2020. godine – 19.03.2020. godine	Budžet

3.3.26.	Organizacija školskih takmičenja "Male olimpijske igre TK"		Sportski savez TK	novembar 2019 – maj 2020.	Budžet Privatne kompanije
3.3.27.	Nabavka sportske opreme		JZU Dom zdravlja Kalesija	februar 2020 – decembar 2021.	Budžet
3.3.28.	Edukativni centar prve pomoći		Crveni križ Kalesija	mart 2020.– decembar 2024.	Budžet
STRATEŠKI CILJ 4: AKTIVNO UČEŠĆE U RAZVOJU ZAJEDNICE					
Prioritetni cilj 4.1. Jačanje kapaciteta gradskih/općinskih uprava u području implementacije politike prema mladima					
	Projektne aktivnosti		**Odgovorne institucije i partneri**	**Okvirni okviri aktivnosti**	**Mogući izvor finansiranja**
4.1.1.	Jačanje kapaciteta općina za prikupljanje sredstava iz EU fondova		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
4.1.2.	Uspostavljanje i izgradnja efikasnog modela za raspodjelu sredstava i ravnomjerno finansiranje projekata te kontrolu utroška i mjerenje efekata projekata		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
4.1.3.	Primjena IT u komunikaciji kantonalnih i općinskih službi i institucija sa mladima		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
4.1.4.	Profesionalno usavršavanje službenika/ca za mlade ili osoba koje rade sa mladima		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
4.1.5.	Finansiranje/sufinansiranje izrade općinskih/gradskih Strategija prema mladima		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
4.1.6.	Strategija prema mladima Grada Tuzle 2020. – 2024.		Ministarstvo za rad socijalnu politiku i povratak TK	2019/2020.	Budžet
Prioritetni cilj 4.2. Razvijanje holističkog (cjelovitog) sistema institucionalne, programske i projektne podrške organizacijama za mlade					
4.2.1.	Finansiranje/sufinansiranje osnivanja ili rada Omladinskih centara ili prostora za mlade		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
4.2.2.	Kreiranje i redovno ažuriranje baze omladinskih udruženja		Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Budžet
4.2.3.	Kreiranje registra/baze sportskih klubova i udruženja		Općine/gradovi		Budžet
4.2.4.	Promocija volonterizma i građanskog aktivizma		Vlada TK Općine/gradovi OCD Organizacije mladih i za mlade	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori
4.2.5.	Uvođenje programa obaveznog volontiranja mladih		Vlada TK Općine/gradovi Osnovne i srednje škole	Kontinuirano	Budžet
4.2.6.	Osnivanje i rad akademije građanskog aktivizma		Vlada TK Općine/gradovi OCD	2020	Budžet EU fondovi i drugi donatori
4.2.7.	Jačanje svijesti o okolišu i podrška aktivnostima vezanim za očuvanje životne sredine		Vlada TK Ministarstvo prostornog uređenja i okolice Općine/gradovi OCD Organizacije mladih i za mlade	Kontinuirano	Budžet Privatne kompanije
4.2.8.	Podrška programima unapređenja ljudskih prava, izgradnje mira i mirovnog aktivizma		Vlada TK Općine/gradovi OCD Organizacije mladih i za	Kontinuirano	Budžet EU fondovi i drugi donatori

			mlade		
4.2.9.	Slobodno vrijeme mladih u svom prostoru		MZ Sapna	2020.	Budžet
4.2.10.	Omladinski centar Lukavac		Vijeće mladih općine Lukavac	januar 2020. – decembar 2020.	Budžet Privatne kompanije
4.2.11.	Opremanje edukativne sale za mlade		MZ Prnjavor, Kalesija	15.05.2020. – 01.11.2020.	Budžet
4.2.12.	Program podrške mladima na TK – Omladinska banka		Fondacija tuzlanske zajednice	januar 2020. - decembar 2024.	Budžet
4.2.13.	Pošumljavanje privatnih i državnih šumskih površina na području općine Doboj Istok		Općina Doboj Istok	mart, april, maj, septembar, oktobar 2020.	Budžet Privatne kompanije
4.2.14.	Formiranje Dnevno-edukativnog centra za mlade u oblasti ljudskih prava (DECEM)		JU Visokoškolske institucije u Tuzli, Pravni fakultet	oktobar 2020. – oktobar 2022.	Budžet
4.2.15.	Radionice "Izgradnja mira"		Humanitarna organizacija Horizonti Tuzla	6 mjeseci	Budžet

ANEKS 3 – SPISAK UČESNIKA U IZRADI STRATEGIJE PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020. – 2024.

1	Agić	Maida	GKUD Bosna Tuzla
2	Ajanović	Senad	SKPC Mejdan Tuzla
3	Ahmetović	Menisa	Općina Čelić
4	Alihodžić	Redžo	JU MSŠ Gračanica
5	Altumbabić	Samija	Centar za mentalno zdravlje Tuzla
6	Amra	Smajić	JU Mješovita srednja škola Čelić
7	Anesa	Jaganjac	JZU UKC Tuzla
8	Antić-Štauber	Branka	Udruženje Snaga žene Tuzla
9	Arnaut	Emina	Visoka škola za finansije FINRA Tuzla
10	Arnautović	Lejla	JU OŠ Lukavica Gračanica
11	Atlagić	Adis	Općina Kalesija
12	Avdibegović	Ervina	Općina Kladanj
13	Avdić	Muhamed	Sportski savez općine Kladanj
14	Azabagić	Tarik	JU MSŠ Čelić
15	Azapagić	Amir	Ministarstvo zdravstva TK
16	Babović	Armin	Udruženje građana oštećenog vida
17	Bajramović	Armina	Udruženje Snaga žene Tuzla
18	Bakić	Iva	JU OŠ Sapna
19	Bećarević	Vedrana	Udruženje Snaga žene Tuzla
20	Bećirović	Damir	IPI Akademija Tuzla
21	Bećirović	Mirzet	JU MSŠ Sapna
22	Beganović	Dino	Udruženje nezavisni biro za razvoj Modriča
23	Berbić	Safet	JU Centar za kulturu i informisanje Banovići
24	Bešić	Amela	Agencija za razvoj Općine Kalesija
25	Bešić-Čerkezović	Selma	Ministarstvo za kulturu, sport i mlade TK
26	Bratovčić	Vesna	Univerzitet u Tuzli - ERF
27	Brčaninović	Anela	JU MSŠ Elektrotehnička Tuzla
28	Brčinović	Sonja	JU CSR Tuzla
29	Brigić	Ajdin	Studentsko Vijeće Mašinskog fakulteta u Tuzli
30	Brkić	Erhad	Grad Gračanica
31	Bulić	Fatma	I.C. Lotos Tuzla
32	Bulić	Gordana	Udruženje potrošača TK
33	Bulić	Miralem	Fondacija Tuzlanske zajednice
34	Bulić	Fatma	I.C. Lotos Tuzla
35	Buljubašić	Indira	Mašinski Fakultet Univerziteta u Tuzli
36	Buljubašić	Reuf	JU OŠ Džakule Džakule
37	Burek	Benjamin	Omladinski resursni centar Tuzla
38	Butković	Suvad	Grad Živinice
39	Čavalić	Admir	Udruženje Multi
40	Ćetin	Elmedina	JU Specijalna biblioteka Behram-beg Tuzla
41	Ćosić	Ervin	I.C .Lotos Tuzla
42	Dautović	Vedrana	Agora centar
43	Dedić	Enis	JU OŠ Tinja
44	Delić	Adisa	JU Centar za socijalni rad Srebrenik
45	Delić	Adisa	JU CSR Živinice
46	Delić	Anela	JU OŠ Lukavac

47	Delić-Selimović	Kada	AK Sloboda Tehnograd tuzla
48	Dizdarević	Amila	City cars
49	Dizdarević	Asja	Vijeće mladih Tuzlanskog kantona
50	Djedović	Elvisa	JU CSR Gradačac
51	Džebo	Aldina	OKC Bosna Art Stjepan Polje
52	Džebo	Dženet	Organizacija Osmjeh za osmjeh
53	Džebo	Maida	OKC Bosna Art Stjepan Polje
54	Đonlagić	Branka	JU SMŠ Čestimir Mirko Dušek Tuzla
55	Đulović	Nermina	JZNU dom zdravlja Tuzla
56	Elezović	Lejla	Ministarstvo za kulturu, sport i mlade TK
57	Ganić	Damir	JU Gimnazija Mustafa Kamarić Gračanica
58	Gobeljić	Amina	KUD Puračić
59	Gotovušić	Adisa	Ministarstvo privrede TK
60	Grabić	Ammar	Vijeće mladih općine Gradačac
61	Grbić	Kerim	Vijeće mladih TK
62	Hadarhodžić	Ademir	RSD Sloboda Tuzla
63	Halusić	Lejla	KUD Živinice
64	Hamidović	Emira	JU MS Građevinsko-geodetska škola Tuzla
65	Hamidović	Nijaz	Općina Kalesija
66	Hamzić	Emir	JP RPC Tuzla Inkubator Lipnica doo
67	Hasanović	Enes	Karate klub Bosna Kalesija
68	Hećimović	Aida	JU OŠ Hamdija Kreševljaković Kamberi Gradačac
69	Helić	Kemal	JU II OŠ Gračanica
70	Hodžić	Amir	JZU Dom zdravlja Lukavac
71	Hodžić	Elvira	JU Mješovita srednja škola Tuzla
72	Hukić	Enver	GKUD “Bosna” Tuzla
73	Huremović	Alma	Univerzitet u Tuzli
74	Husejnović	Muhamed	I.C. Lotos Tuzla
75	Husičić	Samida	JU MSŠ Gračanica
76	Ibrahimović	Almedin	JU Služba za zapošljavanje TK
77	Idrizović	Mersiha	Grad Tuzla
78	Ikanović	Malik	Ministarstvo obrazovanja i nauke TK
79	Imširović	Vesna	JU Mješovita srednja škola Doboj istok
80	Isanović	Azra	Fondacija Tuzlanske zajednice
81	Ivanek	Ivana	JU OŠ Pasci Tuzla
82	Jaganjac	Amra	JU OŠ Mejdan
83	Jahić	Jasmin	JU OŠ Mejdan
84	Jusić	Elvira	JU OŠ Grivice Banovići
85	Jusufbegović	Azra	Udruženje za razvoj Nerda
86	Jusufović	Ermin	SSO RVI TK
87	Karabašić	Jasmina	Općina Banovići
88	Karić	Adnan	Odbojkaški klub Bosna Kalesija
89	Kasumović	Nermin	Sportski savez TK
90	Kavazović	Aida	Općina Lukavac
91	Knežiček	Tihomir	Udruženje italijana Rino Zandonai Tuzla
92	Kovačević	Šejla	Udruženje Snaga žene Tuzla
93	Kukuruzović	Amela	JU OŠ Kiseljak
94	Kukuruzović	Damir	JU OŠ Dr Safvet beg Bašagić Gradačac
95	Kunić	Tarik	JZU UKC Tuzla
96	Kuralić-Ćišić	Lejla	Univerzitet u Tuzli

97	Kurtić	Edina	Kantonalna privredna komora Tuzla
98	Kurtić	Ibrahim	Ženski odbojkaški klub Bosna Kalesija
99	Lasetović	Jadran	Sportski savez Tuzlanskog kantona
100	Mahmutović	Amela	JU OŠ Doborovci Gračanica
101	Malkić	Vanesa	JU Zavod za odgoj i obrazovanje
102	Marić	Ivana	JU MSŠ Teočak
103	Marinović	Adela	Udruženje Snaga žene Tuzla
104	Maslić	Merisa	JU Srednja ekonomsko-trgovinska škola Tuzla
105	Mehanović	Amela	JP RPC Tuzla-Inkubator Lipnica doo
106	Mehanović	Hafiza	OKC Bosna Art Stjepan Polje
107	Mehanović	Lejla	JU MSŠ Živinice
108	Mehinbašić	Nihad	JU OŠ Gornja Orahovica
109	Mehinović	Nerdina	Fakultet elektrotehnike Tuzla
110	Mehmedović	Nihad	Grad Srebrenik
111	Mešanović	Jasmina	JU MSŠ Hasan Kikić Gradačac
112	Mešić	Besim	Nogometni klub Rainci
113	Mujčinović-Babović	Majda	Madgifts
113	Mujezinović	Mirza	Fondacija Tuzlanske zajednice
114	Mujić	Arnes	JU CSR Doboj Istok
115	Mujkić	Adnan	Pozorište mladih Tuzla
116	Mujkić	Belma	Obrtnička komora Tuzla
117	Mumbašić	Jasmin	Općina Teočak
118	Muminović	Omer	Vijeće mladih Teočak
119	Muratović	Nahida	Općina Čelić
120	Musić	Edina	Općina Sapna
121	Nermin	Burgić	JU Druga osnovna škola Srebrenik
122	Nikolić	Milena	Univerzitet u Tuzli - ERF
123	Nišić	Edin	Ministarstvo za kulture, sport I mlade TK
124	Numanović	Merima	JZU Dom zdravlja Banovići
125	Okanović	Amra	JU OŠ Bukinje
126	Omerović	Mirela	GOPA/Projekat zapošljavanja mladih YEP
127	Omerović	Salih	JU CZSR Sapna
128	Osmanović	Dženita	KUD Puračić
129	Osmanović	Mirela	Društvo pedagoga tjelesnog i zdravstenog odgoja
130	Osmanović	Selma	JU Centar za socijalni rad Lukavac
131	Osmić	Adisa	JU OŠ Rainci Gornji
132	Oštraković	Mirsad	Fakultet elektrotehnike Tuzla
133	Paloš	Zlatan	JU OŠ Kalesija
134	Piragić	Jasna	Udruženje Snaga žene Tuzla
135	Pobrić	Osman	JU OŠ Hasan Kikić Gradačac
136	Prelić	Nedim	JU OŠ Stjepan Polje
137	Rahimić	Midhat	KUD Živinice
138	Ribić	Samra	Vijeće mladih Tuzlanskog kantona
139	Riket	Amila	PPU Vrtić Čarolija Lukavac
140	Sadiković	Rabija	JU OŠ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak
141	Salihović	Ina	CRP Tuzla
142	Salkić	Mersiha	Vijeće mladih općine Čelić
143	Selamović	Hanifa	Općina Sapna
144	Selić	Amila	KUD Živinice
145	Selimović	Suada	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak

146	Selman	Adi	Udruženje mladih Tuzlanskog kantona
147	Sinanović	Ernada	JU OŠ Musa Ćazim Ćatić Gradačac
148	Sokoljanin	Ismet	Fondacija tuzlanske zajednice
149	Stjepić	Mirha	JU Gimnazija Ismet Mujezinović Tuzla
150	Sukanović	Fahir	JU OŠ Humci Humci
151	Šabanović	Mirela	JU OŠ Miričina Miričina
152	Šestan	Asmir	Udruženje Horizonti Tuzla
153	Šimić	Jelena	CRP Tuzla
154	Šišić	Alisa	JZNU Dom zdravlja Tuzla
155	Šljivić	Isak	JU Srednja medicinska škola Tuzla
156	Šmigalović	Senad	JU CSR Kalesija
157	Špirtović	Merima	Centar za mentalno zdravlje Tuzla
158	Tanović	Adi	Centar za razvoj i podršku CRP Tuzla
159	Tanović	Lejla	JU Mješovita srednja škola Sapna
160	Telalović	Mirnesa	JU OŠ Banovići Selo
161	Terzić	Lejla	OŠ Mehmed beg Kapetanović Ljubušak Gradačac
162	Tokić	Lejla	JU OŠ Poljice Poljice
163	Topčagić	Salih	Mladi poduzetnik
164	Trgovčević	Edin	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak TK
165	Tučić	Tifa	Udruženje građana oštećenog vida
166	Turkušić	Kanita	JU Mješovita srednja mašinska škola Tuzla
167	Tursić	Nermin	Grad Srebrenik
168	Vantić	Medina	Univerzitet u Tuzli - ERF
169	Zaketović	Nermin	JU OŠ SOKO Gračanica
170	Zombra	Željko	KBS ORKKA Lukavac
171	Zukić	Almir	JZU Dom zdravlja Srebrenik
172	Zukić	Minela	JU Gimnazija Mustafa Novalić Gradačac